

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 00778

FRAGMENTN FUN MAYN LEBN

Zygmunt Turkow

*Permanent preservation of this book was made possible by
Miriam & Samuel Rotrosen
in memory of
Morris Rymberg*

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

זיגמונט מורקאוו

פראמענטן פון מייז לעבן

ביב-ער-פער-יע

דאס פוילישע יידנטום

75

רעדאקטאָר:
מאָדעראַטאָר:
זאמלער-מאָדעראַטאָר:
זאמלער-מאָדעראַטאָר

די רשימה פון דערשינענע בענד — צום סוף פונעם בוך

זיגמונט טורקאוו

הראגמענטן פון מיין לעבן

זכרונות

ארויסגעגעבן דורכן

צענטראל-פארבאנד פון פוילישע יידן אין ארגענטינע

בוענאס איירעס 1951

IMPRESO EN LA ARGENTINA

PRINTED IN ARGENTINE

Copyright by

Z. Turkow, Río de Janeiro

ZYGMUNT TURKOW

FRAGMENTN FUN MAIN LEBN

(FRAGMENTOS DE MI VIDA)

Editado por la
Unión Central Israelita Polaca en la Argentina

Hecho el depósito que marca la Ley 11.723
Buenos Aires, 1951

א י נ ה א ל ט

זייט	
7	במקום אן הקדמה — — — — —
13	I שאַטנס פונעם אמאָל — — — — —
	II „...קום, גיי אין שחיטה־שטאַט, זאָלסט זען מיט דיינע אויגן“... — — — — —
18	III די „דייטשע שול“ — — — — —
25	IV ביים שוועל פון אַ פאַרגאַנגענער וועלט — — — — —
33	V „לייב גוואַרדי וואַלינסקי פּאָלק“ — — — — —
42	VI מוראַוואָווים שולע — — — — —
54	VII דזשיקע גאָס — — — — —
66	VIII דזשעלנע — — — — —
80	IX ביילים און זאַמענהאַף — — — — —
100	X גענשע גאָס — — — — —
106	XI ער וואַקסט אָן אַרטיסט — — — — —
122	XII דזשיקע 44 — — — — —
133	XIII קרינסקים שולע — — — — —
161	XIV לַעֲרַעַר און פֿרײַנט — — — — —
171	XV שול־חברים — — — — —
185	XVI מיין ערשטער צענוואָך — — — — —
204	XVII דער ריז און דער קאַרליק — — — — —
212	XVIII דער יידישער אַקטיאָר — — — — —
228	XIX אַ שריט צו טעאַטער באַנייאַונג — — — — —
233	XX די לַעֲצִמֶע שול־פאַרשטעלונג — — — — —
242	XXI יאַנאַס מיין מעצענאַט — — — — —
250	XXII איינפלוסן פון מייסטער — — — — —
257	XXIII קיין ניסים געשעען נישט — — — — —
268	XXIV דאָס יאָר 1914 — — — — —
276	XXV און וואָס ווייטער — — — — —
288	

פארוואס זכרונות

(במקום אן הקדמה)

זינט איך בין געוואָרן אַ בן-חמישים, באַקום איך אָפט פאַרשלאַגן צו שרייבן זכרונות. איך פלעג תמיד געפינען אַ תירוץ און זיך אַרויסדרייען דערפון.

שרייבן זכרונות דערמאָנט מיך אין אַ סיום, אין אָפגעטוענער אַרבעט, אין אַ סך-הכל פון אַ לעבן.

און סך-הכל מיינט — עבר; געווען אַמאָל, געטון אַמאָל... און איך בין פול מיט עתיד, מיט פלענער, מיט נישט געשטילטן באַגער צו אַרבעט און אַרבעט — מיינט לעבן! האָט זיך געוואָלט זכרונות איבערלאָזן פאַר עלטערע פון מיר, פאַר די, וואָס האָבן שוין זייער סך-הכל געמאַכט און רוען אויף די לאַרבער-בלעטער...

ביז — — — —

די נסיעה איבער אייראָפּע, וועלכע איך האָב אונטערגענומען אין אָנהויב פון יאָר 1949.

די מלחמה-יאָרן האָב איך פאַרבראַכט אין בראַזיל. שווערע, פיינפולע יאָרן. איך בין דאָך די ערשטע זיבן חדשים געווען מיט די דייטשן אין וואַרשע

פאַרלאַזנדיק פּוילן סוף אַפּריל 1940 האָב איך מיר אָפגעגעבן חשבון, אַז קיין גוטס קאָן מען פון די נאַצישע רוצחים נישט דערוואַרטן.

זענען די געכט געווען — כסדרדיקע שלאַפּלאַזיקייט, די טעג — ענד-לאַזער אומרו. אזוי חדשים און יאָרן —

איך האָב מיר פאַרגעשטעלט דאָס שרעקלעכסטע. אָבער די רייכסטע, די משונהדיקסטע פאַנטאַזיע האָט נישט געקאָנט זיך אויסמאַלן דעם סך-הכל, וואָס די דייטשן האָבן מיט אונדז געמאַכט

איך האָב געלעבט מיט דעם געדאַנק, אַז ווי נאָר די מלחמה וועט זיך ענדיקן, וועט די ערשטע פּאַסאַזשיר-שיף וואָס וועט אָפּגיין קיין איי-ראַפּע מיט צוריקברענגען אַ היים.

ווייל ווי וועט דען נישט בלייבן כאַטש אַ מיליאָן יידן אין פּוילן. ווי וועט דען נישט כאַטש בלייבן אַ האַלבער מיליאָן יידן אין פּוילן.

וועט מען זיך דאָך דאַרפן ווידער שטעלן אין דינסט פון די פאַר-בליבענע. זיי וועלן זיך דאָך נויטיקן אין טרייסט, אין דערמוטיקונג, מען וועט זיי דאַרפן מאַכן פאַרגעסן אָן די גרוילן פון די מלחמה-יאָרן. אַריין אין די חרובע הייזער, אויספילן די לעכער מיט פרישע ציגל, צעמענטירן די שפּאַלטן, באַדעקן די מויערן מיט דעכערן...

און אַט דערגייט צו אונדז דער טרויעריקער אמת. זוכסט קרובים, פריינט, שרייבסט, טעלעגראַפירסט, האַפּסט. ווילסט זיך אַלץ נישט צוגלויבן...

הויבסט אָן צו באַקומען ידיעות. איינע אומגלויבלעכער, אומפאַר-שטענדלעכער פון דער אַנדערער.

„נישטאַ“ — דערגייט צו דיר סעגאַלאַוויטשעס איכה. שווער צו גלויבן. שווער שלום צו מאַכן מיטן געדאַנק. דער מוח באַנעמט דאָס נישטו די וועלט פרייט זיך מיטן נצחון. — די גאַס האָט זיך צעטאַנצט. —

פעלקער יובלען

די צייטונגען זענען מודיע מיט קידוש-לבנה אותיות: „היטלער באַ-גאַנגען זעלבסטמאָרדו — דער נאַציזם איז טויטו טויטו — נצחון! — די דעמאָקראַטיע האָט געזיגט!“ —

און פון דער צווייטער זייט, פון אונדזער, יידישער זייט: „נישטאַ!“ די וועלט האָט געזיגטו — און מיר...

און סיהאַרץ ווערט צעריסן פון צער: פאַרוואָס האָבן דאָס רחלע און שרהלע נישט דערלעבט, מיינע אַרעמע שוועסטער, וואָס האָבן אַזוי ווייניק פרייד געהאַט אין זייער לעבן?

פאַרוואָס האָט דאָס דודל נישט דערלעבט, דער שטענדיק צעשמייכל-טער דודל העלפּמאַן, וואָס האָט אַזוי ליב געהאַט אַנצוזאָגן גוטע בשורות פאַרוואָס האָט דאָס נישט דערלעבט מיין חבר אייזיק, דער „קעניג“ פון די יידישע אַקטיאָרן, אייזיק סאַמבערג מיט זיין אַפּטימיזם, וואָס האָט אַלעמען אַזוי געמוטיקט און געשטאַרקט בעת דער דייטשער אַקופאַציע מיר האָבן זיך צוגעקוקט צו די מויערן, וואָס וואַקסן אויס אין פאַר-שידענע געגנטן פון אונדזער שטאַט און ער האָט פאַרזיכערט, אַז דאָס

ווערט געגרייט פאר אונדז אַ שוץ קעגן עפידעמיעס... אז אין אַ זעקס
חדשים אַרום וועט מען די זויערן צעוואַרפן — ווייל נישט מער ווי זעקס
חדשים וועט דאָך נאָך זויערן די מלחמה... ער איז אין דעם איבערצייגט,
ווי ס'איז איצט טאָג אויף דער וועלט זאָלן זיך נאָר אָנהויבן די רעגנס
און די דייטשע טאנקעס און אַרטיילעריע וועלן זיך נישט קאָנען באַוועגן
איבער די פּוילישע בלאַטעס...

פאַרוואָס האָט דאָס נישט דערלעבט דער גוטמוטיקער אַרנאָלדו
ווער נאָך, אַזוי ווי ער, וואָלט געקאָנט אַ קלאַפּ טון אין פּלייצע און אויס-
רופן מיט פּרייד: „שלאַגער וויטלערס פּיעסע איז דורכגעפאַלן כּיהאַב אים
אין דער ערדו" — —

פאַרוואָס האָבן דאָס נישט דערלעבט די קינדערלעך פון לעמבערג,
וואָס האָבן זיך אַזוי האַרציק געזענגט מיט אונדז ביי דער לעצטער פאַר-
שטעלונג פון „בר כּוכבא" ... דאָס האַרץ איז דאָך געוואַקסן פאַר פּרייד, ווען
דער 12-יעריקער „דעלעגאַט" האָט פון דער בינע אונדז געדאַנקט אין נאָ-
מען פון די טויזנטער לעמבערגער שול-קינדער...

פאַרוואָס האָט דאָס נישט דערלעבט די ענטוואַסטישע יוגנט פון
ווילנע, וואָס האָט ממש געיובלט פאַר פּרייד, ווען אסתר רחל קאמינסקא
איז ווידער דערשינען אויף דער בינע נאָך איר שווערער אַפּעראַציע.
ווער קאָן דען פאַרגעסן דאָס בילד, ווען אַ פּולגעפּאָקטער זאָל האָט גע-
וויינט פאַר פּרייד און אויך מיר אויף דער בינע האָבן מיטגעוויינט.

פאַרוואָס האָבן דאָס נישט דערלעבט אונדזערע טייערע, נאָענטע
פאַלקס-מענטשן, אונדזערע טאַטעס, וואָס האָבן מיט אַזאַ טיפּן טרויער
באַגלייט פּרצן צו זיין אייביקער רוד.

און זייערע טאַטעס, אונדזערע זיידעס, וואָס האָבן אויסגעשפּאַנט די
פּערד פון דער קאַרעטע, אַליין זיך אין איר איינגעשפּאַנט און אַרומגעפירט
מענדעלען בעת זיין באַזוך אין וואַרשע. די „גאַראַדאַוואַיס" האָבן טאָ-
לוטירט, די גויס זענען שטיין געבליבן מיט אַפּענע מיילער, פאַרזיידושט,
פאַרגאַפּט —

„טאָ דזשיאַדזיאַ פּשיעכאַל!" — „דער זיידע איז געקומען" — האָט
מען זיי דערקלערט.

און איצט — נישטאָ די זיידעס, נישטאָ די טאַטעס, נישטאָ די קינ-
דער. — זעקס מיליאָן.

אייניקע יאָר האָט גענומען, ביז איך האָב מיך געקאָנט אַנטשליסן
צו פאַרן אויף דעם מיליאַניקן קבר-אבות.

דאָס לעבן האָט זיך זיינע אייזערנע געזעצן. כּיבין געווען אַ קינד, האָב איך מיר בשום אופן נישט געקאָנט פאַרשטעלן, אַז איך וועל זיין אימשטאַנד איבערזולעבן מיין מאַמעס טויט. אויב דאָס וועט געשען — האָב איך מיר געטראַכט — וועל איך מיר דאָס לעבן נעמען. אַזוי מסתמא טראַכטן אַלע קינדער. און איך האָב עס איבערגעלעבט, אַזוי ווי אַלע קינדער לעבן דאָס איבער. אַזוי איז דאָס געזעץ פון לעבן. און נאָך דעם געזעץ־נאָך האָבן מיר איבערגעליטן, איבערגעווייטיקט און איבערגעקערענט אונדזער לעצטן פּאַלקס־חורבן און געפונען אין זיך כּוח און ווילן ווייטער צו לעבן.

און איך האָב באַשלאָסן מיט די אייגענע אויגן צו באַטראַכטן דעם חורבן פונעם יידישן לעבן אין פּוילן.

און איך האָב דערזען, באַנומען און פאַרשטאַנען

איך האָב פאַרשטאַנען, אַז **אונדזער** לעבן האָט זיך געענדיקט דעם 1טן סעפטעמבער 1939.

געענדיקט — אויף מער זיך נישט אומצוקערן, דאָס, וואָס ס'קומט איצט פאַר אינעם יידישן לעבן אין פּוילן, איז נישט קיין הַמשך פונעם אַמאָליקן, נאָר אַן אַנהויב פון אַ ניי — אַ גאַנץ אַנדער לעבן, ווי מיר האָבן דאָס געהאַט פאַר דער מלחמה.

נייע באַגריפן, נייע פאַרמען, אידעאָליזירט פון נייע מענטשן.

אפילו דער פּאָן אַ נייער: פון איין זייט די וואַרשעווער חורבות, אַדער ריכטיקער געזאַגט, דער גרויסער „נישטאַ“, פון דער אַנדערער — גאַטישע שטעט פון נידערשלעזיע מיט אומציייליקע פאַבריק־קוימענס אַרום, מיט געדיכטע וואַלקנס רויך, וואָס שלענגלען זיך צו די הימלען. נייע ישובים מיט נייע מענטשן, מיט נייע פנימער ביי דער אַנפירער־שאַפט.

אַלץ ניי און אַלץ אַנדערש.

פון דעם אַלטן פאַרבליבן בלויז אייניקע בית־עלמינס און אַפגע־ראַטעוועטע ביכער אויף די פּאַליצעס פון די ניי־געגרינדעטע ביבליאָטעקן. און די שארית־הפליטה, זיי האָבן זיך שוין באַוווּיזן טיילווייז צו באַנייען.

איז מיר קלאָר געוואָרן, אַז דער „אַמאָל“, אין וועלכן איך האָב צוזאַמען מיט די אומגעקומענע מיליאָנען געלעבט און זיך אויסגעלעבט, איז פאַרשווונדן אויף מער זיך נישט אומצוקערן. ווייל אויך מדינת ישראל בויט זיך אויף נייע יסודות, מיט אַ נייעם

לעבנס-שטייגער, מיט אַ נייער מענטאַליטעט, וואָס איז אַזוי אַנדערש פֿון דעם איבערגעריסענעם „אַמאַל“.

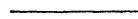
איז ביי מיר רייף געוואָרן דער געדאַנק צו פֿאַרצייכענען די לעצטע פֿאַר צענדליק יאָר פֿון דעם „אַמאַל“ – די יאָרן פֿון מיין קינדהייט און פֿון דער צווישנצייט פֿון ביידע וועלט-מלחמות.

סיגייט מיר בעיקר צו פֿאַרהיטן געוויסע פֿאַקטן פֿון דער אַנטוויקלונג, דערגרייכונגען און ראַנגלענישן פֿון יידישן טעאַטער אויפֿן פֿאַן פֿונעם געזעלשאַפטלעכן און פֿאַליטישן לעבן פֿונעם פּוילישן יידנטום אין יענע יאָרן.

אַלס אַקטיווער אַנטיילנעמער אינעם דאָזיקן לעבן האָב איך צו פֿאַרצייכענען אַ גאַנצע ריי באַמערקונגען און דערפֿאַרונגען. פֿון מייע חברים, וואָס וואַלטן געקאַנט ענלעכעס פֿאַרצייכענען, זענען בלויז פֿאַרבליבן יחידים. זאָלן זיי דאָס נישט-דערציילטע דער-גאַנצן.

יעדעס קאַפיטל דעראינערונגען איז מאַטעריאַל פֿאַר די צוקינפֿטיקע דורות. פֿון די דאָזיקע קאַפיטלעך וועלן זיי זיך שאַפֿן אַ באַגריף פֿון דעם רומפֿולן און אַזוי טרויעריק-פֿאַרשניטענעם „אַמאַל“.

אַט פֿאַרוואָס איך האָב מיך איצט אַנטשלאָסן אויפֿצומישן און צו פֿאַר-עפֿנטלעכן די קאַפיטלעך פֿון מיין לעבן.

I

שאַטנס פונעם „אַמאַל“

ערב פּרילינג 1949.

מיר באַזוכן דעם היסטאָרישן מוזיי אין וואַרשע אויף טלאָמאַצקע 5.
פאַר דער מלחמה איז דאָ געווען דער יודאָאיסטישער אינסטיטוט.
מיט קנאַפע צען יאָר צוריק האָבן מיך די דייטשן געכאַפט אַרויס-
צו טראָגן פון דאָרט יידישע ביכער. צווישן די „טרעגער“ זענען אויך געווען
די אַקטיאָרן: נאַטאַן, צימבאַליסט און אייניקע שרייבער. אויך פּראָפּ'
באַלאַבאַן, שוין דאָן אַ בן שבעים...

ער האָט אויך געוויס זיינע אייגענע ביכער אַריינגעוואָרפן אין לאַסט-
וואַגן, וואָס האָט זיי אַוועקגעפירט צו די „וויסנשאַפטלער“ פון אַלפּרעד
ראָזענבערג.

נאָכן באַפרייען דעם בנין פון „מינדערווערטיקן יידישן גייסט“ האָט
מען אים אָנגעפילט מיט יידישע צרות. ס'האָט זיך דאָרט אינסטאַלירט
דער קאָאָרדיניר-קאָמיטעט. מײן ברודער יאַנאַס האָט דאָרט פאַרנומען
איינעם פון די פאַראַנטוואָרטלעכסטע און קאָמפּליצירטסטע אַמטן. נישט
איינמאַל האָבן איך באַווונדערט זיין געדולד, אויסדויער און מיטגעפיל
צו די אומציייליקע אומגליקלעכע. נישט יעדער באַאַמטער האָט זיך דאָן,
ליידער, אויסגעצייכנט מיט אַזוי פיל טאַקט און קאַלטבלוטיקייט. ס'איז
געווען אַן איבערמענטשלעכע נערוון-אַנשטרענגונג. איך וואָלט עס זיכער
נישט אויסגעהאַלטן.

איינמאַל, אַרויסגייענדיק פון זיין ביוראָ, שטעלט מיך עמיצער אָפּ.
איך ווער אויפגעציטערט. יעדע אומגעריכטע באַוועגונג אָדער אויסרוף
פלעגט מאַכן אויפציטערן.

יגמונט טורקאוו

ס'זענען דאן ארומגעפארן איבער די גאסן קליינע, עלעגאנטע אויטאמאבילן. פון צייט צו צייט פלעגן זיי זיך אָפּשטעלן. אַ פינגער פלעגט זיך אַרויסשטעלן פונעם פענצטערל און דער באַקאַנטער: „קאַם הער, קאַם הער“, פלעגט פאַרבעטן אַ פאַרבייגייער אין אויטאָמאָביל אַריין. דער פאַרבעטענער פלעגט שוין שפורלאָז פאַרשווינדן.

ווי מען פלעגט איבערגעבן, זענען דאָס געווען דייטשע געלערנטע, וועלכע פלעגן אויף אַזאַ אופן קלייבן עקספּערימענטאַל-קרוליקעס אין מענטשן-געשטאַלט צו „וויסנשאַפּטלעכע“ צוועקן.

דאָס מאָל איז עס נישט געווען קיין גערמאַנישער וויסנשאַפּטלער. אַן אומבאַקאַנטע יידישע פרוי שטעלט מיך אָפּ:

— פאַניע טורקאָוו, כ'באַשווער אייך, בעט אייער ברודער, ער זאָל געבן אַ שטעלע פאַר מיין פּאָטער. ער איז אַרבעטסלאָז און מיר האָבן נישט פון וואַנען צו לעבן...

— רעדט אַליין מיט אים, אויב ער וועט נאָר קענען, וועט ער אייך העלפן.

— ניין, הער טורקאָוו, אייך וועט ער פאַלגן, איר זענט זיין עלטער רער ברודער!

איך אייל מיך, יעדע רגע איז מיר איצט טייער. די פרוי הויבט אָן צו וויינען, לאָזט מיך נישט גיין ווייטער.

— לאָזט מיך גיין, איך דאַרף אונדזער פּאָטער אָפּפירן אין שפיטאַל... די פרוי טרעט נישט אָפּ, פאַרשטעלט מיר דעם וועג...

— פאַרהאַלט מיך נישט, אונדזער פּאָטער האַלט ביים שטאַרבן — זאָג איך.

זי האָט מיך אָפּגעלאָזט און איז אַריין איר ביטער האַרץ אויסוויינען פאַר מיין ברודער.

איצט געפינט זיך אין יענעם בנין די רעדאַקציע פון „דאָס נייע לעבן“ און איבער דער רעדאַקציע — דער היסטאָרישער מוזיי.

מאַגיסטער בלומענטאַל, דער דירעקטאָר פון מוזיי, די פאַרוואַלטערין און פּראָפּ. טאַדעאָוש זאַדאַרעצקי פירן אונדז אַרום איבערן בנין.

איך גיי ווי אין פיבער. אָט איז אַ טייל פונעם רינגעלבלום-אַרכיוו.

פראגמענטן פון מיין לעבן

נישט לאנג אויסגעגראָבן פון אונטער די חורבות. טייל מאטעריאַלן צע-
פוילט, טייל נאָטיצן קוים לעזבאר.

עס ווערט ממש „זעבאר“ די אומשטערבלעכקייט פון גייסט. באַוווּנד-
דערסט דעם מענטש, וועלכער האָט אין די גורלדיקסטע מינוטן פון זיין
לעבן נישט געטראַכט וועגן זיך, נאָר וועגן המשך פון זיין פּאָלק.

ד"ר רינגעלבלום האָט דורך זיין טעטיקייט אין געמאָ אַריינגעשריבן
איינע פון די שענסטע בלעטלעך אין דער געשיכטע פון אונדזער מאַר-
טיראָלאָגיע פון אַלע צייטן.

אָט זענען לאַנגע רייען פּאָליצעס מיט אָפּגעראַטעוועטע ביכער און
ספרים, זיי קומען אָן פון אַלע זייטן, פון אַלע שטעט און דערפער, פון
געוועזענע קאָנצענטראַציע־לאַגערס און אויפגעגראַבענע מאַסן־קברים.

מיר גייען אַריין אין גרויסן, ליכטיקן זאַל פון די „זאַכלעכע באַוווּנדן“.
אָן אַ צאָל עקספּאַנאַטן, פאַכמעניש, מיט פיעטעט און ליבע פונאַנדערנע-
טיילט.

„באַוווּנדן“ פון אמונה און בטחון, דערהויבענעם קירוש־השם און
פאַרצווויפּלטן ווידערשטאַנד.

ס'פּעלן אויך נישט מוסטערן פון שוואַכקייט און געפּאַלנקייט אין
אַנבליק פון דייטשער רציחה און חיהשקייט.

אָט אַ גלעזערנע שאַנק מיט דייטשע טראָפּיען... די דאָזיקע שאַנק
קען דינען ווי אַ ווייט־קארטע פאַר דעם פּאָלק פון מאָדערנע קאַניבאַלן.

פון יריעות אויסגעאַרבעטע מוזיקאַלישע אינסטרומענטן. פון פאַר-
מעטן אויפגענייטע עלעגאַנטע שטיוועלעך און האַנט־טאַשן פאַר די גרעס-
כענס און היילדעס. פון אונטער דעם שוואַרצן לאַק קען מען נאָך דייט-
לעך לייענען די הייליקע אותיות פון די געשענדעטע ספרים.

אין אַ זייט — קינדער־שיכלעך. דערנעבן הויזעלעך, קליידעלעך,
זאָרגפּעליק אויסגעשטריקט פון די צאַרטע הענט פון די הייליקע יידישע
מאַמעס.

זיי האָבן מסתמא נישט באַוווּנדן צו דערגיין צו די דייטשע מזמרים.
אין שכנות פון דעם, אין אַ ווינקל פון זאַל, אייניקע דאָקומענטן פון
אונדזער אייגענער שוואַכקייט.

זיגמונט טורקאוו

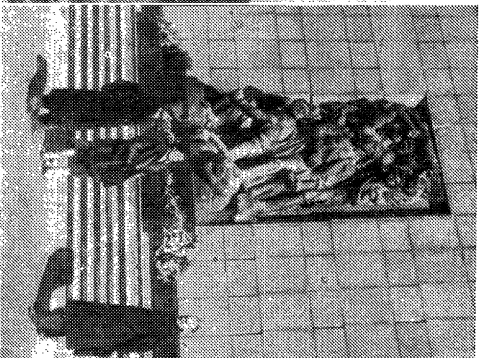
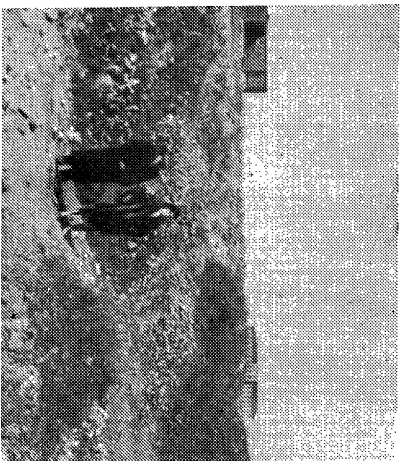
א גרויס בילד געמאָלן דורכן קינסטלער לייזערקאָוויטש, וואָס איז גע-
האנגען איבערן שרייבטיש פונעם יידישן „פירער“ פון לאָדזשער געטאָ,
דעם טרויעריק-באקאנטן רומקאָוסקי. אויפן פּאָן פון דער „באָרימטער“
בריק, וואָס האָט פאַראייניקט איין טייל פונעם לאָדזשער געטאָ מיט דער
צווייטער, זעען זיך פאַרהושכטע, אויסגעהונגערטע קינדער... זיי ווערן
זיך מיט פאַרלאָשענע בליקן צו רומקאָוסקין — ער איז דער איינציקער
וואָס קען זיי ראַטעווען... און ער פאַרנעמט דעם ערשטן פּלאַן פונעם
בילד... ער, דער „רעטער“ אליין, מאַעסטעטיש-אויפגעבלאָזן, מיט אַ
געלער לאַטע אויף זיין מאַנטל, קוקט אויף זיי מיט רחמנות, ווי אַ פּאָטער
אויף זיינע קינדער...

אויף אַזא שפּלדיקן אופן האָט אַ קינסטלער באַמיט זיך צו געוויינען
די לייטזעליקייט פונעם „טאַטן רומקאָוסקי“...
און נישט אויף אַ ווייניקער שענדלעכן אופן האָבן דאָס געטון אַ
גרופע יידישע בעלי-מלאכות...

אָט איז אויסגעשטעלט אונטערן בילד אַ גרויסער אַלבאָם מיט
שכחים פאַרן „פּאָטער פון די אַרבעטער“. אויף דעם מעטאַלענעם טאָוול
פון דעם אַלבאָם זענען אויף אַ קינסטלערישן אופן אויסגעטאַקט און אויס-
גראַווירט עמבלעמען פון געוויסע צעכן אַלס מתנה פון „עמד“...
אָבער דאָס אַלץ ווערט בלאָס לגבי די מוסטערן פון מענטשלעכער
ווערדע און הערפּאָישן קאַמף.

אָט האָט איר אַ מאַקעט פון אַ „בונקער“ אויף שוויצענטאָיערסקע גאַס.
וויפּל דערפּינדערישקייט, שכל, אינטעליגענץ איז אַריינגעלייגט אין
יעדן גאַנג איבער די חרובע מויערן און פאַרשאַטענע קעלערס! וויפּל פּאָר-
זיכטס-מיטלען, אַלאַרם סיגנאַל! וואָס פאַראַ לאַבירינט פון פאַרשידנסטע
מינים גענג און לעכער האָט געפירט צום „בונקער“.
די גרויסע אַרכיטעקטן, וואָס האָבן אויפגעבויט די מאַדערנע וואַלקן-
קראַצער, האָבן זיכער נישט אַריינגעלייגט אַזוי פּיל דערפּינדערישקייט
אין זייערע פּלענער, ווי אונדזערע אַנאַנימע אַרכיטעקטן פונעם יידישן
ווידערשטאַנד...

און נישט ווייט פונעם דאָזיקן מאַקעט — צעסמאַלעטע נאַנאַנען,

רעכטס: ראזא אין זיכמונט סודקאווי, פראג, סאדעלאוויש זאדערעצקי, און מאז' נ. בלוזענסאס
אין היספאדרישן אינסטיטוט אין ווארשע. אינווייטן: ביים דענקמאל פון די געטא-קעמפער אין
ווארשע. לינקס: אייף די חדרות פון ווארשעווער געטא

פראגמענטן פון מיין לעבן

יאגד-ביקסן... אמתע ביקסן האָט זיי די „אַרישע זייט“ זעלטן פאַר-
קויפט...

דערנעבן פאַרבלוטיקטע טליתים און תפילין, אַ דורכגעשאַסן תהי-
לימל... אַ סינטעז פון רעליגיעזן און „וועלטלעכן“ קידוש השם.

אַזוי האָבן די פאַראייניקטע רעשטלעך פון אונדזער אויסגעקוילעט
פּויליש-יידנטום, אָן אויסנאַם פון קלאַס און אידעאָלאָגיע פאַרטוידיקט
זייער לעצטן באַסטיאָן... אונדזער „אַמאָל“!

ביים פאַרלאָזן דעם מוזיי הערסטו קולות, וואָס דערטראַגן זיך פון
יעדן ווינקעלע, שרייען אַראָפּ פון די ווענט, פון די פּאַליצעס...

די קולות גייען דיר נאָך און לאָזן דיך נישט רוען! געדענק די
זעקס מיליאָן!

II

... „קום, גיי אין שחיטה-שטאָט, זאָלסט זען מיט דיינע אויגן“...

עס פירט אונדז פראָפּעסאָר טאָדעאָוּש זאָראָרעצקי, איינער פון די געצייילטע חסידי אומות העולם.

אַ הייסער פאַרטיידיקער פון תּלמוד, וועלכן ער האָט דערלערנט אין אַריגינאַל; אַן אויסגעפרוּוּטער יידן־פּריינט, וואָס האָט צוליב דעם אַ סך געליטן פון דער רעאַקציע אינעם פאַרמלחמהדיקן פּוילן. אויך בעת דער דייטשער אַקופּאַציע האָט ער אויף אַ ווירדיקן אופן זיך באַצויגן צו זיינע יידישע פּריינט. אים האָט מען טאַקע צו פאַרדאַנקען דאָס אַפּראַטעווען פון פאַרניכטונג אַ סך זעלטענע יידישע ספרים, מאַנוסקריפּטן און אונדזערע רעליקוויעס פון אונדזער „אַמאָל“.

איצט העלפט ער צו ביים שטודירן די אַפּגעראַטעוועטע דאָקומענטן און גרייט אַ גרעסערע מאַנאָגראַפּיע וועגן אַרכיוו פונעם מוזיי. ער איז אונדזער ציצעראַ אינעם חורבן וואַרשע. ער פירט אונדז ווייזן די חורבות פון געטאַ.

מיר פאַרלאָזן דעם בנין פון אינסטיטוט און פאַרהאַלטן זיך אַ ווייִלע פאַרן אַריינגאַנג.

גאַטגעבענטשטער פּוילישער פּרילינג. אָטעמסט איין אין זיך די מילדע, היימישע לופט און... פרעמדן שטויב פון די חורבות. די זון גלעט און צערטלט דיך, גלייך ווי זי וואָלט דיך, אַן אַלטן באַקאַנטן, באַגריסט מיט אַ ליבן ברוך הבא... —

דעם פון דור־דרות וואַרשעווער, דעם פון טאַטנס און מאַמעס צד — וואַרשעווער... —

וואָלסט זיך וועלן שפּיגלען און באַדן אין דער זון, — אזא אַנדערע ווי אין דיין היים אין די מלחמה־יאָרן — אין בראַזיל... —

פראגמענטן פון מיין לעבן

קאנסט דיך אָבער לאַנג נישט מחיה זיין מיט איר, — ווערסט אומ-
רואיק, קוקסט דיך אַרום, הויבסט אָן זוכן...

— „נאָך אַ מאָל! יאָ! ס'איז דאָך טלאַמאַצקע! והא ראייה; דער
אינסטיטוט, דער אַמאָליקער יודאאיסטישער אינסטיטוט... ער שטייט דאָך
אויפן זעלבן אָרט! אָבער אַנטקעגן אים איז דאָך אין „מיון צייט“ גע-
ווען טלאַמאַצקע 6! אויפן אָרט פון די בערג-ציגל איז דאָך אַמאָל געשטאַ-
נען דאָס ריזיקע, פינגער-שטאַקונגע הויז: טלאַמאַצקע 6! אורדאי, אַט שטייט
דאָך נאָך אויפן זעלבן אָרט אפילו דער היסטאָרישער קיילעכיקער ברור-
נעם... די דייטשן זענען אַן אַלט קולטור-פאַלק: האָבן פיעטעט פאַר היסט-
טאָרישע דענקמעלער, האָבן געלאָזן דעם ברונעם...

אָבער הינטערן ברונעם איז דאָך געווען יאָרן-לאַנג איינגעפונדעוועט
דאָס הויז, טלאַמאַצקע 6.

איך פלעג דאָרט זיין אַן אייגענער. ס'האָט דאָרט אויפן לעצטן
שטאַק געוווינט יצחק גרינבוים און ביי אים ד"ר יצחק שיפער.

ביידע דעפוטאטן פון וואַרשעווער סיים, ביידע פאַליטיקער, גע-
זעלשאַפטלעכע און קולטור-טוער.

ביידע גרויסע פריינט פונעם יידישן טעאַטער און פון אונדזער „צענ-
טראַל“ און קאמינסקי-טעאַטער בפרט.

איז דען פאַרנעקומען ביי אונדז אַ וועלכע ס'איז פרעמיערע אָן די
דאָזיקע צוויי אויסגעשפראַכענע טעאַטער-חסידים?...

און נאָך דער פרעמיערע, — די אימפראָוויזירטע באַנקעטן אין
„מעטראָפּאָל“ אויף טלאַמאַצקע און שפעטער אין „פיקאָדילי“ אויף ביע-
לאַנסקע...

און די שמועסן וועגן טעאַטער אין זייער גרויסער און דאָך אַזוי
געמיטלעכער אויפנאַס-שטוב אויף טלאַמאַצקע 6.

ס'זענען פאַרשווונדן די קעמפער און פאַליטיקער, — האָסט זיך
געפונען צווישן יידישע אינטעליגענטן מיט טיפער טעאַטער-קולטור.

שיפער דער גאַליציאַנער און גרינבוים דער קאַנגרעס-פּוילישער האָבן
גערעדט צו דיר אין איין געמיינזאַמער, פאַרשטענדלעכער און אַזוי נאָ-
ענטער שפראַך, די שפראַך פון אונדזער מאָדערנער יידישער קולטור.

זיגמונט טורקאוו

פרוי גרינבוים האָט פאַרשטאַנען צו שאַפן די אינטימקייט, וואָס מאַכט דורך תּיכּה היימיש מיט דער סביבּה.

גרינבוים האָט קאָמענטירט די לעצטע פרעמיערע. האָסט באַווונדערט זיין לאַגישן אַנאַליז, זיין באַהאַונטקייט אין דער טעאַטער־ליטעראַטור און זיין אַריינדריינגען אין דער אַקטיאָרישער פּסיכאָלאָגיע.

האַסט אים נישט געקאָנט אָפּנאַרן. פלעגסט זיך צוהערן צו זיינע אָבסערוואַציעס און זיך לערנען ביי אים.

ער האָט פאַרשטאַנען אויף אַ סובטעלן, נישט שאַקירנדיקן אופן אָנצוווייזן פעלערס, — מיר, אַקטיאָרן, זענען דאָך אזוי עמפּינדלעך אויף אַן אויסדרוק. אויף אַ וואָרט... ער איז געווען פון די געצייגלע קריטיקער דאָס צו פאַרשטיין.

נישט איינמאָל פלעגט דיר ביי אַזעלכע שמועסן איינפאַלן: איז דאָס דער זעלבער פּאָלקס־טריבּון, וועמענס לייבן־שטיים דונערט אין וואַר־שעווער סיים אין פאַרטיידיקונג פון אונדזערע נאַציאָנאַלע און מענטש־לעכע רעכט?

איז דאָס דער מוטיקער און ריקזיכטלאָזער באַקעמפער פון די גראַבס־קיס און בעקס?!

דאָס וואָלט דאָך מער זיך געפאַסט פאַר דעם אימפּולסיוון און קוועקזילבערדיקן יצחק שיפער!

זעלטן ער זאָל איינזיצן אויף אַן אָרט... ווייל ער דורך אין עפעס איבערצייגן, מוז ער זיך באַוועגן איבערן צימער. זיין שטיים, להיפּוך צו גרינבוים, איז הויך, אַ ביסל הייזעריקלעך, אָפט מאָל פאַטעטיש, דעקל־לאַמאַטאָריש.

זיינע אויגן פינקלען, די געדיכטע האָר צעפאַלן זיך איבערן שטערן, דאָס לענגלעכע פנים ווערט בלאַס פאַר עמאָציע.

ער האָט געקענט ווייניקער איבערצייגן פון גרינבויםען, ער איז גער־ווען ווייניקער קאָנסעקווענט און אויסגעהאַלטן פון אים: אַן אימפּולסיווע קינסטלער־נאַטור! ער האָט דורך אָבער געקאָנט מיטרייסן און ענטוויאַזן מירן, ווייל ער איז אַליין געווען אַן ענטוויאַסט אין בעל־חלומות!

אָט האָט ער אַ נייע אינסצעניזאַטאָרישע און רעזשיסאָרישע קאָנ־צעפציע פאַר „בינאַכט אויפן אַלטן מאַרק“. ער לייגט עס פאַר מאַזאַן,

פראגמענטן פון מיין לעבן

דעם דירעקטאָר פון דער „וויילנער טרופע“. יאָר 1921. ס'איז ביי זיי אַ שטאַרקער רעפערטואַר-קריזיס. דאָס קאָן זיי ראַטעווען פון אונטער-נאַנג.

אָט לייענט אונדז שיפער זיין אינסצעניזירונג אינעם אויבערשטן פּאָיע פון קאמינסקי-טעאטער. דערנאָך דערקלערט ער די איינצל־הייט פון דער קינפטיקער אויפֿירונג. דער קינסטלער וו. ווינטרויב האָט שוין אַפילו צוגעגרייט סקיצן פון דעקאָראַציעס. מיר זענען פאַרכאַפט פון דער קאַנצעפּציע, — זי איז געוואַנט און אַריגינעל.

דער פּרֿי־ספּעץ, אַלמער קאַציונע, גיט זיין סמיוכה. מען טרעט צו צו דער אַרבעט.

און... דאָ ווייזט זיך אַרויס, אַז שיפערס קינסטלערישער וויזיע האָט געפּעלט די סצענישע ערדישקייט.

זיינע פּליגלען האָבן זיך פּונאַנדערגעשפּרייט ברייטער פונעם רעאַלן סצענישן קעסטל.

מען איז געווען געצווונגען מיט אַ שווער געמיט צו רעזיגנירן פון דעם פּרוו. שיפער האָט זיך אָבער לאַנגע יאָרן נאָך אַרומגעטראָגן מיט דעם געדאַנק און געוואַרט אויף אַ תּיקון אין אַ נייעם טעאטער...

האָט ער אים נישט געפונען אין דער קעגנוואַרט, האָט ער זיך גע-ווענדט צו דער פאַרגאַנגענהייט. ער איז געוואָרן דער היסטאָריקער פאַר עקסעלאַנס פון יידישן טעאטער.

אָפט פּלעגט ער מיר לייענען נייע קאַפיטלען פון זיין צוקינפטיקער „נעשיכטע פון יידישער טעאטער-קונסט און דראַמע פון די עלטסטע צייטן ביז 1750“.

מיט יעדער נייער השערה פּלעגט ער זיך פּרייען ווי אַ קינד. אַ ניי אַנטדעקטער דאָקומענט אין שייכות צו אונדזער טעאטער-געשיכטע האָט אים מער אינטערעסירט ווי די אָנגעווייטיקטע פּאָליטישע פּראַגעס. ער איז געווען מער היסטאָריקער ווי פּאָליטיקער.

ס'האָט אים מער געפּאַסט אַן אוניווערסיטעט-קאַטעדראַע, ווי די סייס-טריבונע.

זיגמונט טורקאוו

אין טעאטער איז ער געווען א בן-בית. ביי מיין אויפפירונג פון „סערקעלע“ אין יאָר 1923 האָט ער געמאָגט און גענעכטיקט אינעם טעאטער...

דער „צענטראַל“ אויף דער לעשנע איז פאַר די חדשים פון די ציר גרייטונגען צו „סערקעלע“ געוואָרן זיין צווייטע היים. אים האָבן מיר טאַקע געהאַט צו פאַרדאַנקען אַ סך גאַליציאַנער שפּראַך-אויסדרוקן, מיט וועלכע ס'האָבן אַראָפּגערעדט פון דער בינע עמינגערס העלדן.

ער האָט אויך פאַר דער פרעמיערע געהאַלטן אַן אַריינפיר-וואָרט וועגן עמינגערן און זיין סביבה.

ביי מיין אויפפירונג פון מענדעלעס „פּרוזווו“, אינעם זעלבן יאָר, איז ער ווידער געווען דער ממונה איבער דעם פּוּריש-שפּיל. ער האָט זיך דאָ געפילט ווי אַ פּיש אין וואַסער. האָט ער דאָך אַ שטיק פון זיין לעבן געווידמעט אויף צו פאַרשן די דאָזיקע אינטערעסאַנטע טעאטער-פאַרעם ביי יידן.

ווען איך האָב פאַרלאָזט וואַרשע אין אַפּריל 1940, איז ער געווען געפערלעך קראַנק. מען האָט מיך נישט צוגעלאָזט זיך געזענענען מיט אים. זיין אומגעהייערע וויטאַליטעט און לעבנס-לוסט האָבן אים אָבער פון דער דאָזיקער קראַנקהייט אַרויסגעריסן — כּדי אים אומצוברענגען אין דעם קאַנצענטראַציע-לאַגער פון מאַיראַנעק.

שיפּער וועט אָבער בלייבן דער היסטאָריקער פון יידישן טעאטער אויף אַלע אייביקייטן.

אויב שיפּער האָט אין טעאטער געזוכט דאָס עסטעטישע און היסטאָריש-שטייגערשע, האָט דאַקעגן דער פּאָליטיקער גרינבוים געזוכט אין אים זיין פּאָליטיש-געזעלשאַפטלעכע און נאַציאָנאַלע באַשטימונג.

אין שייכות דערמיט געדענק איך פּאָלגנדיקן פּאַל: „אין יאָר 1927 האָב איך אין „וויקט“ אויפגעפירט יעקב פאַטס אַ פיעסע „אין גאָלדן לאַנד“.

די פיעסע האָט מיך געלאָקט צוליב דעם שלל רעזשיסאָרישע און אינסצעניזאטאָרישע מעגלעכקייטן, וואָס זי האָט פאַרמאָגט אין זיך. די פיעסע האָט אויך געגעבן אַ ברייט פּעלד פאַר דעקאָראַטיווער לייוונג און

פראגמענטן פון מיין לעבן

דער פארווער קינסטלער מאנע קאז האָט טאקע צוגעגרייט פּרעכטיקס פּראָיעקטן, וועלכע אריה מערוער האָט מייסטערהאַפּט רעאָליזירט.

דער אינהאַלט פון דער פּיעסע? אַ קליין, פּאַרוואָרפן שטעטל. די יידישע באַפֿעלקערונג שטיקט זיך אין השכות און האַפּענונגסלאָזיקייט. באַווייזט זיך פּלוצים א פנים־חדשות אין שטעטל, ער זאָנט אָן, או ערנעז איז פּאַראַן אַ גאָלדן לאַנד. (ער רופּט עס אָן: האַנאַלואַ). מען דאַרף פּאַר־לאָזן דאָס שטעטל און פּאַרן אַהין. עס ווערט אַ באַוועגונג אין שטעטל. מען גרינדעט אַ ווערבירונגס־ביוראָ אויף צו פּאַרשרייבן קאַנדידאַטן. ס'פּאַרט כמעט דאָס גאַנצע שטעטל. ס'בלייבט דאָס אַלטוואַרג. דאָס שטעטל צעפּאַלט זיך פון שימל, ס'זינקט איין צוזאַמען מיטן אַלטוואַרג.

אין אַפּאַטעאָז — אַ שיה מיט די אויסגעוואַנדערטע אויפן וועג צום „גאָלדן לאַנד“. מען זינגט אַ לויבגעזאַנג צום אויפגייענדיקן מאָרגן.

וואָלט מען אויף דער שיה אַרויסגעהאַנגען אַ פּאָן מיט האַמער און סערפּ, וואָלט עס דרייסט געקאַנט אַנגיין אַלס סאָוועטישע פּראָפּאַגאַנדע־פּיעסע.

אַ ווייס־בלויע פּאָן מיט אַ מגן־דוד — וואָלט זי געמאַכט ציוניסטיש. פאַר דער בונדישער אידעאָלאָגיע דאַקעגן האָט מען בשום אופן נישט געקאַנט דאָ אויסגעפּינען קיין פּאָן...

די קריטיק האָט איינשטימיק אונטערגעשטראַכן, או בלויז צוליב דער רעזשי און אויסשטאַטונג איז כדאי געווען אויפצופירן די זאַך. דער עולם אָבער איז זי נישט געקומען זען.

די בונדיסטן, וואָס האָבן מיט זיך פּאַרגעשטעלט אַ גרויסן טייל פון אונדזער שטענדיקן טעאַטער־עולם, זענען געווען קעגן פּראָפּאַגאַנדע־עמיגראַציע.

די ציוניסטן ווידער האָט נישט אינטערעסירט צו זען די פּיעסע פון אַ בונדיסט, וועלכער איז צו יענער צייט געווען אַן אויסגעשפּראַכענער קעגנער פון אַרזישראַל.

די קאָמוניסטן, וואָס זענען געווען שאַרף באַקעמפט פון דער בונדי־שער פּרעסע, האָבן, פּאַרשטייט זיך, באַיקאַטירט די פּאַרשטעלונג.

זיגמונט טורקאוו

צו יענער צייט איז גראָד געקומען קיין וואַרשע דער ענגלישער געדערעאל דירם, וועלכער איז אַרומגעפאַרן מיט אַ פּראָפּאָגאַנדע־קאָמפּיין לטובת דעם קרן היסוד.

און אָט — אין אַ געוויסן אָונט — ברענגט אים גרינבוים צו אונדז אין טעאָטער...

א חוץ זיי האָבן זיך אין זאַל געפונען נאָך אַ צוויי מינים באזוכער... דער ענגלישער גענעראַל איז געווען באַגייסטערט פון דער פאַרשטעלונג און האָט זיך געוונדערט, פאַרוואָס יידן האָבן אזוי ווייניק אינטערעס פאַר זייערס אַ נאַציאָנאַלע פּיעסע...

גרינבוים האָט אַריינגעשיקט צו מיר אַרנאָלדן פּרעגן צו וואָלט נישט געווען מעגלעך נאָך דער פאַרשטעלונג צו זינגען די „התקוה“...

מיר האָבן שפּעטער אָפּט קאָמענטירט דעם פאַל אויף טלאָמאַצקע 6.

עס גיט אַ בלאַז אַ ווינטל און צעטראַגט אַ שטויב איבער דער לופט.

דעם שטויב פון די חורבות פון טלאָמאַצקע 6.

III

די „דייטשע שול“

צווישן אינסטיטוט און די בנינים, וואָס האָבן געגרענעצט מיט טלאָך־מאצקע 13, איז געווען אמאָל אַ סקווער מיט שמעקנדיקן גראָז באוואקסן. פון די ביימער פלעגט זיך צעטראָגן איבער טלאָמאצקע דאָס פריי־לעכע געזאנג פון די פייגעלעך, וואָס האָבן זיך אין די צווייגן נעסטן אויס־געבויט.

ארום דעם סקווער פלעגט זיך הערן דאָס הילכיקע געלעכטער פון גרע־סערע פייגעלעך: די משהלעך און שלמהלעך, תלמידים פון דער דערביי־איסקער אסכלה־שולע.

מיט זאָרגלאָזער פרייד און הילכיקע קולות פלעגן זיי 12 אזיינער נאָכמיטאָג „אינוואדירן“ דעם סקווער צו כאַפן פרישע לופט בעת דער „גרויסער פויזע“.

אויך איך פלעג אָפט צוקומען אַהין פון מיון שולע אויף דימארסקע 12 כאַפן אַ שפּיל אין „קוקסאָ“, און „פאלאַנט“, אָדער אין „יאָגעלעך“.

נישט איינמאָל פלעג איך פון די דאָזיקע שפּילן אַהיימקומען מיט אַן אונטערנעהאקט אויג און צעדראַפּעט פנים... דער טאַטע פלעגט מיך דערפאַר מכבד זיין מיט פעטש, די מאַמע מיט קושן...

דער דאָזיקער „טלאָמאצקער סקווער“ איז געווען פונאַנדערנעטיילט אין צווייען דורך אַ לאַנגער, געפלאַסטערטער אַלייע.

פון דאָרט האָבן הויכע, ברייטע טרעפּ געפירט צום הויפט־אַריינגאַנג פון מאָנומענטאַלן, אימפּאָזאַנטן בנין פון דער וואַרשעווער סינאַגאָגע. דאָס פּאָלק פלעגט זי רופן „די דייטשע שול“, די „קאַר־שול“, אָדער גאָר „טלאָך־מאצקע שול“.

זיגמונט טורקאוו

פארוואס קאר-שול — ווייס איך נישט; זענען דאך געווען אנדערע שולן ווי „סיני“, „מוריה“, נאזשיקס שול, וואס האבן געהאט חזנים מיט כאָרן. מעגלעך דערפאר, וואס די טלאָמאצקע-שול איז געווען די עלטסטע, נרעסטע און רייכסטע.

דער צונאָמען „דייטשע“ איז איר געגעבן געוואָרן געוויס צוליב די מתפללים אירע, וואס זענען באשטאנען ס'רוב פון דער ווארשעווער אָסיר מילאָציע. א גרויסע טייל פון זיי פלעגט באזוכן די סינאגאגע נאָר איין מאָל אין יאָר, יום כפור. דעמאָלט פלעגן זיך ציען פון די „פוילישע“ געגנטן, ווי: נייע-וועלט, מארשאַלקאווסקע, אַלייען, — עלעגאנטע קארע-טעס (אין די שפעטערדיקע יאָרן — אויטאָמאָבילן) און ברענגען די באַ-צילינדערטע ראָטוואַנדס, נאַטאַנסאָנס, מוטערמילכס, אייגערס און בערג-סאָנס, — די לעצטע מאָהיקאַנער פון דער טראַדיציאָנעלער אַסימילאַציע. זייערע קינדער האָבן שוין די סינאגאגע ס'רוב פארביטן און קאָש-טשאָלן...

זשאַנדאַרמען אויף די פערד פלעגן היטן אָרדענונג און צעטרייבן די נייגעריקע בחורים אין די לאַנגע קאַפּאַטקעלעך, וואס פלעגן זיך פארזאמלען אַנצוקוקן די „אפיקורסים“, ווי אַ ביז ווונדער.

איבערקומענדיק בשלום די זשאַנדאַרמען, האָט מען נאָך געמוזט פאַרבייגיין אַ שפּאַלער פון שמשים אין שוואַרצע גלחישע טראַכטן, וואס זענען געווען צעשטעלט לענגאויס די הויכע טרעפּ און, צום סוף, דעם לאַנגיעריקן הויפט-גבאי, (פּראָנט האָט ער געהייסן) מיט זיינע קיזער-ווילהעלם-וואַנסעס.

דער דורכשניטלעכער מתפלל האָט אַלזאָ געהאט דורכצוגיין אַ שטרענגן בילעטן-קאָנטראָל, איידער ער האָט באטרעטן די שוועל פון גאָטס הויז... אַן אויסנאַם פלעגט געמאכט ווערן פאר די באַצילינדערטע מיוחסים, אָדער קריסטלעכע געסט, ספעציעל פּוילישע אָדער אויסלענדישע אַפּערן-זינגער, וואס פלעגן קומען באוונדערן אַ באַרימטן חזן. זיי פלעגט מען פונדערווייטנס דערקענען און מאַכן פאַר זיי אַ וואַרע.

דערפאַר אָבער פלעגט בעת אַ חתונה אין אַ וואָכן-טאָג דער אַריינ-גאַנג אין סינאגאגע זיין פריי פאַר אַלע.

פראגמענטן פון מיין לעבן

די צופעליקע פארבייגייער פלעגן טאקע אויסנוצן די געלעגנהייט. א לאנגע קייט פון קארעטעס מיט צוויי קומשערס אויף די קאזלעס פלעגט ארומרינגלען דעם סקווער.

די מנורות פון ביידע זייטן אריינגאנג האָבן העל געלויכטן, דאָס זעל- בע אלע לאַמפּן אין קאָנדעלאַברעס אינעווייניק.

א וואָלד מיט צילינדערס, דורכגעפלאַכטן מיט ווייסע פרויען-טאָאָד לעטן, פלעגט זיך ציען איבער די טרעפּ צווישן אַ רייע פאַלמעס און אַלעאַנדערס, וואָס זענען לכּבוד דער שמחה געווען צעשטעלט פון ביידע זייטן.

דער כאָר אונטער אָרגל-באגלייטונג האָט באגעגנט חתן-כלה מיטן טראַדיציאָנעלן מענדעלסאָן-מאַרש. מיט געקינצלטער ערנסטקייט, טריט ביי טריט, אין טאַקט פון דער מוזיק, פלעגט זיך דער צוג לאַנגזאַם דער- נענטערן צו דער חופּה.

קליינע מיידלעך, אָפטמאָל קריסטלעכע, פון געשמדטע קרובים, פלעגן גיין פאַראַוים און וואָרפן בלומען אַנטקעגן חתן-כלה. ס'איז געווען אַפּעק טירטע טעאַטראַלישקייט אין דער דאָזיקער פּראָצעסיע. אין די שפּעטער- דיקע יאָרן האָבן מיר אַזאַ טעאַטער באַצייכנט אלס שונד.

מיך פלעגט דאָס וויילן און איך פלעג חווק מאכן פון דער שטייפֿ- קייט און אָנגעבלאָזענער ערנסטקייט, נישט אין מאָל פלעג איך נאָכקריי- מען זייערע שטייפּע באַוועגונגען און גראַטעסע „וויכטיקייט“.

איך האָב שוין אלס יינגל געזוכט די „אמתדיקייט“ אין אַלעס, אַזוי ווי איך האָב עס אין יאָרן שפּעטער געזוכט אין טעאַטער...

הגם אונדזער פּאָטער האָט געדאוונט אין אַ „היימישער“ שול, איז מיר די סינאָגאָגע געווען גוט באַקאַנט.

די יידישע תלמידים פון די רוסישע מיטל-שולן זענען געווען גע- צוונגען קלאַסן-ווייז צו באַזוכן די סינאָגאָגע ביי יעדן יום-טוב פון קייזערלעכן הויף. „גאלווקע“ פלעגט עס ביי אונדז הייסן.

אמת, דאָס זינגען דעם „באָזשע צאַריאַ“ אין רוסיש און די מאַנאָך- טאַנע דרשה פון ראַבינער פּאָזנאַנסקי אין פּויליש האָט אונדז געלאַנגוויר- ליכט, דאָך האָבן די „גאלווקעס“ געהאַט פאַר אונדז אַ באַזונדערן רייז.

זיגמונט טורקאוו

קודם-כל — א פרייער טאָג פון לימודים! א חוץ דעם — די מעגלעכ-
קייט צו פאראדירן איבער די גאסן אין נייעם מונדיר מיט די נאָלדענע
קנעפ... זיי האָבן געלאַנגט אונטער דער זון און געצויגן די אויפמערקזאמ-
קייט פון די שילערינס, וואָס זענען אויך געגאנגען אין לאנגע רייען, בראש
מיט זייערע קלאסן-דאמען, צו דער טלאָמאצקע סינאגאָגע.

יעדער פון אונדז פלעגט זיך דאָרט אויסזוכן זיין „מידל“ און נישט
איין קינדערישער ראָמאַן האָט זיך אָנגעהויבן פון די באַגעגענישן אין
סינאגאָגע.

א חוץ דעם האָט געצויגן אהין דער כאָר. דער „טלאָמאצקער כאָר“.
ער איז געווען פאַרשטעקט אויף אַ גאַלעריע איבער דער מזרח-וואַנט,
אַזוי הויך, אַזוי נאָענט צום הימל... אונדזערע בליקן זענען אָפט געווען גע-
ווענדט אהין, צו דער אַוואַלער סטעלע, פון וואנען ס'פלעגט אראָפּקוקן
דאָס קעפל פון אַ באקאנט יינגל, א שול-הבר, אָדער נאָר א כאָריסט פון
יידישן טעאַטער.

איך פלעג זיי מקנא זיין צוליב דער זכיה צו באטרעטן די בינע און
דאָס העכסטע אָרט פונעם קאָלאָסאלן סינאגאָגע-בנין.

דער כאָר פון דער וואַרשעווער סינאגאָגע איז געווען א שם דבר.
אָנהויבנדיק פון די קליינע אלטלעך און סאָפראַנדלעך און ענדיקנדיק
מיט די „העכסטע“ טענאָרן און „טיפסטע“ באסן, זענען דאָס געווען
שטימעס פון הויכער קוואַליטעט.

כדי אָנצוקומען אין כאָר פון דער וואַרשעווער סינאגאָגע, האָט מען
געמוזט דורכגיין אַ שטרענגן עקזאַמען. נישט איינער פון די סינאגאָגע-
כאָריסטן האָט שפעטער טריאומפירט אויף די אָפּערן-בינעס פון דער
גאָרער וועלט.

איך האָב מיר דאָרט געהאַט מיינע באַליבטע כאָריסטן און איך פלעג
מיך גרויסן מיט זייער באקאנטשאפט:

דער קליין-וויסטיקער מנחם קיפנים מיט זיין לירישן טענאָר, וואָס
האָט דאָמינירט דעם כאָר פון דער וואַרשעווער אָפּערע, ווו ער
האָט גלייכצייטיק געזונגען, האָט אין יאָרן אַרום אָפּגעשפילט א געוויסע
ראַלע אין מיין ארטיסטישער אנטוויקלונג און איך פלעג נישט איין מאָל

פראגמענטן פון מיין לעבן

געניסן פון זיין באהאוונטקייט אין מוזיק ענינים. ער איז אויך מיט דער צייט געוואָרן א גוטער פריינט פון אונדזער פאמיליע.

ס'האָבן דאָרט געזונגען די ברודער פיינשטיין, איינער — אַ כאָר־ריסט פון יידישן טעאטער, דער צווייטער — פון דער אָפּערע. דער עלטער סטער, הערמאן, איז שפעטער געוואָרן אקטיאָר און האָט נישט אין פּרעכטיקן עפּיזאָד אָפּגעשפּילט אונטער מיין רעזשי.

איך האָב פאר דעם דאָזיקן זקן געהאט אַ שטארקן סענטימענט, אויף וועלכן ער האָט מיר געענטפערט מיט רירנדיקער פריינטשאפט. ער האָט געשפּילט מיט מיר שוין אַלס עמעריט. איך פלעג תמיד באוונדערן זיין ערנסטע באַציאונג, ליבע צום טעאטער און דיסציפלינירטקייט. אָט די דיסציפלינירטקייט האָט ער טאקע מיטגעבראַכט מיט זיך פונעם כאָר פון דער טלאָמאַצקער סינאַגאָגע.

זיין יינגערער ברודער, דער אָפּערע-כאָריסט, האָט אויך געהאט א נאָענטע שייכות צו טעאטער. געווען אַמאָל אַ „מאָדע" אין וואַרשע אויף קינדער-טעאטערס, ד"ה טעאטערס אויף האַלב־פּראָפּעסיאָנעלע יסודות, אין וועלכע ס'האָבן אלע ראָלן געשפּילט קינדער. די דאָזיקע טעאטערס פלעגן אפילו ארומפאָרן „גאסטראָלירן" איבער די דאָטשע-ערטער, איבער דער אזוי גערופענער „ליניע", ווי אַטוואָצק, פּאַלעניץ, און נישט איינמאָל פלעגן די עלטערן מוזן קומען אַהין פון וואַרשע „אויסקויפּן" זייערע קינדער, ווייל די אימפרעזע האָט נישט געהאט אויף רייע-הוצאות.

איינער פון אָט אַזעלכע אימפרעסאָריאַס איז געווען דער יינגערער פיינשטיין און ס'איז דעריבער קיין ווונדער נישט, וואָס איך האָב מיך באַצויגן צו אים מיט גרויס רעספעקט...

ביידע פיינשטיינס האָבן אויך געהאט אַ גרויסן אויסוואַל פון טעאַטער-קאָסטיומען — „שפּאַנישע און היסטאָרישע", וועלכע זיי פלעגן אויסבאָרגן פארשידענע וואַנדערנדיקע טרופּעס און אַמאַטאָרן-טרופּעס.

מיין ערשטע „היסטאָרישע" ראָל אין קרינסקיס שולע, דעם „פּאַר־רעטער יאַזאָן", האָב איך טאקע געשפּילט אין פיינשטיינס אַ קאָסטיום...

דער טלאָמאַצקער כאָר האָט זיך געגרויסט מיט זיינע דיריזשאָרן. לאַנד גע יאָרן איז דאָרט געווען טעטיק דער באווסטער פּעראַגאַ און מוזיקער ליאָוו, וועלכער האָט אויך אַ געוויסע צייט אָנגעפירט מיטן „הזמיר"-כאָר.

זיגמונט טודקאוו

נאך זיין אָפּפּאַרן קיין אַמעריקע האָט דעם אַמט איבערגענומען דער גלענצנדיקער כאָר-מייסטער און קענער פון ליטורגישער מוזיק — אייזנ-שטאַט. אים האָב איך געהאַט צו פאַרראַנקען די געלונגענע כאָר-געזאַנגען צו מיין אויפפירונג פון זשולאַווסקיס „שבתאי צבי“ אין יאָר 1923 אין „צענטראַל“-טעאַטער.

ער איז אויף אַ טראַגישן אופן אומגעקומען פון די דייטשע הענט צוזאַמען מיט זיין פענאַמענאַלער טאַכטער מאַרישאַ, „דער נאַכטיגאַל פון געטאַ“.

אַ באַזונדער בלעטל אין דער געשיכטע פון דער „דייטשער שול“ שטעלט מיט זיך פאַר דער בכבודיקער און גוט באַצאָלטער אַמט פונעם אַזוי גערופענעם „אַבער-קאַנטאָר“.

נישט יעדער זינגער האָט זוכה געווען צו ווערן טלאָמאַצקער שליח ציבור.

אַלטע מעלאָמאַנען און חזנים-קענער פלעגן דערציילן חידושים וועגן די דאָזיקע עמוד-קינסטלער. די גרעסטע אָפּערן-הייזער פון דער וועלט פלעגן זיך באַמיען צו אננאָזשירן געוויסע חזנים פון דער וואַרשעווער „קאָר-שול“. אייניקע פלעגן טאַקע פאַרבייטן דעם עמוד אויף אָפּערן-ברעטער, אַנדערע ווידער פלעגן געטריי בלייבן דער שול און זיך אויסלעבן אין ליטורגישער נגינה.

דער טאַטע פלעגט מיר דערציילן חידושים וועגן אַ גרויסן חזן סאַל-וואַטאַר, וועמענס קול ס'האַט זיך געהערט „ביון טעאַטער-פּלאַץ“... ער פלעגט זיך נישט קאָנען אָפּלויבן פון סיראַטעס פאַרגייער, דעם חזן גריצהענדלער. זיין טאַכטער איז, אגב, געווען די באַרימטע זינגערין פעליציאַ קאַשאַווסקאַ, (קאַשע איז אויף פּויליש — גריץ...) זי האָט אָבער נישט דערגרייכט צו איר פאַטערס „אויבערשטע“ טענער...

לאַנגע יאָרן האָט געקיניגט אין טלאָמאַצקע סינאַגאָגע גרשון סיראַטע. נאָך אַ יום-טוב פלעגט מען וואַכן-לאַנג אויף די בענק פון קראַשינ-סקיס גאַרטן און אין קאַנאַרעקס קאוויאַרניע אַנאַליזירן און קאַמענטירן יעדעס „נייע שטיקל“, יעדע „אויבערשטע צ“ פון זיין נייער קאַמפּאָזיציע. סיראַטע האָט געהאַט זיינע געשווירענע פאַטריאַטן און קעגנער און נישט איינמאַל פלעגן אויפן טלאָמאַצקע סקווער פאַרקומען געשלעגן צוליב

פראגמענטן פון מיין לעבן

א „שמע קולנו“ אָדער „ויהי רצון“, וואָס פלעגט זיך ענדיקן מיט פּאַלי-
ציאיישער אינטערווענץ... סיידן ס'פלעגט זיך באַווייזן דער קליינער מ.
קיפּנים און אַרויסזאָגן זיין מיינונג. קיפּנים איז געווען דעצידירנדיק. און
ביידע קעגנערישע צדדים האָבן זיך אונטערגעוואָרפן זיין מיינונג...

הגם מיר זענען געווען באַפריינדעט מיט דער פּאַמיליע סיראַטע, פלעג
איך זעלטן באַזוכן די „דייטשע שול“.

איך האָב נישט ליב געהאט די קאַמערטאַן-הונים, וואָס בעטן צו גאָט
אויף נאָט. איך האָב באַטראַכט די סינאַגאָגע ווי אַ קאַנצערט-הויז, דאָס
דאווענען ווי אַן איינשטודירטע פּאַרשטעלונג און די חזנים און פּרעדיקער
אין זייערע טעאַטראַלישע טראַכטן, ווי אַפּערעטן אַקטיאָרן... אַפּטמאָל
טאַקע פלעגן זיך נאָך סיראַטעס א „שטיק“ דערהערן אין ימים נוראים
שטורמישע אַפּלאַדיסמענטן.

האָט מיך ליבער געצויגן דאָס טעאַטער „אויף אַן אמת“. און די
שפּעטערדיקע יאָרן פלעג איך גערנער באַזוכן אַ גערער, אָדער קאָזשעניצער
שטיבל מיט אַן אַלטן יוד ביים עמוד, וואָס האָט מיט ביטערע טרערן און
פון די „טיפּסטע טיפּענישן“ אויסגעוויינט ביי גאָט זיין ביטער האַרץ און
געבעטן ישועה פאַרן פּאָלק ישראל...

אזא „מין המצר“ האָט אויף מיר שטאַרקער געוויקט ווי אַ טלאָך
מאַצקער „אויבערשטע צע“. מיט דעם פּאַרדייטשטמערישן אשכנז-עברי.

הינטער דער סינאַגאָגע האָבן אויף אַ שטיבל, אַפּגעשלאָסענעם הויף
געוויינט אַלע באַזאָמטע פון דער סינאַגאָגע, אָנהויבנדיק פינעם פּרעדיקער,
אויבער-קאַנטאָר און ענדיקנדיק מיטן שמש.
אינעם דאָזיקן הויף איז מיר אין יאָר 1923 אויסגעקומען אויסצופירן
אַ סצענע פון מיין ערשטן פּילם „תּקיעת כּף“. געווען דאָרט אַ סצענע,
ווי אליהו הנביא דאַרף זיך פון זיין לעגענדאַרע געשטאַלט פאַרוואַנדלען
אין אַ היינטיצייטיקן פּאַקסטומלעכען זקן. דער דאָזיקער טריק דאַרף גע-
מאַכט ווערן זייער פּרעציז און האָט אין יענער צייט געפּאָדערט זייער
פּיל צייט און גערולד. איך האָב דעריבער פאַר דער סצענע אויסגעקליבן
דעם שטיבל הויף הינטער דער סינאַגאָגע.

זיגמונט טורקאוו

מיר אלע, דער פראדוצענט, אָפּעראַטאָר, איך און דער רעזשיסער, זענען געווען ווייניק באַהאַונט אין דער פּילם־טעכניק. די דאָזיקע סצענע, וואָס האָט ביי דער צווייטער, גערעדטער, ווערסיע אין יאָר 1937, גע־דויערט אין אַטעליע אַ קאַרגע האַלבע שעה, האָט דאָן ביי אונדז צוגע־נומען אַ גאַנצן טאָג...

וואָלט עס נאָך געווען אַ האַלבע צרה, ווען איך וואָלט נישט באַ־דאַרפט אַלס אליהו הנביא שטיין שעהען־לאַנג אומבאַוועגלעך, באַרוועס און נאַקעט אין אַ שטאַרקן פּראָסט און אין טיפּן שניי.

סיראַטע, וואָס האָט זיך פון זיין וווינונג צוגעקוקט צו דער דאָזיקער לעבנסגעפערלעכער פּילם־אַרבעט, האָט טאַקע טעלעפּאָנירט צו אַסתר־רחל קאַמינסקי:

„לאָזט נישט אייער איידעם ריזיקירן מיטן לעבן. ער קאָן נאָך באַקור מען אַ לונגן־אַנצינדונג!“

קיין לונגען־אַנצינדונג האָב איך גראַד נישט באַקומען, אָבער אַ בראַנכיט האָב איך פאַראיבעריקט אויפן גאַנצן לעבן.

אָבער וועמען האָט עס דאָן געאַרט! אַבי די סצענע איז געלונגען און דעם עולם איז זי געפּעלן!

אויפן עקראַן האָט זי געדויערט אַ קנאַפע האַלבע מינוט... פון דער באַמבאַרדירונג פון וואַרשע איז די „טלאַמאַצקע שול“ אַרויס גאַנץ.

די דייטשע מעכאַניזירטע סאָלדאַטעסקע האָט זי נישט באַוויזן צו פאַרניכטן.

דאַקענן דער דייטשער מענטשן־האַס און רשעות האָט זי בעתן געטאַ־אויפּשטאַנד אָפּגעווישט פון דער אויבערפלאַך.

ווי אַלץ אַרום. פון דעם אָרט זעט זיך: רימאַרסקע, סענאַטאָרסקע און די חורבות פון

„נאָוואַשטישױ“־טעאַטער אויף ביעלאַנסקע. אַן אַרויסגעריסן בלעטל פון דעם „פּנקס טלאַמאַצקע“.

IV

ביים שוועל פון א פארגאנגענער וועלט

מיר לאָזן זיך גיין צום האַרץ פון געוועזענעם נעטאָ, צום אַמאָליקן, פון דור-דורות איינגעפונדעוועטן, פּאָלקסטימלעך-יידישן וואַרשע. עם ציט מיך צו זען די ערטער, וווּ איך האָב מיינע קינדער-יאָרן פאַרבראַכט, געוועבט חלומות, געבויט קרישטאָלענע פּאַלאַצן און באַקומען גייסטיקע און ערדישע צידה לדרך פאַר מיין ווייטערדיקן לעבנס-וועג.

גענשע 5: אַלף-בית, חומש-אַנהויבן אין פיינהאַלצם חדר.

מילע 38: די משפּחה ווערט פאַרגרעסערט. ס'ווערט געבוירן אונז דער דריטער ברודער מאַרק.

פּזשעיאָזד 13 ברענגט אונדז דעם יינגסטן ברודער יצחק. איך הויב אָן צו באַזוכן מוראָוולאָווס שולע.

דזשיקע 44: ס'קומען אויף דער וועלט אונדזערע צווילינג-שוועסטער, רחלע און שרהלע. איך ווער בר-מצוה.

קופיעצקע 12: איך הויב אָן באַזוכן די דראַמאַטישע שולע, „הזמיר“, „הבימה העברית“. אויסברוך פון דער ערשטער וועלט-מלחמה.

דלונע 8: דייטשע אָקופאַציע. „אַרטיסטיש ווינקעלע“. כ'ווער אַ פּראָפּעסיאָנעלער אַקטיאָר...

פון חדר ביז זעלבשטענדיקייט. אַ לעבן אַ גאַנץ! ווהין מיינע וואַנז דער-וועגן אין די שפּעטערדיקע יאָרן זאָלן מיך נישט האָבן געפירט: מאָס-קווע, צי בוענאַס איירעס, בוקאַרעשט צי מעקסיקע, — פון אומעטום האָט מיך געצויגן אַהין, צו אַט דער יידישער וואַרשע, צו דעם ווינקעלע פון מיין אומראַויקן און קיינמאָל נישט געזעטיקטן לעבן.

איך האָב דאָרט יעדעס שטיינדעלע, יעדעס ווינקעלע געקענט און — ליב געהאַט!..

זיגמונט טורקאוו

בעת דעם בלעקאווט אין מלחמה-צייט פלעג איך שפאנען איבער די דאָזיקע יידישע גאסן מיט דער זעלבער זיכערקייט ווי אין אַ ליכטיקן זומער־טאָג...

און אַט שטיי איך ביי דער שוועל פון דער דאָזיקער וועלט מיינער, קוק מיך אַרום, כ'זוך, כ'חשבון און... קאָן גאַרנישט אויסחשבונען... וווּ איז דאָס אַלץ געווען, וווּ איז דאָס אַלץ אַהינגעקומען און ווי אַזוי האָט דאָס געקאָנט געשען?

האָב איך דאָך געזען אין די פילם־כראָניקס די רעזולטאטן פון אַטאָר־מישע באַמבעס... שרעקלעכע צעשטערונג! אָבער דאָך — עפעס איז דאָך פאַרט פאַרבליבן...

וווּ האָבן די דייטשן גענומען די מיליאָנען טאָנעלאָדן פון רשעות אויף צו מאַכן אַזאַ פאַרוויסטונג, אַזאַ אומבאַגרייפלעכן תּוהר־ובוהוּ?! ס'איז פאַר מיר געוואָרן זעבאַר, ממש אָנצוטאפן דעם באַגריף: „נישטאָ“...

איך בין נישט געריט, ניין, ווייל וואָס קאָנען שוין רירן חורבות פון הייזער און גאסן נאָכן איבערווונדן דעם פאַרלוסט פון זעקס מיליאָן... פונעם יידישן לעבן...

איך בין נאָר געפֿלעפט, איבערראַשט פון דער פרעזיוער טעכניק פון פאַרניכטונג, צו וועלכע באַשעפענישן „אין געשטאַלט פון גאָט“ האָבן געקאָנט דערגיין!

מיר קוקן זיך שווייגנדיק איבער: איך, מיין פרוי, און פראָפּ. זאָ־דאַרעצקי.

מיין פרוי איז בלאַס, פאַרטראַכט און שווייגנדיק. האָט זי דאָך איר גאַנצע משפּחה פאַרלוירן אין לעמבערג. טראַכט זי איצט אַווראי וואָס פאַר אַ פנים ס'האָט איר געבוירנשטאָט...

פראָפּ' זאַדאַרעצקי, אויך אַ לעמבערגער, שמייכלט אין פאַרלעגנהייט, האַלט נישט אויס מיין בליק, גלייך ער וואָלט זיך געפילט ווי אַ מיטשול־דיקער אין דעם אַלעמען. ער איז דאָך אַן „אַריער“...

אָבער ניין, דער איידעלער קריסטלעכער געלערנטער שעמט זיך פאַר זיינע מיטמענטשן...

ס'איז אַ חרפּה צו געהערן צום מין מענטש!

פראגמענטן פון מיין לעבן

ביאליק האָט אומגעבלאָנדושעט אין זיין „שחיטה־שטאַט“ צווישן חורבות, אויסגעקרימטע טירן, צעשטירצטע אויוונס...
ער האָט געזוכט דאָס שוואַרץ־פארטריקנטע בלוט פון אונדזערע בריר-
דער אויף שטיינער פון דער גאָס, אויף טויערן און ווענט, אויף סלופעס
און צוימען...
ווי זאָלן מיר זוכן?..

נישטאָ קיין ווענט, נישט קיין שטיינער פון דער גאָס... נישטאָ
בלל א וועלכער ס'איז סימן, אז מענטשן האָבן דאָ געלעבט און אויס-
געבויט א וועלט אַ גאנצע, וואָס האָט זיך גערופן „הויליש יידנטום“.
עס הויבט זיך אָן ביי דיינע פיס און פארשווינדט ערגעץ אונטערן
האַרזיאָנט א האַפּענונגסלאָזער „נישטאָ!“ פארשווינדט מיטן שטויב, וואָס
דער ווינט צעטראַגט איבער דער לופט...

קומסט צו זיך. די פאַרשטעלונגס־קראפט הויבט אָן צו אַרבעטן.
הויבסט דיר אָן צו רעקאָנסטרווירן אין זכרון דעם פלאַן פון די מקומות,
וואָס נאָר דער טויט קאָן אים ביי דיר פארווישן.

פאַראַן שטערונגען, וואָס דעזאָריענטירן... אָט איז א טראַמוווי־ליניע,
וואָס איז דאָ קיינמאָל נישט געווען. דאָס האָט זי שוין די נאָכמלחהדיקע
שטאַט־פאַרוואַלטונג באַוווּזן צו פאַרלייגן. זי פירט איבער דעם אַמאָליקן
פּושעיאָד, שניידט דורך די געוועזענע נאָוואָליפקי און פירט איבער די
אומענדלעכע פּוסטקייטן ערגעץ אין דער ריכטונג פונעם אַמאָליקן „וואָינע־
פּלאַץ“, ווהיין די ניאַניע פלעגט מיך מיט יאָנאַסן פירן שפּאַצירן...
אהויז דער דאָזיקער נייער ליניע איז אלץ טויט... פּוסטקייט.

כדי אַרומצונעמען מיטן בליק דעם גאַנצן שטח דאַרף מען אַרויפ־
קלעמערן אַ מעטער, אַנדערטהאַלבן... אַזוי האָבן די צעפּרעסטע ציגל און
שטיינער געהויבן די אויבערפלאַך פונעם אַמאָליקן יידישן וואַרשע...
נאָר אָט פון דערווייטנס — דער אַמאָליקער „לייב גוואַרדי וואָליני־
סקי פּאַלק!“ דער בנין איז פון דער רעגירונג שוין כמעט רעסטאָרווירט.
געפינען מיר זיך, הייסט עס, ביים „פּושעיאָד“... אָט לינקס הויבט
זיך אָן לעשנע. ביים עק איז דאָך געווען עפּשטיינס פּאַפּולערע זייגערימא־
כעריי און אויפן מויער דער גרויסער וואַנט־זייגער, וועלכן ער האָט אַוועק־
געשאַנקען דער שטאַט.

זיגמונט טורקאוו

יאָרנלאַנג פלעגן מיר וואַרפן בליקן אויפן דאָזיקן זייגער. אמאָל —
נייענדיק צו די לימודים אין שולע אַרײַן, שפעטער — צו די פאַרשטעלונג-
גען אין „צענטראַל־טעאַטער.

אפילו נאָכן פאלן פון וואַרשע פלעגט דער האַלב־בלינדער עפשטיין
נישט פאַרגעסן אָנצוציען דעם זייגער.

אין א געוויסן טאָג איז דער זייגער שטיין געבליבן — ס'איז מער
נישט געווען, ווער ס'זאָל אים אָנציען.

אַ פאָר צענדליק טריט אַרויף האָט ער פי שכל באַדאַרפט זיין דאָס
אַרט פון פּושעיאָד 5.

די לעצטע יאָרן האָט איציק מאַנגער דאָרט אויסגעזונגען זיינע
גאָלדפאַרעניאָדעס, זיינע הומש־מאַטיוון.

אויך איך האָב דאָרט צו פאַרנאָטירן אַ שייַן בלעטל פון מיינע
יונגט־חלומות.

דאָס איז געווען בעת דער דייטשער אָקופאַציע פון דער ערשטער
וועלט־מלחמה. אַ גרופע יונגע אידעאָליסטן, שילער פון דראַמאַטישער
שולע, מאָלער, סקולפּטאָרן, סטודענטן האָבן זיך אויפן לעצטן שטאַק
אָפּגעדונגען אַ מאַנסאַרדע און פלעגן זיך יעדן אָוונט צונױפּקומען, כדי
צו ליינען אויפן קול, דיסקוטירן און שאַפן פּראַיעקטן... ווי צו פאַרזאָרגן
די וועלט!

יעדער פון אונדז איז גרייט געווען אויף קרבנות, אויף מסירת נפש.
מיר האָבן געזוכט מוסטערן אין דער געשיכטע, אין דער ליטעראַ-
טור, ווי אויך מיטלען און וועגן ווי זיי צוצופאַסן צו אונדזער צייט און
פאַרהעלטענישן.

מיר האָבן געגלויבט, אז נאָך דער מלחמה וועט פּוילן אויפשטיין
תּחית המתים און זיך נויטיקן אין נייע כוחות, וואָס זאָלן אויף אַ דע-
צידירטן אופן באַקעמפן די קאָנווענציאָנעלע לעבנס־שאַבלאָנען.

די קאָמערציאַנאַליזירטע קולטור האָט אונדז אָפּגעשטויסן און מיר
האָבן זיך געמוהט, ווי אזוי זי אַרויסצורייסן פון די סוחר־שעם־האַרצישע
הענט.

צו יענער צייט האָט דוד הערמאַן באַשלאָסן צו גרינדן אַ דראַמאַ-
טישן קרייז מיט נייע מענטשן. ער האָט אין מיר און יאָנאַסן געפונען איר

פראגמענטן פון מיין לעבן

בערגעגעבענע מיטהעלפער. איך האָב אים צונויפגעפירט מיט „פּזשע-יאָד 5". די גרעסטע טייל פון אונדזערע חברים איז געווען ווייט פון יידישער קולטור און אפילו קיין יידיש נישט געקענט. איז טאקע געווען מיין אויפגאבע צו פאראינטערעסירן אזעלכע אויסגעשפראַכענע „גויים", ווי מאָריץ טרעפלער, מרים שיק, יוסף שידלאָ און בעלא בעלערינא מיט יידיש טעאַטער.

דער עלטערער פון אונדז, טרעפלער, א זייער אינטעליגענטער און ערנסט דענקענדיקער בחור, האָט מיט אַ צייט פריער געהאט געענדיקט די פּוילישע דראַמאַטישע שולע און נישט געוואוסט וואָס מיט זיך צו טון. אין פּוילישן טעאַטער האָט מען אים נישט צוגעלאָזט, דאָס יידישע טעאַטער פלעגט פאַרטרייבן אַ מענטש מיט געשמאַק. הערמאַן האָט אים באַוווּזן צו פאַראינטערעסירן. ער איז טאקע געוואָרן זיינער אַ שטאַרקער אָנהענגער און אין אייניקע יאָר אַרום האָט ער זיך צוזאַמען מיט הערמאַנען אָנגעשלאָסן אין דער „ווילנער טרופּע". זיין פּוילישן פּסעוודאָנים, „בראַנד סקי" האָט ער פאַרביטן אויף „נאַרוויד" (אויך נאָך אַ פּוילישן שרייבער) און אַלס אַזעלכער איז ער שפּעטער אָנגעקומען אין מאָסקווער יידישן מלוכה-טעאַטער. ס'איז פון אים געוואָרן איינער פון די אינטערעסאַנטסטע יידישע רעזשיסאָרן. ער איז אויך געווען אַ גוטער חבר, ביי וועלכן מיר האָבן פיל געלערנט. נאָך יעדער אַמאַטאָרן-פאַרשטעלונג, אין וועלכער איך האָב אַנטיילגענומען, פלעגט ער אָנשרייבן אַ גרעסערע קריטיק און זי מיר איבערגעבן. דרוקן איז נישט געווען וווּ און פאַר וועמען. די דאָזיקע יוגנט-אַרבעטן האָבן געקאָנט דינען אַלס מוסטער פון זאַבלעכקייט און ערלעכער באַציאַונג פאַר אַ סך געשווירענע קריטיקער.

דער צווייטער חבר, יוסף שידלאָ, האָט צוזאַמען מיט מיר געענדיקט די דראַמאַטישע שולע, איז אויך אַריבער מיט דער צייט צו די „ווילנער" און צוזאַמען מיט נאַרווידן אָנגעקומען אין מאָסקווער יידישן טעאַטער, וווּ ער האָט מיט דער צייט פאַרנומען אַן אָנגעזעען אָרט.

אויך די צאַרטע, זייער טאַלענטירטע מרים שיק איז פון הערמאַנען אַריבער צו די „ווילנער", האָט אָבער צוליב פאַמיליען-סיבות נישט געקאָנט פאַרבלייבן ביים טעאַטער. מיר האָבן דאָס שטאַרק באַדויערט: ס'טעאַטער האָט אין איר פאַרלוירן אַ קולטורעלע קראַפט און מיר אַ ליבע חברטע.

זיגמונט טורקאוו

בעלא בעלערניא איז געווען איינע פון די פיר רובינליכטס — צוויי שוועסטער און צוויי ברודער — וואָס זענען אַרויס פון דער פּוּשעיאָזד 5 גרופע און געוואָרן א יידישע אַקטריסע. איר שוועסטער, רות קאַרלינסקי, האָט זיך געווירמעט דעם באַלעט און איינער פון די ברודער, פעלעק, איז געוואָרן א טאלענטירטער סקולפּטאָר, וואָס האָט אין יאָר 1926 פּראָ-יעקטירט די מצבה פאר אסתר רחל קאמינסקי. ער, ווי אויך דער יונגפארר שטאַרבּענער מאָלער יוסף זיידענבייטעל האָבן מיטגעווירקט אין הערמאנס גרופע נישט בלויז ווי קינסטלער־דעקאָראַטאָרן, נאָר אויך ווי שפּילער־אַמאַטאָרן. דערביי האָט זיידענבייטעל אַרויסגעוווּזן געוויסע סצענישע פעאַיקייטן.

פאַרשטייט זיך, אַז איך מיט יאָגאַסן זענען געווען פון די אַקטיווסטע אַמאַטאָרן ביי הערמאַנען.

פון דער גאַנצער פּוּשעיאָזד־גרופע האָט נאָר איין חבר נישט געהאַט קיין שייכות צום טעאַטער: דאָס איז געווען דער שפּעטער באַקאַנטער מעדיקער ד"ר יעקב מונוועז, וועלכער איז בעת דער נאַצישער אַקופּאַציע געוואָרן דירעקטאָר פון יידישן שפּיטאַל אויף טשיסטע.

ער טאַקע האָט אויפגענומען אַהין אונדזער קראַנקן טאַטן א קורצע צייט פאַר מיין פאַרלאָזן וואַרשע. די ענגשאַפט איז דאָרט צו יענער צייט געווען אַזוי גרויס. אַז טאַקע נאָר אין נאָמען פונעם אַמאָליקן פּוּשעיאָזד 5 האָט ד"ר מונוועז זיך באַמיט אויסצוגעפינען אַן אָרט פאַר אַן איבעריק בעט.

מיר פלעגן אויך אויף פּוּשעיאָזד 5 אימפּראָוויזירן קינסטלערישע אָוונטן, אויף וועלכע יעדער פון אונדז פלעגט זיך באַמיען איבערצושטייגן דעם אַנדערן.

די פּראָדוקציעס פלעגן פאָרקומען אין פּויליש אָדער אין רוסיש. דעקלאַמאַציעס פון מיצקעוויטש און פּוּשקין, כאַרגעזאַנג פון „אי דאַ אוכניעם" און „רובינשקאַ" און די נייע לידער פון דעם אויפגעקומענעם פּוילישן לעגיאָן.

איך האָב אַמאָל איבערגעלייענט אין רוסיש אַנדערעווס „דערציי-לונג וועגן די זיבן געהאַנגענע". נישט איינער פון אונדז האָט דאָן מקנא

פראגמענטן פון מיין לעבן

געווען דעם מוט פון אנדרעיעוווס העלדן און געהלומט וועגן ענלעכע העל-
דישע טאטן... -

איך מיט יאָנאַסן זענען אייך געווען די ערשטע אריינצוברענגען אויף
פּזשעיאַזד 5 אַ יידיש וואָרט.

די רובינליכטס, קינדער פון אַ טראַדיציאָנעל־יידישער היים, האָבן
צוגלייך מיט די איבעריקע „פּזשעיאַזדלער“ באַטראַכט יידיש ווי אַ
דייטשן זשאַרגאָן און פּלעגן אָפט אָפּחוזקן פון אים, ספּעציעל ווען ס'האָט
זיך געהאַנדלט אין אַ וואָרט פון סלאַווישן אָפּשטאַם. איך מיט יאָנאַסן,
דעמאָלט שוין „פאַרברענטע“ יידישיסטן, האָבן אַלזאָ געהאַט אויסצושטיין
אַ שווערן קאַמף, ביז ס'איז אונדז געלונגען אויסצוקעמפן דאָרט בירגער־
רעכט פאַר יידיש.

איך פּלעג אָפט דעקלאַמירן אין פּויליש מיין באַליבטן מאָנאָלאָג פון
„אוריאל אַקאַסטאַ“, וועלכן איך האָב באַארבעט אין דער דראַמאַטישער
שולע. דעם דאָזיקן מאָנאָלאָג האָב איך איבערגעזעצט אין יידיש און ער
האָט דאָס טאַקע גורם געווען די ענדערונג אין דער באַציאָונג צו יידיש
פון אונדזער גרופּע.

איך האָב נאָך ער היום נישט פאַרגעסן די פּערזן פונעם דאָזיקן
מאָנאָלאָג:

„שטאַרקער צו ליבן, אָדער שטאַרקער צו גלויבן!
מוז היינט באַשליסן מיין נשמה אין מיר!
איינס פון די ביידע מוז ווערן דערהויבן,
כאָטש די געפילן זענען גלייכע אין איר!
יהודיתן ליב איך... ווען אָבער די ליבע, די ריינע
זאָל מיך אין שול־הויף פירן אַריין
אָפּצורופן דאָרט די איבערצייגונגען מיינע,
אַ, וואָלט זיך אַקאַסטאַ פאַרשאַלטן אַליין!
ווייל איבערצייגונג באַצירט דאָך דעם העלד,
דאָס איז זיין גלויבן, זיין קראַפט און געווער,
פירט צו די וועגן פון אַ שענערער וועלט,
ווי מען הערט נישט קיין זיפּצן, מען זעט נישט קיין טרער!
דאָס פאַר אַ פּאָן האַלט אַ קעמפּער אַ מעכטיקער,

זיגמונט טורקאוו

זאָל ער געלויבט זיין, כאָטש פאלן מוז ער!
איידל פון דעם ווערט אפילו אַ נידערטרעכטיקער,
וואָס קלויבט זיך עס אויס און פאַרלאָזט עס נישט מער!
אַ, ווען ס'זאָלן טויזנטער שטימען מיר שרייען:
גיי-נאָך נאָך דיין האַרץ, איבערצייגונג פאַרלאָז,
ווייל איך מיך קיינמאָל פון דעם חרם באַפרייען,
ביי מיר וועט דער אמת נישט פאַרלירן זיין מאָס!

נאָך דעם דאָזיקן מאָנאָלאָג איז ביי מיר טאקע אַנטשטאַנען דער גע-
דאַנק צו איבערזעצן אין פערן גאַנץ „אוריאל אַקאָסטאַ“, אַזוי ווי ער איז
אין אַריגינאַל ביי גוצקאָוו. צו דער איבערזעצונג האָב איך מיך באַנוצט
מיט דער פּוילישער איבערדיכטונג פון באָלאָז—אַנטאַניעוויטש.
אין די שפּעטערדיקע יאָרן, שוין אין פּראָפּעסיאָנעלן טעאַטער, פלעג
איך טאקע שפּילן די ראָל פון „אַקאָסטאַ“ פון מיין „געגראַמטער“ איבער-
זעצונג און די איבעריקע ראָלן פלעגן געשפּילט ווערן פון לערנערס גע-
דרוקטן ביכל.

דער דערמאָנטער אַקאָסטאַ-מאָנאָלאָג, דער „משוגענער אין שפּיטאַל“,
וואָס איז געווען דעמאָלט מיין „קרוין-ראָלע“, ווי אויך די „עצה“ פון
שלוס עליכס, אין וועלכער יאָנאַס האָט זיך אויסגעצייכנט, האָבן טאקע
פאַראינטערעסירט אונדזערע „פּזשעיאַזדלער“ מיטן יידישן טעאַטער און
געשאַפן אַ באַדן אויף אָנצובינדן קאָנטאַקט מיט דוד הערמאַנען.
צו די שטענדיקע באַזוכער פון אונדזער קרייז האָבן אויך געהערט
אייניקע יונגע דייטשע סאָלדאַטן: אן אַקטיאָר, אַ לערער און אַ סטודענט.
מיר האָבן זיך אַזוי באַפריינדעט מיט אַנאַנדער, אז זייער אָפּפאַרן
אויפן פּראָנט איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ טרויער-טאַג פאַר אונדזער
קרייז...

עס קלינגט מיר נאָך אין די אויערן די „דעקלאַמאַציע“, מיט וועל-
כער דער יונגער, צאַרטער לערער פלעגט אונדז אָפט „מַהנָה זיין“:
„וואָס קימערט אונז רוס, איטאַליאַנאַ, פּראַנצאַז!
שטאָס ווידער שטאָס! שאָס ווידער שאָס!“

פראגמענטן פון מיין לעבן

וויר ליבן פער איינט, וויר האסן פער איינט,
וויר האבן נור איינען פיינד: ענגלאַנד!"
ווער ווייסט, מעגלעך, אז דער דאָזיקער לערער האָט שפעטער גע-
לערנט מיט זיינע שילער דאָס „האַרסטרוועסל־ליד"...
מעגלעך אז די דעמאָלטדיקע חברים אונדזערע האָבן בעת דער צוויי-
טער דייטשער אַקופאציע אָנגעפירט מיט דער „ליקווידאציע" פונעם
געמאָ...
זיי האָבן דאָך אזוי נוט געקענט אונדזערע גאסן און הייזער...

v

„לייב-גוואַרדי וואַלינסקי פּאַלק“

איך באמי מיך ווייטער צו אַרײַענטירן אין דער פּוסטקײט.
כמעט אַנטקעגן אונדזער פּושעיאזר 5 האָט זיך אמאָל אָנגעהויבן די
דלוגע (לאַנגע) גאס, וועלכע איך פלעג במשך פון אייניקע יאָר, טאָג־אײַן,
טאָג־אױס, אױסמעסטן הײַן און צוריק.

זי האָט געפירט איבער ביעלאַנסקע און קראשינסקיס פּלאַץ צום
הויז נומער 8, וווּ מיר האָבן געווינט בעת דער ערשטער וועלט־מלחמה.

ביים עק פּושעיאזר און לאַנגע האָט זיך געפונען די „דלוגע“ תּפּיסה.
זי האָט געגרענעצט מיט אַ לאַנגער רײַע מלוכה־בנינים, וואָס האָבן זיך גע־
צויגן לענגאױס דעם פּושעיאזר ביז נאָוואַליפּקי. אנטקעגנאיבער, פון דער
צווייטער זײַט פּושעיאזר, האָבן זיך אָנגעהויבן די פּאַראַלעלע גאסן: נאָ־
וואַליפּיע און מילנע.

צווישן די תּפּיסה־בנינים און נאָוואַליפּיע האָט זיך געפונען דער רײַ־
זיקער קאזארמע־פּאַלאַץ פון ניקאָלאַיס געטרייסטן „לייב גוואַרדי וואַלינ־
סקי“ פּאַלק, וועלכער האָט אױף אזא אכזריותדיקן אופן אַרויסגעוויזן זײַן
„געטריישאפט“ אין די יאָרן 1904—1906 און איז אױך געווען דער
ערשטער צוצושטיין צו דער רעוואָלוציע אין יאָר 1917.

אין פּראָנט פון דער דאָזיקער קאזארמע איז געווען אַ פּלאַץ מיט אַ
סקווער, וועלכער האָט געמײַלט יענע זײַט פּושעיאזר אין צווייען. לינקס
פונעם סקווער, צווישן נאָוואַליפּיע און מילנע איז יאָרן־לאַנג געווען איינ־
געפונדעוועט אַ ברייט, געדיכט באוויינט הויז אונטערן נומער 18, באקאנט
אַלס אפּתּר אייזנבערגס הויז.

דאָרט האָבן מיר געווינט ביים אָנהויב פון דער ערשטער רעוואָלוציע

פראגמענטן פון מיין לעבן

און דאָרט איז אונדזער משפחה פאָרגרעסערט געוואָרן מיט אַ פערטן בן זכר, אונדזער יינגסטן ברודער יצחק.

די פענצטער פון אונדזער דירה אויפן דריטן שטאָק זענען טאקע אַרויסגעגאנגען אויפן פלאַץ מיטן סקווער און מיר פלעגן דייטלעך זען וואָס עס קומט פאַר לינקס, אַרום גרויסן פראַנטאָן פון וואָלינער פּאַלק און אַנטקעגנאיבער, אין דעם ברייטן הויף פון די קאַזאַרמעס ביי דער „דלוגע־תפיסה“.

פון אונדזער פענצטער אויף פּושעיאָד 18 פלעגן איך זען די „וואָך־לינצעס“ אַריינטרייבן טויזנטער מענטשן אין הויף פון זייער קאַזאַרמע. זיי פלעגן קלאַפן מיט ביקסן איבער די קעפּ, קאַפּען מיט די פיס, אַרָפּ־כאַפּן ביי די געשלאָגענע די היטן פון די קעפּ און צעשליידערן איבער די רינשטאָקן. די געשרייען און יללות פון די געשלאָגענע, דאָס הירוּשען פון די קאַזאַקישע פּערד און צעיוּשעטע וואָלינצעס פלעגט פארהילכן די לופט.

מיין לערער, דער סטודענט האַלצמאַן, וואָס האָט מיך געגרייט צו די עקזאַמענס אין מוראַוואָוו־שולע, איז שיעור נישט אומגעקומען פון אַ קאַזאַקישער שווערד. בעתן צעטרייבן אַ מאַניפעסטאציע האָט אים אַ קאַזאַק, רייטנדיק אויפן פּערד, נאַכגעיאָגט איבער די טרעפּ פון זיין הויז און צעשפּאַלטן דעם שאַרבן.

די קאַזאַקן, אָדער די „קאַזעלעך“, ווי ס'פּאַלק האָט זיי גערופן, פלעגן זיך באַנוצן מיט זייערע שווערדן מיט אויסערגעווענלעכער פלינקייט. איך פלעג אָפט מיך צוקוקן צו זייערע איבונגען ביים „וואָינע־פּלאַץ“ און מיך חירוּשן ווי אזוי זיי קאַנען אין שנעלסטן גאַלפּ צעשפּאַלטן אויף צווייען אַ ליימענעם גולם און דאָס אָפּגעהאַקטע שטיק ליים זאָל בלייבן אויפן אָרט...

די דעמאָנסטראַציעס פלעגן זיך געווענלעך ציען פון לעשנע צו דזשי־קע און טיילמאָל פארכיימאַרשירן דעם פּושעיאָד אומגעשטערט. מען פלעגט זינגען דעם „טשערוואָני שטאַנדאַר“ און „די שבועה“, רויטע פּע־נער פלעגן פּלאַטערן איבער די טויזנטער אַנטבליווזטע קעפּ... די צעפּלאַמטע בליקן זענען געווען געווענדט צום „לייב גוואַרדי וואָלינסקי פּאַלק“... אויפן ברייטן באַלקאָן צווישן די מעכטיקע קאַלאַנעס פלעגן שטיין אָפּ־

זיגמונט טורקאוו

צירן און העכערע מיליטעריילייט און שווייגנדיק אראפקוקן אויף די מאר-
שירנדיקע רייען. מיט א קרומען שמייכל אויף די ליפן, מיט חידוש און
האם האָבן זיי נאָכגעפאָלגט דאָס באוועגן זיך פון די דיסציפלינירטע
מאַסן. משמעות זיי האָבן באַקומען אַ באַפעל פון „אויבן“ צו געבן דעם
„ערב רב“ אַ חיי־שעה...

עפטער אָבער פלעגן געגעבן ווערן אנדערע באַפעלן.

אָט מאַרשירן אומציייליקע רייען איבער פּושעיאָד. מען באַגלייט אַ
געפאלענעם חבר צו זיין אייביקער רו. די עגלה איז באַדעקט מיט אַ רוי־
טער פּאָן. אַ מוסטערהאַפּטע אָרדענונג ווערט אָפּגעהיט פון דער אַרבע־
טער־מיליץ מיט רויטע אָפּצייכענונגען אויף די אָרעמס. זיי האַלטן זיך
פאַר די הענט און בילדן אַ לאַנגע קייט פון ביידע זייטן גאַס.

אויף די טראָטואַרן זענען צעשטעלט קאָזאַקן אויף די פּערד און, —
ס'גלויבט זיך נישט די אויגן, — זיי סאַלוטירן צו דער עגלה... די טרויער־
פּראָצעסיע באוועגט זיך אין פייערלעכער ערנסטקייט און טויטער שטיל־
קייט. ס'הערט זיך נאָר פון צייט צו צייט דאָס הירושען פון די קאָזאַקישע
פּערד.

און פּלוצים, ווען די טרויער־פּראָצעסיע געפינט זיך שוין צווישן
ביידע קאָזאַרמעס, רייסן זיך די קאָזאַקן מיט ווילדע קולות אריין אין איר
נעדיכטעניש און הויבן אָן צו פּאַכען מיט די אַנטבלויזטע שווערדן אויף
רעכטס און לינקס. גלייכצייטיק לויפן אַרויס פון די קאָזאַרמעס די
„געטרייע“ וואָלינצעס און פאַרשפּאַרן די אַריינגענג צו נאָוואָליפּיע און
מילנע.

פון רימאַרסקע און נאָוואָליפּיע לויפן אונטער פּאָליציי און אַבראַנע־
אַגענטן. די פּראָצעסיע ווערט פאַרשפּאַרט פון אַלע זייטן. דער פּושעיאָד
ווערט פאַרוואַנדלט אין אַ גיהנום. מען ברעכט די טויערן, וועלכע פּאָליציי
האָט געהייסן באַצייטנס פאַרשליסן. מען שפּרינגט אין פענצטער פון די
פאַרטער־דירות. מען צעטרעט זיך איינס דאָס אַנדערע, מען ווערט צע־
טראָטן פון די קאָזאַקישע פּערד.

ס'הערן זיך שאַסן פון פּראָוואַקאַטאָרן, די „וואָלינצעס“ ענטפּערן
מיט ביקסן־זאַפּן. נישטאָ קיין אויסוועג. בלויז די טויערן פון די קאָזאַר־

פראגמענטן פון מיין לעבן

מעס זענען ברייט צעעפנט... לויפט מען אהין אריין זיך ראטעווען פון די שאַסן...

דער פלאץ ווערט גיך אָפּגעליידיקט. אַרום דער פאראיינזאמטער עגלה ליגן אין קאלוזשעס בלוט פארווונדעטע און דערהרגעטע. היטן, שטעקנס, רויטע פענער, צעטראַטענע בלומען קרענץ וואלגערן זיך איבער דער גאס...

פון דערווייטנס דערהערט זיך דער סיגנאַל פונעם „קעטשל“ — די גיכע הילף...

איך זע פאר זיך דאָס בלאסע פנים פון אונדזער מאמען... ס'איז שווער אָנגעקומען זי אָפּצומינטערן פון הלשות. איך זע די קאַנד ווילטעס פון איר צארטן קערפער, איך הער איר ציטערנדיק קול: „מען הרגעט מענטשן. מען הרגעט מענטשן“...

אפשר איז אויך דאָס געווען די סיבה, וואָס אונדזער יינגסטער ברודער איז געקומען אויף דער וועלט אביסל פאר דער צייט... אונדזער פאַמיליען-אַקושערטע, פרוי טראַן, וואָס האָט אונדז אלע „אָפּגענומען“, האָט אים שוין געטראָפּן א „געקומענעם“ אָן איר הילף...

ווען אין יאָרן אַרום איז יצחק אין אן ערשטן מאַי אַריינגעפאלן צו מיר מיט אַ פאַרבאַנדאזשירטן קאַפּ, האָב איך מיך דערמאָנט אָן די טעג, ווען ער איז אויף דער וועלט געקומען...

דער „פּרייוויליאַנסקי קראַי“ האָט שוין דעמאָלט געהויסן „זשעטש-פּאַספּאַליטאַ פּאַלסקאַ“, די נאַציאָנאַלע זעלבשטענדיקייט איז שוין גע-וואָרן דערגרייכט און פונדעסטוועגן איז אלץ געבליבן ווי אין די „אַלמע, גוטע, וואָלינסקע צייטן“...

נאָר געביטן די אויסערלעכע דעקאָראַציע: אַנשטאַט קאָזאַקישע — פּוילישע גראַנאַטענע מונדירן; אַנשטאַט „אַכראַנע“ — „דעפענזיווע“-אַנענטן. די זעלביקע כּלה, נאָר אנדערש געשלייערט.

מיר פלעגן אויך פון אונדזערע פענצטער זיך צוקוקן צו „פּרידלעכע“ פּיערלעכקייטן. דאָס האָט אָבער געמוזט געמאַכט ווערן בשתיקה, דורך אַ שפּאַלט פון אַ פּאַרהאַנג, ווייל אין פאַרקערטן פּאַל האָט געדראָט אַ קויל אין קאַפּ...

זיגמונט טורקאוו

אין די „טאבעלנע“ טעג, ד"ה אין די געבוירנטעג פון א מיטגליד פון צארישן הויף, פלעגן די קאלאָנעס פון וואָלינער קאָזארמע זיין באַ- פּוצט מיט גירלאַנדעס און נאַציאָנאַלע פענער. פאַר די טויערן פלעגן זיין אויסגעשטעלט פעסער מיט פאַלמעס און אַנדערע עקזאָטישע ביימער, צוגעשיקטע פון דער אַראַנזשעריע אין זאַקסישן גאַרטן.

ביים ראַנד פון די טראַטואַרן, לענגאויס די קאָזארמעס, פלעגן אין ספּעציעלע לעכער זיין צעשטעלט טעפּלעך מיט אָנגעצונדענע קנויטן. עטלעכע טעפּלעך פלעגן זיין צעשטעלט צווישן די קאלאָנעס אויף די באַ- לוסטראַדעס פון באַלקאָן.

די איילומינאַציע פלעגט אויף מיר מאַכן אַ שטאַרקן איינדרוק און איך פלעג נישט קאָנען די אויגן אָפּרייסן פון די ציטערדיקע פלעמלעך, וואָס האָבן זיך געשפיגלט אין אייל. אין די שפּעטערדיקע יאָרן פלעגן מיך אזוי ציען די עלעקטרישע לעמפלעך פון דער בינעראַמפּע...

לכבוד אַזעלכע יום טובים פלעגן אין וואָלינער פּאַלק פּאַרקומען פייערלעכע באַלן, אַ מיליטערישער אַרקעסטער פלעגט פונעם באַלקאָן באַגעגענען מיט טושן און מאַרשן די הויכגעשטעלטע מיליטערייט, וואָס פלעגן אין אָפּענע קאַרעטעס קומען מיט זייערע אויסגעפּוצטע פרויען.

אַרום האָט געפינקלט פון די מעדאַלן, זילבערנע און גאָלדענע עפּאַ- לעטן פון די הויכראַנגיקע אָפיצירן און פון די ברייאַנטן פון זייערע אויסדעקאַלירטע דאַמען.

אַמאָל פלעגט אויך קומען מיט זיין סוויטע דער גענעראַל גובערנאַ- טאָר אַליין. דעמאָלט פלעגן אָנגענומען ווערן אויסעראַרדנטלעכע פּאַר- זיכטס-מיטלען. די גאַסן פון בעלוועדער ביז פּושעיאָד פלעגן דעמאָלט אָפּגעשלאָסן ווערן פאַר דעם גאַסן-פאַרקער, אין אַלע עקן זענען צעשטעלט געוואָרן קאָזאַקן מיט פיקעס און נעבן זיי די פּאָליציי-קאָמיסאַרן און געהיים-אַגענטן.

די צופּעליקע פּאַרבייגייער פלעגן גרינטלעך רעוודירט ווערן און נישט איינמאָל פלעגט נאָך אַזאַ „רעוויזיע“ אַרויסערופן ווערן דאָס „קעטשל“, אָדער ס'וועגעלע פון פּראָזעקטאָריום...

פראגמענטן פון מיין לעבן

לענגאויס דעם פוזשעיאָרד פלעגן זיין אויסגעשטעלט שפאלערן פון וואַלינצעס. זיי פלעגן נאָכלויפן דער קארעטע פונעם גענעראַל-גובערנאַט-טאָר, וואָרפן אין דער הויך זייערע היטלען און פאַרהילכן די לופט מיט ווילדע הוראַגעשרייען. דעם דאָזיקן „ספּאַנטאַנעם“ ענטוויאַזם און אַלע פאַרזיכטס-מיטלען פלעגט באַצייטנס, מיט גרויס זאָרגפּעליקייט, איינרעד-זשיסירן דער אויבער-פּאָליציימייסטער אַליין. מיר האָבן טאַקע געהאַט די געלעגנהייט צו זען פון אונדזערע פענצטער נישט נאָר דעם ספּעקטאַקל, נאָר אויך די גענעראַל-רעפּעטיציע.

קיין חידוש נישט, וואָס „זיין עקסעלענץ“ איז געווען צופרידן מיט דער אויפנאַמע און מיט אַ ליבנסווירדיקן שמייכל סאַלוטירט אויף רעכטס און אויף לינקס.

פון זינט איך געדענק מיך, אָנהויבנדיק פון גענישע 5 ביו זלאָטע 76, ווען איך האָב פאַרלאָזט די עלטערנס היים, פלעגן ביי אונדז פאַרקומען יעדן שבת-צורנאַכטס, „פּושיענטשעס“, אויפנאַמעס פאַר קרובים פון טאַטנס און מאַמעס צד און סתם גוטע פריינט.

מען פלעגט פאַרברענגען אַ פּאָר שעה ביי אַ געדעקטן טיש אין גע-מיטלעכע שמועסן אויף פּאָליטישע און געזעלשאַפּטלעכע טעמעס, ס'פלעגן באַרירט ווערן פאַמיליע-אַנגעלעגנהייטן, געשעפטס-ענינים. אָפטמאָל פלעגט מען שפּילן אין „קוויטלעך“, אָדער אָנשטעלן דעם גראַמאַפּאָן און הערן די פּרישאַנגעקומענע פליטן פון דאווידאָוו און סיביריאַקאָוו; מען פלעגט צוזינגען צו סיראַטעס, אָדער קוואַרטיןס „שטיקלעך“ און גלייכציי-טיק דיסקוטירן וועגן די נייע פיעסן פון יידישן טעאַטער. „אויפן אַלגע-מיינעם פאַרלאַנג“ פלעג איך דעקלאַמירן, אָדער „פאַרשטעלן“ אייגענע אימפּראָוויזאַציעס, מאַכן אַ „דראַמאַטישע מינע“ און זיך אפילו גרימירן מיט אַ צוגעברענטן קאַרעק... שפּעטער-צו איז מיין „קרוין-ראָל“ געוואָרן דער „משוגענער אין שפּיטאַל“, וועלכן איך פלעג שפּילן ביי יעדער גע-לעגנהייט.

דער פעטער „סרוכאיעם“ (ישראל-חיים), דעם טאַטנס עלצטער ברודער, איז אַמאָל געווען אַ פּראָפּעסיאָנעלער אַקטיאָר ביי גאָלדפּאַדע-

זיגמונט טורקאו

נען... כדי נישט צו פארשעמען אונדזער פאמיליע־נאָמען, האָט ער גע־
שפּילט אונטערן פּסעוודאָנים גרודבערג.

(נאָך אים טאקע האָט זיך אין יאָרן אַרום אונדזער יצחק אויסגע־
קליבן זיין בינע־נאָמען: גרודבערג).

ווען דער פעטער „סרוכאיעם“ האָט באַדאַרפט זיך שטעלן צום פּרי־
זיוו, האָט ער זיך געמאַכט אַ פעלער און פאַרבליבן טויב אויפן גאַנצן
לעבן. צוליב דעם טאקע האָט ער געמוזט אויפגעבן דאָס שפּילן טעאַטער
און זיך נעמען צו אַ „לייטיש“ פּאָך.

דער פעטער „סרוכאיעם“ איז געווען אונדזער אַלעמענס ליבלינג
און ווען ער פלעגט זיין אין „טראַנס“ און פאַר אונדז פאַרשפּילן ווי אַזוי
דעס־אַנטאָס פאַרשעלט אַקאַסטאַן, אַדער אַ קאָמישע סצענע פונעם „ידישן
רעוויזאָר“ — דאַכט זיך שייקעוויטשעס אַ באַאַרבעטונג — פלעגן מיר
זיין אין זיבעטן הימל.

איך בין געווען אַ שטאַרקער פאַרערער פונעם פעטער „סרוכאיעם“.
זיין בריוונדיקער טעמפּעראַמענט און שניידניקע שטים פלעגט מיר מאַכן
„פאַרנאָליווערן דאָס בלוט“ און גענדזנהויט אויפן קערפּער. אין דער זעל־
בער צייט איז מיר אָבער אויסגעקומען מאַדנע, פאַרוואָס ער רעדט אַזוי
אַנדערש פון אַלע לעבעדיקע מענטשן, אַזוי איבערגעטריבן הויך און
קרימט דערביי אַזוי מיטן מויל... ער האָט דאָך אַזאַ שיינ „אַקטיאָריש
פנים“, מיט אַזעלכע אויסדרוקפּולע, קלוגע אויגן... פאַרוואָס מאַכן אַ
תּל דערפּון?...

דאָס האָט פנים דער שפּעטערדיקער רעזשיסאָר שוין פון קינדווייז
אָן רעאַגירט אין מיר אויף איבערטריבענעם פּאַטאַם און געקינצלטע
העוויזות...

מיר האָבן אויך געהאַט אַ צווייטן „אַרטיסט“ אין דער משפּחה:
יוס־בער שאַפּיראַ, דער יינגסטער זון פון דער מומע רוזשע, דער מאַמעס
עלצטער שוועסטער. ער איז געווען מיט אייניקע יאָר עלטער פון מיר,
האָט געלערנט אין אַ „שטיבל“, אָבער שטילעהייט, זיין פּאַטער, דער
פעטער איטשע, זאָל נישט וויסן, פלעגט ער אנטוילנעמען אין דראַמאַ־
טישן קרייז אויף שוויענטאָיערסקע גאַס, וווּ זיי האָבן ביזן הורבן־וואַרשע
געווינט.

פראגמענטן פון מיין לעבן

„ווארשע“ האָט פון תמיד אָן ליב געהאַט יידיש טעאַטער, און ווען די מאַכט האָט עס פאַרווערט צו שפּילן עפּנטלעך, פּלעגן זיך אין די יידישע גאַסן, כּמעט אין אַלע גרעסערע הייף, שאַפּן „היימישע“ ליב-האַבער־קרייזן. די דאָזיקע קרייזן זענען שוין פאַרבליבן אַ טראַדיציע ביי די יידישע מאַסן און אין די שפּעטערדיקע יאָרן האָבן זיי געשפּילט אַ וויכטיקע דאָלע אין דער אַנטוויקלונג פון אונדזער מאָדערנעם יידישן טעאַטער. די אַמאַטאָרן־גרופּעס פּלעגן אפילו פון צייט צו צייט „אַנגאַ-זשירט“ ווערן אויף דער „ליניע“, קיין אַטוואַצק אָדער פּאַלעניץ, צו שפּילן אַ שטיק מיט אַ „דיווערטיסמענט“, ד״ה, אַ קאָנצערט־טייל, אָן וועלכער ס'איז דעמאָלט קיין שום פאַרשטעלונג אין יידישן טעאַטער נישט געווען געמאָלט. דאָס פּאָלק האָט די דאָזיקע „דיווערטיסמענטן“ גערופן פּשוט־יידיש־לעך: „אַ סטרומענט“.

איינער פון די טיכטיקסטע שפּילער אין די דאָזיקע אַמאַטאָרן־טרופּ פּעס פון שווערע־אַפּערסעס גאַס איז טאַקע געווען אונדזער קוזין יוסף־בער. אויך ער פּלעגט אונדז מהנה זיין מיט אַ דראַמאַטישן מאָנאָלאָג פון אַ „ד״ר אַלמאַסאַדאַ“, אָדער „מיליאָנער אַלעס בעטלער“. האָט ער זיך טאַקע קונה־שם געווען ביי אונדזער פּאַמיליע אַלס אמתער „דראַמאַטורג“... שפּעטער צו, ווען אינעם יידישן טעאַטער האָט זיך איינגעבירגערט יעקב גאָרדין, פּלעגט יוסף־בערס „קרוין־ראָל“ זיין אוריאל מוזיק פון „גאַט, מענטש און טייוול“. אָפּט פּלעגט ער אונדז אין די שבת־צירנאַכטן אָפּ־שפּילן דעם פּראָלאָג, וווּ דער טייוול טענהט זיך אויס מיט גאַט.

מיט פאַרלייגטע הענט און פאַרריסענעם קאָפּ צום הימל פּלעגט ער נאָכמאַכן לייזער ראַפּעלס שטימע און אַלע האָבן באַוונדערט, ווי גוט ער מאַכט אים נאָך...

איך בין געגאַנגען ווייטער אין דעם פּרט. איך פּלעג זיך „פאַרגריי-מירן“ מיט אַן אָפּגעברענטן קאָרעק פאַרן מוזיק, מאַכן „טייוול־אַנישע שטריכן“ אויפן קליינעם פּנימל, אַראַפּקעמען די האָר אַלאַ מעפיסטאָ און פאַרוואַרפן אַ רויט טישטוך איבער דער אַנטבליזטער ברוסט... אַזוי אַ „פאַרשטעלטער“ פּלעגט מיר לייכטער זיין פעסטצושטעלן, אַז „מאָנאָטאָן און לאַנגווייליק ציט זיך די צייט אין די הימלען“...

זיגמונט טורקאוו

נאך די „דראמאטישע סצענעס“ פלעגט געווענלעך קומען די פארוויי-
לונגס-טייל, דאס הייסט, די נומערן פון „דיווערטיסמענט“. אפילו דער
פעטער בייניש וויטענבערג און גדליהו סעמיאטיצקי, די „אריסטאקראטן“
פון אונדזער משפחה, פלעגן גוטמוטיק שמייכלען און צוהעלפן זינגען א
„שטיקל“ פון יידישן טעאטער.

מוזיקאליש איז קיינער פון אונדזער משפחה נישט געווען. דער
„פאכמאן“ אליין איז געווען א טויבער, פלעגן טאקע אזעלכע היימישע
כאָרן פארוואנדלט ווערן אין אן אמתער קאקאפאָניע, וואָס האָט גורם גע-
ווען, אז מיר האָבן אין די יונגע יאָרן געהאַט א „שלעכט אויער“.
אין די יאָרן פון פּושעיאָזר 18 זענען די דאָזיקע שבת-צורנאָכטן
געוואָרן פאַרשטערט...

ווי אין הלום געדענק איך א וואָך-נאַכט אין אונדזער היים. די מאַמע
וויינט, דער טאַטע גייט אַרום אַן אויפגערעגטער איבער דער שטוב. ביי
די ווענט — געפאַקטע וואַליון. עפעס אַן ערביום כפור-שטימונג אין
דער לופט. יעדע וויילע הערט מען זיך צו צו די טריט אויף די טרעפּ.
מען וואַרט אויפן פּריסטאָוו, וואָס דאַרף קומען אָנזאָגן צי דעם טאַטנס
יאָרגאַנג דאַרף ווערן מאָביליזירט.

דאָס איז געווען אין יאָר 1904. די מלחמה קעגן יאַפּאַן האָט זיך נאָר
וואָס אָנגעהויבן. איבער אַלע גאַסן זענען צעקלעכט פאַרביקע פּלאַקאַטן
מיט גרויסע קאָזאַקן, וואָס האַלטן אין יעדער פּויסט אַ האַלב טויז יא-
פּאַנטישקלעך...

גענראַטע נסים ונפלאות ווי אזוי „אונדזערע“ צעקוועטשן די
„געלע וואַנצן“, ווי אזוי „מיר פאַרוואַרפן זיי מיט היטלען“...
איניקע „פּריזיוניקעס“ קלויבן זיך צו מאַכן אַ ויברח קיין אַמעריקע.
צווישן זיי אונדזער טאַטע. די נאַכט איז אַלזאָ אַ דעצידירנדיקע.
דער פּריסטאָוו קומט מיט אַ גוטער בשורה. אַ שמחה אין דער גאַנצ
צער משפּחה. מען קומט אונדז ווינטשן מזל-טוב. מיר פאַרבלייבן וואַר-
שעווער.

זומער צייט, אין פּאַלעניץ, זע איך פאַרבלייפן עשאַלאַנען מיט
יידן מיט בערר און פּאות, וואָס זענען פון דער אַטוואַצקער ליניע אָפּגע-
שיקט געוואָרן צום ווייטן מזרח צו קעמפן פאַרן „צאַר און פּאַטערלאַנד“...

פראגמענטן פון מיין לעבן

פון די אָפּענע לאַסט־וואַנגאַנעס שרייען זיי אונדז אַראָפּ: „זאַמץ
געזינט, יידן!“...

די זעלבע ווונטשן האָב איך געהערט אויף דער זעלבער ליניע דעם
6טן סעפטעמבער 1939, ווען מיר האָבן אויף אַ באַפּעל פון דער מאַכט
פאַרלאָזן וואַרשע.

נאַכהער האָבן אָנגעהויבן אָנצוקומען עשאַלאַגען מיט פאַרווונדעטע.
פּסח סטאַלער, וואָס האָט געבויט אונדזער וויליע אין פּאַלעניץ, האָט מיר
דערציילט חידושים וועגן די קליינע, שמאַל־אויגיקע מענטשעלעך. ער
האַט דערציילט, ווי די גרויסע קאַזאַקן מאַכן פּליטה און די „געל־הויטיקע
וואַנצן“ קאַנען נישט „נאַדאַנזשען“ זיי נאַכצויאָגן...

עס געדענקט זיך נאָך ווי די טעמע פון אַ גאַנצער רייע שבת־צו-
נאַכטן איז געווען עפעס אַ גרויסער ייד מיטן נאָמען הערצל, וואָס האָט
געוואָלט באַפרייען די יידן פון גלות און האָט זיך אפילו צעקריגט מיטן
סולטאַן צוליב דעם... זיין טויט האָט אַרויסגערופן אַ טיפן טרויער ביי
אַלע יידן.

איך געדענק די באַזאַרגטע פּנימער אַרום די טרויער־מעלדונגען אויף
די ווענט וואָס האָבן מודיע געווען וועגן ד"ר הערצלס טויט, די „אַל מלאַ
רהמימס“ אין די שולן.

די שבת־צור־נאַכטן קומען פאַר זעלטענער. פון די ווייטערע גאַסן
האַט מען מורא צו גיין אין די אָונטן. אַלץ אָפטער ווערט דערמאַנט דער
נאָמען קאַנסטאַנטינאָוו, אַ פּאָליציי־פּריסטאָוו, וואָס וואַרפט אָן אַ פּחד
אויף דער וואַרשעווער באַפּעלקערונג. מען דערציילט זיך בסוד וועגן זיינע
אַכזריותן, ספּעציעל לגבי דער יידישער באַפּעלקערונג.

מען רעדט שוין אפילו, אַז די „באַיווקע“ האָט אים „אַרויפגענומען
אויפן צעמל“ און אַז מען וועט „ראַכע נעמען“ פאַרן אומשולדיק פאַר-
גאַסענעם יידישן בלוט...

ס'איז אָבער שווער צוצוקומען צו אים, ווייל ער ווערט שטאַרק באַ-
וואַכט און ווי נאָר ער באַווייזט זיך אויף דער גאַס, ווערט די גאַס תּיכּף
אַפּגערייניקט...

אונדזער קוזין שלום וויטענבערג, אַן 18־יאַריקער בחור מיט אַ קאָפּ
פּעך־שוואַרצע האָר, מיט גליענדיקע טונקל־ברוינע אויגן, ווערט צעממיתט

זיגמונט טורקאוו

פון א וואָליניעץ. מען הערט אים שוין מער נישט אויף אונדזערע אָוונטן דעקלאַמירן מיצקעוויטשן און סלאָוואַצקין. ער ווערט פארשוויגן און גייט ביסלעכווייז אויס. דאָס איז דער צווייטער זון, וואָס שטאַרבט אין בליענר דיקן עלטער ביי די וויטענבערגס.

די מומע ראַשקע פאַלט צוליב דעם אַרײַן אין מעלאַנכאָליע און מיט יאָרן שפּעטער, פאַרענדיקט זי איר לעבן אין אַן אַנשטאַלט פאַר גײסטיק קראַנקע.

דער פעטער גדליהו סעמיאַטיצקי גייט אַרום אַ באַזאָרגטער: זײַן בן־יחיד אינגאַץ, אַ סטודענט פון פּאָליטעכניקום, איז אַראָפּ פון דרך הישר און איז צוגעשטאַנען צו „יענע“...

אין צוזאַמענהאַנג דערמיט דערמאַנט זיך אַ פּאַקט, וואָס האָט אַרײַנגעבראַכט אַ ביסל הייטערקייט אין יענער שווערער צײַט.

אינגאַץ האָט געהערט צו דער „באָיוווקע“ פון פ. פ. ס. און פלעגט אָפט געשיקט ווערן קיין אויסלאַנד נאָך געווער פאַר דער פאַרטיי.

איינמאָל, אומקערנדיק זיך פון אַזאַ נסיעה מיט אַ פּולן טשעמאָדאַן מיט ברוינינגס, דערזעט ער ווי דער גאַנצער וואָקאַל איז באַלאַגערט מיט זשאַנדאַרמערע און אַבראַניקעס... ווען ער געפינט זיך נאָך אויפן טרעפּל פון וואַגאַן, דערנענטערט זיך צו אים מיט שנעלע טריט אַ זשאַנר דאַרמען־אָפיציר מיט אַ פּאַפּיראַס אין מויל. קיין צוריקוועג איז שוין נישטאָ. מען מוז האַנדלען אַנטשלאָסן. כאַפט ער אויף גיך אַרויס אַ פּאַפּיראַס פון טאַש, גייט דרייַסט אַנטקעגן דעם אָפיציר, האַלטנדיק אין דער צווייטער האַנט דעם טשעמאָדאַן מיטן געווער, און בעט אים העפלעך אים דערלויבן צו פאַררויכערן...

דער אָפיציר ענטפּערט אים מיט דער זעלבער העפלעכקייט, אינגאַץ באַדאַנקט אים נאָך העפלעכער און פאַרלאָזט אומגעשטערט דעם וואָקאַל.

ווען איך האָב לעצטנס, מיט 45 יאָר שפּעטער, געטראָפּן אינגאַץ אין לאַדזש און דערמאַנט אים דעם דאָזיקן פּאַקט. האָט ער אים נישט געדענקט. ער איז די היטל־אַקופּאַציע איבערגעקומען אַלס אַריער, איז נישט קיין חידוש וואָס די איבערלעבונגען פון דער ווייטער פאַרגאַנגענ־הייט זענען אים פאַרווישט געוואָרן פון זכרון...

פראגמענטן פון מיין לעבן

א טרויער האָט אַרויסגערוּפֿן אין אונדזער שטוב די ידיעה, אַז יוסף־
בער איז געכאַפּט געוואָרן אויף אַ געהימער פאַרזאַמלונג און זיצט אין
„פּאַוויאַק“.

אָט הער איך דאָס ציטערדיקע קול פֿון דער מומע רוזשע. זי דער־
ציילט דער מאַמען וועגן איר אומגליק. יעדן טאָג טראָגט זי פעקלעך צום
פּאַוויאַק, נאָר מען לאָזט זי נישט צו...
איינמאָל האָט זיך איר אויסגעוויזן, ווי זי זעט אים אינעם שמאַלן
פענצטערל הינטער די קראַטעס און ווי ער קלאַפּט אין שויב מיט „זיינע
בלאַסע פינגער“...
דאָס שטילע געוויין פֿון די בירדע שוועסטער, מיין מאַמע און די מור
מע רוזשע, איז פאַר מיר געווען אַ געוויין פֿון אַ גאַנצער וועלט מאַמעס
און געלאָזט טיפע שפורן אויף מיין גאַנץ לעבן...
פֿון דעמאָלט אָן קאָן איך נישט בלייבן גלייכגילטיק צו עמיצנס טרערן...
אפילו צו קינסטלעך אַרויסגערוּפֿענע טרערן.
נישט איינמאָל בין איך געפאַלן אַ קרבן פֿון דער דאָזיקער שוואַכקייט...
53

VI

מוראוולאָאָוס שולע

אין דער דאָזיקער שטורמישער צייט האָב איך „פאַרענדיקט“ פיינ־האַלצס חדר און בין אָנגעקומען אין מוראוולאָאָוס האַנדלס־שולע. די שולע האָט זיך געפונען אויף רימאַרסקע 12, טאַקע נישט ווייט פון אונדזער היים; נאָר פאַרבייצוגיין דעם פושעיאָוד 5, עפשטיינס זיי־גערמאַכעריי און איבערצוגיין די לעשנע.

אויף רימאַרסקע פלעגט מיר אויסקומען פאַרבייצוגיין אַ קליינע, שמאַלע בוכהאַנדלונג מיט אַ שילד איבערן שוויפענצטער: „מ. י. פרויד“. פאַרן דאָזיקן בוכהאַנדלער האָבן מיר, קינדער, שטאַרק דרך ארץ געהאַט צוליב זיין ערנסטקייט און „אַריסטאָקראַטישן“ אויסזען, מיט וועלכן ער האָט זיך אַזוי אונטערשיידט פון די אַרומיקע סוחרים און קרע־מער.

זיין לייבן־קאַפּ מיט פּער־שוואַרצע האָר, געדיכטע ברעמען און לאַנ־גע, פּויליש־פּריצישע וואַנצעס, האָט צוגעגעבן אַ באַזונדערע חשיבות זיין קאַרפּולענטער, מיטל־וויקסיקער פיגור, וואָס פלעגט זיך לאַנגזאַם און געמיטלעך באַוועגן.

זייער אָפט פלעגן מיר אים זען שפּאַצירן מיט זיינס אַ לעבעדיקער קאַפּיע. — אַ מאַן אין די זעלבע יאָרן מיטן זעלבן לייבן קאַפּ, מיט די זעלבע ברעמען און וואַנצעס, אפילו אין די זעלבע ווייכע, ברייטע היטן און לאַנגע פעלערינעס...

די „קאַפּיע“ אָבער האָט געהאַט אַ מער פּליישיקע נאָז, פעטערע ליפּן און אַזעלכע גליענדיקע פייערלעך אין די אויגן, וואָס איז מיר מער ביי קיין אַנדערן מענטש נישט אויסקעקומען צו זען... דורכגייער פלעגן זיך אָפשטעלן און זיי מיט דרך ארץ נאָכקוקן.

פראגמענטן פון מיין לעבן

— „פּרץ“, פלעגט מען זיך שושקען: „פּרץ גייט“... מיין פאָטער האָט זיי בייַדן געקאָנט און ווען ער פלעגט מיך אַ מאָל אָפּפירן אין שולע און זיי באַגעגענען אויף רימאַרסקע, פלעגט מען זיך געווענלעך פאַרהאַלטן מיט דער זעלבער פּראַגע: „וואָס הערט זיך עפעס גוטס?“...

פונעם טאַטן האָב איך מיך דערוווסט, אַז דער מאַן מיט די גליענר דיַקע אויגן אַרבעט אין גמינע און... איז אויך אַ שרייבער... אַ מאָל פלעגט מיר פּרץ שטעלן עפעס אַ פּראַגע וועגן מיינע לימודים און איך פלעג רויט ווערן און נישט וויסן וואָס צו ענטפערן... ס'האָט אַפילו נישט געהאַלפן מיין טאַטנס שטרענגער בליק מיטן פאַרוורף: „מען קאָן דאָך מיינען, אַז דו ביסט שטום!“ איך האָב פאַר-עקשנט געשוויגן מיט אַראָפּגעלאָזטע אויגן... אַלס קינד בין איך געווען זייער דרייסט, נישט אָפּגעשטעלט זיך פאַר קיין שום סכּנה, געקראַכן איבער דעכער און אויף די העכסטע ביימער.

די עלטערן האָבן אָבער דערשטיקט אין מיר די דרייסטקייט אויס מורא פאַר מיין געזונט, נישט דערלויבט זיך צו פאַרנעמען מיט אַ וועלכן ס'איז ספּאָרט. איך פלעג מקנא זיין אַנדערע יינגלעך, וואָס האָבן זיך געגליטשט איבער דעם פאַרפרוירענעם וואַסער פונעם זאַקסישן גאַרטן. די באַקן רויט, די בליקן צעפלאַמט, — ווי ווילדע שדימלעך האָבן זיי זיך אַרומגעטראָגן איבערן אייז און געחוקט פון מיר, אַז איך בין אַ פּחדן... פּחדן...

און איך פלעג שטיין אַ בלאַסער ביים ברעג און ציטערן פאַר קעלט און פאַרדרום. מיר איז דאָס פאַרגעניגן געווען פאַרווערט: איך קאָן מיר, חיליה, צוקילן, אָדער, חיליה, צעברעכן אַ פּוס... ס'איז מיר געווען פאַרווערט צו שפּילן אויף אַ בלאָז-אינסטרומענט אין שול-אַרקעסטער, ווייל ס'קאָן, חיליה, פאַרשאַטן צו די לונגען... צוביסלעך האָט דאָס אַנטוויקלט אין מיר אַ מורא פאַרן געזונט און אַ נישט דרייסטקייט, וואָס באַגלייט מיך ביז היינט צו טאָג. נישטאָ די נייע ראָל, פּרעמיערע, אָדער דעביוט, פאַר וועלכע איך זאָל מיך נישט שרעקן באַצייטנס און נישט מורא האָבן פאַר אַ דורכפאַל... כ'באַקען מיך נישט גערן מיט נייע מענטשן, כ'האָב מיך פיינט פאַרצור-

זיגמונט טורקאו

שטעלן... בעיקר באהערשט מיך א נישט דרייסטקייט אין אָנבליק פון באַזאַמטע און זיכערקייטס־היטער. אין פּאָליציי, אָדער אין אַן אַנדערן עפּנטלעכן אַמט גיי איך ער היום אין באַגלייטונג. דאָך, בעת אַ לעבנס־סכּנה, ווייז איך אַרויס אין דער גרעסטער מאָס קאַלט בלוט. אָריענטאַציע און באַהערשונג.

אַזוי האָב איך מיך אויך אָריענטירט און אויסגעמיטן סכּנות אין די וואַרשעווער גאַסן בעת די „בלוטיקע טעג“ פון פינפטן און זעקסטן יאָר. פון מ. פריידס בוכהאַנדלונג איז שוין געווען אַ טריט צו מיין שולע, וועלכע איך האָב לכתחילה אָנגעהויבן צו באַזוכן מיט גרויס אינטערעס. די דאָזיקע שולע איז באַשטאַנען פון 3 קלאַסן אַ חוץ צוויי צוגרייט־טונגס קלאַסן: אַ יינגערן און עלטערן. דער ערשטער קלאַס האָט אַרומ־גענומען דעם פּראָגראַם פון אַ דריטן גימנאַזיאַלן און נאָכן פּאַרענדיקן די שולע פלעגט מען קאָנען אָנקומען אין פּאָליטעכניקום אָן עקזאַמען, אָדער אין אוניווערזיטעט, נאָכן באַלייגן אַן עקזאַמען פון לאַטיין.

אין אַ קורצער צייט אַרום איז יאָנאַס אָפּגעגעבן געוואָרן אין סקריי־ניקאָווס גימנאַזיע און מיר פלעגן אַלזאָ לערנען די ערשטע יאָרן אין באַזונדערע שולעס. דער דירעקטאָר פון מיין שולע, ניקאָלאַי וואַסיליעוויטש מוראַוואָוו איז געווען אַ הויכער, דיקער מאַן, מיט אַ טיפּיש רוסיש פנים: אַ פאַרשפּיצט רויט נעזל, קליינע, טאָטערישע אייגעלעך, אַ געפלעגט גרוי בערדל, צעקעמט פון ביידע זייטן אַרום די רויטע בעקלעך; אַ גוטמוטיקער, מיט אַ ווייכער, כמעט ווייבערישער שטימע, האָט ער ביי די שילער אַרויס־גערופן גרויס דרך ארץ און צוטרוי, להיפוך צום אינספּעקטאָר ניעטשאַיעוו, וועלכער איז ביי אַלע געווען פאַרהאַסט.

ניעטשאַיעוו, גלייכצייטיק לערער פון כעמיע און פיזיק, איז געווען אַ הויכער, דאַרער זקן מיט אַ פאַרמעט־געל פנים מיט איין גרויס, בייז אויג, וואָס פלעגט אויף אַלעמען אָנוואַרפן אַ פּחד. דאָס צווייטע אויג איז ביי אים געווען אויסגעהאַקט און ס'איז געווען פאַרשטעלט מיט אַ שוואַרצן, רונדן צודעק. זיין שטימע איז געווען אויך אַזוי טרוקן, ווי זיין אויסזען און האָט ממש געשניטן די אויערן.

ביידע, סיי דער דירעקטאָר, סיי דער אינספּעקטאָר האָבן געפירט די שולע לויטן מוסטער פון די רעגירונגס גימנאַזיעס, וווּ די שילער האָבן

פראגמענטן פון מיין לעבן

באדארפט דערצויגן ווערן אלס געטרייע דינער פון צאר... אין דעם זין טאקע זענען געווען פאבריצירט די לערנביכער פון געשיכטע, געאגראַפֿיע און ליטעראַטור.

פויפסטלעכער פונעם פויפסט איז אין דעם פרט געווען אונדזער לע-רער פון „זאקאָן באָזשי“ — יידישע רעליגיע, — אַ געוויסער שאַפֿיראַ, אַ ליטוויש יידל מיט קורצזיכטיקע אויגן און געלע וואָנצעס, וואָס האָט נישט איינמאָל געטאָדלט די „לאַנגע פעלערינעס און שוואַרצע העמדלעך“, וואָס וואָגן זיך אַנטקעגנצושטעלן דעם „צאַרבאַטיאָשקאַ“. ער פלעגט אונדז טאַקע פֿירן אין טלאָמאַצקע סינאַגאָגע אין די „טאַבעלנע“ טעג. פאַרן גיין אין סינאַגאָגע פלעגט ער אונדז נאָך אין קלאַס דערקלערן די וויכטיקייט פון דער פייערלעכער דאַטע...

נאָך דער ערשטער וועלט-מלחמה איז דער זעלבער שאַפֿיראַ געוואָרן אַ פּוילישער פּאַטריאָט און געלערנט דעם זעלבן „זאקאָן באָזשי“ אויף פּויליש. די ביידע שפּראַכן, סיי רוסיש, סיי פּויליש, האָט ער גערעדט מיטן זעלבן ליטווישן אַקצענט...

דער פּאַטער האָט נישט געוואָלט, ווי אייניקע אַנדערע עלטערן, אָפֿ-קומען מיט דער דאָזיקער „יידישער ערוקאַציע“. הגם אייראָפּעאיש גע-קליידט, איז דער פּאַטער געווען שטרענג רעליגיעז און ער האָט אויך געוואָלט זיינע קינדער אין דעם גייסט דערציען. פלעגט טאַקע צו אונדז אַ פּאַר מאָל אין וואָך קומען אַ רבי אויף צו לערנען העברעאיש און תנ"ך.

דער דאָזיקער רבי, אויך אַ ליטווישער ייד, אַ הדרת פנים מיט אַ ברייטער, גרויער באָרד, געדיכטע, טונקעלע ברעמען און קלוגע, הגם שטרענגע אַניגן, איז געווען זייער אַ „טייערער“ און איז געווען אַן איינ-גייער נאָר אין די „בעסערע“ הייזער.

הגם אונדזער היים איז נישט געווען קיין „בעסערע“, דאָס הייסט, קיין רייכע, האָט דער פּאַטער אָבער נישט געקאַרגט קיין געלט אויף צו לערנען זיינע קינדער און טאַקע אַרויסגעוויזן גרויס אינטערעס אין זייערע פאַרשריטן.

אַפּטמאָל פלעגט דער פּאַטער בייזווינען אונדזערע לעקציעס און

זיגמונט טורקאוו

אפילו געהאט די פרווילעניע פון צייט צו צייט אריינצוקומען אין קלאס פון מוראוולאוווס שולע בעת א לעקציע.

פונעם לערער שאפיראָ האָב איך מיך דערווסט, אז מען מוז בלינד דערהייט אויספאלגן אלץ וואָס „נאטשאַלסטווע“ הייסט און מיין רבי האָט מיך געלערנט, אז אלץ וואָס עס שטייט אין דער תורה איז הייליק און מען טאָר אויף גאָרנישט פרעגן קיין קשיות, וואָס מער נישט פאַרענטפער טע קשיות איך פלעג אָנטרעפן, אלץ נייגעריקער בין איך געוואָרן און געזוכט ענטפערס אין אַ זייט.

ווען איך פלעג מיט די דאָזיקע ענטפערס אַ מאָל זיך טיילן מיטן רבין, פלעגט זיין פנים בלאַס ווערן, און זיין גרויסער קערפער אָנהויבן צו ציטערן פאַר אויפגעגונג... מיט טרערן אין די אויגן פלעגט ער מיך וואָרענען כ'זאָל נישט איבערחזרן, ווייל איך קאָן נאָך חלילה אויסוואַקסן אַן אפיקורס...

ער האָט מיך פונדעסטוועגן געהאַלטן פאַר אַ „ווייל בחורל מיט אַ פייערדיק קעפל“.

אויך מוראוולאָוו פלעגט זיך באַציען צו מיר מיט סימפאַטיע, הגם איך פלעג זיין איינער פון די גרעסטע „לאַבזעס“ אין שולע. איך האָב אָבער די פאַרשידנסמע שמד-שטיק און „גראַנדעס“ אָפגעטון מיט אזא פלינקייט און מיט אזא אומשולדיקן אויסדרוק, אז ס'איז געווען שווער זיך אָנצושטויסן, אז דאָס איז מיין שטיקל אַרבעט...

צו די באַליבטסטע שפיצלעך מיינע האָט געהערט דאָס אונטערלייגן אַ פעטאַרדע אונטער דער קאַטעדראַ. בעת עמעצער פון די נישט באַליבטע לערער פלעגט זיך אָנהויבן צו בייזערן אויפן קלאַס, פלעג איך געבן אַ צו ביים שטריקל, וואָס האָט זיך געצויגן פון דער פעטאַרדע ביז מיין אָרט, נעמענדיק אין אַכט די אומרואיקע צייט און די אָפמע באַמבע אויפרייסן אין שטאָט, קאָן מען זיך פאַרשטעלן די ווירקונג פון אזא שפיצל.

האָט טאַקע דער לערער שאפיראָ אַ מאָל געהלשט פון אזא „עקספּלאָר זיע“. איך האָב אַ צו געטון דאָס שטריקל, ווען ער האָט זיך שלעכט אָפגערופן וועגן די שילער פון די העכערע קלאַסן, וואָס האָבן געמאַכט אַ „זאַבאַסטאַווקע“ (שטרייק) און נישט געוואָלט באַזוכן די למודים.

פראגמענטן פון מיין לעבן

דער דאָזיקער פּאַל האָט זיך שלעכט פאַר מיר געענדיקט, ס'איז
תיכף אָנגעלאָפּן דער „קלאַסני-נאַסטאַוויק“ (קלאַסן-אויפּזעער) אירי-
מיצאַ און דער אינספּעקטאָר ניעמשאַיעוו, מען האָט אונדז אַלעמען אויס-
געשטעלט ביי דער וואַנט און געדראָט מיט אַרעסט, אויב מען וועט נישט
אויסגעבן דעם שולדיקן, האָט זיך טאַקע איין שילער דערשראַקן פאַרן
אַרעסט און אָנגעוויזן אויף מיר...

מען האָט מיך דאָן געוואָלט אויסשליסן פון שולע מיט אַ „וואַלטשי
בילעט“, וואָס פאַרמאַכט פאַר דעם שילער די טירן פון אַלע שולעס
אין שטאָט.

אַ דאַנק דער אינטערווענץ פונעם טאַטן און טאַקע פון מוראַוולאָוו
אַליין, איז מיר דערלויבט געוואָרן אין אייניקע וואָכן אַרום ווידער צו
באַזוכן די שולע.

דאָס האָט מיך אָבער נישט אָפּגעהאַלטן ווייטער אָנצוגיין מיט מיינע
שפּיצלעך, איך האָב נאָר געביטן דעם „רעפּערטואַר“... גענומען זיך צו
„אומשולדיקערע“ מיטלען... אָנצייכענען עפעס מיט קרייד אויפן בענקל
איידער עס פּלעגט זיך דאָרט זעצן אַ לערערין... אין דער פּויוזע, נאָכן
אַרויסגיין פון קלאַס, פּלעגן איר אַלע נאָכקוקן, לאַכן און אויפן קול קאָד-
מענטירן די אָפּקאַפּירטע צייכענונגען. איך אָבער פּלעג צוגיין צו איר
שוין ביים אַרײַנגאַנג פון קאַנצעלאַריע און מיט אַן ערנסט פנים איר
העפּלעך אויפּמערקזאַם מאַכן, אַז דאָס קלייד איז איר פאַרשמירט...
איך פּלעג נאָך באַקומען אַ דאַנק און אַ גלעט איבערן קאַפּ...

איך בין געווען אַ ספּעציאַליסט אויף אונטערזאָגן, אויף אַרויסהעלפּן
אַ חבר אין אַן עת צרה, ווען ער האָט נישט געקענט ענטפּערן אויפן
לערערס פּראַגע. דאַקעגן ווען איך פּלעג מיך אַליין געפינען אין אַן
ענלעכער סיטואַציע, פּלעג איך סימולירן הלשות, אָדער אַ קראַץ טון זיך
אין נאָז ס'זאָל אָנהויבן גיין בלוט, נישט איינמאָל פּלעג איך אין אַזאַ פּאַל
אָפּגעשיקט ווערן אַ היים און חברים זענען מיך מקנא געווען, וואָס איך
האָב אַזאַ „דאַנקבאַרע“ נאָז...

מוראַוולאָוו פּלעגט באַהאַנדלען די שילער „אַן-גראַ“, קלאַסן ווייז, און
יעדער באַזונדער פּלעגט אַרויסרופן זיין אויפּמערקזאַמקייט נאָר אין פּאַל

זיגמונט טורקאוו

פונעם נישט פינקטלעכן איינצאלן פונעם שכר־למוד, אָדער ביי נישט
נוטער אויפפירונג.

ער האָט פונדעסטוועגן געקענט יעדן שילער ביים נאָמען און געווען
באקאנט מיט דער סאָציאלער לאַגע פון די עלטערן. פון מיין פאָטער האָט
ער נאָר שטאַרק געהאַלטן צוליב זיין פינקטלעכקייט און אינטערעסירן
זיך מיט מיינע פאָרשריטן אינעם לערנען. פאַר מיר איז דאָס גראָד געווען
אַ חסרון, ווייל איך האָב תמיד געמוזט אָפגעבן חשבון און באַווייזן די
„נאָטן“, וואָס זענען נישט תמיד געווען באַפרידיקנדיק, בעיקר פון אויפ־
פירונג...

איך פלעג אָפט באקומען אַ שאַרפן פסק פאַר אַ שלעכטער „נאָמע“
און כדי דאָס צו פאַרמיידן, האָב איך מיך גענומען פאַלסיפּיצירן די
„נאָטן“... איך האָב אינגיכן דערגרייכט מייסטערשאַפט אינעם איבער־
מאַכן די „נאָטן“, אינעם אַרויסרייסן גאַנצע זייטלעך פונעם „באַלניק“,
„אויסבעסערנדיק“ גלייכצייטיק די נומעראַציע פון די זייטלעך. אָפט מאָל
פלעגן זיך טאַקע אַנדערע חברים ווענדן צו מיר, איך זאָל זיי אַרויסראַ־
טעווען פון אַ פיינלעכער סיטואַציע... איך פלעג דאָס אָבער נישט טון
בחנם, נאָר מיר הייסן באַצאָלן מיט פאַסטמאַרקעס, אָדער אַנדערע זאַכן,
וועלכע איך פלעג זאַמלען.

פון קינדווייז אָן האָב איך אַרויסגעוויזן אַ נייגונג צו קאָלעקציאָנירן,
האָב אָבער קיינמאָל נישט געהאַט קיין געדולד און אויסדויער צו דער־
פירן עפעס ביז אַ סוף.

געווען אַלזאָ ביי מיר סעזאָנען פון „כעמישע זאַכן“, וואָס זענען באַ־
שטאַנען גאָט ווייס פון וואָס פאַראַ פראַשקעס, שטאַנגען, אָדער פליסי־
קייטן.

גענוג געווען אַ חבר זאָל מיר עפעס ברענגען מיט אַן אָנגעשריבענעם
לאַטיינישן נאָמען און עס אָנרופן: „כעמישע זאַך“, בין איך גרייט געווען
אים צו מאַכן אַ צייכענונג, אָנשרייבן אייניקע זייטלעך „קאַליגראַפיע“,
אָדער נאָר אָפגעבן די פאָר קאָפּיקעס, וואָס די מאַמע פלעגט מיר מיט־
געבן אין שולע אַריין.

מיין לייכטגלויביקייט און צוטרוי צו אַנדערע איז שוין פון קינדווייז
אָן געווען באַקאנט מיינע חברים און איך בין אין די קינדער־יאָרן נישט

פראגמענטן פון מיין לעבן

איינמאל געוואָרן אָפּגענאַרט און אַנטוישט, נישט ווייניקער ווי אין די שפּעטערדיקע יאָרן.

פֿלעגט פאַרשווינדן דער אינטערעס פאַר „כעמישע זאַכן“, האָב איך אָנגעהויבן צו קאָלעקציאָנירן וואָרצלען פון ביימער. דאָס איז אָבער געווען פאַרבונדן מיט גרויסע אומבאַקוועמלעכקייטן, ס'פֿלעגט אָנפֿלאָדיען ווערעם אין שטוב, האָט עס אָפּגעטרעטן דעם פּלאַץ פאַר פּאַסטמאַרקעס... נאָך פּאַסטמאַרקעס — זומער־פּייגלעך; נאָך זומער־פּייגלעך — לעבע־דיקע זשאַבעס, יאַשטשערקעס, שלאַנגען, אויף וועלכע מיר פֿלעגן מאַכן גאַנצע „פּאַלאָואַניעס“ בעת די וואַקאַציעס אויף דער זומער־ווינונג.

אונדזער מאַמע פֿלעגט אויסשטיין גענוג צרות פון די דאָזיקע „קאָלעקציעס“, דאַקען דער פּאַטער פֿלעגט זיך נישט צערעמאַניען, נאָר פּשוט נעמען אַרויסוואַרפֿן די „יקר־המציאותן“ אין מיסטקאַסטן אַרײַן...

ס'פֿלעגן נישט העלפֿן מייע און יאַנאַסעס פּראָטעסטן, בקשות און טרערן צוליב די דאָזיקע „וואַנדאַליזמען“. אפילו די מאַמע פֿלעגט זיך אָפּטמאַל איינשטעלן פאַר אונדז: „זאָלן זיך די קינדער שפּילן“... דער טאַטע פֿלעגט אָבער אין אַזעלכע פּאַלן זיין אומברחמנותדיק און „איינמאַל פאַר אַלעמאַל“ מאַכן אַ סוף צו די „פּאַסקורסטוועס“...

די אַלע קאָלעקציעס, גראָד אַזוי ווי אַלע „טעאַטראַלע אונטערנעמונג־גען“ און „ליטעראַרישע אַרבעטן“ פֿלעגן מיר מאַכן בשותפות: איך מיט יאָ־נאַסן.

כדי צוצוגעבן אַ יורדישן ווערט אונדזער שותפות, פֿלעגן מיר שרייבן קאָנטראַקטן, אַרויפטרײַפֿן רײַטן לאַק, ד"ה פאַרויגלען און דער אָפּ־מאַך איז מיט מזל געשלאָסן געוואָרן.

ווי נאָר ס'פֿלעגט פּאַרקומען אַ חילוקי דעות צווישן די „שותפים“, פֿלעגט דער אָפּמאַך (קאָנטראַקט) תּיכּף צערײַסן ווערן, ס'האָט אָבער נישט לאַנג געדויערט, ווי מען איז געקומען צו אַ פאַרשטענדיקונג און ס'איז תּיכּף אונטערגעשריבן און פאַרויגלט געוואָרן אַ נייער קאָנטראַקט... אַזעלכע קאָנטראַקטן פֿלעגן אָפּטמאַל געשריבן ווערן צו דריי, פּיר אַ טאַג... די לימודים אין שולע האָבן מיך אינגיכן אויפּגעהערט צו אינטע־רעסירן. די לערער זענען נישט געווען פאַראינטערעסירט אין די שילער.

זיגמונט טורקאוו

פלעגן מעכאניש אָפּוּצן זייער שעה און, דערהערנדיק דאָס קלינגען פון נעם שווייצער גרינגאָרי, אויף גיך פאַרלאָזן דעם קלאַס.

אויך מיר, קינדער, פלעגן אויף אַ מעכאנישן אופן איינחורן אונדזערע לעקציעס אין דער היים, „איינוברעווען“, ווי מען האָט דאָס גערופן. ס'הייסט פשוט איבערזאָגן דעם געגעבענעם טעקסט אַזוי פיל מאָל, ביז ער האָט זיך פאַרפיקסירט אין זכרון און אויך אַזוי מעכאניש פלעגן מיר דאָס איבערחורן פאַרן לערער. סיי ביים לערנען, סיי ביים ענטפערן אין קלאַס איז אונדזער געדאַנק געווען ערגעץ אַנדערש...

אַזא מיין מעכאניש לערנען האָט, פאַרשטייט זיך, ווייניק וואָס גע- קאַנט געבן דעם יונגן שילער, סידן — אַ שלעכטן זכרון אין דער צוקונפט.

מיין זכרון איז טאַקע פון יענע יאָרן געוואָרן איינגעוויינט אויף אַן ענלעך מעכאנישן אופן אַליי אויפצונעמען; מיט דער צייט איז עס געוואָרן פאַרבונדן מיט גרויסע אָנשטרענגונגען און לעצטנס איז פאַר מיר דאָס פאַרפיקסירן אַ טעקסט פון אַ ראָלע די גרעסטע אָפּקומעניש!

ליידער האָבן זיך אונדזערע לערער ווייניק אינטערעסירט מיט אונז דזער דערציאונג און דאָס האָט, פאַרשטייט זיך, געווירקט דעמאָראַליזירן אויף די שילער. גרינגאָריס גלאַק פלעגט אָפט פון אונדז אויפגענומען ווערן מיט אַ הילכיקן „הוראָ!“...

אויך גרינגאָרי איז געווען צופרידן פון די פּויעס צווישן די שעהען, ווייל זיין בופעט פלעגט אונדז צוציען מער ווי די לימודים...

ווען איך האָב באַדאַרפט אַריבערגיין אין העכערן צוגרייטונגס-קלאַס, איז די שולע פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ 7-קלאַסיקער און איך בין אָנגע- קומען גלייך אין דריטן קלאַס.

דער לערער-פּערסאָנאַל איז פאַרבליבן דער זעלבער, אפילו אונדזער קלאַס-אויפזעער, אירימיצא, האָט אונדז נישט פאַרלאָזט.

דאָס איז געווען אַ כאַכאָל, מיט לאַנגע, בלאַנדע וואָנסעס אויפן גלאַנצנדיקן, רונדן פנים מיט כיטרע אייגעלעך, וואָס פלעגן אַנטרעקן אַלע „איבעריקע“ זאַכן, וואָס אַ שילער פלעגט ברענגען אין קלאַס און ער פלעגט זיי תיכף קאָנפיקסירן. ער איז געווען פון אונדז אַלעמען געהאַסט נישט ווייניקער פון ניעטשאַיעוו.

פראגמענטן פון מיין לעבן

ווי נאָר ס'פלעגן זיך דערהערן זיינע סקריפענדיקע טריטעלעך, פלעגן מיר אויף גיך פארנעמען די ערטער און מאכן דעם אָנשטעל פון קאָנצענט-רירטקייט און פלייסיקייט.

ער פלעגט אונדז לערנען די רוסישע שפראך און אלץ אַרויסלייענען מיט אַ מאָנאָטאָנער טרוקענער שטימע פון די לערנביכער. די שילער פלעגן אין דער צייט שרייבן זיך בריוועלעך, צייכענען און אין די הינטער-שמע בענק אפילו שפילן אין מאַרקעס.

ביים אַרויסגעבן די „נאָטן“ פלעגט ער זיין זייער שטרענג: מער ווי אַ 3 מיט אַ פּלוס, האָט ער געמענהט, קאָן דער בעסטער שילער נישט באַקומען, ווייל אויף אַ „4“ קאָן ער נאָר אליין, דאַקעגן אויף אַ „פינף“ — נאָר איין גאָט!

איך פלעג ביי אים פונדעסטוועגן באַקומען אַ מאָל אַ „4“, ווייל דער פאָטער פלעגט אים יעדן יום-טוב אַריינשיקן אַ פּלאַש וויין מיט אַ מאָרט און צו ניי-יאָר — אַ גאַנצן פּופציקער.

דער דאָזיקער כאַבאַרניק איז געווען אַ גרויסער פּהדן און ווען עס פלעגט ווערן „פּריילעך“ אין שטאָט, פלעגט ער „צוליבן שלעכטן געזונט“ זיך זעלטן ווייזן אין שולע.

די „הייסע“ טעג האָבן זיך שטאַרק געלאָזט פילן אין אונדזער שולע, ספּעציעל אין זעקסטן און זיבעטן קלאַס.

אַמאָל האָב איך, גייענדיק אין שולע, דערווען די גאַנצע רימאַרסקע באַלאַגערט מיט פּאָליציי. פאַרן אַריינגאַנג אין שולע איז געשטאַנען די קאַרעטקע מיט קראַטענע פענצטערלעך, וועלכע פלעגט אין יענע טעג כּסדר פאַרן אין דער ריכטונג פון פּאַוויאַק און צוריק...

אויף די טרעפּ — מיינע שכנים, די גוט-באַקאַנטע וואָלינצעס, מיט די ביקסן אין די הענט.

אויפן ערשטן שטאָק, אינעם ברייטן האָל, פאַרן אַריינגאַנג אין דער קאַנצעלאַריע, זענען צעשטעלט אין גלייכע רייען אלע שילער פון די הע-כערע קלאַסן, אייניקע מיט פאַרבלוטיקטע פּנימער...

זיי שטייען מיט אויפגעהויבענע הענט און זשאַנדראַמען ליידיקן אויס זייערע טאַשן. אָפיצירן קוקן דורך די געפונענע נאָטיץ-ביכלעך און אַנ-דערע קעגנשטאַנדן.

זיגמונט טורקאוו

דער איין־אויגיקער ניעטשאיעוו לויפט ארום צווישן די רייען, שטופט ארום פון דאָרט אייניקע שילער, קוויטשענדיק היסטעריש: „בונטאָו־שטיי־קי! מערזאָוּצי! וו'סיביר! נאָ קאַטאַרגו!“

און די „בונטאָו־שטיקעס“ ווערן מיט קלעפּ אַראָפּגעטריבן אויפן הויף און פון דאָרט אין די קאַרעטקעס אַריין, וואָס פירן זיי ערגעץ־וווּ אַוועק... ביים רירן פון די קאַרעטקעס הערן זיך פון דאָרט אויסגעשרייען: „דאָ זדראַוו־סטווייעט סוואָבאַדאַ! דאָלאַי סאַמאַדיערזשאָווע!“... וואָס די קאַרעטקעס פאָרט נאָך אַן אָפּטיילונג רייטערזשאַנדאַרמעריע, וואָס רייניקט אָפּ די גאַסן פון צופעליקע פאַרבייגייער...

אַזעלכע פּאַלן פלעגן זייער אָפּט פאַרקומען אין די וואַרשעווער שולעס, ביז אין אַ געוויסן טאָג זענען זיי אַלע פאַרמאַכט געוואָרן. מען האָט באַדאַרפֿט וואַרטן אויף אַ באַפעל פון הויפּט־אינספּעקטאָר זיי ווידער צו עפּענען.

מיר האָבן זיך אין האַרצן געוונטשן, דער באַפעל זאָל קומען וואָס שפּעטער, אונדזערע עלטערן, דאַקעגן, דאָס פאַרקערטע.

און אַט אַ פּרישע נייעס, וואָס האָט אויפגערודערט גאַנץ וואַרשע. דער „טיראַן“ קאָנסטאַנטינאָוו איז געפאַלן פון אַ באַמבע! טיילן פון זיין קערפּער זענען געווען צעוואָרפן איבער פאַרשידענע ערטער, אפילו אויף אַ ראַך פון אַ הויז האָט מען געפונען אַ שטיקל האַנט מיט אַ פינגער...

נישט כּהינּם האָבן זיך די הייזער אַרום מאַרשאַלקאָווסקע און שווייענטאָקזשיסקע אַ טרייסל געטון פון דער עקספּלאָזיע! מיר האָבן זיי געהערט אפילו אויפן פּושעיאָזד.

מען שושקעט זיך וועגן דעם אָנפאַלער... אייניקע זאָגן: אַ מיטגליד פון דער „באָוויקע“, אַ קריסט... אַנדערע ווידער — אַ יידישער סטודענט... און אַט דערהערט זיך דער נאָמען: ברוך שולמאַן... אַ פּשוטער טרער גער... זיך מקריב געווען פאַר דער פּרייהייט... אומגעקומען ווי אַ העלד אין קאַמף מיטן טיראַן...

און אַט זינגט מען שוין אין די הייף:
„ברוך שולמאַן איז אין גאַס געגאַנגען“...

פראגמענטן פון מיין לעבן

און יעדער סטראף פונעם ספאנטאן געשאפענעם פאלקסליד פאר-
ענדיקט זיך מיטן פערז:

„ברוך שולמאן, דער גרויסער העלד!“

פארן זינגען דאָס דאָזיקע ליר קומט שווערע שטראָף, תפיסה, אָבער
דער יידישער פּאָלקס־מענטש שרעקט זיך נישט אָפּ פאַר דעם.

דער הייליקער אָנדענק און פאַרערונג צום העלד איז שטאַרקער פון
דער צאַרישער נאַנאיקע...

„ברוך שולמאן איז אין גאס גענאַנגען“... לאָזט זיך לאַנגע יאָרן הערן
איבער די וואַרשעווער הייף.

אין יענער צייט האָב איך אָנגעהויבן צו באַגרייפן, אַז עפעס קומט
דאָ פאַר אויף דער וועלט... עפעס אַ געראַנגל פון „צדדים“... פון איין
זייט — „בונטאָוּשטישקעס“, וועלכע מען דאַרף פאַרשיקן קיין סיביר און
פון דער אַנדערער — „געטרייע זין פון פּאַטערלאַנד“...

איין צד שרייט: „ביעי!“ („שלאָג!“), דער צווייטער — „דאָלאָי!“
איין צד קלאַפט מיט נאַנאיקעס איבער די קעפּ; דער צווייטער —
מיט „בלאַסע פינגער“ אין שויב פונעם פּאַוויאַק...

און אַט שפּאַן איך איבער די חורבות פון די דאָזיקע קאַמפּן, זון
העלדנטאָטן, פון געוואַנטקייט, מסירת נפש און קידוש השם.
וויפּל ברוך שולמאַנס האָט שפּעטער געשאַפּן דער אויפשטאַנד אינעם
געטאָ...
און פון דעם אַלעם איז פאַרבליבן איין גרויסער, אומענדלעכער
„נישטאָ!“

ניין! זי איז אומצערייסבאַר די קייט פון יידישער העלדישקייט! זי
בייט נאָר דאָס אָרט, פאַרלאָזט די חורבות אויף אויפצולעבן אַנדערשוו
מיט נייעם אימפעט, מיט יונגן גלויבן און פּיאָנערישער עקשנות!

די דאָזיקע קייט ציט זיך ביז מדינת ישראל. זי איז אויפגעוועקט
געוואָרן צו אַ ניי לעבן דורך דער דאָזיקער העלדישקייט און מסירת נפש!

ס'האָט זיך ביי מיר פאַרשטאַרקט דער פאַרלאַנג צו זען מיט די
אייגענע אויגן דעם המשך פון דער דאָזיקער קייט און צו באַזוכן ישראל.

דערוויל אָבער האָב איך מיך ווייטער געלאָזט זוכן די ערטער פון
מיין פאַרגאַנגענהייט, פון מיינע קינדער יאָרן.

VII

דזשיקע גאס

די נייע טראַמוווייליניע פירט אונדז פאַרביי די וואָלינער קאַזאַרמעס. אָט ענדיקט זיך די הויפט־קאַזאַרמע און... אין דער ברייט האָט זיך באַדאַרפט ציען די נאָוואָליפּקי. פון איר רעכטער זייט האָט זיך אַמאָל אָנגעהויבן די נאַלעווקעס און פאַראַלעל צו איר, פון לינקס — די דזשיקע. צווישן די דאָזיקע צוויי לעבעדיקסטע אַרטעריעס פונעם יידישן „אַמאָל“ האָבן זיך געצויגן גרויסע, געדיכט־באַוווינטע הייזער־בלאָקן. דאָרט איז געווען קאַנצענטרירט דער נאַנצער יידישער מסחר, וואָס האָט פון דאָרט געשטראָמט איבער די פאַרשידנסטע שטעט פון דער פּראָווינץ און ווייט מחוץ דעם לאַנד, אַזש קיין אַמעריקע, קיין כינע...

בתי מדרשים און „שטיבלעך“ האָבן זיך נישט פאַרמאַכט 24 שעה אין מעת־לעת. יידישע שולן פון אַלע ריכטונגען: בונדישע, העברעאישע. אַרטאָדאָקסישע; חרדים און קינדער־גערטנער; פּראָפּעסיאָנעלע פאַראַיי־נען און קלובן; יידישע טעאַטערס און קינאָס.

רעסטאָראַנען, האָטעלן און אכסניות פאַר די פּראָווינצער סוחרים; „צוקערניעס“ און „קאַוויאַרניעס“, ווו ס'פּלעגן זיך צונויפקומען די יידי־שע וואָרט־זאַגערס און מנהיגים; די פּאָליטישע פירער און קעמפּער. יונגעלייט אין לאַנגע קאַפּאַטלעך מיט שוואַרצע „ליטעראַרישע“ בינדעס, וואָס האָבן געהלומט וועגן אַ „בעסערע וועלט“... אַקטיאָרן, אַמאַטאָרן, ברחנים און „לאַבעזשניקעס“ — קלעזמאַרים.

דאָרט האָבן זיך געפונען חתונה־סאַלעס, ווו ס'פּלעגן מיטן „קנאַק“ געפּראַוועט ווערן יידישע שמחות, קאַנצערטן און, אין אַ נויט, טעאַטער־פּאַרשטעלונגען.

פראגמענטן פון מיין לעבן

יידישע געלערנטע, אדוואקאטן און מעדיקער האָבן דאָרט געהאַט זייערע לאַבאָראַטאָריעס, קאַנצעלאַריעס און קאַבינעטן.

יידישע קינסטלער — זייערע אַמעליעס, ווי אויך זייערע אָפּנעמער: פון די רייכסטע באַלעבאַטיים ביז דעם אַרעמסטן אַרבעטער.

בעלי־מלאכות — זייערע אַרבעטס־וואַרשטאַטן, באַלעבאַטיים — זייערע פאַבריקן.

אַלע מעגלעכסטע און אוממעגלעכסטע פאַכן און מלאכות זענען דאָרט געווען קאַנצענטרירט.

אין מיטן וואָך אַ מענטשלעכער מוראוויניק, פון וועלכן ס'פלעגן זיך צעלויפן אין אַלע זייטן און צוריקלויפן פאַרהאוועטע, פאַרשמייטע יידעלעך, וואָס זוכן פרנסה. ווען די פאַלסט אַריין אין שטראָם פון דעם הרהא, קאַנסטו זיך מער נישט באַוועגן לאַנגזאַם, ווערסטו מיטגערויסן און מוזט פאַרשנעלערן די טריט. דער שטראָם רייסט דיך מיט מיט זיין אימפעט, פאַרטייבט דיך מיט זיין טומל...

דערפאַר אָבער ברענגט דער שבת אַ ליבע רואיקייט פאַר דער דזשיקע און נאַלעווקעס... די קלייטן פאַרמאַכט, די פאַבריקן רוען... יונגעלייטלעך אין לאַנגע קאַפעטלעך שפּאַצירן מיט זייערע „סימפּאַטיעס“. לאַנגע רייען פאַר די קאַסעס פון די יידישע טעאַטערס אויף סמאָטשע און דזשיקע, אויף דזשעלנע און לעשנע...

עס איילט זיך אַ ווייבל פון בעקער מיטן טעפּל טשאַלנט... אַ גרופּע צעשטראַלטע באַלעבאַטיים גייען צוריק פון אַ קידוש מיט די טליתים אונטערן אָרעם...

פּראָלעטאַרישע יוגנט גייט אין „נאַוואַשטיש“, אָדער אין קאַמינסקים טעאַטער אויף אַ פּרימאָרגן־אַקאַדעמיע פון זייער אָרגאַניזאַציע... אין די אָונטן רעפּעראַטן מיט דיסקוסיעס אויף פּאָליטישע און קולטור טעמעס אויף טלאָמאַצקע 13, אויף קראָכמאַלנע, אויף קאַרמע־ליצקע...

און די ערב יום־טובים אין די וואַרשעווער גאַסן מיט די כאַראַקטע־ריסטישע אויסרופן:

— „אַלץ ווערט געכשרט! יינגלעך, מיידלעך, ווייבלעך..."

זיגמונט טורקאוו

— „חמץ צו פארברענען, חמץ צו פארברענען!“...
דאָער: „סכך! סכך! פרישער סכך!“
— „גרינוואַרג, ווייבער, גרינוואַרג!...
און די אויסרופן פון די „געלעגנהייטס“ סוחרים: „קוויטשערס!“ —
ערב שבועות; „פענער!“ פאַר שמחת-תורה; „דריידלעך!“ — צו חנוכה
און „גרענערס!“ „ערב פורים...
און דער פורים גופא מיט זיינע פורים שפילן! די פאַרשמעלטע
„מאַזשגאַרן“, וועלכע איך האָב אזוי שטאַרק ליב געהאַט און גלייכצייטיק
זיך געשראַקן פאַר זיי...
אין די שפעטערדיקע יאָרן האָב איך ענלעכעס געפילט צו מיינע חברים,
פּראָפּעסיאָנעלע אַקטיאָרן...
די יינגלעך מיט די איינגעוויקלטע טעלער „משלוח-מנות“, וועלכע
מיר האָבן מיט זאַ אַזאָ אומגעדולד און נייגעריקייט אויסגעקוקט: „וואָס פאַראַ
גוטע זאַכן וועט ברענגען דער טעלער?...
ליבע, טראַדיציאָנעלע הייה און גאַסן פון אונדזערע טאַטעס און
זיידעס!
און די אַרבעטער יום-טובים אין דער יידישער גאַס מיט זייערע
אימפּאַזאַנטע מאַניפעסטאַציעס מיט די רויטע פענער!
דאָרט פלעגן אונדזערע פּאָלקס-טריבונען אָנצינדן די מאַסן און זיי
רופן צו מעשים!
פון דאָרט פלעגן אונדזערע אומדערשראַקענע העלדן מאַרשירן אויף
קירוש השם!
דאָרט פלעגט זיך יידיש בלוט גיסן אין די רינשטאַקן און פון דעם
בלוט פלעגט אויסוואַקסן נייע העראַאישקייט, וואָס האָט אזוי פיל שיינע
בלעטער פאַרשריבן אין דער געשיכטע פון אונדזער אַרבעטער באַוועגונג!
דאָרט — האָב איך פאַרבראַכט מיינע קינדער יאָרן. מיין זכרון
גרייכט ביז דער צייט, ווען איך האָב אָנגעהויבן צו לערנען אַלף-בית צו
3 יאָר. מיר האָבן דאָן געווינט אויף גענשע 5.
לאַמיר גיין אין דער ריכטונג.
איך פלעג דאָך דאָרט גיין מיט פאַרמאַכטע אויגן... ניי איך איצט
מיט אָפּענע אויגן און זע דאָס זעלבע וואָס מיט פאַרמאַכטע...

פראגמענטן פון מיין לעבן

די טראמוואַי־ליניע פירט איבערן פאַרשוויגענעם האַרץ פונעם גע-
וועזענעם יידישן לעבן צווישן נאַלעווקעס און דזשיקע.

אַט דאָ איז מסתמא געווען שטאַבזיבס גרויסע הויז... איך געדענק
אים נאָך פון גענשע 5. דאָרט האָט ער געטראָגן אַ לאַנגע קאַפּאַטע מיט
אַ „יידיש“ היטל... די פריילינגס זיינע זענען נאָך געווען קינדער אין די
וויגעלעך.

אויף נאָוואָליפּקי ראָג דזשיקע, אינעם אייגענעם הויז, איז ער שוין
געווען „דייטש“ געקליידט און דאָס אַמאָל רויטלעכע בערדל — האַלב
ראַזירט און מיט דער צייט איז עס אינגאַנצן פאַרשווונדן. די פריילינגס
האָבן צוליב פּרץ מאַרקישן אָנגעהויבן צו רעדן יידיש, געוואָרן אָפטע
איינגייערינס אויף טלאָמאַצקע 13 און ער, מאַרקיש, ביי זיי אויף נאָוואָ-
ליפּקי עק דזשיקע...

די ווענט פון זייער גרויסער דירה פלעגן באַצירן די געלונגענע און
נישט געלונגענע בילדער פון יידישע קינסטלער. האָט טאַקע דאָס הויז
געשמט אַלס „קינסטלער-הויז“.

לינקס פון דעם הויז האָט זיך אָנגעהויבן די דזשיקע...

גענוי דאָס אָרט פּעסטצושטעלן איז אוממעגלעך. מען דאַרף זיך
אַריענטירן אין דער „פּאַנטאַזיע“...

אַט איז פון רעכטס דאָס אָרט פון דזשיקע 6, וואָס האָט זיך פאַראַ-
לע צו דער נאָוואָליפּקי דורך דריי לאַנגע הייף אַדורכגעריסן אַזש ביז
די נאַלעווקעס. האָט עס טאַקע פון דער צווייטער זייט געטראָגן דעם נומער
11 נאַלעווקעס.

דאָרט האָט זיך געפונען דער רעסטאָראַן פון די טרעפּלערס, מיין
חבר נאָרווידס עלטערן, און אינעם צווייטן הויף זייער דירה, ווהיין איך
בין אַ מאָל מיט אַ ציטער אין האַרצן אַרויף זיך באַקענען מיט דעם
דעמאָליטיקן שילער פון דראַמאַטישער שולע.

ביי אים האָב איך באַקומען די ערשטע אויסקונפּטן און עצות ווי
אַזוי זיך נוהג צו זיין ביים אָנקומען אין אַ דראַמאַטישער שולע.

די ווענט פון זיין גרויסן צימער זענען געווען באַהאַנגען מיט משונה-
דיקע פאַרטערטן, פּיוואַזשן און קאַפּברעכערישע קאַמפּאָזיציעס פון זיין

זיגמונט טורקאוו

יינגערן ברודער, יאנוש טרעפלער, דער זעלבער האָט מיר אין יאָרן אַרום פּראָיעקטירט דעקאָראַציעס צו פינסקיס „אוצר“.

דאָרט האָב איך אויך דערקענט דעם גימנאַזיע שילער מונועז און נאָך אייניקע פון די שפּעטערדיקע חברים פון פּושעיאָזר פינה.

אינעם ערשטן הויף פון דזשיקע 6, דעם אַזוי גערופּענעם שפּילרייך ביאַלער הויף, האָט געווינט אונדזער מאַמעס עלצטער ברודער, דער פּערטער גוטמאַן גאָטאוויזנאַ מיט דער מומע גאָלדווש.

אַליין קינדערלאָזע, האָבן זיי אונדז, זיין יינגסטער שוועסטערס קינד דער, שטאַרק ליב געהאַט.

אונדזער מאַמע איז געבליבן יונגערהייט אַ יתומה און זיי האָבן איר פּאַרטראָטן די עלטערן... זיי האָבן זי אויך חתונה געמאַכט און אַלע יאָרן געווען ישטאַרק צוגעבונדן צו אונדזער היים.

אויך מיר, קינדער, האָבן זיי שטאַרק ליב געהאַט, איבערהויפּט דעם גוטן, האַרציקן, תמיד צעשמייכלטן פּעטער גוטמאַן.

נישט איינמאָל פּלעג איך זיך איינגראָבן מיט די פינגערלעך אין זיין געדיכטער, בלאָנדער באַרד... ער פּלעגט עס גוטמוטיק פּאַרטראָגן און, הוידענדיק מיך אויף די קניען, צווינגען זיינס אַן אייגענע אימפּראָד וויזאַציע...

אין די שפּעטערדיקע יאָרן פּלעג איך מיין טאָכטער הוידען מיטן זעלבן געזאַנג.

יעדן שבת נאָכמיטאָג פּלעגן מיר מאַכן וויזיטן ביים פּעטער „סראָד כאַיעס“ און ביי זיי, ביים פּעטער „סראָכאיעס“ פּלעגן מיר „פּאַרשטעלן“ און ביים פּעטער גוטמאַן דערציילן נייעסן פון חדר און פון דער היים און טאַקע באַקומען דעם געשמאַקן שבת־אויבסס. אַ ספּעציעלע פּאַרציע פּאַר מיר, שלמה זלמלען, ווי ער האָט מיך גערופּן און אַ צווייטע פּאַר שמחה־יונהלען, — פּאַר יאַנאַסן.

פּעטער גוטמאַן האָט פּאַרגעטערט קינדער און האָט שטאַרק געליטן וואָס ער האָט קיין אייגענע נישט געהאַט.

פּלעגט ער דערפּאַר לאָזן אַלע פּאַר יאָר שרייבן אַ ספּר־תורה און פּראַווען דעם סיום מיט גרויס פּאַראַד.

פראגמענטן פון מיין לעבן

דער נאנצער הויף איז געווען פול מיט געסט, וואָס האָבן געטאָנצט און געזונגען ביז אין טאָג אַרײַן. דער פעטער גוטמאַן האָט געשטראַלט פאַר נחת און מומע גאַלדוּש האָט זיך געפילט גליקלעך ווי אַ געווינערין. די ספרי תורה פלעגט פעטער גוטמאַן אַוועקשענקען דעם „שטיבל“, וואָס ער אַליין האָט געגרינדעט אינעם זעלבן הויז, טאָקע אַנטקעגן זיין דירה. ער איז געווען דאָרט גבאי ביזן סוף פון זיין לעבן.

די לעצטע יאָרן זיינע איז ער געווען פאַראַרעמט און קראַנק. ווען אונדזער מאַמע איז אין יאָר 1929 געשטאַרבן, איז ער, אַ קראַנקער, געלעגן אין בעט און מיר האָבן דאָס אומגליק פאַרבאָרגן פאַר אים.

צו ביסלעך האָט ער זיך אָנגעהויבן אָנצושטויסן, אַז מיט „איטקע“ לען“, ווי ער האָט אונדזער מאַמען גערופן, איז עפעס נישט גלאַט. שוין אַזאַ לאַנגע צייט, ווי זי איז אים נישט מבקר הולתה...

סוף־כל־סוף האָט ער זיך דערוויסט וועגן איר טויט און, ווען קיינער איז אין שטוב נישט געווען, איז ער, אַ שווער קראַנקער, אַרויס אויפן בית־עולם צו דער מאַמעס קבר.

דער גרויסער פראָסט — ס'איז דאָן געווען איינער פון די שווערסטע ווינטערס אין פּוילן — און דער עגמת נפש האָבן אים אינגאַנצן צעבראַכן... אָט זע איך אים זיצן אויף זיין באַליבט אָרט ביים פענצטער פון זיין פאַרטער־דירה. ער קאָן אונדז נישט מוחל זיין, פאַרוואָס מיר האָבן אים נישט צוויסן געטון וועגן דער לוויה...

— „סטייטש... מיין איטקעלע... מיין איטקעלע...“ און טרערן רינען איבער זיין ווייסער באָרד און דער נאַנצער גוף ציטערט און טרייסלט זיך...

„מיין איטקעלע... מיין איטקעלע“...

אין אייניקע טעג אַרום האָט זיך אָנגעהויבן זיין גסיסה. זי האָט לאַנג געדויערט און ער האָט זיך שטאַרק געמאַטערט.

זיין שווער כאַרבלען, ווי פון אַ געלעכערטן בלאָז־זאָך האָט מיך געשטאַכן ווי מיט נאָדלען.

יעדע וויילע האָט אַריינגעשטעקט דעם קאָפּ אַ גבאי פונעם שכנות־דיקן שטיבל און פאַרשווונדן געוואָרן מיט פאַרדרום: — „זע נאָר, ווי

זיגמונט טורקאוו

לאנג עם ציט זיך" ... אזוי אייניקע מאָל... ביז איך האָב פאַרהאַקט די טיר און געלאָזט זיי אומגעדולדיק וואַרטן אין דרויסן אויף זיין פטירה... תמיד — פאַרבייגייענדיק דזשיקע 6, פלעג איך זען פאַר זיך דאָס גוטמוטיקע פנים פון פעטער גוטמאַן און הערן דאָס געזאַנג ביים הוידען מיך אויף זיין קני.

איצט קאָן איך נישט דערקענען דאָס אָרט, וווּ דאָס געזאַנג איז געדזונגען געוואָרן, וווּ שלמהזלמלע און שמחהיונהלע האָבן אזוי פיל זאָרגן לאָזען שעהען פאַרבראַכט...

אַנטקעננאיבער איז געווען דזשיקע 5.

דאָס הויז האָט פאַרנומען אַ דיזיקן שטח. געווען אַפילו אַ מאָל אַ פּלאַץ אויסצובויען אינעם ברייטן הויף פונעם הויז אַ יידיש טעאַטער. ווי תמיד, ווען ס'האָט זיך געהאַנדלט אינעם בויען און אייגענעם בנין פון אַ יידיש טעאַטער, האָבן שוין די „קאָמפּעמענטע“ אינסטאַנצן געפונען אַ פאַראַגראַף דאָס צו פאַרווערן.

אין דעם הויז האָט זיך געפונען דער „החלוצ“ און קליין-הענדלער פאַראיין. דאָרט האָבן אויך געווינט דער אַלטער איגנאַצי אַדעלפאַנג און פּאָלקאוניק ד"ר מיזעס, וועלכע האָבן געשמט מיט זייערע גרעסטע פריי וואָט ביבליאָטעקן און זעלטנסטע ביכער-קאָלעקציעס.

אין די גרויסע זאַלן פון דזשיקע 5 פלעגן אויך אָפט פאַרקומען קאַנצערטן און טעאַטער אָונטן.

געווען אַ צייט אין וואַרשע, ספּעציעל בעת דער ערשטער וועלט-מלחמה. ווען אויף דער יידישער נאָס זענען געווען שטאַרק פּאָפּולער אזוי גערופענע „קאַנצערטן“.

אן אַרבעטסלאָזער אַקטיאָר פלעגט „אָרגאַניזירן“ אייניקע יונגעלייט וואָס „פילן אַ דראַנג צום טעאַטער“, מען פלעגט אָפּדינגען אַ חתונה זאָל, אַ טאַנץ-זאָל, אַ פאַרמאַכטן קינאָ. אָדער סתם אַ גרעסערע „סאַלע“ און מען... פלעגט פאַרקויפן בילעטן.

דאָס פּראָגראַם גופא פלעגט געווענלעך אימפּראָוויזירט ווערן בעתן קאַנצערט...

פראגמענטן פון מיין לעבן

איינער פון די אָנגעזעענסטע קאָנצערטאַנטן אין יענער צייט איז געווען שלמה'לע לינדענפעלד, א פראַפעסיאָנעלער קופּלעטיסט אָן א שטיי-מע, מיט א בלאַס, פאַרהושכט פנים, וואָס האָט עדות געוואָגט אויף נישט דערעסענע טעג און נישט דערשלאָפּענע נעכט...

געווענלעך פלעגט ער זינגען זיינע אייגענע שאַפּונגען, וועלכע ער פלעגט לאָזן אָפּדרוקן און פאַרקויפּן טאַקע אויפן זעלבן קאָנצערט.

קוקנדיק אויף זיין בילד, מיט וועלכן ס'איז געווען באַצירט דאָס שער בלעטל, אויף זיין שמייכלענדיק פנים אונטער א צילינדער, ווילעריש פאַרוקט אויף א זייט אויפן ווייסן קראַוואַט און „בריליאַנטענע“ קנעפּ אויפן „פראַטשנעם“ העמד, האָט בשום אופן נישט געקאָנט איינפאַלן, אַז דער דאָזיקער פּאָלקסזינגער גייט תמיד אַרום אַ הונגעריקער...

ס'האָט זיך באַוווּזן אויף די דעמאָלטיקע קאָנצערטן אַ צווייטער קופּ-לעטיסט פונעם זעלבן שניט, אַן עלטערער ברודער פונעם שרייבער שלמה גילבערט, נישט וועלנדיק געטרויען דאָס ביכל בילעטן דעם פאַר-קויפּער, פלעגט ער עס אים אַראָפּדערלאַנגען פון דער עסטראַדע און האַלב-דייטשמעריש אַנאַנסירן: „אַט גיב איך איבער מיין פרוינט אונד קאַלענע די בילעטן פאַרן נעקסטן קאָנצערט“.

דער זעלבער גילבערט איז נאָך דער ערשטער מלחמה פאַרוואָרפן געוואָרן אַזש קיין בראַזיל און פאַרענדיקט זיינע „קאָנצערטן“ אויפן בית-עולם פון פאַרטאָ אלעגריע...

פון די דאָזיקע „קאָנצערטן“ איז אַרויס אַ גאַנצע רייע אַקטיאָרן, וואָס האָבן מיט דער צייט פאַרנומען אַן אָנגעזעען אָרט אינעם יידישן טעאַטער, ווי: אסתר פערעלמאַן, מאַקס פּאַקאָי, מאָריס לאַמפּע, משה פּאָלאַקעוויטש, זישע קאַץ און אונדזער באַליבטער בדהן, שיעלע באַק-סענבוים.

איך בין געווען אַן אָפּטער איינגייער אויף די דאָזיקע קאָנצערטן. ס'האָט מיך אינטערעסירט די אימפּראַוויזאַציע, די פּרימיטיווע אויסדוקס-מיטלען פון די איינגעבוירענע טאַלענטן, אָפּטמאָל גאַנצע און האַלבע אַנאַלפּאַבעטן.

אויף איינעם פון אַזעלכע קאָנצערטן האָב איך דערקענט דעם אַלמן אַסקאַר.

זיגמונט טורקאוו

די מלחמה האָט אים צוריקגעבראַכט פון די ווייטע רוסישע פּראָד-
ווינצן אין זיין היימסטאָט וואַרשע.

ער האָט מיך איבערראַשט מיט זיין דעקלאַמירן אין דער דייטשער
און פּוילישער שפּראַך. דער דאָזיקער זקן האָט געהאַט פענאָמענאַלע
שטימ־מיטלען און דיקציע. הגם אָן איין צאָן אין מויל, האָט ער דאָך
נישט געלאָזט פאַרלוירן ניין קיין איין אות פון אַ וואָרט און מיר האָבן
אים אין די שפּעטערדיקע יאָרן געשטעלט פאַר אַ ביישפּיל פאַר יונגע אַקט
טיאָרן: ער האָט באמת מיט זיך פּאָדגעשטעלט די מוסטערהאַפּטסטע שולע
פאַר דיקציע, דעקלאַמאַציע און קונסט פון אויסשפּראַך.

זיין שטיים האָט פאַרמאָגט מעטאַל פון אַ גלאַק, אויסדרוקס־קראַפט
און עלאַסטישקייט.

ווען נישט זיין איינגעשרומפן פנים, דאָס איינגעבויעגענע גופל אויף
די ציטערדיקע פּיסלעך, וואָלט מען געקאָנט מיינען, אז דאָס דעקלאַמירט
אַ צוואַנציק יאָריקער ריז!

און זיין זכרון! אויך אין דעם פּרט איז ער געווען אַ פענאָמען:
אַזעלכע פּיעסעס, ווי שילערס „רויבער“ האָט ער געדענקט פון אויסנ-
ווייניק... און ווען ער פלעגט אונדז פאַרשפּילן די סצענע פון פּראַנץ
מאָר אינעם לעצטן אַקט, זענען מיר געזעסן מיט אַ פאַרכאַפטן אָטעם...
זיין שטימע האָט געדונערט באַשולדיקונג און האַס, די אויגן האָבן דורכ-
געשטאַכן מיט זייערע בליצן, אַ שוים האָט זיך באַוווּזן אויף די איינ-
געפאַלענע ליפּן. האָסט געהאַט דאָס געפּיל, אז די גאַנצע תּוכחה ווערט
אויסגעשפּיגן פון אַט דעם קליינעם מענטשעלע, וועלכער וואַקסט פאַר
דיינע אויגן, באַצווינגט דיך מיט זיין ווילן און אוממענטשלעכער קראַפט
און דערפּילסט זיך פּלוצים אזוי קליין און אומבאַהאַלפן, גלייך מען
וואָלט דיר די גלידער און ס'לשון אָפּגענומען...

נאָכן סוף פון דער סצענע האָבן מיר לאַנג נישט געקאָנט קומען
צו זיך... ס'האָט זיך נישט געהויבן די האַנט צו אַפּלאַדירן... דער אַפּלאַד-
דיסמענט האָט זיך אויסגעוויזן פאַר אַ צו וואַכנדיקן אויסדרוק פון באַ-
גייסעטרונג לגבי דעם גרויסן יום־טוב, וואָס ער האָט אונדז געגעבן.

יונגוואַרג איז ספּאַנטאַן אויפגעשפרונגען פון די ערטער, געהויבן
דעם זקן אין די לופטן, געקושט, געיובלט!...

פראגמענטן פון מיין לעבן

דאָס איז געווען דער דערהויבנסטער אָוונט וואָס די קאָנצערטן האָבן מיר געגעבן.

צום באַדויערן אָבער האָט אַסקאַר נישט געקאָנט זיך אויסלערנען קיין יידיש, אין דעם פּרט האָט אים זיין זכרון נישט צוגעדינט, הגם ער האָט עס שטאַרק געוואָלט.

ער האָט אַ שטיק צייט געשפּילט אויף דייטשע בינעס, אַפילו מיט אַדאָלף זאָנענטאַל, ווי ער פלעגט זיך אָפט באַרימען...

יאָרן לאַנג ווידער איז ער אַרומגעפאַרן מיט יידישדייטשע טרופעס איבער רוסלאַנד און איז געווען דער ספּעץ פון דייטשערדן און לערנען זיינע מיטשפּילער, „שפּילן אויף דייטש“.

די עלטערע אַקטיאָרן פלעגן זיך שושקען, אַז אין יענע יאָרן אויס-נוצנדיק זיין פּרווילעגירטע פּאָזיציע פון אַ „דייטש“, פלעגט ער נישט שטענדיק האַנדלען עמיש און חבריש לגבי זיי... מען האָט אַפילו גע-שמועסט, אַז ער איז געשמדט...

זיי פלעגן אים טאַקע אויסמיידן נאָך זיין צוריקקומען קיין וואַרשע. האָט ער דערפון שטאַרק געליטן און נישט איינמאָל זיך פאַר מיר באַקלאָגט. אַסתר רחל קאַמינסקי, וועלכע איז אויך געווען איינע פון זיינע ערשטע שילערינס, פלעגט אים, לַהיפּוך צו אַנדערע, מקרב זיין, און ביי יעדער געלעגנהייט אים געבן אַ „דזשאַב“.

געדענק איך טאַקע איינעם פון אַזעלכע געלעגנהייטן, ביי וועלכע מיר איז אויסגעקומען צו שטיין מיט אים צום ערשטן מאָל אויף דער בינע, דאָס איז אַגב געווען מיין דעכיוט אינעם פּראָפּעסיאָנעלן יידישן טעאַטער.

ס'איז געווען אין דער צייט פון „פּזשעיאָזד 5“. אין קאַמינסקי'ס טעאַטער איז געגעבן געוואָרן אַ בענעפּיס לַטובת דעם „רעזשיסער“ הער-מאַן פּישער.

כדי דער אָוונט זאָל אַרויסרופן אַ גרויסן אינטערעס, האָט מען באַ-שלאָסן צו מאַכן אַ „קאָמבינאַציע-פּאַרשטעלונג“ פון „די רויבער“ מיט בלוז „סטאַרס“, אויפן אַמעריקאַנער שטייגער.

אַסתר רחל קאַמינסקי האָט געשפּילט אַמאַליע, אַלס קאַרל מאָר איז אויפגעטראַטן אַן אַפיציר פון דער דייטשער אַרמיי, אַן אָפטער אייני-

זיגמונט טורקאוו

גײער אין יידישן טעאטער; אַסקאַר האָט געשפּילט זיין קרוין־ראָל — פּראַנץ מאָר און אײך, הגם אַן אָנפּאַנגער, האָב באַדאַרפֿט אַרויסרופן פּאַר־אינטערעסירונג אַלס „יונגער, טאַלענטירטער אַרטיסט פֿון דער פּוילישער בינע“...

אַלס נײַנצניערדיקער בחור האָב אײך געשפּילט דעם אַלטן מאָר און אַסקאַר, דער זיבעציקיעריקער מאַן — מײן זון... אַזעלכע קוריאַזן, אַנב, האָבן נישט אײנמאַל זיך געטראַפֿן מיט מיר אױך אין די שפּעטערדיקע יאָרן...

אין אַ געוויסער סצענע, ווען פּראַנץ הױבט אָן שטיקן זיין אַלטן פּאַטער, האָט זיך אַסקאַר אַזוי אײנגעגעסן מיט זײנע ציטערדיקע פּינגער אין מײן האַלדז, אַז עס האָט מיר פּאַרכאַפֿט דעם אָטעם... אײך האָב מיך קױם באַפּרייט פֿון די בײנערדיקע צוואַנגען און אַרײנגעשריגן אים אין אױער: „הער אַסקאַר, זי דערשטיקן מיך!“...

ער האָט זיך דערנאָך פּאַרענטפּערט פּאַר מיר, אַז ער קאָן נישט „מאַכן דעם אָנשטעל“ אױף דער בינע, ער מוז אײבערלעבן... אײ, וואָס פֿון אזאַ „אײבערלעבן“ קאָן אַ צווייטער פּאַרלירן דאָס לעבן, איז געווען דער תּירוץ, אַז „פּאַן שפּילן טעאטער איז נאָך נײמאַנד געשטאַרבן“... אַזעלכע געלעגנהײטן פּלעגט אסתר רחל קאַמינסקי אָפט אױסזוכן פּאַר אַסקאַרן און ער איז צוליב דעם געווען שטאַרק צוגעבונדן צו איר. — „זי איזט גראָס, — פּלעגט ער זאָגן — זי איזט אַדאַלף זאָנענ־טאַל אין קלײדל!“...

נישט געקוקט אױף די אָפטע קאַנצערטן און ספּאַראַדישע אױפּטריטן אין פּראָפּעסיאָנעלן טעאטער האָט ער פֿונדעסטוועגן כּמעט אַלע זײנע יאָרן געליטן נױט...

נאָך דער ערשטער דײטשער אָקופּאַציע, וואָס האָט פּאַרשמוצט דאָס יידישע טעאטער מיט אַן אַ שיעור נייע גערמאַניזמען, האָט זיך אָנגע־הױבן אַ שטאַרקע באַוועגונג אָפּצוהײטן די דײנקײט און קולטיווירן דאָס יידיש לשון אױף דער בינע.

דאָס איז געווען די סיבה, וואָס קיין שום טעאטער האָט אים נישט געוואָלט אַנגאַזשירן אױף אַ לענגערער צײט, הגם אַזעלכע פּרווון זענען אָפט געמאַכט געוואָרן.

פראגמענטן פון מיין לעבן

— „איך שפרעך דאך יידיש! — פלעגט ער זיך באקלאַנגן מיט טרערן אין די אויגן. „וואָס זאָגן די לויטע דאָס איך קיין יידיש שפרעכע! און וואָס איזט דאָס, ניכט יידיש?!...“

אין יאָר 1927 האָב איך אים, אַלס עמעריט פון אַרטיסטן פאַראיינ, מיט אַ צווייטן עמעריט, אַמאַסיע, אַנגאַזשירט אינעם „וויקט“. איך פלעג פאַר אים שאַפן סצענעס אָן ווערטער, אין וועלכע ער פלעגט פונדעסט־וועגן ווירקן מיט זיין אימפּאַזאַנטן, ווייסן קאַפּ און שאַרפער עקספרעסיע. אויף די „וועלך“ פון ראָמען ראָלאַן האָט אים שטאַרק אימפּאַנירט וואָס איך האָב אים אין די מאַסן סצענעס געמאַכט פאַר אַ גענעראַל, און ווען ס'פלעגט אים אַמאָל אויסקומען צו שטיין נישט אויפן ערשטן פלאַן, פלעגט ער זיך באַקלאַנגן פאַר מיר: „זאָגן זי, איך בין דאָך גענעראַל, וואָרום קאָמט דיזע שנקעס צו שטיין פון פאַרנע“...

ביים רעפּעטירן פאַטס אין „גאַלדן לאַנד“ האָב איך אים געמוזט בעטן, ער זאָל רעדן אויף זיין קול, נישט... מאַכן זיך אַלט... — „יא, איך שפּיל דאָך איינען גראַספּאַטער — פלעגט ער זיך פאַר־טיידיקן: — קאָן איך דאָך ניכט שפרעכן ווי אַסקאַר“...

אַנב די באַבע, זיין פרוי, הייסט עס, האָט דאָן געשפּילט די יינגסטע טאַכטער פון לייזער און זינע ראַפּעל, די קלייניטשקע 15 יאָריקע אַנדזשע... זי האָב איך ווידער געראַפּט לערנען „זיך מאַכן אַלט“...

דערפאַר האָט ער אויפגעלעבט אין פינסקיס „אוצר“. צווישן אַלע באַ־לעבאַטים פון שטאָט, וואָס באַזוכן דעם בית־עולם, האָט זיך דאָך על פי שכל געקאָנט געפינען אויך אַן עלטער יידל, וואָס רעדט דייטשמעריש. האָב איך טאַקע איינעם פון אַזעלכע באַלעבאַטים געגעבן אַסקאַרן און דערלויבט אים צו רעדן זיין „ריינעם יידיש“. איך האָב אים ממש מתיה געווען דערמיט, אַסקאַר וואָלט נאָך געלעבט לאַנגע יאָרן, ווען נישט אַ קאַטאַסטראַפּע, פון וועלכער ער איז געפאַלן אַ קרבן. אומקערנדיק זיך אַמאָל פון טעאַטער, איז ער איבערגעפאַרן געוואָרן פון אַן אויטאָמאָביל. געלעגן אַ צייט אין שפּיטאַל, דערנאָך ווידער זיך באַוויזן אין פאַראיינ און אין גערמאַנערס רעסטאָראַן, אָבער ס'איז שוין נישט געווען דער אַמאָל־ליקער לעבנסלויסטער, טעמפּעראַמענטפולער אַסקאַר, ער איז אויסגע־גאַנגען ווי אַ ליכט אַן איינזאַמער, אַ פאַרלאָזענער, אַ פאַרגעסענער...

זיגמונט טורקאוו

אן עלטערע פרוי, א קריסטין, האָט דערקלערט אויפן בית-עולם, אז זי איז זיין טאָכטער...

ביי זיין לעבן האָט קיינער נישט געוואוסט, צו ער האָט ווען געהאט א פאמיליע...

זיין אמתער נאָמען איז געווען אייזנבעט און געשטאמט האָט ער פון א שטאָרק אסימילירטער וואַרשעווער משפּחה.

אין 1929 האָט זיך אין די „ליטעראַרישע בלעטער“ געדרוקט אין אייניקע המשכים מינע א נאָוועלע אונטערן נאָמען: „עמעריטן“. אַלס מוסטער האָבן מיר טאָקע געדינט ביידע עמעריטן פון אַרטיסטן פאַראיין: יוליוס אַסקאַר און אַמאַסיע.

זייענדיק שוין אין בראַזיל האָבן איך אין מינים אַן איינאַקטיקער דראַם מע: „אויף דער עלטער“, אויפגעלעבט אַן עפיוזאָד פון יוליוס אַסקאַר לעצטע יאָרן ביים טעאַטער.

מיין באַקאַנטשאַפט מיט אים האָט זיך גענומען פון די קאַנצערטן אין דער ייִדישער גאַס. איינס פון די דאָזיקע „קאַנצערט-הייזער“ האָט זיך טאָקע געפונען אויף דזשיקע 5.

בעת דער נאַצישער אַקופאַציע איז דאָרט געגרינדעט געוואָרן א גע-זעלשאַפּטלעכע טי-האַלע.

א צווייטע, אַן ענלעכע, איז געווען אינעם לאַקאַל פונעם געוועזענעם דרוקער פאַראיין אויף דזשעלנע 33, קעגנאיבער פאַוויאַק.

די דאָזיקע טי-האַלעס, וווּ מען האָט פאַר א פאַר גראַשן באַקומען א היים און געצוקערט גלאָז טיי און א שטיקל ברויט מיט מאַרמעלאַדע — זענען געווען אָרגאַניזירט און אָנגעפירט דורך דעם טיכטיקן און ליב-האַרציקן פאַלקס-מענטש לאָזער קלאָג, דעם געוועזענעם פאַרויצער פון דרוקער פאַראיין.

אין דער טי-האַלע אויף דזשיקע 5 האָט אייניקע חדשים געאַרבעט אַלס קעלנער אייזיק סאַמבערג. איך פלעג אים אָפט באַגלייטן, ווען איך פלעג גיין צו דער זעלבער אַרבעט אויף דזשעלנע.

די דאָזיקע אַרבעט האָבן מיר אייגנטלעך אַליין גענומען אויף זיך. ס'איז אונדז, אַלס אַרבעטלאָזע, באַשטימט געוואָרן א געוויסער חודשדיקער געהאַלט פון דעם פּאָנר פאַר „פאַרדינסטפולע“. כדי די אונטערשטיצונג

פראגמענטן פון מיין לעבן

זאל טראגן א בכבודיקן באראקטער האָט מען אונדז באשטימט אַלס אויפזעער אין די צוויי טיידהאַלעס.

קומענדיק אָבער דעם ערשטן טאָג צו מיין נייעם „אַמט“, האָב איך פאַרשטאַנען, אז דער „פּאַסטן“ איז אַ פּיקטיווער, ווייל אַלס אויפזעערין אַרבעט דאָרט די דינאַמישע און קלוגע טאַכטער פון לאָזער קלאָג, וועלכע ווייזט אַרויס אַ סך בריהשקייט ביי דער דאָזיקער שווערער און פאַר־אַנטוואָרטלעכער אַרבעט.

איך בין אזוי אָפגעשטאַנען דעם גאַנצן טאָג אינעם ווייסן קיטל, אין דער צייט וואָס אַנדערע אָנגעשטעלטע האָבן געהאַלפן אין קיך אָדער פונאַנדערגעמראָגן די טאַצן מיט די גלעזער טיי פאַר דער גרויסער צאָל דורכגעפּרויענע און הונגעריקע היימלאָזע. מיט סאַמבערגן האָט אויך פאַסירט דאָס זעלבע. איך האָב אים אַלזאָ פאַרגעלייגט, מיר זאָלן נישט שטיין מיט פאַרלייגטע הענט ווי די סטאַטיסטן, נאָר פּרויוויליק נעמען אויף זיך די ראָלן פון קעלנערס, אין וועלכע ס'איז אַגב דאָרט געווען אַ מאַנגל.

סאַמבערגן איז דער פּלאַן געפּעלן געוואָרן. אַ מאָל, גייענדיק צו דער אַרבעט, האָט ער מיר אויף זיין שטייגער אַ קלאַפּ געטון אין פּלייצע: — „ס'איז געווען אַ גאָלדענער איינפאַל! אַרבעטן מיר כאָטש ערלעך אויס די פּאַר זלאָטעס!

און זאָלן טאַקע די יידן וויסן, ווער ס'דערלאַנגט זיי ס'גלעזל טייל! קאָן מען נישט שפּילן קיין טעאַטער פאַר זיי, לאָמיר זיי כאָטש אויף אַזא אופן פאַרשאַפן הנאה...

דאָס אָרט, וווּ סאַמבערג האָט פאַרשאַפּט הנאה אַלס קעלנער, איז אָפּגעמקט געוואָרן פון דער וואַרשעווער מאַפע צוגלייך מיט די ערטער, וווּ ער האָט דאָס געטון אַלס „טויבער“, „שייִלאַק“ און „מאַטקע ננב...“ צוזאַמען מיט אים אַלייז...

VIII

דזשעלנע

מיר גייען ווייטער, — ארויף צו דער ריכטונג פון גענשע.
אָט באַלד דערנעבן, אויף דער זעלבער זייט, האָט זיך אַמאָל גע-
פונען די פּאָוויע גאַס מיט דעם פּאַפּולערן דענטיסט און בונדישן טוער,
יאָשקע ליפּשיץ; מיט אַ גאַנצער רייע „קאָוויאַרניעס“, וואָס זענען אין „יע-
נע“ טעג געווען אָפּטע אָביעקטן פון זשאַנדאַרמסקע-אַבלאַוועס... נישט
איינמאָל פּלעג איך זען ווי מען טרייבט פון דאָרט די געסט מיט די
„בלויזע“ שווערדן צום שכנינותדיקן „פּאָוויאַק“...
פון דער דאָזיקער גאַס טאַקע האָט זיך גענומען דער צונאַמען „פּאַ-
וויאַק“ פון דער טרויעריק באַרימטער תּפּיסה...
דער פּאָוויאַק האָט געגרענעצט מיט דער דזשעלנע, וואָס האָט זיך,
פּאַראַלעל צו דער פּאָוויע, אויך אָנגעהויבן פון דער דזשיקע.
ביים עק פון די ביידע גאַסן, טאַקע אויפן טראַטואַר גופּא, איז
געווען די בערזע פון קלעזמער, סאַרווערס און ברחנים: די גאַנצע חתונה
בראַנזשע...
דאָ האָט איר געקאָנט זיך פּאַרשאַפן די פּאַפּולערסטע חתונה-קאַ-
פּעלע, דאָ האָט איר געקאָנט „שליסן אַן אָפּמאַך“ מיט אַ הויפּט-סאַרווער,
וועלכער האָט צוגעשטעלט די „סאַלע“, מיט די טישן, מיטן געפעס און
טאַקע מיט דער סעודה אויך. פּאַרבייגייענדיק פּלעגט איר כאַפּן אין דער
לופּט אָפּגעהאַקטע ווערטער: „לעבעדיקע קאַרפּן“, „העכט“, „פעטע אינד-
דיקעס“ — „גילדערנע יודן“... — „באַטשעווסקיס שליוואָוויץ“ —
„זעקס און ניינציקער“...
אָדער גאָר אַן אומפּאַרשטענדלעכע פּראַזע פונעם קלעזמער-זשאַראַנג:
„נעסקעס, דער דויל טערעט“... (גיב אַכטונג, דער „יאָלד“ פּאַרשטייט...).

פראגמענטן פון מיין לעבן

אין דערבייאיקן רעסטאראן פלעגן „אריינשפרינגען“ די ספעציאליסטן פון „וואַלעכלעך“ און „דאָינעס“, פון אַ כלה-כאַזינגען „מיט מאָראַל“ און פון אַ קאַנצערט פון יידישן טעאַטער — צו „דערקאַפן ס'האַרץ“ און תיכף צוריקקומען: אפשר מאַכט זיך עפעס אַ שמחהלע...
אַהין פלעג איך אָפט קומען צו מיין פריינט שיעלע באַקסענבוים, דעם קלוגן, באַשיידענעם און האַרציקן פּאָלקס-בדחן.
אַ טריט ווייטער איז געווען דאָס באַרימטע קינאָ פון דזשעלנע נומער 1.

בעת דער ערשטער דייטשער אַקופאַציע, ווען אין אַלע יידישע „אי-לויאַנען“ און זאַלן האָבן זיך באַוווּן טרופּעס פון אייניקע פּראָפעסיאָ-נאַלן און אזוי גערופּענע „מלחמה אַקטיאָרן“, האָט אינעם דאָרטיקן קינאָ אָנגעהויבן צו שפּילן אַ טרופּע אונטער דער אָנפירונג פון בעני אַבעלמאַן און שטראַספּאַגעל.

זייערע מיטשפּילער זענען באַשטאַנען פון אַ רייע „מלחמה אַקטיאָרן“ מיטן „אימיטאַציע דראַנאָוו“ בראַש. דער „אימיטאַציע דראַנאָוו“ איז געווען אַ נידעריקער, ברייטבייניקער, געזונטער בחור מיט אַ קאַפּ שוואַרצע קודלעס און ברענענדיקע אויגן. גערעדט האָט ער אויף אַ טיפּן באַס, וועלכן ער האָט זיך באַמיט נאָך מער צו „פאַרטיפּן“, כדי ס'זאָל זיין ענלעך צו דעם „אַמתן“ דראַנאָוו שטימע.

דער „אַמתער“, נ. דראַנאָוו, אַ גלענצנדיקער דראַמאַטישער אַקטיאָר, האָט פאַר דער ערשטער מלחמה געשטורמעט וואַרשע מיט זיינע „אינטרי-נאַנטן“ און „דראַמאַטישע רעזאָניאָרן“. די „אימיטאַציע“ האָט זיך טאַקע אויסגעקליבן זיין נאָמען פאַר אַ פּסידאָנים. די עִלְטערע אַקטיאָרן האָט שטאַרק פאַרדראָסן וואָס אַ „סמאַרק“ דערלויבט זיך צו פּראָפּאַגאַנדירן אַ חברים „אויסגעאַרבעטע פירמע“, זיי האָבן אים פּונדעסטוועגן טאַלערירט צוליב זיינע „אַקטיאָרישע“ מעלות.

בעני אַבעלמאַן און שטראַספּאַגעל האָבן איך נאָך געקענט פון קאַמ-פּאַניעצנס „ערמיטאַזש-טעאַטער“ אויפן מוראַנאָוו, וווּהין דער טאַטע פלעגט אונדז אָפט מיטנעמען.

דערזענדיק זיי אַ מאָל אין גאַס, פלעג איך זיי נאָכגיין ביזן האָטעל אויף דלוגע, וווּ זיי האָבן יאָרן לאַנג געווינט. אזוי פלעג איך אויך אַנ-

זיגמונט טורקאוו

דערע אקטיאָרן נאָכגיין. איך האָב מיך זאָט נישט געקאָנט אָנקוקן אין זייערע „אקטיאָרישע“ פּנימער און פּלעג זיי מקנא זיין מיטן גליק „פּאַר-צושטעלן“ פּאַרן עולם, וועלכער „פּאַטשט זיי בראַוואַ“ און האָט זיי ליב. יענע, מוראָנאָווער, צייטן זענען טאַקע געווען זייער גלאַנצ־פּעריאָד, הגם צווישן ביידן איז געווען אַ גרויסער חילוק סיי אין זייער פּאַזיציע אין דער פּראָפּעסיע, סיי אינעם אופן פון שפּילן און באַציאָנג צום טעאַטער.

5. שטראַספּאַגעל איז געווען דער טיפּישער טעאַטער בעל־מלאכה, די פּאַרקערפּערונג פון אקטיאָרישן קאַבאָטיניזם. זיין לענגלעך צעקנייטשט פנים מיט דער האָרבאַטער, לאַנגער נאָז און שפיציקע אייגעלעך האָט אויסגעזען נאָך לענגער און בלאַסער צוליב די שוואַרצע „באַטשקעס“ און די געקרויזלטע האָר אויפן פּלאַטשיקן שאַרבן.

גערעדט האָט ער ווי פון אַ פּאַס אַרויס און די ווערטער פּלעגן זיך קייקלען ווי אַרבעס איבער אַ ברעט, — אונטערשפּרינגנדיק, שיטערלעך, אָפּגעהאַקט...

פאַר יעדער נייער פּראָזע האָט ער אומבאַדינגט געמוזט אַ גלעט טון די רעכטע „באַטשקע“ און אַ זאָג טון אַ ווערטל פון זיין אייגנאַרטיקן זשאַנגאַל: „אַשקעס... בעהאַרביאַס... בעכניקנים“...

נישט איינמאָל פּלעגט זיך איין צושויער פּרעגן ביים צווייטן: „וואָס האָט ער געזאָגט?“ און דער צווייטער פּלעגט אַ צי טון מיט דער פּלייצע און נישט וויסן וואָס צו ענטפּערן... פאַר ביידן איז קלאָר געווען, אַז דאָס איז עפּעס אַ „שווער“ וואָרט, וואָס זיי קאָנען נישט פאַרשטיין און ס'איז גלייכער זיך צו מאַכן נישט וויסנדיק...

קיין ראָל האָט ער קיינמאָל נישט געקענט און וואָס ער פּלעגט נישט דערהערן פון סופּלאָר, פון וועלכן ער האָט קיין אויג נישט אַראָפּגעלאָזן. פּלעגט ער פאַרטרעטן מיט זיינע „אַשקעס און בעהאַרביאַס“ אויף פאַרן שידענע אופנים וואַריאירט; דער עולם האָט שוין פאַרשטאַנען וואָס ער מיינט...

שטראַספּאַגעל פּלעגט גערן שפּילן קאָמיקער, הגם אַלץ אין אים איז געווען טראַגיש: זיין אומעטיק פנים, זיינע אַרױפּגעצויגענע פּלייצעס

פראגמענטן פון מיין לעבן

און די גאנצע ביינערדיקע פיגור, וואָס האָט זיך ביים גיין געוויגט אויף רעכטס און אויף לינקס.

באוועגט האָט ער זיך לאַנגזאַם, אָנגעשפּאַרט אויף זיין שטעקן מיט מאַנגאַראַמען און שווער דערביי געאַטעמט צוליב דער אַסטמע, וואָס האָט אים תמיד געשטימט.

קיין ערשטן אָרט האָט ער קיינמאָל אין טעאַטער נישט פאַרנומען, פּלעגט אָבער כסדר זיין אַנגאַזשירט אַלעס, „כאַראַקטער קאָמיקער“, וואָס האָט אויך געקאָנט אין אַ נויט שפּילן „פּאַטערס און אינטרויגאַנטן“. ער האָט אַלזאָ צוזאַמען מיט זיין ווייב געהערט צו די „נוצלעכע פּאַרלעך“. ער האָט אויך געהאַט די מעלד, וואָס ער האָט פאַרמאָגט אַ רייכע גאַרדעראַב און „ביבליאָטעק“, דאָס הייסט פּיעסעס מיט נאָטן, דאָס האָט זיך, ספּעציעל אין די וואַנדער טרופּעס, הויך געשאַצט.

ער האָט שטאַרק געהאַלטן פון זיך און צו די יונגע אַקטיאָרן זיך באַצויגן מיט פאַראַכטונג.

צו מיר מיט יאָנאַסן האָט ער זיך באַצויגן טאַלעראַנט, ווייל ער האָט אונדז געקענט פון „דער היים“ פאַר יעדן בענעפּיס פּלעגט ער קומען צו אונדז פאַרקויפּן בילעטן...

אויב שטראַספּאַגל איז געווען אַ בעל־מלאכה, האָט דערפאַר זיין שותף, בעני אַבעלמאַן, געהאַט אַ נשמה פון אַ קינסטלער.

ס'טעאַטער איז פאַר אים געווען אַ בית־המקדש, דאָס שפּילן אַ גאָר מעסדינסט און זיך אַליין האָט ער געהאַלטן פאַר אַ כהן גדול.

ער פּלעגט זיך נישט באַקלאַנגן, ווי אַנדערע, אויפן „פאַרשאַלטענעם שטיקל ברויט“, נאָר מיט ווירדע טראַגן אויף זיך די לאַסט און שווערי־קייט פון שפּילן יידיש טעאַטער.

אַן אימפּאַזאַנטע געשטאַלט, שטענדיק ציכטיק און עלעגאַנט אָנ־געטון.

אַ גרויס, ברייט פנים מיט זאָרגפּעליק פאַרקעמטע העלע האָר, אַ צע־פּלאַטשיקטע ברייטע נאָז מיט קליינע, גוטע, מאַנגאַלישע אויגן, וואָס האָבן תּיכּף געוואונען דיין צוטרוי.

ער איז געווען ערלעך, געוויסנהאַפט און פינקטלעך. דערפאַר פּלעגן אים דירעקטאָרן גערן אַנגאַזשירן, להיפּוך צו אַנדערע, קאַפּריזונע „סטאַרס“,

זיגמונט טורקאוו

וואָס פֿלעגן אָפט ברעכן די קאָנטראַקטן. אַבעלמאַנס אַ וואָרט האָט גע-
האַט מער די ווערט ווי געשריבענע קאָנטראַקטן.

געווען אַ צייט, ווען ער האָט געשטורעמט וואַרשע מיט זיין „בר
כוכבא“, „שמשון הגבור“ און ענלעכע גבורים פון גאָלדפאָדענס און לאַ-
טיינערס העלדן־רעפערטואַר. האָט מען אים טאַקע אַנאַנסירט אַלס דעם
„איינציקן העלדן־טענאַר“... אפילו ווען ער האָט געשפּילט „אוריאל
אַקאַסטאַ“, איז ער געווען אַנאַנסירט אַלס דער „בעסטער אוריאל אַקאַסטאַ
און איינציקער העלדן־טענאַר“...

און ער האָט באמת געהאַט אַ שטימ פון אַ לייב און אַן אומגעהויערע
פּווישע קראַפט.

כאָריסטן פֿלעגן מורא האָבן צו שטיין נעבן אים אויף דער בינע,
ווייל נישט איינמאָל האָט די גיכע הילף אָפּגעפירט אַ פאַרווונדערטן „רוי-
מער“, וואָס איז געפאלן פון דער שווערד פונעם יידישן העלד בר כוכבא...
צוויי סטאַטיסטן, וואָס האָבן געטראָגן אויף זיך די לייבן־פעל, זע-
נען אַ מאָל אַראָפּגעטראָגן געוואָרן פון דער בינע פאַרחלשטע, נאַכרעם
ווי בר כוכבא — אַבעלמאַן האָט זיי גענומען „באַצווינגען“.

מאַשיניסטן פֿלעגן אונטערהאַלטן פון הינטן די דעקאָראַציעס פון
דער בית־רפּעסטונג, ווען אַבעלמאַן האָט געקעמפט מיט די זעקס רוימער,
וואָס האָבן זי באַלאַגערט...

און ער אליין פֿלעגט טאַקע אַראָפּגיין אַ האַלב פאַרחלשטער פון
אַזעלכע סצענעס...

ער האָט נישט געהאַט קיין געפיל פאַר מאָס און נישט פאַרשטאַנען
צו צויעמען זיין ברויזנדיקן טעמפּעראַמענט.

אויב אַנדערע אַקטיאָרן פֿלעגן זיך „צעלאָזן“ ביי אַ פּוֹלן טעאַטער
און זיין „קאַלט“ ביי אַ שוואַכן „סבאַר“, פֿלעגט ער זיך אויפן זעלבן
ערלעכן אופן באַציען צו זיין ראָל, אומאַפּהענגיק פון דער צאָל מענטשן
וואָס געפינען זיך אין זאַל.

אַ וועלכע ס'איז שפּאַרזאַמקייט אין כוחות און אין אויסדרוק־מיט-
לען איז אים לחלוטין געווען פרעמד און אומפאַרשטענדלעך. זיין ריזן
שטימע האָט דעריבער תמיד געקלונגען אומאַטירלעך און פאַרסירט,

פראגמענטן פון מיין לעבן

די מימיק פארקריפלט פון מנושמדיקע העוויות, די באוועגונגען נישט געצוימט און צופעליק. ווען א רעצענוענט פלעגט אים אויפמערקזאם מאכן אויף די דאזיקע פעלערן זיינע, האָט עס אים טיף באַליידיקט און וויי געטון. געווען אפילו א פאַל, ווען ער האָט זיך געוואָרפן שלאָגן א רע-צענוענט...

זיין ווייב, פעני, האָט אים פאַרנעטערט, הגם אליין אַן אַקטריסע, האָט זי זיך אויסגעטון פון אוועלכע ס'איז פערזענלעכע אַקטיאָרישע אַמֶר ביצעס, כּרי צו וואַכן איבער איר הייסגעליבטן בעני...

זי האָט שוין אַכטונג געגעבן, דער אַנאַנס זאָל זיין ווי געהעריק רע-דאַקטירט, זיין נאָמען אויפן אַביש זאָל זיין גערוקט מיט די גרעסטע אותיות...

ווען אַבעלמאַן פלעגט אַרויסגיין אויף דער בינע, איז זיין געטרייע פעני געשטאַנען מיט אַ הייליקן ציטער און שטראַלנדיקן פנים הינטער די קוליסן, זיך געקווקט מיט זיין שפּילן און אַכטונג געגעבן, ס'זאָל זיין שטיל אויף דער בינע:

— „צי הערט איר נישט — האָט זי מיט אַ ציטערנדיקן קול זיך געבעטן — אז דער געטלעכער אַבעלמאַן שטייט אויף דער בינע?!“.... אַבעלמאַן האָט זיך געהאַלטן פאַר אַ „ליטעראַרישן“ אַקטיאָר — ער האָט זיך אַפּילו די לעצטע יאָרן זיין נאָמען בעני געענדערט אויף כּרוך — און אויב עס קומט אים אויס צו שפּילן „מאַכערייקעס“, האָט ער עס געטון צוליב עולם. ער פלעגט זיך פאַרענטפערן מיטן שאַבלאַנעם אַקטיאָרישן תּירוץ:

— „דער עולם צאָלט און פאַרלאַנגט און מיר זענען אים מחוייב צו געבן וואָס ער פאַרלאַנגט“....

האָט ער טאַקע צו זיין בענעפּיס באַשלאָסן צו שטעלן אַ „ליטעראַ-רישע“ פּיעסע, דימאָוס „אייביקן וואַנדערער“.

כּרי צוצוגעבן מער יוס-טובדיקייט דער דאָזיקער פאַרשטעלונג, האָט ער געפונען פאַר נויטיק צו פאַרבעטן צוויי „ליטעראַרישע“ אַקטיאָרן אַנ-טיילצונעמען אין איר. די צוויי „ליטעראַרישע“ אַקטיאָרן זענען געווען ניאָמע ניצבערג און איך.

ביידע זענען מיר געווען באַפּריינדעט מיט די אַבעלמאַנס און באַ-

זיגמונט טורקאוו

וונדערט זיין אויפריכטיק ערנסטע באציאונג צום טעאטער, וואָס האָט אים אזוי אויסגעטיילט פון זיינע איבעריקע חברים.

מיר האָבן מיט פאַרגעניגן אָנגענומען די איינלאָדונג. ניצבערג האָט רעזיסירט די פּיעסע און געשפּילט דעם רענעגאָט שמורלעך, וועלכן ער האָט מיט אייניקע יאָר פּריער געשפּילט אין צמחם „הכימה העברית“.

איך האָב געשפּילט אַבעלמאַנס פּריינט, דעם אַלטן דאָוידזאָן. אָנגעטון האָבן מיר זיך אין אַ קעלער אונטער דער בינע, וואָס איז געווען מיט אַ פּוירהאַנג פּונאַנדערגעטיילט אין צוויי גאַרדעראַבן: פּאַר מענער און פּרויען.

אַבעלמאַן מיט דער פּרוי זענען געקומען די ערשטע אין טעאטער. זיי זענען געווען יום־טובֿדיק אויסגעפּוצט צו דער פּאַרשטעלונג, זייערע פּנימער האָבן געשטראַלט ווי ביי אמתע בעלי־שמחה.

מיר, די צוויי יונגע, האָבן זיך נייגערק צוגעקוקט צו אַלעם וואָס קומט פּאַר אינעם „אמתן“ טעאטער און געבליבן שטאַרק אַנטוישט. די וואָכעדיקייט, וועלכע די אַנטיילנעמער האָבן מיטגעבראַכט מיט זיך פון גאַס, די גראָבע וויצן, פּעטע אַנעקדאָטן און דאָס מעכאַנישע אָנטון און גרימירן זיך פּאַר דער פּאַרשטייענדיקער פּרעמיערע איז אין אונדזערע אויגן געווען די גרעסטע פּראָפּאַנאַציע פון טעאטער.

אַבעלמאַן דאַקעגן איז געזעסן אַ קאַנצענטרירטער פּאַר זיין שפּיגל, גלייך אַרום אים וואָלט קיינער נישט געווען נאָר ער אַליין מיט דעם פּערסאָנאַזש פון זיין ראָל, וואָס באַקומט איצט זיין אויסערלעכע פּאַרעם. ער פּלעגט פון צייט צו צייט וואַרפן אויף זיינע חברים אַ בליק פיל מיט פּאַרוורף און צוקן מיט די פּלייצעס, גלייך ווי ער וואָלט זאָגן: „רואיק, קינדער, מיר שפּילן דאָך היינט אַ בעסערע פּיעסע“...

די זעלבע בליקן פּלעגט ער אויך אַראָפּוואַרפן פון דער בינע צום עולם, וואָס איז מערסטנטייל באַשטאַנען פון מאַרקייִדענעס און שמוגל־לערס, — די פּאַפּולערסטע באַשעפּטיקונג אין די יאָרן פון דער ערשטער דייטשער אָקופּאַציע אין פּוילן.

זיי פּלעגן זיך קאַטשען פון געלעכטער ביי יעדער ערנסטער סצענע, אויפן קול זיך דורכשמועסן וועגן זייטיקע זאַכן און זיך דערכאַפן ס'האַרץ מיטן מיטגעבראַכטן עסנוואַרג.

פראגמענטן פון מיין לעבן

שטראספאנגל איז טאקע ארומגעגאנגען א טריאומפירנדיקער אין די אנטראקטן:

— „זעסט, א ליטערארישע פיעסע האָט זיך אים פארוואַלט דעם „אַבלאַפּ!“ וועט מיר נאָך פאַרטרייבן דאָס ביסל יידן פון טעאַטער“...

אַבעלמאַן ווידער האָט זיך פאַרענטפערט פאַר אונדז:

— „איר זעט, „בראַנדעלע קאָזאַק“ גיב זיי, אָדער „ס'פּינטעלע ייד“, וועלן זיי לַעקן די פינגער! און איר האָט צו מיר טענות, הלמאי איך שפּיל נישט קיין ליטעראַטור“...

נאָכן לעצטן אַקט האָב איך צום ערשטן מאַל זיך באַטייליקט אין דער צערעמאָניע פון „באַערן דעם בענעפיציאַנט“.

איך פלעג נאָך אַלס קינד נישט איינמאַל דאָס זען פון טעאַטער־זאַל. ס'פלעגט אויף מיר תמיד מאַכן אַ שטאַרקן איינדרוק דאָס אַרויסקומען פון דער גאַנצער טרופע מיט בלומען־קרענץ און מתנות... אַן עלטערער אַקטיאָר פלעגט האַלטן אַ פייערלעכע רעדע, אונטערשטרייכנדיק די פאַר־דינסטן פונעם בענעפיציאַנט פאַרן יידישן טעאַטער, זיינע מעלות אַלס חבר און מענטש און דערביי דערלאַנגען אים די פּרעזענטער.

דער בענעפיציאַנט, אַ גערירטער, פלעגט דאַנקען די חברים און דעם עולם און גלייכצייטיק אַנאַנסירן דעם פאַרשטייענדיקן בענעפיס און בעטן דעם עולם אַרויסצוווייזן זיין חבר דעם זעלבן אינטערעס וואָס אים...

אַ בענעפיס איז באַמת געווען אַ יום־טוב פאַרן אַקטיאָר, וועלכער האָט אויף דעם אַ גאַנץ יאָר געוואַרט. איינער פון די וויכטיקסטע פונקטן אינעם קאָנטראַקט צווישן אַקטיאָר און אונטערנעמער איז טאָקע געווען דער בענעפיס. קודם כל איז עס געווען אַ גרויסער קוואַל פון הכנסה, וואָס פלעגט אַרויסראַטעווען דעם אַקטיאָר פון דעפיציטן. נישט תמיד פלעגט די גאַזשע פון אַ דורכשניטלעכן אַקטיאָר קלעקן אויף צו מאַכן אַ לעבן...

דעם פּאָפּולערן אַקטיאָרס בענעפיס פלעגט כּמילא צוציען אַ גרויסן עולם און די בילעטן פלעגן ווערן באַצייטנס אויספאַרקויפט. דאַקעגן דער אַקטיאָר פון „אַ גאַנץ יאָר“ פלעגט געניסן פון זיין רעכט צו פאַרקויפן אַליין די בילעטן און ער פלעגט אַרומגיין מיט זיי צווישן די פּריינט און באַקאַנטע.

זיגמונט טורקאוו

געדענקט זיך מיר ווי פאר יעדן בענעפּים פלעגט אונדז באַזוכן דער בענעפיציאַנט און דערלאַנגען דעם טאַטן זיינע רעזערווירטע, שטאַבילע ערטער.

אַט קומט אַרײַן שאַיעלע ראַטשיין מיט זיין פּרײלעכן שמײכל, באַד גריסט זיך האַרציק מיטן טאַטן און שיט מיט וויצן, פון וועלכע מיר קאַטשען זיך פאַר געלעכטער...

אַט קומט צו אונדז לײבעלע ווינער, דער ליבלינג פון דער יידישער נאַם, פאַרבעטן צו זיין „יום־טוב“...

אַט קומט דער ערנסטער אַדאַלף בערמאַן, וועלכער פּרוווט אויך מאַכן אַ וויץ: „ביי אייך עסט מען שוין מיטאַג און איך האָב נאָך קיין פּריש־טיק נישט געגעסן“...

דער דאָזיקער „וויץ“ האָט אויף אונדז אַלעמען געמאַכט אַ פּײנלעכן אײנדרוק און תּמיד, ווען איך פלעג אים באַגעגענען, האָב איך געהאַט דעם אײנדרוק, אַז ער איז אַ הונגעריקער...

געווענלעך נאָך אַ בענעפּים פון אונדזערס אַ „ליבלינג“ פלעגט דער טאַטע פאַרבעטן דעם בעל־שמהה אין יודאַשקעס רעסטאָראַן אויף עק נאַלעווקעס און מוראַנאָוו און אין די שפּעטערדיקע יאָרן אין „באַר אַנגעלסקי“ אויף רימאַרסקע.

די אַקטיאָרן פלעגן דערציילן נסים ונפלאות פון זייערע דערפאַנגן און מיר, די קינדער, פלעגן שלײנגען זייערער ווערטער...

די דאָזיקע בענעפּיסן האָבן נאָך געהאַט אַן אַנדערע, אפשר נאָך אַ גרעסערע מעלה אײדער דער מאַטעריעלער פּראָפּיט.

צו אַזאַ אָוונט האָט יעדער אַקטיאָר געהאַט דאָס רעכט אַלײן זיך אויסצוקלױבן די פּיעסע און די ראָל פאַרן בענעפּים, וואָס איז אים אַ גאַנץ יאָר געווען נישט דערלױבט. ער האָט זיך אַלזאָ דערמיט „אויס־געשלאָגן“ די מאַראַלישע עוולות וואָס ער האָט במשך פונעם סעזאָן געליטן...

נישט אײנמאַל פלעגן זיך בײ אַזעלכע געלעגנהײטן אַנטפלעקן נײע טאַלענטן, וואָס זענען ביז דאָן געווען פאַרבאָרגן. נישט אײנמאַל האָט אַ בענעפּים דעצידירט איבערן ווייטערדיקן גורל פון אַ ביז דאָן נישט באַקאַנטן אַקטיאָר.

פראגמענטן פון מיין לעבן

לויטן עולם, וואָס פלעגט קומען צו אַ בענעפיס, האָט מען זיך גע-
קאָנט שאַפן אַ באַגריף וועגן דעם אַקטיאָרס סביבה און געזעלשאַפטלעכער
פּאַזיציע.

געווען בענעפיסן וואָס פלעגן צונויפזאַמלען די גאַנצע אונטערוועלט;
אַנדערע — די אַרבעטערשאַפט און שטודירנדיקע יוגנט.

אויף טייל בענעפיסן פלעגט איר טרעפן דעם מיטל־קלאַס און באַ-
לעבאַטישן עולם, אויף אַנדערע ווידער — אינטעליגענץ און אַסימילאַציע.

זייער אָפט פלעגן בענעפיסן פון „בעסערע“ אַקטיאָרן באַזוכן: פּרע,
פּרישמאַן, נאָמבערג, ספּעקטאָר און דינעוואָן.

אויך פּוילישע אַקטיאָרן פלעגן אַמאָל קומען צו אַזעלכע אָוונטן,
ספּעציעל פון אַסתר רחל קאַמינסקי, וועלכע איז געווען שטאַרק פּאַרערט
דורך פּוילישע און רוסישע אַקטיאָרן.

איך געדענק ווי צו אַ בענעפיס פון אַסתר רחל קאַמינסקי איז גע-
קומען דער אָבערפּאָליציימייסטער באַלק מיט זיין סוויטע און געשיקט
איר אַ גרויסן קויש בלומען. דער דאָזיקער פּאַל איז שטאַרק קאַמענטירט
געוואָרן אין די יידישע קרייזן און מען האָט אים געהאַלטן פּאַר אַ
„גוטן סימן“.

אַסתר רחל קאַמינסקי פלעגט אַפילו אויף אירע אייגענע הוצאות
צופּאַרן אין אַנדערע שטעט אַנטיילצונעמען אויף אַ בענעפיס פון אַ חבר.
אויף אַן ענלעכן אופן פלעגן אויך האַנדלען אַנדערע אָנגעזעענע אַקטיאָרן.

די דאָזיקע אויסערגעווענלעכע פּאַרשטעלונגען האָבן פון קינדווייזאַן
געהאַט פּאַר מיר אַ באַזונדערן רייז און ביי אַבעלמאַנס בענעפיס האָב
איך מיך צום ערשטן מאָל אין מיין לעבן אַקטיוו באַטייליקט אין אַזאַ
פּיערלעכקייט.

נאָך דער פּאַרשטעלונג שטעלן מיר זיך אַלע אויס אויף דער בינע.
אין מיטן שטייט אַבעלמאַן, נעבן אים זיין געטרייע פעני. אַ פּאַרשטייער
פון אַ טרופּע, דאַכט זיך, דער אַקטיאָר קעסטין, טרעט פּיערלעך אַרויס
צו דער אַוואַנסצענע און האַלט אַ „ספיטש“ אין אַ „געהויבענער“, האַלב
דייטשער שפּראַך און דערלאַנגט אַבעלמאַנען אַ קליין פּעקעלע: „אַ גאָל-
דענע אור מיט איינער קעטע“, אַ פרעזענט פון אַלע קאָלעגן...

זיגמונט טורקאוו

אבעלמאן איז גערירט פון דער טייערער מתנה, צעקושט זיך מיט זיין חבר, ריקט אלעמען די הענט, — דער בענעפיש ענדיקט זיך. אין גארדערקאב עפנט אבעלמאן דאָס קעסטלע און אָנשטאָט דעם צוגעזאָגטן פרעזענט, געפינט ער גאָר דאָרט וואַזעלין צום אויסגרימירן זיך...

ער קוקט שווייגנדיק אויף די „קאַלעגן“, יענע שמיכלען אין פאַר- לעננהייט, נישט איינעם טוט געוויס באַנג דער נאַרישער שפּאַס... ס'דערהערט זיך אבעלמאן ציטערדיקע שטימע: — „פאַרוואָס האָט איר מיר פאַרשטערט מיין יום־טובּ?...”

מער האָט ער נישט געקאָנט רעדן. ער איז צוגעפאַלן צום גרימיר- טישל און אַ לאַנגע צייט אזוי פאַרבליבן אומבאַוועגלעך. פעני איז גע- שטאַנען ביים וואַנט מיטן קאַפּ איינגעגראָבן אין די קאַסטיומען און שטילערהייט געוויינט...

אַ פאַרשטערטער יום־טובּ איז געהאַנגען אין די לופטן. פון דאָן אָן האָט אבעלמאן אויסגעמיטן בענעפישן.

נאָך דער מלחמה האָט זיך פאַר אים אָנגעהויבן אַ מאַראַלישע און מאַטעריעלע וועגעטאַציע.

די שונד טעאטערס האָבן זיך אָפּגעזאָגט פון די „העלרישע פיעסעס“ און געזוכט „קוועזילבערדיקע סוברעטקעס“ מיט „טאַנצנדיקע און פייפּר- דיקע בוך־קאַמיקער“...

די דראַמאַטישע טעאטערס האָבן גענומען שפּילן אַ רעפּערטואַר, צו וועלכן אבעלמאן האָט זיך נישט געקאָנט צופאַסן, הגם ער האָט עס אייני- קע מאַל געפרוּווט.

ער האָט אויף מיר געהאַט שטאַרק פאַרדרוס, וואָס איך האָב אים אין יאָר 1927 נישט אַנגאַזשירט צו שפּילן אין דעם דורך מיר באַנייטן גאָלדפאַרנס „צענטן געבאָט“ אין „וויקט“.

— „סטייטש — האָט ער זיך באַקלאָגט — ס'איז דאָך מיין גאָלד- פאַרן און איך בין דאָך זיין אַקטיאָר אזוי פיל יאָרן, — דאַרף איך אַרומ- גיין ליידיק און צוקוקן ווי אַנדערע שפּילן גאָלדפאַרדענען? אויף אייך האָב איך מיך נישט געריכט!“...

פראגמענטן פון מיין לעבן

איך האָב אים נישט געקאָנט קוקן אין די אויגן און נישט געוואוסט וואָס פאַראַ תּירוץ אויסצוגעפּינען... ער איז פון זיין שטאַנדפּונקט געווען גערעכט, איך האָב אָבער געהאַט מיין שטאַנדפּונקט, וואָס האָט זיך מיר אויך אויסגעוויזן פאַר גערעכט...

זאָגן אים דעם אמת — וואָלט עס אים נאָך מער וויי געטון, איז שוין בעסער צו שווייגן און זאָל ער זיך טראַכטן, אז איך האָב אים נישט וואָס צו ענטפערן...

וואָלט ער נישט געשטעלט קיין „מאַראַלישע“ באַדינגונגען און איינ־געזאַנגען אויף קלענערע ראָלן, וואָלט ער מסתמא באַקומען באַשעפטי־קונג אין אַ וואַרשעווער טעאַטער. פלעגט ער אָבער קודם־כל רעדן וועגן ראָלן וואָס „פּאַסן פאַר אַבעלמאַנען“ און זיין פעני פלעגט אים געבן גערעכט... איז אים נישט פאַרבליבן מער, ווי פון צייט צו צייט צוצופאָרן צו אַ פּראָווינץ־טרופע אויף גאַסטשפּילן, אָבער אויך די טרופעס האָבן זיך גענויטיקט אין אַ בעסערן „דראַמאַטורג“, אָדער „קוועקזילבערדיקן פּאַט“...

אַבעלמאַן איז פון ענמת נפש קראַנק געוואָרן און אין אַ קורצער צייט אַרום געשטאַרבן. זיין טויט האָט ביי אונדז אַלעמען אַרויסגערוּפן טיפן טרויער. מיט אים איז אַוועק אַ מערקווירדיקער דאָן קיכאַט פון יידישן טעאַטער, אַ זעלענער נאַטור טאַלענט, וואָס די אומנאַרמאַלע אַרבעטס־באַדינגונגען האָבן צעפּטערט.

זיין לוויה, איינגעאָרדנט דורכן אַרטיסטן פאַראיין האָט צוגעצויגן אַ גרויסן עולם פון זיינע אַמאָליקע פאַרערער און אַקטיאָרן.

זיין פעני האָט אים מספּיד געווען אין העברעאיש און באַדעקט זיין קבר מיט אַ פּרוכת, וואָס זי האָט אויסגענייט פון זיין „בר כּוכבאַ“ מאַנטל...

מיט אַבעלמאַנען האָט זיך געענדיקט דער ערשטער פּעריאָד פון „סקאַלאַ“ טעאַטער אויף דזשעלנע 1. פון דעם קינאַזאַל טראַגט זיך דערנאָך דאָס טעאַטער אַריבער אין דערבייאיקן גאַרטן, וווּ עס שפּילן אויף אַ פּראָווינץ־אָרטישער בינע „געמישטן“ רעפּערטואַר — געמישטע אַנ־סאַמבלען.

זיגמונט טורקאוו

נאָכן פאַרמאַכן דאָס „צענטראַל“ טעאַטער אויף לעשנאָ 1, נעמט איבער איינער פון זיינע שותפים, ה. ריבא, דעם „סקאַלאַ-גאַרטן, פאַר- בויט אים מיט ווענט, באַדעקט מיט אַ דאַך און אזוי אַרום אַנטשטייט די באַקאַנטע „סקאַלאַ-בוּדע“.

אין דער צווישנצייט פון די צוויי מלחמות האָבן דאָרט געשפּילט אַלע מיני טעאַטערס: פון שמוציקסטן שונד, מעלאַדראַמעס, אָפּערעטעס ביז קינסטלערישן רעווי און דראַמע.

היימישע און אַמעריקאַנער „סטאַרס“: אַנא יאַקובאָוויטש און פּסחקע בורשטיין; אייזיק סאַמבערג און יאַזעף שיינגאַלד; רחל האַלצער און צילי אַדלער.

די קינסטלערישע רעוויעס: „אַזאַזעל“ מיט לילית-גאַדיק; „אַראַראַט“ און „סמבטיון“ פון בראַדערזאָן און נאָזשיק.

גאַסטשפּילן פון אַלעקסאַנדער גראַנאַך און קורט קאַטש; פון אידא קאַמינסקי מיט איר אַנסאַמבל, קלאַרא סעגאַלָוויטשעס, פאַלקס טעאַ- טער“ און „ווילנער טרופּע“.

געוועזן צייטן, ווען „סקאַלאַ“ טעאַטער האָט געווונען דעם בעסערן יידישן עולם, געווען צייטן, ווען ס'פּלעגט באַדינען די אונטערוועלט. געווען ירדות און דערהויבונגען.

ווען דער וועלט-חורבן האָט אויסגעבראַכן, האָט „סקאַלאַ“ פאַרוויילט די וואַרשעווער יידן מיט דזשינאַן שומאַכערס פּריילעכער רעוויע.

ס'הערט זיך מער נישט דאָרט דאָס געזונטע, זאַרגלאָזע געלעכטער פון אונדזער „עמד“, ס'הערט זיך מער נישט דאָס געזאַנג פון אונדזערע טרובאַדורן, די וויצן פון אונדזערע קאַמעדיאַנטן...

מען דערקענט נישט מער דאָס אָרט וווּ דאָס אַלץ האָט זיך „אַפּ- נעשפּילט“...

און אייניקע טריט ווייטער, אויף דזשעלנע 7. איז געווען די שול „מוריה“, וווּ מיר האָבן אייניקע יאָר געדאַוונט.

איך געדענק נוט די דאָזיקע שול מיט איר יידישלעכן חזן, הגם האַלב-גלחיש געקליידט; מיט איר גלענצנדיקן כאָר, פון וועלכן ס'האַבן

פראגמענטן פון מיין לעבן

מיר באזונדערס אימפאָנירט די צוויי באַסן: דער הויכער זשולקאָווער און דער קליינער באָרנשטיין.

ביידע זענען זיי געווען גלייכצייטיק כאַריסטן אין עפעלכערנס „עלזי-זעאוסטעאַטער אויף קאַראָווע און צוליב דעם שוין אַליין זענען זיי גע-ווען חשוב ביי מיר.

זשולקאָווער איז מיט דער צייט געוואָרן אַ גוטער יידישער אַקטיאָר, האָט אַפילו מיטגעשפילט מיט מיר אין אייניקע עקספּערמענטאַלע פּאָר-שטעלונגען אינעם זעלבן „עליזעאוס“ און אין יאָר 1918 זענען מיר צוזאַמען מיט אסתר רחל קאַמינסקי געפּאָרן קיין רוסלאַנד. ער איז שוין דאָרט פאַרבליבן און שפעטער פאַרנומען אַ אָנגעזעענעם אָרט אינעם ביראָבידזשאַנער טעאַטער.

באָרנשטיין ווידער איז אַוועק קיין בערלין און איז דאָרט געווען ערשטער כאַריסט אין דער שטאָטישער אָפּערע. פאַר דער מלחמה איז ער צוריקגעקומען קיין וואַרשע מיט אַ דייטשער פּרוי און צוויי קינדער, כדי צו טיילן דעם גורל פון די וואַרשעווער קרושים.

איך געדענק גוט די שול „מוריה“ מיט איר מטיף, דעם אינטער-ליגענטן, צאַרטן און טעמפּעראַמענטפולן יצחק ניסענבוים.

אויב די טרוקענע דרשות פון ראַבינער פּאָזאַנאָסקי אין דער טלאָך מאַצקער סינאַגאָגע זענען געווען קאַלט און לאַנגווייליק, האָבן ניסענבוים אימפּראָוויזאַציעס פאַרכאַפּט, מיטגערופן און באַגייסטערט. יעדע דרשה זיינע איז געווען אַ מייסטערווערק פון רעדנער-קונסט, סיי אין אינהאַלט, סיי אין פּאָרעם.

הגם דאָס דאווענען האָט מיך שוין דאָן ווייניק אינטערעסירט, פלעגט מיך אָבער ציען אַהין דער דאָזיקער רעליגיעזער טריבון. איך פלעג קיין אויג נישט אַראָפּגעמען פון זיין בלאַסן פנים, איינגעראַמט אין אַ שוואַר-צע, שיטערע באָרד; פון זיינע טיפע אויגן וואָס פלעגן זיך אָנצינדן פון באַגייסטערונג און מיטרייסן די מתפללים.

זיין שוואַך קול האָט דאָן באַקומען אויסערגעווענלעכע קראַפּט, איז אַריינגעדונגען אין די טיפּסטע טיפּענישן פון דער מענטשלעכער נשמה, האָט געמאַכט גלויבן נישט גלויביקע, געטרייסט געפאַלענע און געוועקט די גלויביקטיקע.

זיגמונט טורקאוו

ס'איז געווען עפעס נביאישעס אין זיין גאַנצער געשטאַלט, אין זיין באַנייטערט פנים, אין זיינע טרייסט און שמראַף־ווערטער, אינעם טיפן גלויבן אינעם באחרית הימים.

איך געדענק גוט די שול „מוריה“, דאָרט איז דאָך פאַרגעקומען מיין ערשטער עפנטלעכער אַרויסטריט... מיין בר מצווה דרשה.

איך האָב שוין דאָן געלערנט אין קרינסקיס שולע און ער טאַקע אַליין, אונדזער פריינט מאַגנוס קרינסקי, האָט פאַר מיר אָנגעשריבן צוויי דרשות: איינע אין העברעאיש, די צווייטע אין רוסיש.

די רוסישע דרשה האָב איך דעם זעלבן אָוונט געהאַלטן אין דער היים, בעת דער „וועלטלעכער“ פייערונג פון מיין בר־מצווה, די העברע־אישע — נאָכן מפטיר זאָגן אין שול.

עס געדענקט זיך מיר דער גרויסער, יום־טובדיק געשטימטער עולם. דער טאַטע און נאָך אייניקע קרובים אין צילינדערס... מען טוט מיר אָן דעם טלית. איך הער אויסרופן מיין נאָמען: „יעמוד הבחור שלמה זלמן ברב נפתלי־העריץ מפטיר!“... ס'האַרץ הויבט אָן צו קלאַפן שטאַר־קער... די שטענדיקע אומדרייסטקייט האַקט מיר אונטער די פיס, איך פיל נישט מיינע טריט...

און אָט שטיי איך שוין אויפן בעלעמער פאַר דער אָפענער ספר־תורה. פון איין זייט דער חזן מיט הרב ניסענבוים, וועלכער באַגעגנט מיך מיט זיין ליבן שמייכל. פון דער צווייטער זייט דער צעשטראַלמער מאַגנוס קרינסקי און דער טאַטע. ביים טאַטן טרערן אין די אויגן, ער באַמיט זיך צו זיין רואיק, ס'גיט זיך אים נישט איין. די טרערן הויבן זיך אָן אַראָפּצוקליקלען צום שוואַרצן, פאַרשניצטן קאָמעץ־בערדל.

איך באַווייז נאָך צו כאַפן אַ בליק אויף די פעטערס ישראל חיים און גוטמאַן — צווישן זיי געפינען זיך מיינע דריי ברודער: מאַרק און יצחק שטייען אויף דער באַנק און יאָנאַס, מעשה דערוואַקסענער, האַלט זיי אַרומגענומען.

איך מאַך די ברכה און הויב אָן זאָגן מפטיר מיטן איינגעלערנטן ניגון לויטן טראָפּ...

די ערשטע פייער־פּראָבע האָט זיך מיר איינגעגעבן, — איך דערפיל אַן אומבאַקאַנטע פאַר מיר דרייסטקייט.

פראגמענטן פון מיין לעבן

דאָס ווירקט אויף מיר אזוי דער עולם, זיין געשפּאַנטע דערוואַרטונג, זיין איינגעהאַלטענער אָטעם, זיין בליק, געווענדט צו מיר פון אלע זייטן. אין די שפּעטערדיקע יאָרן פלעג איך פילן ענלעכס ביי יעדער פרעמיע-רע, ביי יעדן דעביוט אין אַ נייער פּאַר מיר שטאַט...

אַט גיט דער גבאי אַ קלאַפּ דריי מאָל אין בעלעמער, איך הויב אָן מיין דרשה:

„שלש עשרה שנה מלאו לי היום! איזה רגשי קודש, איזה רגשי נועם יולרו בלבי היום...”

מיין שוואַך שטימעלע ווערט שטאַרקער, צעהילכט זיך ווי אַ גלעקע-לע איבער דער גרויסער שול...

איך הויב אָן צו פילן די אויפּמערקזאַמקייט פון עולם...

איך זע נישט קיין פּנימער און דאָך פיל איך די שפּאַנונג, וואָס איז אויסגעגאַסן אויף זיי... איך פיל, ווי איך האָב זיי באַהערשט און זיי זענען איצט מיינע...

אויף אַן ענלעכן אופן ווי אין יאָרן אַרום ביי אַ געלונגענער פּרע-מיערע...

מיר איז אייניקע מאָל אויסגעקומען בייצוויינען בר מצווהס אין דער זעלבער שול, מען האָט אָבער ביים סוף פון אַ דרשה, ווי געלונגען זי זאָל נישט זיין, קיינמאָל נישט אַפּלאָדירט, אַפּלאָדירן איז דאָך פאַרווערט אין אַ שול...

און דאָ פּלוצלינג — אַ שטורעם פון אַפּלאָדיסמענטן! אזוי ווי אין טעאַטער, אָדער אַמאָל ביי סיראַטאַס אַ זעלטן הויכן טאָן אין סינאָגאָגע... דער טאַטע קושט מיך און וויינט. קרינסקי און הרב ניסענבוים דריקן מיך צו זיך...

ס'דריקן מיר די הענט ווי אַ דערוואַקסענעם די „שענסטע“ באַלע-באַטיס פון שול, ד"ר מאיר קלומעל, העשל פאַרבשטיין... איך בין דער אָביעקט פון אַלעמענס אויפּמערקזאַמקייט, שבחים, קאַמפּלעמענטן... און פּלוצלינג... פאַרלאָזט מיך די דרייסטקייט און איך הויב מיך אָן צו שעמען מיט דער דאָזיקער „פּריווילעגירטער“ סיטואַציע... איך וואַרט מיט אומגעדולד, דאָס דאַוונען זאָל זיך ענדיקן, כ'זאָל קאַנען אַרויס פון שול און צופאַלן צו דער מאַמעשי...

זיגמונט טורקאוו

זי שטייט איצט זיכער מיט פארוויינטע אויגן אין דער ווייבער שול — צוזאמען מיט די מומעס רוזשע, ראשקע, דבורה און גאלדוש... איצט, נאך אזוי פיל יאָר, ווען איך באַזוך דזשעלנע 7, האָב איך נישט געקאָנט דערקענען דאָס אָרט, וווּ איך האָב מיט פּערציק יאָר צוריק איבערגעלעבט אזעלכע דערהויבענע שעהען... געבליבן בלויז אַ באַרג חורבות...

מיינע געדאַנקען לויפן ווייטער... אָט בין איך ביים לעצטן עטאַפּ פון דער דאָזיקער גאַס: דזשעלנע 33.

אַמאָל האָט זיך דאָ געפונען דער מעכטיקער פּאַראַיין פון די אָר־גאַנזירטע יידישע דרוקערס.

פּרעסע, פּאַרלאָגוועזן, אויפּרופן, פּראָקלאַמאַציעס, טעאַטער־פּראָגראַמעס, ספרים, — דער מוח און דאָס האַרץ פונעם יידישן גייסטיקן לעבן איז געווען אָפּהענגיק פון די באַשלוסן, פּאַדערונגען און פּאַראַרדע־נונגען פון דזשעלנע 33.

מיט דעם פּאַראַיין האָבן זיך גערעכנט רעדאַקטאָרן, פּאַרלעגער, מוכר־ספּרימניקעס, טעאַטער־דירעקטאָרן און... אַרנאָלד! ניין, אַרנאָלד איז געווען דער איינציקער מענטש אין וואַרשע מיט וועמען ס'האָט זיך גערעכנט דזשעלנע 33!

ווען עמעצער פון די זעצער האָט פּאַרקלענערט די אויטיות פון „זיינס" אַ סטאַר, האָט ער שוין געכאַפּט אַ פּסק פון אַרנאָלדן: — „ווער איז ער דאָס, דער לאַטעק, ער זאָל איבערדרייען מיינע אַנאַנסן?!“...

אָדער:

— „העי, דו, מאַרגן זאָל מיר אַריין דער נאָטיץ אויף אַ גוטן פּלאַץ, דו הערסט? ס'איז דער אמתער שלאַגער! אויספאַרקויפט!...“

אַ שפּיי אויף דער האַנט, אַ פּאַרגלעט די האָר, אַ קלאַפּ יענעם אין פּלייצע און אַרנאָלד לויפט שוין ערגעץ אַנדערש דערליידיקן אַ „גוואַל־דיקן ענין, ס'וועט זיך טון חושד!...“

אין דעם זעלבן לאַקאַל האָב איך ביים אָנהויב פון דער נאַצי־אַקור

פראגמענטן פון מיין לעבן

פאציע ארנאָלדן דערלאַנגט אַ גלעזל טיי מיט אַ שטיקל ברויט מיט מאַרמעלאַדע...

מיר האָבן זיך דאָן אָנגעהויבן צו „רוצן“...

— „זיגמונט, נישט נעזאָרנט! מיר וועלן נאָך באַגראָבן הימלערן! אז דו דערלאַנגסט אַ גלאָז טיי אַרנאָלדן, און אַרנאָלד דאַרף טרינקען אַ גלעזל טיי פאַר צען גראָשן, איז ענדע וועלט! וועט שוין נישט לאַנג אָנד האַלטן, וועסט זען מיינע ווערטער! ווייסט דאָך, אז אַרנאָלד זאָגט, איז נעזאָגט! גרייט נאָר צו „סחורה“, ס'זאָל זיין יענער שלאַגער! „שולמית“ נומער צוויי! אויספאַרקויפט!“...

אַנשטאַט אַפּלאַדיסמענטן פּלעג איך איצט אָפט הערן קללות פון די הונגעריקע און אויסגעמאַטערטע פּליטים, וואָס האָבן אזוי גיך נישט באַקומען דאָס גלעזל טיי, אָדער געמוזט שטיין אין דער רייע ביים אייני צאָלן די פאַר גראָשן...

מען פּלעגט אויך הערן ברכות פון אַנדערע, וואָס האָבן זיך דאָס האַרץ דערכאַפט מיט אַ ביסל וואַרעמס און מיט אַן איבעריק שטיקל ברויט.

איך האָב אין אַ געוויסן טאָג מיט אַ שווער געמיט פאַרווערט אַ יונגן בחור אַרויפצוקומען אַהין: דעם אַרימענס טונקעלער מאַנטל איז געווען אינגאַנצן העל פון דער מאַסע לייז, מיט וועלכע ער איז געווען באַדעקט און וואָס האָבן אַזש געשווינדלט אין די אויגן פון דער כסדרדי-קער באַוועגונג.

איך האָב יענע נאַכט נישט געקאָנט איינשלאָפן — איך פּלעג בכלל כמעט נישט שלאָפן יענע נעכט — איך האָב בימער געוויינט צוליב דער עוולח וואָס איך האָב באַגאַנגען לגבי דעם בחור. איך האָב אָבער אַנדערש נישט געקאָנט האַנדלען: די עפירעמיעס האָבן געבושעוועט אין וואַרשע און יעדן טאָג פּלעגט מען איזאָלירן הייזער, אָפטמאָל גאַנצע קוואַרטאַלן. ווען אַ סאַניטאַר־קאָנטראָל זאָל אַזאַ איינעם טרעפן אין אונדזער קיך, וואָלט מען זי געווען פאַרמאַכט און טויזנטער יידן וואָלטן פאַר-בליבן אָן אַ ביסל וואַרעמס.

דערפאַר אָבער איז צו מיין פרייד נישט געווען קיין גרענעץ, ווען אין אייניקע טעג אַרום האָט זיך דער זעלבער בחור געיאָוועט אין

א ריינעם מאנטל, אן אָפּגעשוירענער און אויסגעכאָדענער: ער איז אַדורך אַ גרינטלעכע דעזינפעקציע, זיינע אַלמע מלבושים זענען געוואָרן פאַר-ברענט און מיט נייע האָט אים פאַרוואָרגט די קאָארדיניר קאָמיסיע אויף לעשנאָ 18.

אַלס „מאַראַלישע“ פאַרגיטיקונג האָט ער דאָן באַקומען אַ טאָפּלע פאַרציע טיי און ברויט.

ס'פּלעגן דאָרט, ווי אין אַ דאַנטעאישן קאַלידאָסקאָפּ, זיך פאַרביי-טראָגן מאַקאַברישע געשטאַלטן, קאַליקעס, קראַנקע, הונגעריקע, נעכטיקע גבירים און היינטיקע שלעפּערס; געלערנטע, קולטור-טוער, אונטערוועלט-מענטשן, מלחמה-גבירים, קאָמבינאַטאָרן און שמוגלערס, אַפיקורסים און כּלי קודש.

אַט זע איך פאַר זיך דעם האַרציקן ר' משה, דעם געוועזענעם עקס-פּעדיטאָר פון „מאָמענט“.

ער טראָגט נאָך אַלץ זיין לאַנגע קאַפּטע און יידיש היטל, וואָס טיילט נאָך מער אויס די ווייסקייט פון זיין באָרד און פּאות. — „ר' משה — זאָג איך צו אים — פאַרוואָס זאָלט איר נישט אַרומשערן, אָדער אַרומבינדן די באָרד... פאַרוואָס זאָלן זי די דייטשן רייסן?...“

ער קוקט מיך אָן מיט זיינע קלוגע אויגן, טראַכט אַ וויילע און ענט-פּערט:

— „און אז איך וועל נישט האָבן די באָרד, וועלן זיי דאָך רייסן פאַרן קאָפּ, — איז שוין גלייכער די באָרד...“

אין אַ געוויסן טאָג פאַלט אַריין, קלאַפּנדיק מיט די שטייוואַלעס, אַ „גראַנאַטענער“ פּאַליציאַנט.

— „צאָ טו זאָ זעבראַניע?“ (וואָס איז דאָ פאַראַ פאַרוואַמלונג?). די דאָזיקע פּראַזע איז מיר נאָך גוט באַקאַנט פון די צייטן פון דער „וואָלינסקע קאַזאַרמע“...“

אונדזער פאַרוואַלטערין לויפט גלייך צו צו אים: — „פּאַניע נאַטשעלניקו, דו ווייסט דאָך, ס'איז דאָ קיין שום „זעבראַניע“, ס'איז אַ „הערבאַטשאַרניע“ (טיי-האַלע) פאַר היימלאַזע... דערלויבט פון דער מאַכט“...“

פראגמענטן פון מיין לעבן

— „מען קען שוין אייערע „הערבאטשאַרניעס“! פאַרוואָס זענען די פענצטער נישט פאַרשטעלֶט, וואָס האָט איר דאָ צו זען?!“

אונדזער לאַקאַל האָט זיך געפונען פונקט אַנטקעגנאיבער דעם פאַ-
וויאַק און פון אונדזערע פענצטער האָט מען געקאָנט זען די פאַרקראַ-
טעוועטע שויבן, וווּ ס'האָבן אַמאָל געקלאַפּט די „כלאַסע פינגער“...
איצט זענען אָבער אונדזערע שויבן געווען פאַרפרוירן און מען האָט
פון זיי גאַרנישט געזען.

מען האָט זיי פונדעסטוועגן פאַרקלעבט מיט פאַפיר און די „נאַ-
טשאַלסטווע“ איז אַ באַרואיקטע אַוועק מיט אַ פּופציקער־זלאָטע אין
האַנט...
די „זעבראַניעס“ האָבן סיי ווי לאַנג נישט אָנגעהאַלטן: די מאַר-
מעלאַדע איז פאַרשוונדן, אין אַ קורצער צייט אַרום אויך דאָס ברויט...
ווען מען האָט שוין נישט געהאַט מיט וואָס זיס צו מאַכן דעם טיי
און צו באַהייצן די קיך, האָט זיך דזשעלנע 33 פאַרמאַכט.
איצט איז שוין נישטאָ קיין זכר דערפון.
דער פאַוויאַק איז פאַרבליבן, אַזוי ווי די וואָלינסקע קאַזאַרמע.

IX

בייליס און זאמענהאף

לאַמיר זיך אומקערן צו דער דזשיקע גאס.
רעכטס, אויף דער זעלבער זייט וווּ פעטער גוטמאן האָט געווינט
אויף דזשיקע גאס 12, איז אַמאָל געווען אַן „אילזויאָן“, איינער פון די
ערשטע יידישע קינאָס אין וואַרשע.

דעם ערשטן „אילזויאָן“ אין וואַרשע האָט געגרינדעט אַ געוויסער
טאָובין אויף מאַרשאַלקאָווסקע 118.

זיין זון, מאָוושא, איז געווען מיין שול-חבר ביי מוראָולאָוון, איז
דעריבער קיין ווונדער נישט, וואָס איך האָב געהאַט פרייען אַרייַנטריט
אַהין.

דער פּאָטער אָבער פלעגט מיך נישט תמיד לאָזן גיין צו טאָובינען,
ווייל איך האָב צוליב דעם פאַרנאַכלעסיקט די לעקציעס...

אויף דזשיקע איז אָבער געווען נענטער צו גיין, פלעגן מיר שוין,
איך און יאָנאַס, אויסגעפינען עפעס אַ תירוץ און זיך אַרייַנכאַפן אויף
אַ סעאַנס.

אינעם טאָג, ווען ס'איז אונדז געווען באַשערט צו גיין אין „אילר
זיאָן“, פלעג איך מיך שוין אויפכאַפן מיטן דאָזיקן געדאַנק. דאַקענן מיטן
געדאַנק צו גיין אין טעאַטער פלעג איך מיך אַרומטראָגן אַ גאַנצע וואָך...
אַזוי אויך אין די יאָרן פון מיין טעאַטער-טעטיקייט האָט מיך טעאַ-
טער-אַרבעט מער געצויגן ווי פילם.

דער „אילזויאָן“ איז פאַר מיר געווען עפעס אַ וואָכעדיקער יום-
טוב, אָדער ווי אַ שבת-נאַכמיטאָג-פאַרשטעלונג, וואָס האָט קיינמאָל נישט
געהאַט דעם זעלבן רייז ווי אַן אָונט-פאַרשטעלונג.

פראגמענטן פון מיין לעבן

גייסט אריין, זיצסט אָפּ דיין שעה, אַנדערטהאַלכן און קערסט דורך ווידער אום צו דיין געווענלעכער אַרבעט: מאַכן לעקציעס, ליענען אַ בוך, אָדער גיין ערנעץ מיט די עלטערן. דאַקעגן טעאַטער איז גאָר אַן אַנדער זאַך! גרייטסט זיך, אַזוי ווי אַלע אין שטוב גרייטן זיך; טוסט דורך אַן אין אַ גאַלץ מונדירל, פּוצסט זיך אויס; קוקסט זיך צו ווי דער עולם קומט זיך צונויף, הערסט די קלינגען פון עלעקטרישן גלעקל און ביי יעדן קלונג גיט אַ טיאָקע אין האַרץ: אָט באַלד... אָט נאָך אַביסל... אָט שוין הויבט זיך עס אָן!

דער סוד פון באַהעפטן זיך פונעם זאַל מיט דער בינע... ס'צינדט זיך אָן די ראַמפּע... ביסלעכווייז לעשט זיך דאָס ליכט אין זאַל... אָט שוין אינגאַנצן פינצטער! דער דיריזשאָר באַווייזט זיך אויף זיין אָרט פאַרן סופּלאָר־קאַסטן... זעסט אויך אַ האַנט זיך באַוועגן אין קאַסטן, דאָס מישן די בלעטלעך פון דעם „שטיק“, וואָס וועט באַלד געשפּילט ווערן... סאַראַ סודות זענען פאַרבאָרגן אין די דאָזיקע בלעטלעך...

אָט גיט דער דיריזשאָר אַ הויב זיין שטעקעלע, דער אָרקעסטער פירט אַריין אין דער שטימונג פון דער פאַרשטעלונג... אָט הויבט זיך אויף דער פאַרהאַנג און ס'הויבט זיך אָן די מיסטעריע פון אָט דער אַנדערער, אויסגעהלומטער וועלט, וואָס רופט זיך טעאַטער!

נאָך אַ פאַרשטעלונג גייסטו טאַקע גלייך אַהיים פול מיט איינדרוקן. טיילסט זיך מיט די עלטערן. פרוווסט מיט יאַנאַסן נאָכצומאַכן געוויסע באַליבטע אַקטיאָרן, סצענעס גאַנצע... קאָמענטירסט, קריטיקירסט און שלאָפסט איין אַ צעשמייכלטער, איבערלעבנדיק אויפסניי די פרייד פון געזעענעם.

ווער רערט נאָך, ווען דער טאַטע פאַרבעט נאָך אַ פאַרשטעלונג די אַרטיסטן אין אַ רעסטאָראַן! זיצסט דעמאָלט פנים אל פנים מיט די דאָזיקע גליקלעכע מענטשן, וואָס קאָנען זיך אַזוי פאַרשטעלן, אַזוי ענִי דערן זייערע שטימעס...

גלויבסט נישט דינע אויגן, אַז די זעלבע מענטשן זענען דאָס מיט אַ שעה צוריק געווען קעניגן, העלדן, פאַטריאַרכן און מלאכים... סאַראַ גליקלעכע מענטשן!

זיגמונט טורקאוו

און ווי גליקלעך זענען מיר, וואָס מיר געהערן צו די אויסדער-
וויילטע, מיט וועמען זיי ווילן פאַרברענגען...

אַט די אַלע עמאַציעס און יום־טובדיקייט האָבן מיר קיינמאָל נישט
מיטגעבראַכט פון אילוזיאָן. אמת, מען האָט זיך טאַקע געקאַמטשעט פון
געלעכטער ווען „קובוש“, אָדער מאַקס לינדער האָבן געבראַכן טעלער
און געשפרונגען איבער טישן און בעטן... ס'איז טאַקע „גערוגען ס'בלוט
אין די אָדערן“ ווען „פאַנטאַמאַס“ האָט באַזייטיקט אַלע שטערונגען פון
וועג און איז אַרויס דער זיגער...

אַבער ווי נאָר ס'איז ליכטיק געוואָרן אין זאַל, האָסטו דערזען די
וואַכעדיקייט! די פאַרשלאָמענע פּיאַניסטקע מיטן אויסגעדראַרן פּירלער
וואָס האָבן ביי יעדן קאָמישן בילד געשפּילט די זעלבע פּאַלקעס און ביי
יעדער דראַמע די זעלבע מאַרשן... אַזוי יאָר איין, יאָר אויס...

דער פאַרשוויצטער עקראַן האָט ערות געזאַגט, אַז דאָס איז אַלץ
אויף „אַמישע“, נישט מער ווי אילוזיע... כּפּרט ווען אַ בילד פּלעגט
זיך אויפן אינטערעסאַנטסטן אָרט איבעררייסן... גאַט, סאַראַ טופּעריי,
סאַראַ פּייפּעריי!... אָדער ווען דאָס בילד פּלעגט נישט ווערן גענוי אַנ-
געשטעלט און ס'פּלעגן זיך באַווייזן די פּיס פון אַן אויבערשטן בילדל
און די קעפּ פון אַן אונטערשטן... דער זאַל פּלעגט דאָן פאַרהילכט ווערן
פון קולות: „העכער! העכער!“ און פון דעם טופּן מיט די פּיס...

ווען אַזעלכעס פּלעגט געשען אויף גענשע, ביי שרהקען אין „ביאַס-
קאַפּ“, פּלעגט נאָר זיין יום־טוב אין שטעטל! שרהקע פּלעגט אַליין אַרומי-
גיין צווישן די בענק, אַראָפּשלעפּן די שרייערס פון די ערטער און אָן
צערעמאַניעס אַרויסוואַרפן זיי פאַרן קאַרק. זי פּלעגט דאָס באַגלייטן מיט
אַ פּאָר אָפּגעמאַקטע קללות אויף איר ליטווישן גֶשון און נאָכדעם אַ
קאָמאַנדעווע טון צום מאַשיניסט אין קאַבינע: „גיי ווייטער, וואָס שלאָפּ-
סטו, אַ רוח אין דיין טאַמנס זון אַריין“. דער מאַשיניסט איז טאַקע גע-
ווען איר אייגענער זון...

קיינער האָט זיך איר פונדעסטוועגן נישט אַקעגנגעשטעלט, ווייל פאַר
„שרהקען פון ביאַסקאַפּ“, אָדער „שרהקע די ליטוואַטשקע“, פּלעגט מען
האָבן דרך אַרץ... זי איז דאָך געווען די ערשטע מוכה צו זיין וואַרשע מיט
אַן „אילוזיאָן“ טאַקע צווישן עמך, אויף דער סאַמער גענשע.

פראגמענטן פון מיין לעבן

נאָכדעם ווי „שרהקע די ליטוואַטשקע“ האָט זיך אין אַ קורצער צייט אַרום אויפגעבויט אַן אייגענע קאמעניצע אין פאַלעניץ, האָבן איר שוין אַנדערע נאָכגעטון. באַווייזן זיך טאַקע אילוזיאָנען אויף קאַרמעליצקע, אויף דזשיקע 43 און אויף דזשיקע 12.

בעת דער דייטשער אָקופאַציע האָט זיך דער סאַלאָן אויף דזשיקע 12, צוגלייך מיט אַנדערע סאַלאָנען פאַרוואַנדלט אין אַ טעאַטער. דאָס יידישע וואַרשע פלעגט הרשים לאַנג איבערפולן די „דזשיקע 12“, וווּ ס'איז געשפילט געוואָרן פון אַ גרופע אַמאַטאָרן, די רעפּאַרטאַזש-פיעסע „מענדל בייליס“.

פון די דאָזיקע אַמאַטאָרן זענען אייניקע געוואָרן מיט דער צייט באַ-קאַנטע אַקטיאָרן. גרויס און קליין האָט פאַרגאַסן ביטערע טרערן ווען מאַ-רים לאַמפּע, אָדער משה פּאַלאַקיעוויטש האָבן „פאַרגעשטעלט“ די יסורים פון דעם מאַרטירער מענדל בייליס...

אויף מאַשקע ראַטמאַן האָט מען געמייטלט אין גאַס: „אַט דאָס איז מענדל ביילעסעס ווייב נעבעך“...

דער עולם פלעגט פייפן און נישט לאָזן קומען צום וואָרט אברהם גאַלדגעוויכטן, ווען ער האָט אַלס פּראָקוראַר געשאַטן פעך און שוועבל אויפן יידישן פּאַלקס...

אַ נס וואָס דער מנוולדיקער ליטווישער גלח פראַנייטיס איז גע-שפילט געוואָרן פון אַ קאָמיקער, ווען נישט וואָלט מען אינגאַנצן צע-טראָגן דעם סאַלאָן...

דערפאַר אָבער האָט דער עולם אָפּגעאַטעמט, ווען אין געריכט האָט זיך באַוויזן דער איידעלער אַדוואָקאַט גרוזענבערג. נאָך זיין באַרימטער פאַר-טיידיקונגס-רעדע, אין וועלכער יעקב ווייסליץ ווענדט זיך צום געוויסן פון דער וועלט און פאַדערט יושר און גערעכטיקייט פאַרן אומשולדיקן קרבן — איז דער עולם אויפגעשפרונגען אין באַנייסטערונג: „בראַוואָ, גרוזענבערג! בראַוואָ ווייסליץ!“

מען האָט בייליסן באַפרייט! די גערעכטיקייט האָט געזיגט. דער עולם צעגייט זיך אַ דערמוטיקטער, פול מיט צוטרוי צום מענשטלעכען גע-וויסן און צו אַ יושרדיקן מאַרגן...

זיגמונט טורקאוו

און איבער די נאסן דרייען זיך ארום דייטשע פאטרוילן, וועלכע שמועסן זיך פריינטלעך דורך מיט די פארבייגייער.
— יא, דער בייליס... דאס קאן נור ביי דען רוסישען שוויינען פאסירען...

אויף דער צווייטער זייט נאס, אויף דזשיקע 11, האָט געוווינט אַ באַשיידענער יידישער געלערנטער.

ביים אַריינגאַנג פון טויער איז געהאנגען אַ קליין שילדל מיטן אויפֿֿ שריפט: „ד״ר לודוויק זאַמענהאַף. אַקוליסט“...
געווען אַ צייט, ווען איך פלעג טאָג טעגלעך אַהינבאַגלייטן יאָגאַסן, וואָס האָט זיך ביי אים קורירט.

עס שטייט מיר פאַר די אויגן די נידעריקע געשטאַלט פונעם דאָקט
טאָר מיטן קורץגעשוירענעם ווייסן בערדל, מיט די קלונע אויגן וואָס קוקן אויף דיר אַריבער די אויגן־גלעזער. ער איז תמיד ערנסט, פאַרטראַכט, זאַכלעך. וויצלט זיך נישט, ווי אַנדערע דאָקטוירים, מיט וועלכע דו ווערסט גלייך היימיש און במילא חוצפהדיק.

ער רערט צו דיר שטיל, לאַנגזאַם, און אַלץ האָט אַ שייכות צום ענין, צו דער קראַנקהייט, וועלכע ער קורירט.

פונעם ערשטן בליק באַקומסטו פאַר אים דרך־אַרץ און אַבסאָלוטן צוטרוי.

יאָגאַס פלעגט טאַקע אויף אַ מערקווירדיק געדולדיקן און רואיקן אופן אויסהאַלטן די ווייטיקן, מיט וועלכע די קוראַציע איז געווען פאַרבונדן. זאַמענהאַף פלעגט אים נישט איינמאַל, נאָכן לאַפסירן די אויגן, אַ גלעט טון אין באַק און באַוונדערן זיין אויסרויער.

ער איז געווען שטרענג און גלייכצייטיק נוממוטיק, ווי אַ ליבער זיידע.

מיט אונדז פלעגט ער רעדן פּויליש, מיט אַנדערע רוסיש. אָדער יידיש.

עפעס געדענק איך, ווי דער טאַטע האָט אַמאָל דערמאַנט, אַז דער דאָזיקער דאָקטאָר האָט „געמאַכט אַ נייע שפּראַך, וואָס אַלע זאָלן זי קאָנען פאַרשטיין“...

פראגמענטן פון מיין לעבן

אין יארן ארום האָט דער וואַרשעווער שטאָט־ראַט אָנגערופן אַ טייל
דזשיקע — פון נאָוואָליפּקי ביז גענשע — אויפן נאָמען פונעם שעפּער פון
עספּעראַנטאָ: „גאָס פון לודוויק זאַמענהאַף“.

דאָס איז געשען אין שייכות מיטן אַלועלמלעכן עספּעראַנטיסטן־
קאָנגרעס אין וואַרשע.

אויפן וואַרשעווער בית עולם, דעם איינציקן לעבעדיקן אָרט פונעם
אַמאָליקן ייִדישן וואַרשע, איז פאַרבליבן אומבאַרירט לודוויק זאַמענהאַפּס
קבר.

דאַקענן פונעם הויז, ווו ער האָט געחלומט צו פאַרבליבערן אַלע פעל־
קער און ראַסעס דורך אַ געמיינזאַמער שפּראַך — איז קיין שפּור נישט
פאַרבליבן.

דאָס הויז איז אָפּגעמעקט געוואָרן צוגלייך מיט דער גאַנצער זאַמענ־
האַף־גאַס.

X

גענשע גאָס

מיר דערנענטערן זיך צום דענקמאָל פונעם געטאָ-אויפשטאנד. ווען ס'איז אַנטשטאַנען דער געדאַנק אויפצושטעלן דעם דאָזיקן דענקמאָל, איז קיין בראַזיל אַראָפּגעקומען אַ דעלעגאַציע פון פּוילן אויף צו פירן אַן אַקציע לטובת דער זאך.

מיר איז צוגעפאַלן דער כבוד צו זיין דער פּאַרויצער פונעם קבלת פנים קאָמיטעט, הגם דער געדאַנק פון אַזאַ דענקמאָל איז מיר נישט גע- ווען צום האַרץ. איך האָב עס אויך דערקלערט איינעם פון די דעלעגאַטן.

— שטיינער האָבן מיר גענוג נאָכן געטאָ-חורבן, — האָב איך גע- טענהט — צו וואָס אַריינלייגן אַזוי פיל מי און געלט אין אַ נייעם שטיין? אויב שוין יאָ אַ דענקמאָל, זאָל ער זיין אַ נוצלעכער, אַ לעבעדיקער: אַ פּאָלקס-אינסטיטוט, אַ דערציאונגס-הויז פאַר יתומים, אַ מוזיי, — יעדנ- פּאַלס אַ בנין וואָס זאָל נישט זיין בלוז קיין טויטער עדות פון יידישן מוט און קדוש השם, נאָר אַ לעבעדיקער דערגענצער פון אונדזער מוראדיקן פּאָלקס-פּאַרלוס, אַ לעבעדיקער באַווייז, אַז נישט געקומט אויפן חורבן — „זענען מיר דאָ!“

די דעלעגאַטן האָבן מיר פּאַרויכערט, אַז דער נייער ישוב אין פּוילן דאַרף האָבן דעם דאָזיקן דענקמאָל, ס'האָט פאַר אים אַ גרויסע מאָראַלישע באַדייטונג.

און אָט זע איך דעם דענקמאָל... און ס'באַשטעטיקט זיך מיר די ריכטיקייט פון מיינע השערות.

דער מאָנמענט פּאַרלירט זיך אין דער אומענדלעכער וויסעניש... פון דערווייטנס זעט ער אויס ווי אַ צופעליק פּאַרבליבן שטיקל מויער נאָך אַן דערציטערניש, וואָס האָט איינגעשלונגען אַלץ אַרום.

פראגמענטן פון מיין לעבן

ווי עקספרעסיוו ס'זאָלן נישט זיין די בראַנזענע געשטאַלטן פונעם סקולפּטאָר טענענבוים, ווי אימפּאָזאַנט ס'זאָל נישט זיין פון דער נאָענט דער גאַנצער דענקמאָל, ווערט ער אָבער בלאַס און אויסדרוקסלאָז נאָך דעם ווי מען בלייבט שטיין פנים אל פנים מיט דער פאַרוויסטונג אַרום...

ס'דערמאָנט זיך מיר אַ סאָוויעיטישער פילם, וועלכן איך האָב אַמאָל געזען אין פאַרזי, גערופן האָט ער זיך: „מיר, קראַנשטאַטער!“

אָט זעט איר אַ האַפּן, אָט פאַרט איר אַרויס אויף אַ מאַטאַר-שיפּל, אָט שווימט איר שנעל, שנעל צווישן באַפעסטיקטע ברעגעס און פּלוצים — שווימט איר אַרײַן אין גרויסן ים! מיט דער הילף פון אַ געשיקטן טריק איז בליצשנעל פאַרגרעסערט געוואָרן דער עקראַן און די אומדערוואַרטע, גוואַלדיקע ברייטיקייט און רחבות פון ים פאַרבליענדט דיר די אויגן! רייסט ביי דיר אַרויס אַן אויסרוף פון אַנטציקונג, באַווונדערונג און איבערראַשונג! ווערסט געפלעפט און מאַכטלאָז לגבי דעם פאַרנעם! ס'ווייזט זיך דיר אויס, אַז אַלע ימים פון דער וועלט האָבן אַרײַנגעגאַסן זייערע כּוואַל-ליעס אין דעם דאָזיקן ים-אַקעאַן און זענען גרייט דיך צו פאַרשלינגען...

דעם זעלכן איינדרוק מאַכט אויף דיר דער אומגעהויערער אַקעאַן פון פאַרוויסטונג, וואָס אַנטפלעקט זיך פאַר דינע אויגן.

דאָס איז שוין אַליין פאַר זיך אַ מאַנומענט! קאַטאַקליזם! נישטאָ!

וואָס פאַר אַן איינדרוק קאָן שוין מאַכן אין דעם חורבן איבער אַלע

חורבנות אַ שטיינערנע וואַנט מיט צוגעטראַכטע בראַנזענע פיגורן?

אפשר — אַזוי ווייט גרייכט שוין נישט מיין פאַנטאַזיע — ווען פון

די גרוזעס וועלן אַמאָל אויפשטיין בנינים און דער מאַנומענט וועט זיך געפינען אין צענטער פון אַן אורבאניזירטן פּלאַץ, וועט די ווירקונג זיין אַן אַנדערע, אפשר.

לעתיעתה וואָלט ער אויף מיר געווירקט, לאָמיר זאָגן, אויפן גענשער

בית-עולם, אויף דעם איינציקן אָרט פונעם אַמאָליקן יידישן וואַרשע, וואָס איז פאַרבליבן לעבן...

דער היסטאָרישער מוזיי אויף טלאָמאַצקע האָט אויף מיר שטאַרקער

געווירקט.

זיגמונט טורקאוו

אין א זייט פונעם דענקמאָל געפינט זיך דער בנין פון דער אַמאָ-
ליקער „דזשיקע“ תפיסה.
דאָס העלפט מיר זיך ווייטער צו אַריענטירן. אין דער ברייט האָט
זיך אַמאָל געצויגן די גענשע גאָס.
פון דער תפיסה לינקס האָט די גענשע געפירט צום בית-עולם.
אויף דער דאָזיקער זייט האָבן זיך געפונען פאבריקן, וואַרשטאַטן און
די יידישע מצבה-קריצערייען.
דאָרט האָט זיך טאַקע געפונען די ערשטע גרויסע מעכאַנישע סטאַלאַר-
פאַבריק אין וואַרשע.
געגרינדעט האָט זי מיין נאָענטער פריינט הענעך העלדענבערג, מיט
וועלכן מיר האָבן געשטעלט די ערשטע טריט אויף די ברעטער פון אַמאָ-
טאַרן און דערנאָך פון פּראָפּעסיאָנעלן טעאַטער.
איך פלעג זיין אַן אָפּטער איינגייער אין דעם געמיטלעכן דירהלע,
וואָס איז געווען צוגעטולעט צו די גרויסע מויערן פון דער פאַבריק.
ס'איז געווען אַ גייסטיקער אָפּרו צו פאַרברענגען אין דער סביבה פונעם
קלוגן, סובטעלן הענעך און זיין צאַרטער, אינטעליגענטער פרוי סאַלע.
סאַלע העלדענבערג האָט געענדיקט אַ דראַמאַטישע שולע, געהאַט
אַ ברויזנדיקן טעמפּעראַמענט און פאַרגעטערט טעאַטער אַזוי ווי מיר.
אויך איר איז נישט באַשערט געווען זיך צו ווידמען איר באַליבטער
קונסט. פאַרן פּוילישן טעאַטער האָט זי אויסגעזען צו „סעמיטיש“, פאַרן
יידישן ווידער — האָט זי גערעדט אַ שלעכטן יידיש און נישט געקאָנט
זיך צופאַסן צום „באַקן“ פיעסעס.
ס'איז פאַר זיי געווען די גרעסטע טראַגעדיע, ווען זיי האָבן געמוזט
רעזיגנירן פון טעאַטער און זיך נעמען צו פאַבריקאַציע. זיי האָבן פונד
דעסטוועגן געהאַלטן די גענשע גאָס פאַר אַן איבערגאַנגס-דעפּערטאַד און
נישט אויפגעגעבן דעם געדאַנק זיך אומצוקערן צום טעאַטער.

דער וואַרשעווער מאַניסטראַט האָט די דאָזיקע וויכטיקע טייל פון
דער גענשע גאָס קיינמאָל נישט געפונען פאַר נויטיק צו פּלאַסטערן, ווי
למשל די פּעריפּעריעס וואָס פירן צו די צמענטאַזשן פון די קריסטלעכע
רעליגיעס.

פראגמענטן פון מיין לעבן

די עגלה מיטן מת פלעגט אונטערטאנצן איבער די שטייגער, מיט וועלכע די גאס איז געווען שימער געדעקט. ערשט אויפן בית-עולם האָט מען זיך געקאָנט פריי און באַקוועם באַוועגן איבער די זאָרגפֿעליק אָפּגע- היטענע אַלייען.

די דאָזיקע זייט גענשע איז געווען אַ מיין שטיף-קינד ביי דער שטאָט וואַרשע.

פאַר מיר אָבער האָט זי געהאַט אַ באַזונדערן רייז.

אין די סומערינעס און קעלער-שטיבער פון די ענגע, שמוציקע הויף פון יענער זייט גענשע, האָבן זיך קאָנצענטרירט אַלע קאטאָריניאַזשעס, קונצנמאַכער, אַקראַבאַטן און פייערשלינגער.

באַלד אין דערפרי, ווען די ערשטע לוויה פלעגט זיך דערנענטערן צום בית-עולם, פלעגט איר שוין אַנטקעגן גיין אַ כאַפּטע פאַרשלאָפּענע קונצנ- מאַכער אויף צו פאַרוויילן די וואַרשעווער באַפעלקערונג.

טייל פון זיי, מיט אַ „בעסערן“ אויסזען, פלעגט גיין אויף לינסס, אין די גויאַישע גאַסן, די אַנדערע — אויף רעכטס, אין די יידישע הויף.

געווען צווישן זיי „סאָליסטן“, דאָס הייסט, קאטאָריניאַזשעס וואָס פלעגן אַליין אויספירן זייער פראָגראַם. צוגעהאָלפן האָט זיי אַ ווייסע מויז, וואָס פלעגט אַרויסציען קאָנווערטן מיט „מזלות“, פון וועלכע די דינסט-מיידלעך האָבן זיך דערוואַסט סודות וועגן זייערע חתנים...

אַמאָל פלעגט אויך אַ מיידעלע באַגלייטן די גרילצנדיקע קלאַנגען פון דער קאטאָרינקע מיט אַ „מאַראַליש“ געזאַנג און שפּעטער צונויפ- קלויבן איבערן הויף די אַראָפּגעוואַרפּענע מטבעות.

אין יאָר 1929 האָבן איך באַדאַרפט צו מיין אויפפירונג פונעם „הויז פון פאַרבּרעכער“ אַן אמתע קאטאָרינקע. צוזאַמען מיט אַרנאָלדן זענען מיר אַרויס אויף גענשע און אָפּגעדונגען ביי אַ קאטאָריניאַזש זיין אינע סטרומענט. יעדן אָוונט פלעגט ער אים ברענגען אין קאַמינסקיס טעאַטער און מעשה מבין זיך צוהערן ווי מיין ברודער יצחק שפּילט אויף איר, פאַרקלידט פאַר אַ קאטאָריניאַזש.

— איך מאַך עס בעסער — האָט ער געזאָגט — פון דעם „געמאַכטן“ קאטאָריניאַזש אויף דער סצענע! מען זעט באַלד, אַז ס'איז נישט קיין פאַכמאַן”...

זיגמונט טורקאוו

געווען דעטן: א בלינדער פידלער מיט א טאכטער, אָדער מאַן און ווייב. אָדער גאָר צוויי יתומים וואָס פלעגן דעם עולם מהנה זיין מיט לידער פון זייער אייגענער פארפאַסונג אויף צאָפּליקע אַקטועלע טעמעס... כמעט אַ גאַנצן טאַג האָבן זיך געהערט אין די יידישע הייף אויסגע־שרייען „האַנדל־האַנדל!“ פון די הויף־טוהרים, די פּאָפּולערע „האַנדל־אַ־זשעס“; „אַלטוואַרק קויף איך, אַלטוואַרק“, אָדער: „גאָגאָ־לע־גאָגאָ...“ פון די זאַמד־פאַרקויפער; אָדער: צו פאַריכטן, צו פאַרלייטן, מיידלעך, ווייב־לעך!... פון די וואַנדערנדיקע בלעכערס און פון די צענדליקער אַנדערע טוהרים און בעלי מלאכות...

אָבער דעם גרעסטן אויפזען פלעגן אַרויסרופן די הויף־אַרטיסטן מיט זייערע: שענקט אַ נדבה אַ בלינדע קאַליקע!... העלפט, יידן, אָרעמע יתומים!... וואַרפט אַראָפּ אַ גראָשן אַ בלינדע קאַליקע“...

מיר פלעגט זיין אינטערעסאַנט זיך צוצוקוקן ווי די „בלינדע“ באַ־טראַכטן די מטבעות ווי אַלע זעענדיקע, ווי די צוויי „יתומים“ טרעפן זיך אין גאַס מיט זייערע טאַטע־מאַמע און גיבן זיי אָפּ „ס׳פאַרדינסט“, ווי הינקענדיקע פאַרגעסן זיך און הויבן אָן צו גיין ווי גלייכע... ווי אַ טויב־שטומע הויבט אָן צו שעלטן דעם מאַן מיט ביטערע קללות...

געווען אויך גאַנצע טרופּעס מיט מוזיקאַנטן, אַטלעטן, אַקראַבאַטן און קונצנמאַכער.

אַזעלכע טרופּעס פלעגן שוין נישט גיין אין אַבי וועלכן הויף, זיי פלעגן אויסקלויבן די „אַריסטאָקראַטישע“ הייף מיט אַ „בעסער“ פּור בליקום וואָס ווייסט ווי אָפּצושאַצן „אַמתע קונסט“.

אין מיר האָבן אַזעלכע טרופּעס געהאַט דעם געטרייסטן פאַרערער; איך פלעג נישט מיד ווערן נאַכצוגיין זיי פון הויף צו הויף און נישט איינ־מאָל טאַקע אַדורכגעלאָזט צוליב דעם אַ לעקציע אין שולע.

איך האָב באַווונדערט זייער דרייסטיקייט און געשיקטיקייט, אָבער קורדס־כל — די אימפּראָוויזירטע סיטואַציעס, וואָס זענען אין יעדן הויף אויף אַ באַזונדערן אופן געשאַפן געוואָרן, אָפּהענגיק פונעם אָרט, וווּ די קונצן זענען געוויזן געוואָרן.

אָט גייט אַריין אַזאַ טרופּע אין אַ גרעסערן הויף. דער עלצטער מיט אַ „מאַטשעיוווקע“ אויפן קאַפּ, מיט לאַנגע, פאַרדרייטע וואַנצעס, זעט

פראגמענטן פון מיין לעבן

אויס ווי אן אמתער ציגיינער. ער שעלט זיך אָבער מיט אַזעלכע זאַפֿ־
טיקע יידישע קללות, אַז איך וואָלט געשווירן, אַז ער איז אַ ייד...
ער גייט אַרום איבערן הויף, קלאַפט אינעם פּייל און ציט־צו דעם
עולם צו די פענצטער.

צוויי קינדערלעך צעלייגן אין מיט פונעם הויף אַ לענגערן דיוואַן און
לויפן אריין אין דערבייאַקן הויז. אין אַ וויילע אַרום קומען זיי אַרויס
מיט די איבעריקע קונצנמאַכער, אָבער שוין גאָר ווי אַנדערע מענטשן...
דאָס זענען שוין נישט די מידע, גלייכניגטיקע און אָפגעריסענע
קונצנמאַכער! ס'באווייזן זיך שפּרינגנדיקע אַרטיסטן אין פאַרביקע טרי־
קאָס מיט „גליקלעכע“ שמייכלען אויף די ליפן, וואָס וואַרפן לופט־קושן
אויף רעכטס און אויף לינקס.

און עס הויבט זיך אָן די פאַרשטעלונג... קאַרקערעכערישע שפּרונגען.
אַ לעבעדיק ראָד פון צוויי קינדער, וואָס קייקלט זיך איבערן דיוואַן מיט
אַזאַ געשווינדקייט, אַז עס מאַכט דעם איינדרוק פון אַן אמתן ראָד... אַט
קומט אַ צווייטער, וואָס שליינגט פייער, עסט גלאַז און לייגט זיך צום
סוף אויף אַ ברעט מיט שאַרפע טשוועקעס און דער קאַטאַרינאַזש אַליין
שפּרינגט אויף אים. ביז דער „הויף“ הויבט אָן צו שרייען: „דאָסיטש!
גענוג!“

און ווען דער עולם קאַרגט נישט קיין קלינגערס, קומט נאָך אַ
„וואַלקע פראַנצוזקע“ — פון צוויי אמתע אַטלעטן מיט ווייבערישע
בריסטן און געשוואַלענע אַרעמס...

און ווידער די זעלבע לופט־קושן אין אַלע זייטן מיט די ליבע שמייכ־
לען און די פאַרשטעלונג ענדיקט זיך.

מידע, גלייכניגטיקע, מיט פאַרדאגהטע פנימער גייען די קונצנמאַ־
כערס אין אַ צווייטן הויף. אויב אַ „גוטער“ הויף געפינט זיך נאָענט
פונעם ערשטן, טוען זיי זיך נישט איבער, פאַרוואַרפן בלוז די רעקלעך
איבער די טריקאָס און גייען אין אַזאַ הולך איבער דער גאַס צום צווייטן
הויף, ווי אמתע פורים שפּילער!

אַ כאַפּטע קינדער באַגלייט זיי מיט „הוראַ“־געשרייען, שפּרינגנדיק
און טאַנצנדיק איבער דער גאַס. און איך בין צווישן זיי...

זיגמונט טורקאוו

אין אָוונט, אין דער היים, פרוווי איך מיט יאָנאַסן נאָכצומאַכן די קונצן, ספּעציעל די „פּראַנצוזקע וואַלקעס“. איינמאָל בין איך פון אזאַ „וואַלקע“ קוים אַרויס אַ לעבעדיקער... בעת אַ „קאָמפּליצירטער פּאָזיציע“, ווען יאָנאַס האָט מיך געהאַלטן מיטן קאָפּ אַראָפּ און מיט די פּיס אַרויף, בין איך פּלוצלינג אַרויסגעפּאַלן פון זיינע הענט און מיטן נאַנצן כּוח אַ זעץ געטון מיטן קאָפּ אין דער פּאָדלֶאָגע. אַ שטראָם בלוט האָט זיך מיר אַ גאָס געטון פון דער נאָז און איך האָב פּאַרלירן ס'באַווסטזיין... אַ נס וואָס קיינער איז אין דער היים נישט געווען און דער פּאָטער האָט זיך וועגן דעם נישט דערווסט...

פון דעמאָלט אָן האָבן מיר שוין צו „וואַלקעס“ אונטערגעלייגט אַ גווייכן דיוואַן...

די הויף־קונצנמאַכער האָבן אויך דערוועקט אין מיר אַ שטאַרקע ליבע צום צירק.

די ליבע האַלט נאָך אָן ביז היינט צו טאָג.

נאָך מער ווי צום טעאַטער פּלעגט מיך טאַקע ציען צו ציינזעליס צירק אויף אַרדינאַצקע. דער טאַטע האָט געווסט דערפון און אז ער האָט געוואַלט ביי מיר פּועלן זיך בעסער צו לערנען, פּלעגט ער מיר צוואַנגן מיטצונעמען אין צירק.

אין זיבעטן קלאַס בין איך קוים אַריבער צוליב דער „דעצידירנדי־קער וואַלקע“ צווישן ווילדמאַן און ראָמאַנאָוו...

דאָס האָב איך געהאַט צו פּאַרדאַנקען יענע פּאַלקס־אַרטיסטן פון דער לינקער זייט גענשע...

די רעכטע זייט גענשע האָט פּאַרנעשטעלט מיט זיך אַן אָפּגעשלאָג־סענע מלוכה, די מאַנופאַקטור־בראַנזשע.

אַלע געשעפטן, הייף און הייזער זענען געווען געווינדמעט דעם דאָזיקן מסחר. הונדערטער טרעגערס, בעלי־עגלות, אַלע מעגלעכסטע טראַנספּאָרט־מיטלען זענען געשטאַנען אין דינסט ביי דעם דאָזיקן ווייב־טיקסטן אָפּצווייג פון פּויליש־יידישן האַנדל.

גאַנצע שטאַבן פון אַגענטן, וואַיאַזשאַרן, קאָמיוואַיאַזשאַרן, מעק־לערס, עקספּערטן, בוכאַלטערס און עקספּעדיטאָרן זענען געווען דאָרט

פראגמענטן פון מיין לעבן

באשעפטיקט. צענדליקער טויזנטער יידן האָבן געשעפט זייער הוינה פון דער גענשער מאַנאָפּאָקטור.

לאָדזש, זשיראַרדאָוו, ביעלסק; ענגלאַנד, איטאַליע, יאַפּאַן — פון אומעטום פלעגן קומען טובענע, וואָלענע, סאַמעטענע, זיידענע באלדן סחורות און אַנפילן די פּאָליצעס פון די גענשער געשעפטן און לאַגערס. פון דאָרט פלעגן זיי זיך ווידער צעגין איבער די וואַרשעווער וואַרשטאַטן, איבער דער פּראָווינץ און ווייט, ווייט איבער די גרענעצן פון פּוילן די שטאָט לאָדזש האָט געשמט אַלס גרעסטער מאַנאָפּאָקטור-פּראָדור צענט, די גענשע גאָס — אַלס גרעסטער מאַנאָפּאָקטור אָפּנעמער אין פּוילן.

ווי אַן אַזויס אין דער דאָזיקער קאָמערץ-וועלט איז אַהין פון די צאָרישע צייטן פאַרוואָרפן געוואָרן אַ מלוכהשע פּראָגימנאַזיע. די פּוילישע רעגירונג האָט דעם בנין איבערגעגעבן פאַר אַ יידישן לערער סעמינאַר, וווּ פּראָפּעסאָר באַלאַבאַן איז געווען דירעקטאָר.

כמעט אַנטקעגן דעם סעמינאַר האָט זיך אין אַ הויף געפונען די גענשער שול, וווּ מען פלעגט אויפן „שפרונג“ אָפּכאַפּן אַ דאַוונען, אַ מאָל אויך אַ בלאַט גמרא אין בינו לבינו „צוקלאַפּן“ אַ געשעפטל.

ביים אַריינגאַנג פון דזשיקע האָט זיך פון איין זייט געפונען שרהקעס באַרימטער „ביאַסקאָפּ“ און פון דער צווייטער זייט — שמואַל פּיינ-האַלצס „פּאַסטעמפּאַווע“ (פּראָגרעסיווע) חדר.

די גענשע גאָס האָט זיך אַלזאָ געצויגן פונעם „גענשער“ בית-עולם, אַדורכגעשניטן די דזשיקע און זיך געענדיקט ביי די נאַלעווקעס.

די גאָס וואָס האָט זיך ווייטער געצויגן איבער די נאַלעווקעס, ווי אַ המשך פון דער גענשע, האָט שוין געהייסן פּראַנטישקאַנער.

די פּראַנטישקאַנער גאָס ווידער האָט אַ חוץ מאַנאָפּאָקטור און לעדער פאַרמאַנט אַ גאַנצע רייע ספרים געשעפטן.

דאָרט האָט איר געקאָנט געפינען פון כל-טוב: שמ"רס מעשה-ביכלעך און גאַלדפּאַדענס אָפּערעטעס, פּאַלקסלידער פון בערל זבאַראַזשער און וויצן-ביכלעך פון הערשעלע אָסטראָפּאַלער און שייקע פּייפּער.

צאינה וראינהס און טייטש-חומשים מיט מהזורים. די זעלטנסטע ווילנער און קראָקעווער אויסגאַבעס יקר המציאותן פון פּראַנקפורט און

זיגמונט טורקאוו

וואַרמס, פון אַמסטערדאַם און פּלאָרענץ. געווען מיטל-אַלטערלעכע פּאָ-
ליאַנטן, מייסטערהאַפּט געבונדן אין געטאַקטן לעדער מיט גאַלדענע
ראַנדן און געציקלטע אותיות, וואָס פּלעגן זיין צוגענגלעך נאָר פאַר יחידי
סגולה.

געווען פּאָפּולערע בראַשורלעך מיט פרימיטיוו-נאַאיווע צייכענונגען
אויפן שער בלעטל מיט שבחים און יחוס-בריוו פונעם מחבר.
געווען דאָרט טליתים און תפילין, מזוזות און פרוכתן; געטאַקטע
בשמים-ביקסן און געשניצטע אחרוג פּושקעס; סגולות און עין-הרע אָפּ-
שפּרעכונגען; הלפים פאַר שוחטים און מעסערלעך פאַר מוהלן... מען האָט
אויך דאָרט געקאַנט באַקומען אַ לאַטעריי-צעטל ביי אַ מוכר-ספרים וואָס
איז געווען „באַקאַנט מיט זיין מזל“...

געווען נאָך אַ גאַס מיט יידישע מוכר ספרים, דווקא אין דער
נויאישער געגנט — אויף שוויצענטאָקזשיסקע. הגם די באַלעבאָטים פון די
געשעפטן זענען אויך געווען „לאַנגגעקליידעטע“, איז אָבער די סחורה
דאָרט געווען כמעט אויסשליסלעך אַ „נויאישע“.

שול-ביכער און העפטן, די פּוילישע און רוסישע קלאַסיקער, די
נייע און אַלטע ליטעראַטור. זעלטענע קירכלעכע אויסגאַבעס אין דער
לאַטיינישער שפּראַך, מוזעאַלע זעענסווירדיקייטן און כתב-ידן אויף פאַר-
מעט געשריבן מיטן שטרענגן גאָטישן שריפט.

קרימינעלע ראַמאַנען און פּאַרנאָגראַפישע ביכלעך; באַקאַמשיאָ און
האַמער; קאָראַן און מיסיאָנערישע אויסגאַבעס פון דער ביבל.

די ביירע גאַסן האָבן פאַר מיר געהאַט אַ באַזונדערן צוציאונגס כוח
און איך פּלעג נישט איין טאָג פאַרבּרענגען ביים נישטערן די פאַרשטויב-
טע פּאָליצעס און זוכן „עפעס“ פון טעאַטער.

די שוויצענטאָקזשיסקע גאַס פּלעגט די לעצטע יאָרן זיין באַקאַנט
אַלס אָרט פון „פּאָלקס-אויפּברויז“ קעגן די יידישע געשעפטן...

פאַרן אָנהויב פון שול-יאָר פּלעגן זיך דאָרט אויסשטעלן פּיקעטן אין
אַקאַדעמישע היטלען מיט שטעקנס אין די הענט און נישט דערלאָזן צו
קויפן אין די יידישע געשעפטן, וווּ מען האָט אַלץ באַקומען ביליגער ווי
ביי די פּוילישע שכנים.

פראגמענטן פון מיין לעבן

„סווי דאָ סוועגאָ פאָ סוואַיע“ („דער אייגענער צום אייגענעם נאָכן אייגענעם“) איז געווען דער לאָזונג פון די דאָזיקע אַנטיסעמיטישע פיקעטן און זייערע פירער.

הגם דער לאָזונג איז געווען אַ „פרידלעכער“ און האָט באַדאַרפט טראָגן דעם באַראַקטער פון אַ ריין עקאָנאָמישן קאמף, פלעגן זייער אָפט אין יענע ריכטונג איילן די אויטאָמאָבילן פון דער גיכער הילף...

אַלס שילער, ווען איך האָב געווינט אין דער יידישער געגנט, האָט מיך געצויגן שווענטאָקזשיסקע... אין די שפּעטערדיקע יאָרן, ווען איך האָב געווינט אין דער גויאישער געגנט, האָט פאַר מיר באַקומען אַ באַזונדערן רייזן די פראַנטשישאַפּאַנער מיט אירע יידישע אוצרות.

דאָרט טאַקע האָב איך געפונען אַן עקזעמפלאַר פון עטינגערס „סער-קעלע“, אַ יקר המציאות.

אָפּטמאָל פלעג איך, צוריקגייענדיק פון פראַנטשישאַפּאַנער פאַרכייניגן די צוויי הייף פון גענשע 5.

דאָס דאָזיקע הויז האָט פאַר מיר געהאַט אַ באַזונדערן רייזן.

איך פלעג אַרויפקוקן אויפן צווייטן שטאָק, וווּ איך האָב אָנגעהויבן אַלף-בית צו לערנען. געזען דאָס פענצטער, אויף וועלכן איך האָב מיך אַמאָל אַרויפגעזעצט מיט די פיס אַרויס צום הויף, געריסן פאַפיר און געקוקט ווי עס „פליט“...

ס'האָבן זיך מיר דערמאָנט די דערשראָקענע פנימער, וואָס האָבן פון די אַרומיקע פענצטער אַרויסגעקוקט און מורא געהאַט מיר עפעס צו זאָגן, כ'זאָל מיך נישט „פאַרגאַפיען“ און אַראָפּפאלן...

איך האָב געשמייכלט צו די דאָזיקע פנימער און זיך באַרימט, ווי שיינ מינע פאַפירלעך פליען...

כ'געדענק ווי דער מאַמעס צאַרטע הענט האָבן מיך אַריינגעשלעפּט אין שטוב און האָב דערפילט די וואַרעמקייט פון אירע טרערן אויף מיין פנימל...

כ'געדענק דעם פסק, וואָס איך האָב געכאַפט פונעם טאַטן פאַר דער דאָזיקער „דרייסקייט“ און ווי ער האָט זי מיר אָנגעהויבן „אַרויסצו-שלאָגן“...

זיגמונט טורקאוו

דאָס איז געווען דער ערשטער „מען טאָר נישט“, וואָס איך גע-
דענק.

פון דעמאָלט אָן האָט זיך פאַר מיר אָנגעהויבן אַ כסדרדיקע סדרה
פון „מען טאָר נישט“...

איך האָב דערקענט דאָס פענצטער פון קעלער, דורך וועלכן איך
האָב אַמאָל אַראָפּגעשטופט אַ חוצפהדיק מיידעלע, וואָס האָט פאַר מיר
זיך מיט עפעס פאַרזינדיקט... צום גליק איז עס געווען אַ יידיש מיידעלע
און מיר האָבן אויסגעמיטן אַ בלוט בלבל...
ווען מיר האָבן דערעפנט דעם אסתדרחל קאַמינסקי מוזיי אין יאָר

1926 און הונדערטער מענטשן האָבן באַזוכט אונדזער דירה אויף אַבאָזשנע
נאַם, האָט מיך אַ זינגע פרוי געפרעגט, צי איך דערקען זי...
יאָ, איך האָב זי דערקענט — דאָס איז געווען דאָס מיידעלע, וואָס

איך האָב אַריינגעוואָרפן אין קעלער...
גענשע 5! ערשטער באַזוך אין טעאָטער! אַלף-בית. חומש אָנהויבן...
די ערשטע טריט צו „שפּילן“... די ערשטע פרווון צו וואַנדערן...
דוד הערמאַן פלעגט זאָגן, אַז ער קאָן פון יעדן איינעם מאַכן אַן
אַקטיאָר. אין דעם ליגט אַ שטיק אמת. דער מענטש ווערט געבוירן מיט
אַ נטיה צו שפּילן, דאָס ווייזט זיך אַמבולטסטן אַרויס אין זיינע קינדער-
יאָרן.

אַזוי האָט אויך די גאַנצע מענטשהייט אין איר אורפּעריאָד אויסגע-
פילט איר פרייע צייט מיט ספּעקטאַקולאַרע צערעמאָניעס. זיי האָבן זיך
געשאַפן אָפּגעטער, רעליגיעזן קולט, וואָס קומט צום אויסדרוק אין ספּעקל
טאַקולאַרע גאַטעסדינסטן, אין „פאַרשטעלן זיך“. דאָס זעלבע ביז היינט
צו טאָג ביי פּרימיטיווע פעלקער. דאָס זעלבע — אויף אַן אַנדער אופן
ביי קינדער.

איך קאָן אַלזאָ זאָגן: איך בין געבוירן אַן אַקטיאָר. אַן אַקטיאָר און
אַ וואַנדערער.
אַט הפנים — פאַראַן אַזעלכע ספּעציעלע קיילעכלעך אין בלוט,
וואָס זענען נאָך פאַרבאָרגן פאַרן אויג פון מיקראָסקאָפּ... אַן די קיילעכ-
לעך וואָלט איך אפשר געוואָרן אַ סוחר... צוליב די קיילעכלעך, מסתמא,
נעמט זיך דער אויסדרוק: אַקטיאָריש בלוט...

פראגמענטן פון מיין לעבן

דער פעטער „סראַכאיעם“ איז געווען דער ערשטער דאָס דאָזיקע „בלוט“ אין מיר צו אַנטדעקן.

דער צווייטער איז געווען מיין שולדירעקטאָר מאַננוס קרינסקי און דאָן מיין ברודער יאָנאַס. זיי ביידע האָבן מיך טאַקע צוגערעדט אָנצורומען אין דראַמאַטישע שולע...

קרינסקי האָט נאָך אין מיר געהאַט אַנטדעקט אויך „שרייבעריש בלוט“... איך האָב אָבער געלאָזט קומען צום אויסדרוק דאָס ערשטע.

ערשט ביים סוף פון מיינע פּערציקער יאָרן, ווען איך האָב צוליבן וועלט־חורבן פאַרלוירן מיין טעאַטער־וואַרשטאַט, האָב איך מיך געזוכט אויסצולעבן דורך דער פּען.

איך האָב אָנגעהויבן צו „שפּילן“ פון מיינע יינגסטע יאָרן אָן... אין דער זעלבער צייט האָב איך אויך דערפילט אין מיר דעם באַגער צו וואַנדערן... שפּילן און וואַנדערן. — מאַסקע און ראָד, די צוויי אור־אַלטע קאָמענדיאַנטישע עמבלעמען האָט מיר דאָס לעבן צוגעטיילט פון מיין פּריסטער קינדהייט.

נישט איינמאָל איז אונדזער מוטער אַרומגעלאָפּן אַ פאַרצווייפלטע איבער דאַטשעס, זוכנדיק איר בכור, בעת דער צוקונפטיקער וואַנדערער האָט זיך פאַרקליבן ערגעץ אויף אַ פּאָלאַנע און נאָכגעפּאָלגט ווי יאַש־טשורקעס מאַכן אַ חורבן אין אַ מוראַווייניק...

ביי 4—5 יאָר פלעג איך אָרגאַניזירן אויספּלוגן אויף גאַנצע טעג הינטער דער שטאָט, כּדי צו איבערצייגן מיינע חברים, אַז דאָרט זענען פאַראַן נאָך גרעסערע בערג ווי אין קראַשינסקיס גאָרטן...

מיין ברודער יאָנאַס איז געווען סאָלדער, נישט געוואָלט זיך אַרייַנ־לאָזן אין אַוואַנטורעס, האָט אים טאַקע תּמיד דער טאַטע מיר געשטעלט פאַר אַ ביישפּיל.

מיט מיין אָנקומען אין שולע פלעגן זיך די אויספּלוגן ציען העמט־העט ווייטער, — קיין ווילאַנאָוו צום קעניגלעכן פּאַלאַץ מיטן היסטאָרישן פאַרק, אָדער צו די ברייטע פּעלדער פון מילאָסנע. דאָס איז גאָר געווען אַ מחיה, ווייל מען איז געפּאָרן אַהין מיט דער שיף! און וואָס פאַראַ פאַר־געניגן האָט דען געקאָנט זיין גרעסער, ווי אַ שפּאַציר איבער דער ווייסל...

זיגמונט טורקאוו

באקומענדיק א שלעכטע „צענזורקע“, פלעג איך נאָר באַשליסן איך בערצורייסן מיט אלץ און מיט אלעמען, אַנטלויפן קיין וואַווער, וווּ מיר פלעגן אָפּט זיין אויף דאָטשע... אין אָוונט פלעג איך מיך אומקערן אַן אויסגעמאַטערטער און שעהען-לאַנג זיך אויסבאהאַלטן אין קעלער... געהערט ווי מען לויפט, מען זוכט, מען רופט מיך און סוף כל סוף בין איך אַרויפגעגאַנגען אין שטוב מיט דער זיכערקייט, אַז איצט וועט מיך דער פּאַטער נישט באַשטראַפן פאַר דער שלעכטער „צענזורקע“... איך בין דאָך א „געפונענער“...

אַט פאַרברענגען מיר א זומער ווייט פון דער סטאַציע, ערנעץ ביים ברעג פון דער ווייסל אין א גוט פון דעם יידישן פריץ פינקערט. „קליין שווידערעק“ האָט מען גערופן די געגנט. דער טאַטע קומט אַרויס נאָר אויף שבת-זונטיק. די גאַנצע וואָך פאַרברענגט דאָרט די מאַמע אַליין מיט די קינדער.

אונדזער שטיבל געפינט זיך ווייט פונעם פריצם פאלאץ. ס'איז געדיכט אַרומגערינגלט מיט שמעקנדיקע סאַסענס. די זשוויצע פאַרכאַפט דעם אָטעם, ס'הויבט אַזש אַן ציפן אין נאָז... בפרט ווען מען קומט פון וואַרשע.

די ווייסל שלענגלט זיך פאַרביי דער געגנט אין שמאַלע זיגזאַגן. פון ביידע זייטן — גילדערנע לאַנקעס מיט שמעקנדיקע היי, זילבערנע פעלדער מיט הויכע תבואה...

אַזוי גוט זיך צוצוהערן צו זייער סודען זיך, צום שושקען זיך פון די זאַנגען, ווען אַ ווינטל טוט זיי אַ גלעט...

אַרויפריכן אויף אַ בוים, אַראָפּשפּרינגען אויף אַ הויכן סטאַג היי און ווי מיט אַ ווינדע אַראָפּפאַרן ביז דער ערד...

אַריינגעבענען זיך אין שיער, אַרויפקלעטערן איבער די סטאַגעס אַזש ביזן דאָך און דורך אַ שפּאַלט צווישן די ברעטער „פּסיקען“ צו אַ פאַרבייגנדיקן פּויער אָדער שיקסע...

יענע קוקן זיך אַרום אין אַלע זייטן, ווייסן נישט ווער ס'רופט זיי און גייען אַוועק בייזע, איבערלאַזנדיק אַ פּאַר זאַפטיקע קללות אויפן אַרעס פונעם נישט גוטן...

פראגמענטן פון מיין לעבן

אין די שטאלן, פון וועלכע ס'טראָגט זיך אזא שמעקנדיקע וואַרעמ־
קייט, אזא פריילעך הירושען פון די פערד און זאָרגלאָזיקע בלעקען פון
בהמות!...

און די ראַסיקע אָקסן מיט די מעכטיקע הערנער, צו וועלכע ס'ווערט
פון צייט צו צייט געבראַכט אַ שכנישע בהמה אויף צו „פאַרן זיך“...
הימל, טיך, זון, רחבות! וואָס דאַרף מען דען מער נאָך אַ גאַנץ
יאָר פאַרשוואַרצט ווערן אין די גראָע פיר ווענט פונעם חדר!
ווער רעדט נאָך, אז אַ ציגיינער-טאַבאָר צעשטעלט זיינע פאַלאַטקעס
אינעם שכנותדיקן וועלדל... צוליב דעם אַליין האָט דאָך שוין געלוינט
צו פאַרן אזוי ווייט אויף דאַטשע!

אַ קלייניקייט, ציגיינער!

דאָס פאַלק האָט צוגעטיילט אַקטיאָרן דעם צונאַמען ציגיינער.
מסתמא צוליב זייער נישט איינגעפונדעוועטקייט, צוליבן שמענדיקן זיצן
אויף די טשעמאָדאַנעס...

ציגיינער — איז דער סינאָנים פון אַקטיאָר, ספּעציעל פון יידישן.
האָט מיך טאַקע פון קינדווייז אָן געצויגן צו אַט די גליקלעכע, זאָרגלאָזע,
הפקר־וואַנדערער...

כ'פלעג שעהנווייז אָפּזיצן אין טאַבאָר, הערן זייער משונהדיק,
געכאַרכלט לשון, באַווונדערן די פאַרביקע קליידער פון די ווייבער, זייערע
פּעך שוואַרצע צעפּ, דורכגעפלאַכטן מיט בונטע לענטעס און גאַלדענע
מטבעות.

אַרומשטיפּן מיט די האַלבי־נאַקעטע, בראַנזיק־לייביקע ציגיינערלעך...
באַגלייטן די קאָרטן־לייגערינס צו די שכנותדיקע פּויערים און זיך צוהערן
צו זייער אייגנאַרטיקן תּחינה־ניגון ביים „טרעפּן“ די צוקונפּט.

גאָר גיך בין איך געוואָרן אַן אייגענער מענטש, אַ גאַנצער בן־בית
אין טאַבאָר און נישט איינמאַל פּלעגט מיך די מאַמע מיט כּוח אַהיימפירן
שלאָפּן...!

ס'איז געווען אזא פאַרדרום און איך האָב טאַקע געוויינט מיט ביי־
טערע טרערן... ס'טייטש, אזא פאַרכישופּטע נאַכט... דער גאַנצער טאַבאָר
אַרום דעם שייטער וואָס וואַרפט זיין רויטן אָפּשיין אויף די בראַנזענע

זיגמונט טורקאוו

פנימער, אויף די אַרומיקע פּאַלאַטקעס, אויף די פּערר ביי די אויסגע-
שפּאַנטע וועגענער...

איינער שפּילט אויף אַ גיטאַרע און אַלע זינגען צו אַזאַ אומעטיק ליד,
עס קלינגט דאָך אַזוי ייִדיש־לעך די מעלאָדיע... עס ווילט זיך אַזוי אָפּ-
זיצן די גאַנצע נאַכט און איינזאַפּן אין זיך אַט דאָס שיינע בילד, וואָס
איז אַזוי אַנדערש פון דעם, וואָס מיר זעען תמיד אַרום זיך...

מיט יאָרן און יאָרן שפּעטער, ווען איך האָב אויפגעפירט די
„בלאָנדרזשענרע שטערן“, האָב איך דעם קינסטלער, וואָס האָט פּראָיעקטירט
די דעקאָראַציעס, אָפּגעמשלט ווי אַזוי איך זע דעם צייגינער־טאַבאָר, אין
וועלכן רייזעלע קומט צוגיין זיך דערוויסן וועגן איר לייבעלעס גורל...
איך האָב געהאַט פאַר זיך אַלס מוסטער דעם טאַבאָר פון „קליינעם
שווידערעק“...

נישט איינמאָל פלעג איך, שטייענדיק הינטער די קוליסן בעת דער
סצענע, זיך דערמאנען אין יענע זאָרגלאָזע יאָרן...

אַ פּיינלעכער צופאַל האָט איבערגעריסן אונדזער שווידערקער אידיליע.
אַמאָל ביינאַכט וועקט אונדז אויף פון שלאָף אַ שטאַרקע באַוועגונג
אין שטוב. בשכינות האָט געווינט אַ וואַרשעווער עלעגאַנטקע, וואָס האָט
געהאַלטן פאַר נייטיק אַרומצופאַראַדירן איבער „שווידערעק“ אַן אויסגע-
פּוצטע אין אַלע אירע בריליאַנטן. האָט דאָס אפנים געצויגן די אויפ־
מערקזאַמקייט פון די פּויערים און אפשר גאָר פון „מיינע פריינט“, די
צייגינער.

האָבן טאַקע דורך אַן איינברוך אין קעלער זיך אַרײַנבאַקומען צו
אונדז אייניקע חברה־לייט מיט פאַרמאַסקירטע פּנימער און מיט רעוואָל-
ווערן אין די הענט.

ביי אונדז האָבן זיי נאָר געזוכט דעם טאַטנס רעוואָלווער, דאַקענן
ביי אונדזער שכנה האָבן זיי צוגענומען איר גאַנץ צירונג, מײַן מאַמעס
אַ דינגל האָבן זיי נישט געריט...

צו מאָרגנס בין איך געפאָרן אין שטאָט אַרײַן אָנזאָגן דעם טאַטן די
„גוטע בשורה“:

— „באַנדימן זענען אונדז באַפּאַלן!“

פראגמענטן פון מיין לעבן

איך האָב עם אויסגעשריען כמעט מיט טריאומף, גלייך איך וואָלט באַזיגט די אָנפאַלער און אָפּגעראַטעוועט אונדזער משפּחה פון אַ גרויס געפאַר...
געפאַר...

דער טאַטע האָט אונדז דעם זעלבן טאָג אַריינגענומען קיין וואַר-
שע און פון דעמאָלט אָן פלעגן מיר שוין פאַרן אויף אַן אנדער דאַטשע-אַרט,
אַבער אלץ אויף דער באַרימטער, געדיכט־באַוווינטער „אַטוואָצקער ליניע“.

XI

ער וואַקסט אַן אַרטיסט

די זומער־דאָטשע אויף דער „אַטוואָצקער ליניע“ האָט מיר געגעבן אַ ברייט פּעלד צו שפּילן.

ס'פּלעגן קומען געסט, מען פּלעגט גיין צו באַקאַנטע, פּאַרברענגען, זינגען... איך האָב מיך טאַקע מיט וואָקאַלישע פעאַיקייטן נישט אויסגע־צייכנט, פּלעג איך דערפּאַר זיך „אויסלעבן“ אין אימפּראָוויזאַציעס, אין נאָבאָרימען, נאָכמאַכן און אין פּאַרשטעלן זיך פּאַר אַ „באַבוק“. די קינדער פּלעגן זיך שרעקן און מיך האָט דאָס געוויילט...

די „גרויע ווירקלעכקייט“ האָט מיר נישט אימפּאַנירט. איך האָב מיך געזען אין עקזאַטישע טראַכטן, אַלס ראָבינזאָן קרוואַן, צווישן ווילדע מענטשן־פּרעסער און חיות. מיין באַליבטע טראַנספּאַרמאַציע איז געווען דאָס פּאַרוואַנדלען זיך אין אַן אינדיאַנער.

דערצו פּלעג איך מאַביליזירן אַ גאַנצן שטאַב „אונטערטאַנער“, וואָס האָבן צוואַמענגעקליבן אַלע אויסגעציפּטע פּעדערס פּון די הייף און איך פּלעג מיך פּאַרוואַנדלען אין אַן אמתן אינדיאַנער פּון מאַי־ריד און זשול־ווערן.

מיין באַליבטער כל־זיין איז געווען פּייל און בויגן פּון אייגענער פּאַבריקאַציע. וווּ איך האָב נאָר דערזען אַ „בלאַס־הויטיקן ברודער“, פּלעג איך אים מאַכן פּאַר אַ ציל־ברעט פּאַר מיינע „פּאַרסטמע“ פּיילן. מיין טרעפּן איז ציל איז גיך דערגאַנגען צו אַזאַ פּערפּעקציע, אַז איך האָב אַ מאָל שיעור נישט אויסגעזעצט אַן אויג ביי אונדזערס אַ דינסט־מייַדל...

**

פראגמענטן פון מיין לעבן

א שבת פארנאכט אויף גענשע 5...

ארום גרויסן טיש זיצן די קינדער פון יתומים-הויז, ווו אונדזער פאָטער איז געווען פאָרויצער.

דער ווייסער קאָפּ פון דער פרוי דרייזין, די אויפזערין פון יתומים-הויז, גיט צו א באזונדערע חשיבות דעם גאנצן בילד. די מאמע טיילט שבת-אויבסט, אייניקע מומעס העלפן איר צו.

ס'קליינווארג ווערט דערווארעמט, הויבט אָן זינגען. דער טאטע זינגט מיט, איך מיט יאָנאסן אויך. אלע דריי זינגען מיר פאלש. דער טאטע פילט דאָס נישט, איך אָבער גיב מיר אָפּ השבון, אַז עפעס איז דאָ נישט אזוי ווי ס'דארף צו זיין... אנדערש, ווי ס'זינגט די פרוי דרייזין...

דאָס זענען די ערשטע מאַניפעסטאַציעס פון זעלבסטקריטיק און מיר... מיט דער צייט האָט זיך דאָס אַנטוויקלט, איך האָב עס באַוווּסט-זיניק קולטיווירט.

א דאָנק דעם האָט זיך טאַקע מיין „אויער“ מיט דער צייט געבעסערט, אומאַפהענגיק פונעם שוואַכן מוזיקאַלישן זכרון.

דער טאטע שיינט פאר נחת, אינטערעסירט זיך מיט יעדן קינד באַזונדער. מיט דער צייט גיט מען זיי אָפּ אין שולעס, אָדער צו לערנען א פאך. א סך פון די קינדער זענען טאַקע אויסגעוואַקסן אַלס פּראָדוקטיווע מענטשן.

אייניקע פון זיי פלעגן אונדז נאָך אין יאָרן ארום באַזוכן. ביי איין-ניקע זענען מיר געווען די הויפט-מחותנים אויף זייערע חתונות...

ווייניקער פעאיקע האָבן זיך גענומען צו פיזישע אַרבעט. געדענק איך דעם געשטופלטן נאָלדבערג, מיט וועלכן איך פלעג מיך אַרומכאַפּן פאַרן „אייזערנעם טויער“, ווו ער האָט געאַרבעט אַלס טרעגער.

ער איז מיט דער צייט געוואָרן מיינער א גרויסער פאַרערער און ביים באַגעגען זיך מיט מיר באַמיט זיך אַרויסצוווייזן זיין בקיאות אין טעאַטער-ענינים... ווען איך האָב אים פאַרגעלייגט א פרייען אַריינגאַנג אין טעאַטער, האָט ער זיך דערפילט שטאַרק באַליידיקט:

— „איך בין טאַקע אַ טרעגער, אָבער אויף „גאַפע“ גיי איך נישט אין טעאַטער“...

זיגמונט טורקאוו

געווען אזעלכע, וואָס זענען אַראָפּ פון גלייכן וועג. אין יאָרן אַרום
נאָך דער „גענשע 5" האָט דער טאַטע, גייענדיק אין גאַס, דערפילט
אַ פּרעמדע האַנט ביי זיך אין טאַש.
נאָך איידער ער האָט באַוווּזן אָנצוכאַפּן דעם נישט געבעטענעם
גאַסט, האָט זיך דערהערט אַ פאַטש, באַגלייט פון אַ קללה:
— „זעסט נישט, אַז דאָס איז „פאַן טורקאוו“, מיין „אַפּיעקו“?!“.
אַזוי האָט אַ געוועזענער „וויכאַוואַנעק“ פון יתומי־הויז זיך אָנ־
גענומען די קרוודע פון זיין דערציער...

*
*

דער טאַטע פלעגט אונדז נישט קאַרגן קיין שפּילצייג און ווי נאָר
ס'פלעגט אָנקומען עפעס אַן „אויסערלישע“ זאַך, פלעגט ער עס אונדז
ברענגען אַ מתנה.
נישט איין קאָסטבאַרע שפּילצייג איז נאָך דעם זעלבן טאָג גע־
פאַלן אַ קרבן פון מיין נייגעריקייט צו וויסן „ווי אַזוי ס'איז געמאַכט“...
איך האָב מיך געפּרייט מיטן ערשטן פּאָנאַגראַף, וואָס דער טאַטע
האַט געקויפּט. יעדער פון אונדז האָט עפעס אַריינגעזונגען אָדער אַריינ־
געשרינגן און טאַקע תיכּה געהערט זיין אייגענע שטימע פון די וואַקסענע
ראַלקעס אַרויס.
אַ שטאַרקן רושם האָבן געמאַכט די קללות פון דע סאַנטאַס, וואָס
פעטער „סראַכאיעם“ האָט „אַריינגעשפּילט“.
מ'האַט נישט פאַרשטאַנען קיין וואָרט, אָבער די געשרייען זענען
געווען שרעקלעכע... ווי פון אַן אמתער קללה...
איך הויב אָן לערנען אַל־היבית. ס'איז אַ יום־טוב אין דער היים.
איך בין דער צענטר פון אַלעמענס אויפּמערקזאַמקייט. בין מיד צו ווישן
דאָס פנים פון די קושן פון די מומעס און צו רייבן די צעשטאַכענע באַקן
פון די פעטערס בערד...
בלוי־שנעל האָב איך אויסגעלערנט די אותיות און זיי פליסיק
געלייענט אָן דער הילף פונעם באַהעלפּערס טייטל.
איך האָב פונעם ערשטן טאָג פיינט באַקומען ס'טייטל... ס'האַט
מיך טעראַריזירט, געשטערט אַליין זיך צו אַריענטירן...

פראגמענטן פון מיין לעבן

ווען איך פלעג מיך אמאל פארקוקן אויפן באהעלפערס אויסערגע-
ווענלעך לאנגער נאָז, פלעגט מיר דאָס טייטל געבן אַ טיאָכקע אין
פלייצע:

— „ווי קוקסטו!?! זאָג! בית-אלה — באַ!“...

די נאָז איז מיר אָבער נאָך מער דערגאנגען די יאָרן פונעם טייטל...
זי איז געווען אזוי נישט פראָפּאָרציאָנעל גרויס לנגי דעם שמאָלן, אויס-
געדאהטן פנים מיטן שיטערן בערדל, אַז ס'האָט פשוט געשניטן די
אויגן.

איך האָב זי באַשלאָסן קירצער צו מאַכן. געטראַכט און געטון: אָנ-
געכאַפט דאָס האָרבאַטע פאַרזעעניש און אָנגעהויבן מיט אַלע כוהות צו
ציען...

איך בין אזוי אַרום זיינע פטור געוואָרן...

און אָט גיט מען מיך אַרײַן אין פיינהאַלצס חדר. ערשטנס, איז
עס אויף דער זעלבער גאַס, צוויי טריט פון גענשע 5. צווייטנס, האָט
פיינהאַלצס חדר געשטמט ווי דאָס מאָדערנסטע און היגענישסטע. די
מלמדים רופט מען דאָרט „לערער“, די קינדער זענען פון „באַלעבאַטי-
שע“ הייזער און פיינהאַלצ אַליין איז אַ „זיידערנער“ מענטש, וואָס
האָט אפילו אָנזען ביי דער מאַכט...

און ס'איז טאַקע געווען אַ גרויסער חילוק צווישן דעם בטלנישן באַ-
העלפער און דעם הדרת פנימדיקן שמואל פיינהאַלצ.

העל־בלויע אויגן האָבן באַשיינט דאָס ראָזאַ פנים, וואָס איז גע-
ווען איינגעראַמט אין אַ רונדיק, פינקטלעך פאַרקאַמט בלאַנד בערדל.
תמיד ציכטיק אָנגעטון אין זיין עלעגאַנטער זיידענער קאַפּאַטע;
אַ סאַמעטענע יאַרמולקע אויפן קאַפּ, וועלכע ער פלעגט נאָר אויסטון
בעת אַ באַזוך פון אינספּעקטאָר.

תמיד מיט אַ ליבן שמייכל אויף די פיינ געשניצטע ליפּן, העפלעך,
רואיק און געדולדיק. האָבן דערפאַר די קינדער דרך ארץ געהאַט פאַר
אים און גלייכצייטיק געווען שטאַרק צוגעבונדן צו אים.

אפילו ווען איינער פלעגט זיך פאַרוינדיקן און פיינהאַלצ פלעגט אים
אַריינצייילן אַ געוויסע צאָל שמיץ מיט זיין „לינייקע“, פלעגט עס דער
תלמיד אָננעמען באַהבה, ווייל אויב „שמעל־קע“ שמיסט, האָט ער זיך

זיגמונט טורקאוו

עם זיכער פארדינט... פיינהאלץ שמייסט נישט סתם „אין דער וועלט אריין“...

זיין רעכטע האנט איז געווען דער לערער פון רוסיש. קאליש האָט ער געהייסן. אַ הויכער, דאַרער יונגעראַן מיט אַ קליין שוואַרץ בערדל, גוטע אויגן און ליבן שמייכל. אַ קורץ געקליידעטער, אַ גוטער פּעדאַגאָג און פּריינטלעכער מענטש, האָבן מיר אים שטאַרק ליב געהאַט. פיינהאלץ האָט זיך געשפּיגלט אין אים.

נאָך לאַנגע יאָרן האַרמאָנישע צוזאַמענאַרבעט האָט זיך פּלוצלינג קאליש אָפּגעטיילט פון אים און אויפן זעלבן הויף געעפנט אַ קאַנַד קורענץ חדר, וואָס האָט שוין געטראָגן דעם נאָמען „שקאַלע“ און האָט צוגעגרייט צום ערשטן קלאַס גימנאַזיע.

פיינהאלץ האָט זיך דאָס שטאַרק גענומען צום האַרצן, האָט צוביסן לעך גענומען פאַרנאַכלעסיקן די אַרבעט, איז אַריינגעפאַלן אין אַפאַטיע און געוואָרן אַ יורד.

אין אַ קורצער צייט נאָך מיין אָנקומען צו פיינהאלצן האָב איך אָנגעהויבן לערנען חומש. דאָס איז ווידער געווען פאַרבונדן מיט אַ גאַנצער רייע פּיערלעכקייטן.

קודם כל איז דער טאַטע אַראָפּגעפאַרן מיט מיר צום גערער רבין, ער זאָל מיך בענטשן.

הנם נישט קיין חסיד, האָט דער טאַטע פונדעסטוועגן שטאַרק געד האַלטן פונעם גערער און ווי נאָר ס'האַט זיך געהאַנדלט אין אַ וויכטיקן ענין, איז ער געפאַרן צו אים נאָך אַן עצה.

פון דעם באַזוך אין רבינס הויף זענען מיר פאַרבליבן אין זכרון די ביזע בליקן, מיט וועלכע מען האָט אונדז, „די דייטשן“, באַגעגנט... און די ברכה פונעם רבין, ווען דער טאַטע האָט מיך פאַרגעשטעלט פאַר אים:

— „ער זאָל זיין אַ פרומער און ערלעכער ייד“...

אויב די ערשטע העלפּט פון דעם רבינס ברכה איז נישט מקוים געד וואָרן, האָבן מיר די צווייטע געירשנט פון אונדזערע עלטערן... ווייס איך נישט, צי עפעס איז מקוים געוואָרן...

פראגמענטן פון מיין לעבן

נאָכן צוריקקומען קיין וואַרשע האָבן זיך ערשט אָנגעהויבן די אייגנטלעכע פייערלעכקייטן.

אָט קומט צוגיין דער פעטער גדליהו — אַ רייכער תבואה־סוחר, דער עלצטער און חשובסטער מיטגליד פון אונדזער פאַרצווייגטער פאַמיליע. הגם איך האָב געזען, ווי דער פעטער הויבט אויף די האַנט און ס'פאַלט פון איר אַרויס אַ קופּערנער „צענער“, האָב איך פונדעסטוועגן געוואָלט אים גלויבן, אז דאָס האָט מיר אַ מלאַך אַראָפּגעוואָרפן אַ מתנה צו מיין חומש אָנהויבן...

איך האָב מיר גענוי פאַרגעשמעלט דעם מלאַך, וואָס איז ענלעך צום פעטער גדליהו, נאָר מיט אַ לענגערער באָרד, פאַרשטייט זיך. אנשטאָט דעם האַרטן הויט טראָגט ער אויפן קאָפּ אַ הויך מיצל, ענלעך צו דעם, ווי עס טראָגן משה און אהרן אויפן שער בלאַט פון חומש.

אויפן אָרט פון קליידער־באַפּוצונג האָב איך געזען וואָלקנס און פון יעדן וואָלקן קוקט אַרויס אַן אַנדער מלאַך און שעפטשעט אַראָפּ צו מיר אזוי ווי דער פעטער גדליהו:

— „וועסט דיך גוט לערנען, שלמהלע, וועסטו קריגן נאָך“...

און אָט ווערט דאָס חומש־אָנהויבן געפראַוועט ביי אונדז אינדער־היים. אַלע יינגלעך זענען געקומען אין יום־טובדיקע מלבושים. אויך די קינדער פון יתומים־הויז מיט דער פרוי דרייזין בראש זענען דאָ.

מען טיילט פּעקלעך מיט נאַשוואַרג און אַזעלכע שייַן־געפאַרעמטע פּלעשלעך מיט ראָזשינקע וויין.

אָט שטיי איך אויף אַ בענקל אין מיטן שטוב, אויף אַ צווייט בענקל אַנטקעגן מיר דער „אויספרעגער“. אַרום אונדז אַ וועלט מיט מענטשן, מיר ביידע געפינען זיך אין דער מיט און העכער פון אַלעמען...

דער אויספרעגער דערלאַנגט מיר די האַנט און טוט אַ פּרעג אויף אַ יום־טובדיקע“ שפּראַך:

— „וואָס פאַנגסטו אָן צו לערנען?“

איך האַלט אים פּעסט פאַרן האַנט, קוק אים גלייך אין די אויגן און באַמי זיך אים איבערצושרייען:

— „חומש מיט גליק!“

זיגמונט טורקאוו

— „וואָס מיינט חומש?“ — פרענט ווידער דער אויספרעגער.
— „די הייליקע תורה!“ — ענטפער איך מיט פאַמאָס.
— „ווי פאנגט זיך אָן די הייליקע תורה?“
— „בראשית — אין אָנפאַנג, בראַך — האָט באשאפן, אלהים —
נאָט“... —

בײַז עס ענדיקט זיך די אנגענעמע צערעמאָניע פון אויספרעגן און
ס'הויבט זיך אָן די פייערלעכע צערעמאָניע פון קושן, גלעטן און קנייפן
אין די באַקן.

פעטער „סראַכאָיעם“ נעמט מיך אַרום מיט זיינע ציטערדיקע הענט,
נלעט מיר דעם קאָפּ און זאָגט צו די אַרומיקע:

— „ער וואַקסט אָן אַרטיסט!“

— „ביים דיר אָפּ די צונג!“ — ענטפערט אים דער טאַטע...
דער טאַטע האָט זייער ליב געהאַט ס'טעאַטער, געווען דאָרט אַן
אַפּטער איינגייער, אָבער זיין זון זאָל זיך פאַרנעמען דערמיט — דאָס
ניין! זיין זון דאַרף זיין אַ „לייט“... —

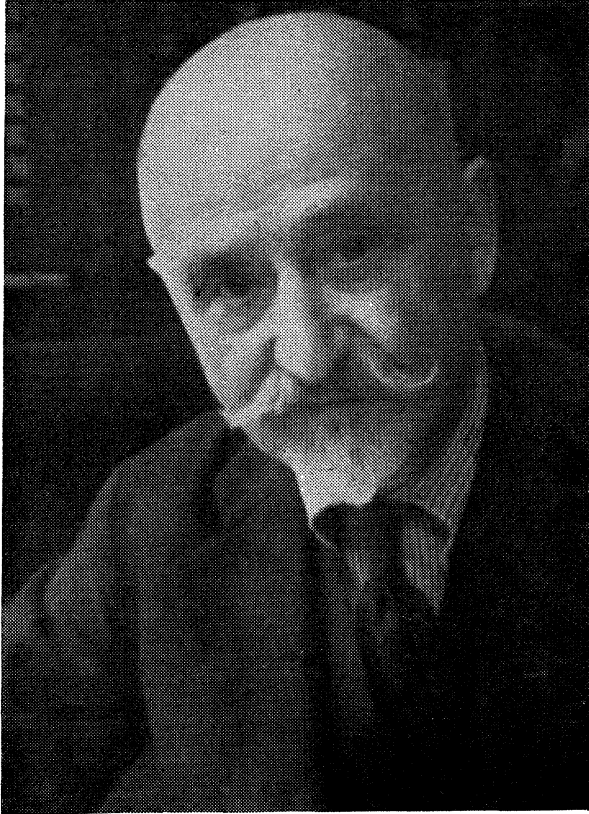
**
*

ס'איז געווען פאַר מיר דער גרעסטער יום־טוב, ווען די עלטערן
האַבן מיך צום ערשטן מאָל גענומען אין פּוילישן „פּאַלקס־טעאַטער“
אויף כלאַדנע גאַס.

איך בין אייניקע וואָכן געווען „אַנשטענדיק“ און געהאַרכזאַם, כדי
צו פאַרדינען זיך דאָס ניין אין טעאַטער.

דער פאַרס: „אוי, זוכט דאָס קינד!“ האָט אויף מיר געמאַכט אַזאַ
דערשיטערנדיקן איינדרוק, אַז ס'איז געשען מיט מיר עפעס אַזוינס...
וואָס האָט געצווונגען מיינע עלטערן מיך אַרויסצופירן פון טעאַטער און
מיטן דער פאַרשטעלונג... —

אַ צווייט מאָל, אין יידישן טעאַטער אויף כּמיעלנע, האָט מיך שוין
„כינקע־פינקע“ אַזוי נישט עמאַציאָנירט און מיר זענען מיט מול אויס־
געזעסן ביזן סוף... —

נפתלי טורקאוו

פראגמענטן פון מיין לעבן

כ'בין אָבער געוואָרן שטאַרק אַנטוישט, ווען אַן אַקטיאָר האָט נאָך דער פאַרשטעלונג אַראָפּגעצויגן פאַרן עולם דעם ווייסן פאַרוק און איך האָב דערזען, אַז דאָס איז גאָר אַ פאַרשטעלטער פּליכעוואַטער ייד, נישט דער „נאָבעלער“ דאָקטאָר, וואָס האָט מיך אַזוי טיף גערירט מיט זיין גוט האַרץ...

איז אַ צייט אַרום האָב איך אין אים דערקענט דעם אַקטיאָר אַראָלף בערמאַן, ווען ער איז געקומען אונדז פאַרבעטן צו זיין „יום־טוב“...

איז יאָרן שפּעטער האָב איך אים שוין גערופן פּשוט „אַרעלע“... אַלץ וואָס איך פּלעג זען אין טעאַטער, פּלעג איך „נאָכמאַכן“ אין דער היים. נישט געווען קיין פאַמיליען שמחה אָדער „פּשיענטשע“, דער טאַטע זאָל מיך נישט אויפפאַדערן:

— „נו, שלאַמעק, ווייז עפעס פאַר די געסט“...

נאָך יאָנאַסן איז דער טאַטע געווען מיין גרעסטער פאַרערער, הגם ער פּלעגט טענהן:

— „גאָט זאָל מיך באַהיטן, מיין קינד זאָל ווערן אַן אַרומשלע־פּער“...

אַ מאָל, ווען קיינער איז אין דער היים נישט געווען, האָב איך באַשלאָסן אָפּצושפּילן אַ סצענע פּון „שמשון הגבור“, אָבער טאַקע מיטן גאַנצן קנאַק: מיט דעקאָראַציעס, רעקוויזיטן און אַלע נויטיקע אַקסעסואַרן. כּדי צו זען „ווי דאָס קומט אַרויס“, האָב איך די סצענע אָפּגע־שפּילט אַנטקעגן אַ הויכן שפּיגל, וואָס איז געשטאַנען צווישן צוויי פּענצטער.

יאָנאַס האָט געהאַלטן צוויי הויכע באַרשטן — דאָס האָבן באַדאַרפט זיין די זיילן וואָס האַלטן אונטער דעם פּאַלאַץ; אויף די באַרשטן האָב איך אוועקגעלייגט קליינע האַנט־בערשטלעך און אַנדערע קעגנשטאַנדן — דאָס האָבן באַדאַרפט זיין די פּלישתים...

נאָכן צוגרייטן די „דעקאָראַציע“ האָב איך מיך געשטעלט צווישן די צוויי „זיילן“, אַרומגעקוקט זיך מיט אַ „גולנישן“ בליק און אַ געשריי געטון אַלס אַבעלמאַן: „תּמות נפּשי עם פּלישתים!“

דער פּאַלאַץ מיט אַלע פּלישתים איז, פאַרשטייט זיך, איינגע־פּאַלן, אָבער פּונעם גרויסן שפּיגל איז פאַרבליבן נאָר די ראַס...

זיגמונט טורקאוו

מיין גבורה האָט מיך דאָן געקאָסט אַ שייַן ביסל טרערן און אויף להבא האָב איך מיך שוין באַמיט צו שפּילן ווייניקער נאַטוראַליסטיש... ווען ס'פלעגט זיך מאַכן אַ שבת פאַרנאַכט אָן דעם באַזוך פון פרוי דרייזין מיט די יתומים, פלעגט דער טאַטע אונדז אָננעמען פאַר די הענט לעך, אַרומשפּאַצירן איבער דער שטוב און דערצײלן פאַרכאַפּנדיקע סצע-נעס פון טעאַטער...

איך האָב מיך געזען אַלס דער גרויסער יידישער העלד, ווען דער טאַטע פלעגט שילדערן ווי בר כוכבא, "זיצט אויף דער קאַנאַפּע אין אַ שלאָפּראָק, רייכערט אַ גוטן ציגאַר" און פירט אָן מיטן פאַרהער איבער דעם אַלטן אליעזר...

ווען דער טאַטע האָט אַ טופּע געטון מיטן פּוס און אויסגעשריען: „פאַראורטיילט צום טויט!“ האָט זיך מיר אויסגעוויון, אַז איך וואָלט דאָס בעסער געמאַכט און איך וואָלט געזאָגט נישט „צום טויט“, נאָר „צום טאָט“, ווי פּיינהאַרץ האָט מיך געלערנט... אזוי פאַסט זיך בעסער פאַר אַ קעניג און אַ העלד...

מיטן אָנקומען אין מוראַוולאָווס שולע האָב איך מיר פאַרשאַפט אַ נייעם „רעפּערטואַר“: פּושקינס און מיצקעוויטשעס לידער און אייניקע מאָנאָלאָגן, וועלכע איך האָב געהערט פון די גראַמאַפּאָן-פּלאַטן.

פון „מאַך אַ דראַמאַטישע מינע“ איז געוואָרן: „דעקלאַמיר עפעס“. און איך פלעג מיך נישט לאָזן צוויי מאָל בעטן...

צו מיין „קאָמישן רעפּערטואַר“ האָט דאָן געהערט דער מאָנאָלאָג אין רוסיש: „דער טאַסט פון אַ סוחר“, וועלכן דער אַרטיסט דאַלמאַטאָוו האָט „אַריינגעזאָגט“ אין דער פּלאַטע.

דאָס איז אַ רעדע פון אַ שיכורן רוסישן קופּיעץ, וועלכער שלוקערצט און גרעבסט און פּלאַפּלט כלערליי אַכסורדן... צוליב דעם דאָזיקן מאָנאָלאָג האָבן מיר אַ מאָל געהאַט אַ סך עגמת נפש.

דער טאַטע האָט געהאַט אייניקע פּריינט פון צווישן די רוסישע באַאַמטע, וועלכע פלעגן אָפט אַרויסקומען צו אונדז אויף דאַטשע צו פאַר-ברענגען אַ זונטיק ביי אַ קערמל און אַ שנאַפּס.

פראגמענטן פון מיין לעבן

זיי האָבן זייער געהאַלטן פון טאַטן צוליב זיין ברייטער האַנט און ערלעכן כאַראַקטער; ס'האָט זיי אויך שטאַרק אימפּאַנירט אונדזער עכט רוסישער פּאַמיליען נאָמען, טורקאַוו.

כדי צו „כשרן“ דעם דאָזיקן פּאַמיליען נאָמען, האָט זיך דער טאַטע אפילו געלאָזט אָפּדרוקן וויזיט־קאַרטן: „ניקאָלאַי איוואַנאָוויטש טור־קאַוו“...

פון טאַטנס נאָמען, נפתלי איז אַלזאָ געוואָרן דער הונדערט פּראָ־צענטיק רוסישער „ניקאָלאַי“ און פון זיידנס — יונה, דער „איסטינאָ־רוסקי“: איוואַן...

דער טאַטע פלעגט זאָגן, אַז אזוי ווי ער מוז אַלס פּרעזעס פון פּאַר־שידענע פּילאַנטראָפּישע אינסטיטוציעס אָפט אַנקומען אין די „הויכע פּענצטער“ איז אַ סך באַקוועמער צו הייסן „ניקאָלאַי איוואַנאָוויטש“... מיר האָבן געהאַט אַ סך פּלאַטן אין דער רוסישער שפּראַך און פון זיי האָב איך געשעפּט מיין „רעפּערטואַר“.

דער מאַנאָלאָג פונעם רוסישן שיכורן קופּיעץ פלעגט שטאַרק אויס־נעמען און איך פלעג אים ביי יעדער געלעגנהייט „אַפּשפּילן“.

האָט עס אָבער שטאַרק באַליידיקט דעם טאַטנס רוסישע פּריינט, וועלכע האָבן אין דעם געזען אַן אָפּתווקן פון רוסישע סוחרים...

דער טאַטע האָט זיך פּאַרענטפּערט, אַז דאָלמאַטאַוו אַליין האָט עס „אַריינגעזאָגט“, אָבער ס'האָט נישט געהאַלפּן:

— וואָס עס מעג דאָלמאַטאַוו, טאָר נישט אַ יידיש יינגל...

ווען מיר האָבן זיך פון גענשע איבערגעצויגן אויף מילע 38, האָט זיך בכלל מיין „פּאַפּולערקייט“ אָפּגעשטעלט אויף אַ געוויסער צייט.

ס'איז אונדז צוגעקומען דער דריטער ברודער, מאַרק, און ער האָט אָפּגעצויגן די גאַנצע אויפּמערקזאַמקייט פון מיר מיט יאָנאַסן.

די גאַנצע פּאַמיליע האָט באַווונדערט זיין „וואָג“, זיינע גרויסע אויגן, להיפּוך צו אונדזערע און, דער עיקר, זיין „כוח הדבור“, וואָס האָט זיך געלאָזט הערן איבערן גאַנצן הויף.

מיין „שטערן“ איז צוליב אים אויף אַ צייט פּאַרטונקלט געוואָרן... איין פעטער „סראָכאיעס“ איז מיר טריי געבליבן... און ווען איך

זיגמונט טורקאוו

פלעג אים באזוכן אין זיין וווינונג אויף מוראנאָווסקע 16, האָב איך געמוזט מיין גאַנצן „רעפערטואַר“ איבערשפּילן... דעם פעטערס חבר, מענדל קאַמאַשנאַכער, איז געווען דער שטענדיג קער „ערן־גאַסט“ ביי די דאָזיקע פּראָדוקציעס. זיי פלעגן זיך כּסדר איר בערקוקן, טשמאַטשקען מיט די ליפּן און ביים סוף פלעגט מיר מענדל אַ קניפּ טון אין באַק און זאָגן צום פעטער: — „סראָכאַיעס, איר זייט גערעכט! ער וואַקסט אַן אַרטיסט!“.

XII

דזשיקע 44

מיר געפינען זיך אויפן אָרט, וווּ ס'האַבן זיך אַמאָל געקרויצט די
גענשע און דזשיקע.
דורך דעם וועג פלעג איך גיין אין חדר, אין שולע, אָדער צום גענ-
שער בית־עלמין אָפּגעבן דעם לעצטן כבוד אַ קרוב צי אַ פּריינט.
דורך דעם וועג האָב איך באַגלייט צו איר אייביקער רו אסתר רחלען
און אַ פּאָר יאָר שפּעטער מיין מאַמען.
נאָכן אומקערן זיך אַהיים פון אַ נסיעה, פלעג איך קודם כל באַ-
זוכן די דאָזיקע צוויי קברים, דאָס זעלבע פּארן אָפּפּאַרן אין אַ רייזע.
דאָס מאָל בין איך אויך געווען דאָרט...
אין מאי 1940 איז דאָרט צוגעקומען אונדזער טאַטנס קבר, האָב
איך אים אָבער נישט געקאָנט געפינען.
די שוועסטער האָבן אינגאַנצן נישט קיין קבר... דורכן זעלבן וועג
זענען זיי דאָך געגאַנגען צום אומשלאַג־פּלאַץ... אפשר טאַקע פאַרביי-
געגאַנגען דאָס אָרט, וווּ איך שטיי איצט.
דאָס איז די הייליקסטע גאַלגאַטע פון אַלע צייטן! אָט שטייט זי
מיר פאַר די אויגן, „אַ לעבעדיקע“, די דאָזיקע גאַלגאַטע...
כ'בין דאָך באַשאַנקען מיט אַ רייכער פּאַנטאַזיע!... און איך —
ווי זאָגט אהרן צייטלין — „איך מאַך ווערטער“...

**
*

פון גענשע 5 האָבן מיר זיך אַריבערגעצויגן אויף מילע 38, פון
דאָרט אויף פּושעיאָוד 13 און פון פּושעיאָוד 13 זענען מיר אַריבער, אין
סאַמע „ברען“ פון דער רעוואָלוציע, אויף דזשיקע 44.

זיגמונט טורקאז

אין יענער צייט איז דאס אָרט, וווּ ס'האָבן זיך געקרייצט די צוויי פּרינציפּאַלע יידישע גאַסן, געווען דאָס געפּערלעכסטע.
דער פּאַפּולערער שטאַט-משוגענער, לייבעלע טענצער, פּלעגט זיך אַרומדרייען אָן אומעטיקער מיט זיינע שטעקנס, — אָן אַ קנעלונג.
אין די „רויאיקע“ צייטן פּלעגן אָפט מאַרשירן מיליטערישע אָרקעס-טערס איבער די גאַסן, האָט לייבעלע טענצער געהאַט וואָס צו טון!
ער פּלעגט ניין אויבן-אָן, צוגלייך מיטן קאַפּעלמייסטער, און „די ריזשירן“ מיט זיינע שטעקנס צום טאַקט פּון די מיליטערישע מאַרשן.
זיין ציגן פנים מיטן אויסגעקראַכענעם בערדל איז געווען קאַנצענ-טריט... דער צילינדער טיף אַראָפּגעצויגן איבער די אויערן... די אומד-צייליקע „מעדאַלן“ אויף זיין צעריסענער קאַפּאַטע האָבן צוגעטאַנצט ביי יעדן הויב מיט די שטעקנס.

מיר פּלעגן אים נאָכלויפּן און „צוגעבן קוראַזש“, ער פּלעגט אָבער אויף אונדז קיין אַכט נישט לייגן און ריטמיש מאַרשירן פּאַראַוים פּאַר דעם אָרקעסטער.

די מיליטערישע קאַפּעלמייסטערס זענען שוין געווינט געווען צו זיין „מיטאַרבעט“, מיט דער צייט איז ער געוואָרן אַן אָרגאַנישער באַ-שטאַנדטייל פונעם אָרקעסטער.

אַפילו זיין קאַנקורענט, דער צווייטער פּאַפּולערער משוגענער „שלמה קישקע“, פּלעגט אין אַזעלכע מאָמענטן דרך ארץ קריגן פּאַר אים... ער פּלעגט אָנשפּאַרן זיין גרויסן וואַסער-קאַפּ אין אַ וואַנט, באַ-טראַכטן זיין חבר מיט די קעלבערנע אויגן און אין אַ מאָדנער גרימאַסע צעקרימען זיינע פעטע ליפּן. דאָס האָט ער מסתמא געשמייכלט אַזוי.

ביז ס'האָבן זיך דערהערט די קולות פון די קליינע שטיפּערס:
— „שלמה! לייבעלע איז אַ גענעראַל און דו ביסט אַ קישקע, אַ קישקע!“...

ער פּלעגט דעמאָלט אַריינפאַלן אין אַ ווילדע רציחה און זיך וואַרפן אויף די יינגלעך מיט ביטערע קללות. די יינגלעך זענען אָבער געווען פּלינקער פון אים און זיך צעלאָפּן אין אַלע זייטן... פּלעגט ער דעמאָלט אויסלאָזן זיין כעס אויף אַ דערוואַקסענעם, וואָס איז אים צופּעליק געקו-

פראגמענטן פון מיין לעבן

מען אונטערן האנט. דאָס האָט אונדז נאָך מער געוויילט און די גאָס איז פאַרהילכט געוואָרן מיט זאָרגלאָזן קינדערשן געלעכטער...
ווען מיר האָבן זיך אַריבערגעצויגן אויף דזשיקע 44, פלעגן שוין קיין מיליטערישע אָרקעסטערס נישט מאַרשירן איבער די גאָסן. סיידן באַגלייטן אַ לוויה פון אַ געפאַלענעם הויכן מיליטערישן טשין.
אַ געווענלעכן סאָלדאַט, וואָס איז געפאַלן פאַרן „קיווער און פאַד מערלאַנד“, פלעגט מען מקבר זיין אָן מוזיק...
ביי אזאַ לוויה אָבער פלעגט זיך קיין ציווילער נישט טאַרן ווייזן אין גאָס...

פאַטרוֹלן פון וואָלינצעס, אָנגעפירט דורך פּאָליצייאַישע פּריסטאַר וועס און „רעוויראָוועס“ זענען געווען פונאַנדערגעשפּרייט איבער ביידע טראַטואַרן און אָפּגעהיט די פּראָצעסיע פאַר אַ „שלעכט אויג“.
נאָר לייבלעך טענצער און שלמה קישקע האָבן געהאַט די פּריווילעגיע פריי זיך צו באַוועגן איבער די יידישע גאָסן...
זיי זענען געווען „בלאַגאַנאַדיאָזשנע“...

**

אין זיין בוך „חורבן וואַרשע“, דערמאָנענדיק דזשיקע 44, גיט מיין ברודער יאַנאַס צו אין קלאַמערן: „וויפּל דעראַינערונגען זענען ביי מיר פאַרבונדן מיט דעם הויז פון מיין קינדהייט!“...
זענען מיר דאָך געווען דעמאָלט גלייכע שותפים, מיט קאַנטראַקטן, חתימות, שטעמפלען...
שותפים צו אַט דער זאָרגלאָזער, אימפעטפולער און ראַמאַנטישער קינדהייט!

דער פּאָטער איז געווען אַדמיניסטראַטאָר פון הייזער און דאָס איבער־נעמען דזשיקע 44 איז געווען פאַר אים אַ גרויסע דערגרייכונג. אונדזער פּאַמיליע איז צו יענער צייט שוין באַשטאַנען פון זעקס נפשות: די עלטערן און פיר זון — זענען אויך די הוצאות שטאַרק געוואַקסן.
דזשיקע 44 האָט דאָס אַלץ געדעקט מיט ריווח.
דאָס דאָזיקע הויז האָט מיט זיך פּאַרגעשטעלט אַ מלוכה פאַר זיך. דריי אומגעהויער לאַנגע הייף, פון וועלכע די ערשטע צוויי זענען גע-

זיגמונט טורקאוו

ווען אַרומגערינגלט מיט געדיכט באַוווינטע הייזער-בלאָקן; דער דריי-טער — מיט שפייכלערס און סקלאַדעס. אַ טויזנט נפשות האָבן געוווינט, געאַרבעט, געהאַנדלט און געמוטשעט זיך אינעם דאָזיקן הויז.

לכתחילה האָבן מיר געוווינט אין דער אינעווייניקסטער אָפיציע און געהאַט פאַר אַ שכן דעם „רעוויראָווי“ גראַף מיט זיין פאַמיליע.

אַ הויך דעם הייזוועכטער זענען דאָס געווען די איינציקע קריסט-לעכע שכנים אין אונדזער הויז.

גראַף, פון דייטשער אָפּשטאַמונג, האָט גערעדט אַ געשמאַקן פּאָלקס-טימלעכן יידיש, מיט העברעאישע ווערטער דורכגעפלאַכטן, און איז מיט אַלעמען געווען אַ פאַן-בראַט. די איינוווינער פון פערטן „אומשאַסטאַק“, צו וועלכן אונדזער הויז האָט געהערט, האָבן זיך טאַקע צוליב גראַפן געפילט זיכערער ווי די איינוווינער פון אונדזערע באַצירקן. מיט גראַפן האָט מען געקאָנט „דורכקומען“ און ער פלעגט צו דער קאָמפּליצירסטער סיטואַציע געפינען אַן אויסוועג.

ווען גאַסן-הענדלער פלעגן אויף גיך כאַפן זייערע קווישלעך און קעסטלעך און נעמען אַנטלויפן אינעם אָנבליק פון אַ „קנעפל“, איז גע-נוג געווען זיי צו באַרואיקן: „האַטס נישט קא מורא, ס'איז גראַף...“ און די הענדלער האָבן זיך צוריקגעשטעלט האַנדלען.

גראַף פלעגט זיך טאַקע מאַכן אַוועקקוקן און גוטמוטיק גלעטן זיינע געדיכטע וואָנצעס מיטן קליינעם בערדל...

— „זיי זענען דאָך נעבעך קבצנים — פלעגט ער טענהן — די גכירים וועלן שוין פאַר זיי באַצאָלן“...

אין „יענע“ צייטן פלעגן גראַפן באַגלייטן אין גאַס, אַ הויך אַ פאַט-רוף פון וואָלינצעס, זיינע צוויי זון, רישאַרד און יוזעף.

זיי זענען געווען אין אונדזער עלטער און מיר פלעגן זיך גערן מיט זיי שפילן און מאַכן צוזאַמען די לעקציעס.

זיי האָבן שטאַרק ליב געהאַט זייער פאַטער און נישט געלאָזט אים אַליין גיין אין גאַס אויס מורא פאַר אַן אַטענטאַט. צו די וואָלינצעס האָבן זיי נישט געהאַט קיין צוטרוי... ווי נאָר זיי פלעגן דערזען פון ווייטנס אַ לאַנגע פעלערניגע, אַדער אַ שוואַרץ העמדל, פלעגן זיי זיך שנעל דערנענטערן צום פאַטער און אים וואָרענען:

טראגמענטן פון מיין לעבן

— „טאטא, גיי אריין אין טויער“...

ס'האט מיך דאן שטארק גערירט דאס דאזיקע ציטערן פון קינדער איבער זייער פאטערס לעבן.

א מאָל האָב איך מיך פאַרקוקט אויף אַן עלעגאַנטן „רעוויראַווע“ מיט אַ בלאַנד, געשניצט בערדל, אַלאַ ניקאָלאַי דער צווייטער, וואָס איז געגאַנגען אויף דער אַנדערער זייט גאַס.

ס'איז געווען אַ שיינער זומער טאָג און די זון האָט זיך געשפיגלט אין די גאַלדענע קנעפּ פון זיין ווייסן זומער־אוינפאַרם... איך האָב גע־קוקט אויף די פינקען וואָס די קנעפּ האָבן פונאַנדערגעוואָרפן אַרום זיך... פּלוצלינג האָט זיך דערהערט אַן אָפּגעהאַקטער קלאַפּ... איבערן ווייסן מונדיר האָט אַ שפּראַך געטון מיט רויטע פינטעלעך... דער „רעוויראַווע“ האָט זיך אַראָפּגעזעצט אויפן טראַטואַר און אַ קלאַפּ געטון מיטן קאַפּ אין מויער...

מ'האָט אָנגעהויבן צו לויפן און צו פאַרמאַכן די טויערן. איך בין קוים אַריין אין אונדזער טויער נומער 44. כ'האָב דאָרט געטראָפּן גראַפן מיט די זין, זיי זענען געווען בלאַס און אים נישט געלאָזן אַרויסגיין אין גאַס...

איך האָב זיך דעמאָלט נאָך שטאַרקער צוגעבונדן צו זיי...

ווען אונדזער פאַמיליע האָט זיך באַדאַרפט פאַרגרעסערן, זענען מיר איבערגעגאַנגען אין אַ גרויסע דירה אין פּראָנט. די פענצטער פון דער דירה זענען אַרויס אין גאַס און מיר האָבן געהאַט אַנטקעגן זיך די וואָלינסקע און די גאַנצע ברייט פון דער דזשיקע, אָנהויבנדיק פון תּפּיסה ביז צו דער מילע.

מיר האָבן אויך געהאַט אַנטקעגן זיך דעם „ביאַסקאָפּ“ מיט זיינע צוציענדיקע פּלאַקאַטן פון אייגענער אויסאַרבעטונג.

אין שכנות פון אונדזער דירה איז געווען אַ גרויסער זאַל, וווּ ס'פּלעגן פאַרקומען חתונות, טאַנץ־לעקציעס, פאַרוויילונגען און „קאַנ־צערטן“.

איך האָב געהאַט „פּרייען אַריינגאַנג“ אויף אַלע חתונות און בין געוואָרן אַ גוטער ברודער מיט די בדהנים און קלעזמאַרים. ספּעציעלע אויפּמערקזאַמקייט האָט ביי מיר אַרויסגערופן געצעלע בייגאַט, וואָס

זיגמונט טורקאוו

פלעגט „באוויזן חירושים“ אויף זיין מויל־הארמאָניע. ער פלעגט אויפֿן טרעטן אויף „בעסערע“ חתונות און קאָנצערטן און אַרויסרופן באַווונדערונג מיט זיין פענאָמענאַלער מוזיקאַלישקייט און זכרון. נישט געווען קיין אָפּערע, סימפּאָניע, ציגיינער־ראָמאַנס אָדער פּאָלקס־ליד, וואָס געצעלע בייגאַט זאָל אייך נישט קאָנען אָפּשפּילן און טאַקע מיט „האַרץ און נשמה“.

דער עולם פלעגט אַנקוועלן פון זיין יידישן קנייטש און קרעכץ, פון די חזנישע דריידלעך און „פּאַלצעטלעך“ און קיינעם איז נישט איינגעפּאַלן, אַז דאָס האָט ער אזוי פּאַריידישט וואַגנערן, בעטהאַווענען און שאָפּענען... וועגן אַ יידיש „שטיקל“ איז דאָך אָפּגערערט... „אַ יידיש שטיקל“ איז, פּאַרשטייט זיך, געווען אַ רומעניש וואָלעכל אָדער אַ דאָינע. דאָ איז ער געווען אין דער היים און די צוהערער אין זיבעטן הימל!

ער האָט אויסגעזען ווי אַן אמתער ציגיינער, ווי איינער פון די, וואָס מען טרעפט אָפט אין די טיפּיש רומענישע אָרקעסטערס.

אַ פעך שוואַרצער, גאָלדענער קאַפּ, אַ פייערדיקער בליק וואָס ווינקט גנביש אַרויס פון די גרויסע אויגן־ווייסלעכץ; געדיכטע, שוואַרצע ברעמען, דיקע, רויטע ליפּן, בלענדנדיק ווייסע ציין...

נישט איין כלה פלעגט פון אונטערן חופּה־שלייער כאַפּן אַ בליק אויפּן דאָזיקן ציגיינער פנים און אין האַרצן באַדויערט, וואָס איר חתן האָט נישט אַזעלכע אויגן...

געצעלע האָט געהאַט גרויס דערפּאָלג ביים „שיינעם מין“ און ווען ער וואָלט נאָר געוואָלט, וואָלט ער געקאָנט מאַכן אַ גרויסע קאַריערע...

געצעלע בייגאַט איז געווען אַן ערלעכער מענטש און דערצו אַ קינסטלער, וואָס האָט ליב זיין אינסטרומענט. איז ער נישט אַראָפּ פון גלייכן וועג, נאָר חתונה געהאַט מיט „לייטן גלייך“ מיט אַן אָרענטלעך מיידל, אַן „ערלעך, כשר קינד“. ער האָט זיך מיט דעם תמיד געגרויסט. געצעלע האָט געהאַט אַ סך טאַלענט, אָבער ווייניק מזל.

אונדזערע פּאָלקס־קינסטלער פלעגן אויפּפלאַמען מיט אַ בלענדנדיק ליכט און גיך פּאַרלאָשן ווערן פונעם ווינט וואָס האָט געבלאָזן אויף זיי פון אַלע זייטן...

פראגמענטן פון מיין לעבן

געצעלע איז קראַנק געוואָרן אויף טובערקולאָז. גוטע ברודער האָבן אים געוואָלט העלפן, ער האָט אָבער די הילף נישט אָנגענומען: ס'איז אונטערן כבוד פון אַ קינסטלער! פלעגט ער אַרומגיין אַ קראַנקער איבער די פענסיאָנען פון דער „ליניע“ און צושפילן צום עסן פון די „לעטני-קעס“...

אזוי האָט ער דורך דער האַרמאָניע אַרויסגעבלאָזן פון זיך די נשמה.

אין דער זעלבער סאַלע אויף דזשיקע 44 האָב איך דערקענט נאָך אַ מערקווירדיק פּאָרל קלעזמער: דאָס איז געווען אַ פידלער און קאַנטראַ-באַס, וואָס פלעגן אויך מהנה זיין די „ליניע“ מיט זייער שפּילן.

דער פידלער, אַ הויכער, דאַרער, אומעטיקער ייד מיט אַ געל בערדל, האָט אויסגעזען ווי אַ לולב וואָס שאַקלט זיך גלייכצייטיק צום טאַקט פון זיין סמיטשיק... דער קאַנטראַבאַס ווידער, אַ קליין שמיכלענדיק יידל מיט אַ פנים פון אַ וויעווירקע, מיט אַ הויקער פון פאַרנט און פון הינטן, האָט אויסגעזען ווי אַן אַתרוג נעבן זיין שיתוף, דעם לולב.

בידע פלעגן זיי גיין פון וויליע צו וויליע נישט אַרויסרעדנדיק צו זיך קיין וואָרט, איינער אַ ברוגזער, דער צווייטער אַ פריילעכער און מיר פלעגן זיי טאַקע רופן „בערל מיטן פידל, שמערל מיטן באַס“...

ווען חברה קליינוואַרק פלעגט זיי גוט דערגיין די יאָרן, פלעגט דאָס הויקערל פּלוצלינג אָנהויבן שעלטן מיט אַזעלכע אויסטערלישע קללות, אַז מיר פלעגן אלע בלייבן פאַרנאַפט און זיך הידושן, פון וואַנען עס נעמט זיך צו אַזאַ קליין נפּשל אַזאַ „כוח הדיבור“ און אומאויסשעפלע-כער קוואַל פון קללות און ניבול פּה. מיר איז קיינמאַל נישט אויסגע-קומען צו הערן אַזאַ פּילפאַרביקן און קאַמפּליצירטן „לעקסיקאָן“ ביי קיין שום מאַרק-יידענע אָדער אונטערוועלט-מענטש, וואָס זענען, ווי באַקאַנט, ספּעציאַליסטן אין דעם זשאַנר... און שעלטן פלעגט ער מיטן זעלבן אייביקן שמיכעלע אויף זיין וויעווירקע-פנים...

ווען דוד הערמאַן האָט אויפגעפירט ביי די „ווילנער“ דעם „דיבוק“, האָט ער דעם דאָזיקן פּאָפּולערן דועט אַרויפגעפירט אויף דער בינע צווישן די קלעזמאַרים וואָס קומען מיטן חתן.

זיגמונט טורקאוו

הגם דער דאָזיקער נאטוראַליסטישער דעטאל איז געווען אין סתירה מיטן סטיל פון הערמאנאס אויפפירונג, האָט ער אָבער שטאַרק אויסגע- נומען ביים עולם.

פון דעמאָלט אָן זענען אונדזערע קלעזמער געוואָרן די געשווירענע אנטוילנעמער אויף טעאַטראַלע חתונות און שמחות. ווען איך האָב געשמעלט אין „צענטראַל“ - טעאַטער מענדעלעס „פּריזיוו“, האָבן זיי אויך געצויגן די אויפּמערקזאמקייט פון עולם מיט זייער צושפּילן צום פּורים-שפּיל. אין די אַנטראַקטן פּלעגט דאָס הויקערדיקע וויערוויקל פאַרוויילן די אַקטיאָרן מיט זיינע קללות און נבול-פה.

**

דער דריטער הויף פון דזשיקע 44 האָט אונדז געדינט אַלס רחבות-דיקער שפּיל-פּלאַץ. דאָרט פּלעג איך מיך פאַרוואַנדלען אין אַ רויטהוויטיקן אינדיאַנער און אָרגאַניזירן געיעגן אויף שטשורעס, מיט וועלכע עס זע- נען פּול געווען די שפּייכלערס.

מיר פּלעגן אויך דאָרט מושטרירן אונדזערע „קאַלייקעס“ קעגן די „שונאים“ פון אַנדערע הייף, אויסבאַהאַלטן דאָרט אונדזערע געפאַנגענע און מלחמה טראַפּיען, ביז ס'איז נישט געשלאָסן געוואָרן אַ שלום-אַפּמאַך. מיר פּלעגן דאָרט אַרומלויפן איבער די דעכער מיט גראַפּס זינדלעך און פאַרנאַרן פּרעמדע טויבן אין זייערע טויבן-שלאַקן... דאָרט איז געווען פאַר אונדז די „גרויסע, פרייע וועלט“...

אויף דזשיקע 44 האָבן זיך אָנגעהויבן אונדזערע „אָרגאַניזירטע“ פאַרשטעלונגען פאַר בילעטן: צוערשט אין אונדזער דירה און דערנאָך אינעם גרויסן זאַל פון יאַנקאָוויאַקס פּריוואַט שולע, וואָס האָט זיך גע- פונען אינעם זעלבן הויף.

אויף דזשיקע 44 האָב איך געהאַט די מעגלעכקייט זיך צוצוקוקן צו די ראַנגלענישן פונעם יידישן אַרבעטער, צו זיין נעבעכדיקן לעבן און אין דער זעלבער צייט צום פאַרשווענדערישן און זאָרגלאָזן לעבן פון די באַלעבאַטים.

פראגמענטן פון מיין לעבן

איך פלעג מיך צוהערן צו די טרערן און בקשות פון די אָרעמע שכנים, ווען זיי האָבן נישט געקאָנט איינצאָלן די פּאָר רובל דיר-הינעלט צו דער צייט און די קאָטעגאָרישע פּאָדערונגען פון די באַלעבאָטיגטן: — אָדער געלט, אָדער אַרויסוואַרפן אויף דער גאַס די פענטאַ-קעס!...

איך פלעג צווען די טרערן פון אונדזער מאַמען בעתן „איינשטעלן זיך“ פאַר אַן אָרעמען „לאַקאָטאָר“ און רחמנות האָבן אויפן טאַטן ווען ער פלעגט זיך פאַרענטפערן פאַר דער מאַמען:

— וואָס זשע ווילסטו, מען זאָל מיר אָפּזאָגן פון דער שטעלע?... איך האָב מיך אַלזאָ צום ערשטן מאָל אָנגעשטויסן אויף קאַנפליקטן צווישן אַרבעט און קאַפיטאַל און בין געווען אַן ערות פון דעם קאַמף וואָס האָט זיך דאַן אָנגעהויבן צו אַנטוויקלען צווישן די צוויי עקסטרעמע צדדים.

אויף דושיקע האָב איך דערקענט די יידישע גאַס מיט איר היר-האַ, מיט אירע סוחרים, גאַסן-הענדלער, מעקלער, מלמדים, קרעמער און בעלי-מלאכות.

איך האָב דערקענט די יידישע אונטערוועלט מיט די לאַסט-גנבים, קעשענע-גנבים און שפּרינג-גנבים, וועלכע האָבן באַוווּזן ווונדער פון גע-שיקטייט, דערפּינדערישקייט און דרייסטיקייט. איך האָב דערקענט זייער אייגנאַרטיקע עטיק און דערלערנט זייער זשאַרנאַן און פּאַלקס-לידער. נישט איינמאָל פלעגט אַ חברה-מאַן, וואָס האָט „געהאַלטן וואַך“, מיך וואָרענען:

— דו, יאַט, וואָס קוקסטו, טראָג זיך אָפּ פון דאַנען!... ער האָט מיר דאָס צוגעוואָרפן פאַרבייגייענדיק, קוים דאָס מויל געעפנט, אָבער פון זיין בליק האָט אַרויסגעקוקט אַזוי פיל „אויטאָרי-טעט“, אַז איך בין נישט טויט, נישט לעבעדיק אַרויפגעלאָפן אַהיים און אַראָפּגעקוקט פון פענצטער, צי מען יאָגט מיך נישט נאָך... הגם איך האָב געווסט, אַז גנבה איז אַ פאַרברעכן און מען איז דער-מיט עובר אויף איינעם פון די צען געבאָטן, האָב איך פונדעסטוועגן דרך ארץ געהאַט פאַר די דאָזיקע דרייסטע, הפּקרדיקע חברה-לייט וואָס גע-פינען זיך אין אַ שטענדיקער געפאַר.

זיגמונט טודקאוו

נישט איינמאל פלעג איך זיין אן עדות פון א דורכגעפאלענער „אונטערנעמונג“ און פון דעם אומברעהמנותדיקן פסק, וואָס דער שליממולדיקער ננב פלעגט אויפן אָרט באַקומען.

ס'פלעגן נישט העלפן די טרערן און געוואַלדן פון דער „כלה“, וואָס איז ווי פון אונטער דער ערר אויסגעוואַקסן; דאָס איינשטעלן זיך פון די „פאָך-קאַלעגן“, וועלכע פלעגן זיך באַמיען אים אַפצושלאָגן... דער קרבן פון אזא לינטש פלעגט אַפטמאל בלייבן ליגן א האַלב־טויטער אין א קאַל־לזשע בלוט...

מיין סימפאטיע איז אין אזא פאל געווען אויף דער זייט פונעם געשלאָגענעם און מיר האָט זיך זייער געוואַלט, אז ס'זאל געשען עפעס א נס, און דער געשלאָגענער זאל זיך וואַרפן אויף זיינע שלעגער און זיי געבן א פסק...

אין א סך יאָרן אַרום האָב איך מיך דערמאָנט אין דעם דאָזיקן גע־פיל, ווען איך האָב צום ערשטן מאל געזען אן אַקסן־קאמף אין לימא, פּערו.

דאָסמאל האָב איך מיטגעפילט דעם באַפאלענעם אַקס און האָב אין האַרץ געווונטשן, ער זאל זיך אַפּרעכענען מיט דער באַנדע קצבים אין די אַפּרעטן־מלבושים, וואָס האָבן זיך אָנגעזעצט אויף זיין לעבן.

אויף דזשיקע האָב איך אַפט געזען די „שוואַרצע פעלערינעס“, פאַר וועלכע דער „גענעראַל גובערנאַטאָר אַליין“ האָט געציטערט...

איך האָב געזען די צוגעשיקטע „וויראַקן“ (טויט־אורטיילן) מיט אן אַפּגעשטעמפלטער שוואַרצער האַנט...

איך געדענק זייער אינטערווענץ ביים טאטן פאַר אן אַרעמען לאָך קאַטאָר און ווי דער טאטע פלעגט זיך פאַרענטפערן:

— וואָס ווילט איר פון מיר, איך בין דאָך נישט מער ווי א „מענטש“ ביי יענעם! גייט צום ווירט!...

די דזשיקע 44 איז געווען דער אוניווערזיטעט, וואָס האָט אונדז צוגעגרייט צום לעבן...

ווען מיר האָבן זיך פון דאָרט אין אייניקע יאָר אַרום איבערגעצויגן אינעם שכנותדיקן געסל, אויף קופיעצקע 12, און איך האָב צו זיבעצן

פראגמענטן פון מיין לעבן

יאָר אנגעהויבן באַזוכן די דראַמאַטישע שולע, בין איך שוין געווען אַ „פּאַלנער“ מענטש מיט „אַלזייטיקער“ לעבנס־דערפאַרונג.

אַזוי, לְכָל הפּחות, האָט זיך מיר דעמאָלט אויסגעוויזן...

די דזשיקע 44 האָט „געשמט“ מיט אירע שטאַרקסטע יונגלעך, מיט וועלכע די אַרומיקע הייזער האָבן זיך נישט איינגעשמעלט צו „פאַר־טשעפּען“.

דער דאָזיקער שם האָט זיך קודם כל גענומען צוליב גראַפּס זין, מיט וועלכע ס'איז געווען גלייכער צו לעבן בשלום...

דאָך האָבן זיך צווישן אונדז געפונען אויך אייניקע יידישע יונגלעך, מיט וועלכע מען האָט זיך „גערעכנט“.

אויב דוד יאַנקאָוויאַק, דעם שול־דירעקטאָרס זון, איז נישט געווען אַזוי שטאַרק, ווי למשל, שלמה מענדזשעזשיצקי, איז ער אָבער געווען דרייַסט און „ספּריטנע“ און האָט זיך געקאָנט אַרויסדרייען פון דער שווערסטער סיטואַציע. מיר האָבן צוליב דעם געהאַט פאַר אים דרך־אַרץ און אפילו אַ געוויסע צייט טאָלערירט זיין „אַנפירערשאַפט“... איך האָב זיך געהברט מיט אים, ווייל ערשטנס, איז ער געווען אַ „בעסער“ יינגל און צווייטנס, זענען אויך אונדזערע עלטערן געווען באַפריינדעט.

ס'פלעגן מיך תמיד אינטערעסירן זייערע געשפרעכן וועגן פּאָלי־טיק, וועגן דער אינערלעכער לאַגע אין דער אימפעריע, וועגן שטריקן, וואָס זענען דעמאָלט געווען אַ נייעם אין דער יידישער גאַס, און — וועגן גאָט...

יאַנקאָוויאַק איז געווען געלערנטער פונעם טאַטן און האָט עס ביי יעדער געלעגנהייט זיך באַמייט צו אונטערשטרייבן... ביי יעדער פּראַזע פּלעגט ער ציטירן קאָמפּליצירטע פאַראַגראַפּן, דעקורעטן און אָפּטמאָל אַרייַנוואַרפן אַן אומפאַרשטענדלעך לאַטייניש וואָרט...

גערעדט האָט ער שטיל, לאַנגזאַם, געציילט יעדעס וואָרט און, לויט דעם טאַטנס אויסדרוק, פּלעגט ער „אַרויסציען די נשמה“.

דער טאַטע דאַקעגן איז געווען אימפּולסיוו, דינאַמיש, האָט נישט פאַרטראַגן קיין „טויטע“ משלים און „הויך־פּאָליטיק“, נאָר באַנוצט זיך מיט „לעבעדיקע“ פּאַקטן און געמאַכט פון זיי אויספירן.

זיגמונט טורקאוו

להיפך צו יאנקאוויאקן פלעגט זיך דער טאמע ביים רעדן „קאכן און היצן“, זאגן וואס אויף דער לונג אן „דיפלאמאטיע“... היפאקריזיע און פאלשקייט האָט ער אָרגאַניש נישט געקאָנט פאַרטראָגן. נישט איינע מאָל פלעגן זיך אַזעלכע פּרילעכע דיסקוסיעס ענדיקן מיט אַ ברוגז... צוליב דעם איז דער טאמע מיט אַ סך פּריינט און קרובים אָפט געווען ברוגז. ער איז אָבער געווען אַ „ידישער גזלן“ און מיט איין גוט וואָרט האָט מען געקאָנט מיט אים צוריק שלום מאַכן.

בפרט ווען אין דעם שלום האָט זיך אַריינגעלייגט די מאַמע... זי האָט אויף אַ דיסקרעטן און צאַרטן אופן פאַרשטאַנען צו באַהערשן דעם טאַטנס „נערוון“, אָפּטמאָל אויפן השבון פון אירע אייגענע נערוון... ווי אַ ווייסע, מילדע טויב האָט אונדזער מאַמע געשאַפן די וואַרעמע אַט מאַספּערע פון ליבע, צוגעבונדנקייט און איבערגעגעבנקייט צווישן די מיטגלידער פון אונדזער פאַמיליע.

נישט בחינם פלעגן נאָענטע און ווייטע קרובים קומען צו דער מאַמע מען אויסוויינען זייער ביטער האַרץ און בעטן אויסגלייכן אַ פאַמיליען סכסוך, גראַד אזוי ווי מען פלעגט קומען צום טאַטן מיט אַ בוררות, אַ די־תורה אָדער סתם נאָך אַ פּראַקטישער עצה. די מאַמע האָט שטאַרק ליב באַקומען מיין צווייטן חבּר, שלמה מענ־דזשעזשעצקי.

הגם שלמה איז געווען מיט אייניקע יאָר עלטער פון מיר און פון אַן אַנדער „ספּערע“, דאָס הייסט פון חסידישע עלטערן, האָט זיך צווישן אונדז איינגעשטעלט אַ טיפע פּריינטשאַפט, וואָס האָט אָנגעהאַלטן ביזן סוף פון זיין יונגן לעבן. לכתחילה איז אונדזער פּריינטשאַפט געווען אַן „אויסגערעכנטע“... אים האָט אימפּאַנירט דאָס חבּרן זיך מיט אַ „סטור־דענטל“ און מיר — מיט אַן עלטערן פון מיר, אַ גרעסערן און, דער עיקר, דעם שטאַרקסטן פון גאַנצן הויף.

די גאַנצע פאַמיליע מענדזשעזשעצקיס, די עלטערן, ברידער און שוועסטער, זענען געווען הויך, ברייטבייניק, ווי די דעמבעס אויף דער פּוילישער ערד.

איז טאקע אַלץ אין זיי געווען ערדיש: סיי די פּשמות, סיי די ער־לעכקייט, סיי די אַרבעטזאַמקייט און גבורה.

די מוטער איטע־גיטל טורקאוו (געשטאָרבן אין וואַרשע אין יאָר 1929)
און די צווילינגס־שוועסטער רחל (לינקס) און שרה (רעכטס)
— בידע אומגעקומען אין טרעבלינקע

פראגמענטן פון מיין לעבן

אנטקעגנאיבער אונדזער הויז, אויף דזשיקע 41, האָט זיך געפונען זייער וויינקעלער, וווּ זיי פלעגן אליין אויסארבעטן די פארשידנסטע ליקערן, מערן און וויינען. פלעגן זיי אומעטום מיטברענגען מיט זיך דעם שאַרפן ריח פון זייער וויינקעלער.

אין די פרייע שעהען פון לערנען און פון שטיפעריי פלעג איך ליב האָבן צו פארברענגען אינעם דאָזיקן קעלער. זומער, אין די גרויסע הויזן, איז דאָך גאָר געווען אַ מוחיה אַראָפּצוגיין אַהין זיך אָפּקלן.

די גאַנצע קאָמפּליצירטע אונטערנעמונג פון אויסארבעטן, סאָרטירן, פאַקן און טראַנספּאָרטירן די קעסטלעך און פעסער האָבן אויסגעפירט די זין. דער אַלטער מענדזשעזשעצקי, האָט זיך זעלטן פאַרנומען מיט דברי חול, נאָר ער פלעגט אין אַ ווינקל פון קעלער לערנען אויפן קול אַ בלאַט נמרא.

די נשמה פונעם גאַנצן קעלער איז געווען מיין חבר שלמה. איך פלעג באַווונדערן, ווי ער פלעגט איינער אליין אויפהייבן אַ קאַסטן מיט פלעשער וויין און אַרויסטראָגן אים פון קעלער ווי אַ שפּילעכל... אויף דער גאַס האָבן צוויי געזונטע טרעגער קוים געקאַנט דערשלעפן דעם דאָזיקן קאַסטן...

שלמה פלעגט דאָס אַלץ טון מיט זיין אייגנטלעכער באשיידנקייט, אָן אַ וועלכער ס'איז כוונה צו באווייזן זיך, „סטאַווען זיך“, ווי מיר פלעגן דאָס רופן.

פאַרקערט, אָפטמאָל פלעג איך האָבן דעם איינדרוק, אַז ער שעמט זיך מיט זיין גבורה, אַז ער וואָלט בעסער געוואָלט זיין אַ געווענלעך יינגל אָדער אזוי ווי איך אַ „סטודענטל“... נישט איינמאָל האָט ער מיר פאַרטרויט, אַז ער וואָלט זיך געלאָזט אַנטון „קורץ“, אָבער ער וויל נישט מצער זיין דעם טאַטן.

אַ, ווען זיין טאַטע וואָלט נאָר דערלויבט, וואָלט ער נישט נאָר אויסגעטון די קאַפּאַטע, נאָר ער וואָלט געוואָרן... אַן אַקטיאָר!

מיין חבר שלמה האָט פאַרגעמערט אַקטיאָרן און אַלץ וואָס האָט געהאַט אַ שייכות צום טעאַטער...

אים האָב איך אַפּשר צו פאַרדאַנקען, וואָס אונדזער „טעאַטער

זיגמונט טורקאוו

שפילן" האָט אויף דזשיקע אָנגענומען דעם כאַראַקטער פון אַן „אמתן" טעאַטער, מיט אַ פּוּרהאַנג, מיט בילעמן און מיט אַן „אמתער" פּיעסע. ער פלעגט דאָך יעדן שבת גיין צו די נאַכמיטאָג-פאַרשטעלונגען אויפן מוראַנאָווער פּלאַץ, אויף די „באַניפּראַטן". ווי מען פלעגט עס רופן, און דערנאָך מיר דערציילן די נסים ונפלאות פונעם דאָרטיקן „ערמיטאזש" טעאַטער.

דאָס זעלבע פלעג איך טון נאָך מיינעם אַ באַזוך מיט די עלטערן פון אַ פאַרשטעלונג אין „עליזעאום", אָדער אין „עלדאָראַדאָ". מיר האָבן גענוי געקענט די לעבנס-געשיכטע פון יעדן אַקטיאָר, פונעם קלענסטן ביזן גרעסטן, זייערע פאַמיליע-פאַרהעלטענישן און הינדערקוליסן-סודות. געווסט, וועלכער אַקטיאָר איז אַ „פּינער" מענטש און וועלכער אַ „הולטאַי"... וועלכער איז אַ געלערנטער און פאַר וועלכן דער סופּלאָר דאַרף פאַרלייענען זיינע ראָלן, ווייל ער אַליין קאָן נישט לייענען...

מיר האָבן געווסט, אַז לאַנדע איז אַן „אינטעליגענטער און סטאַ מעטשנער" מענטש און קען מער פון אַלע וואַרשעווער אַקטיאָרן צוזאַם מענגענומען... ער האָט אַפילו געשפּילט אויף דער פּוילישער בינע, און האָט דאָרט געהייסן סטאַלסקי.

אין יאָרן אַרום, ווען איך האָב געשפּילט צוזאַמען מיט לאַנדען, האָב איך זיך פון אים דערווסט, אַז ער האָט דאָס טאַקע אָנטייל גענומען אין דעם פאַרם „אוי, זוכט דאָס קינד" אויף כלאַדנע, ווען מיט מיר האָט פּאַסירט די קאַטאַסטראָפּע...

מיר האָבן געווסט, אַז דער קאָמיקער ג. איז אַמאָל געווען אַ קע-שענע-גנב און ביז היינט האָבן זיינע אַמאָליקע חברים פון דזשיקע דרך-אַרץ פאַר אים און קומען אָפּט צו אים מיט אַ דין-תּורה... זיין ליטישע פאַמיליע האָט געהאַט דערפון גרויס האַרצווייטיק און זיינער אַ ברודער, נאָר אַ וויכטיקער מענטש, האָט אים אַ סך געלט געגעבן, ער זאָל אַרויף אויפן דרך הישר... ווען ג. האָט דאָס געלט פאַרשפּילט אין קאָרטן און נישט געהאַט וואָס צו טון, איז ער געוואָרן אַן אַקטיאָר. אַקטיאָרן רופן אים דעריבער ג. גנב... אין יאָרן אַרום איז דער זעלבער ג. אויף אַ מיס-טעריעזן אופן דערשטיקט געוואָרן פון אַ גאַספּרוי אויפן „וואַינע פּלאַץ"...

פראגמענטן פון מיין לעבן

צוליב א צופאל בין איך צו יענער צייט אויך געוואָרן אַן „איי-גענער מענטש“ הינטער די קוליסן פון טשערנאָווס רוסישן טעאטער אינעם „שוויצער זאל“.

ביי מוראוולאָוו אין שולע האָט זיך געלערנט דער יונגער טשערנאָוו, א זון פון דעם באַקאַנטן רוסישן טעאטער-אימפרעסאַריאָ מיכאַיל טשערנאָוו און פון דער דראַמאַטישער אַרטיסטין זינאַאידאַ טשערנאָווסקאַיאַ.

מיכאַיל טשערנאָוו איז געווען דער עלטסטער ברודער פון דעם שפעטער באַקאַנטן פילם-אַקטיאָר אָסיפּ רוניטש און פון דעם אַקטיאָר לווּאַוו. זיי זענען געווען אדעסער יידן און זייער אמתער נאָמען איז געווען פראַדקיין.

מיכאַיל טשערנאָוו איז געווען אַ נוטער אָרגאַניזאַטאָר און האָט אויף דער רוסישער פראָווינץ געשמט אלס בעסטער אַדמיניסטראַטאָר פון אַלע אַקטיאָרן...

אַ דאַנק זיין אויסערגעווענלעכער דיקקייט האָט ער געהאַט גרויס דערפאַלג אין קאָמישע ראָלן. בלויז זיין דערשיינען אויף דער בינע האָט אַרויסגערופן שטורמיש געלעכטער .

ער האָט נישט געקאָנט אַריינגיין אין קיין טראַמוויי און אפילו נישט אין קיין געווענלעכער דראָזשקע. ער האָט דעריבער געהאַט צו זיין דיספּאָזיטע אַ ספּעציעלע אָפּענע קאַרעטע, אין וועלכער ער פלעגט פאַראַדירן איבער די וואַרשעווער גאַסן אין זיין צילינדער און שוואַרצן שלוס-ראַק.

ער פלעגט זיך אָפט באַקלאָגן פאַר מיין פּאָטער, אז דער רבּונו של עולם האָט אים אָפּגעטון אַ שפּיצל און געמאַכט פאַר אַ קאָמיקער, הגם זיין אמתער אַמפּולאַ זענען גאָר טראַגישע ראָלן...

פון צייט צו צייט פלעגט ער טון צו להכעים דעם רבּונו של עולם און נאָך מער די טעאטער-באזוכער און זיך „אויסלעבן“ אין אַן ערנסטער ראָל...

געדענק איך זיינע אַ פאַרשטעלונג פון „זשאַן וואַל זשאַן“, א באַאַר-בעטונג פון הונאַס „לע מיזעראַבל“. אָט באַווייזט זיך אויף דער בינע טשערנאָוו מיט זיין גראַטעסק-אַנגעבלאָזענער פיגור, מיט אַ באַרד וואָס איז אים נישט געווען אימשטאַנד צו פאַרשטעלן דעם דרייגאַרנדיקן גוי-

זיגמונט טורקאוו

דער... דער עולם באמיט זיך צו באהערשן און זיך צו פארהאלטן ערנסט, ווי עם פאָדערט די סיטואַציע...

און אָט הויבט זשאַן וואָל זשאַן אָן זיין ווידוי פאַרן אַלטיטשקן גייסטלעכז... ווען ער דערמאָנט, אז ער קערט זיך אום פון קאמאָרגע, ווו ער האָט זיך קנאפע צוואנציק יאָר אָפגעמוטשעט ביי שווערער אר-בעט — ברעכט אויס אין זאַל אַ ספאזמאטיש געלעכטער, וואָס צווינגט איבערצורייסן די פאַרשמעלונג און אַראָפּלאָזן דעם פּויריאַנע... טשער-נאָוו האָט זיך נאָך דער פאַרשמעלונג באקלאָנגט פאר מיין פאָטער:

— זעט איר, ניקאָלאַי אוואַנאָוויטש, זיי ווילן מיך נישט זען אין אַן ערנסטער ראָל! נאָר קאָמיקער גיב זיי! אַ ווילדער עולם ביי אייך אין וואַרשע!...

איך פלעג אָפט קומען צו די טשערנאָווס אהיים אויף סענאטאָרסקע גאַס. דאָרט האָב איך צום ערשטן מאָל דערווען דאָס „פּריאָוטע“ לעבן פון דעם וואַנדערנדיקן אַקטיאָרן-פּאָלק, די הינטערקוליסן פון זייער לעבן. מיט דעם האָבן זיך די רוסישע פּראָווינץ-אַקטיאָרן מיט גאָרנישט אונטערשיידט פון זייערע יידישע חברים. איך האָב מיך בקרוב איבער-צייגט אין דעם, ווערנדיק אויך אַן אַריינגייער אין די שטובן פון די ראַפעלס און די קאָמפּאָניעיעצעס. אויך אין יאָרן אַרום ביי אסתר רחל קאמינסקי.

גרויסע דירות, קאָרג מעבלירט, צופעליק, אָן געשמאק, — די נוי-טיקסטע זאכן פון „באַלעבאטישקייט“.

ווי נאָר דו באַטרעטסט די שוועל פונעם פאָדערצימער, וואַרפן זיך דיר אין די אויגן: קאסטנס, קוישן, טשעמאָדאנען פון פארשידענער גרייס און פאַרעם.

מיט די דאָזיקע קאסטנס זענען אויך באַשמעלט די ווענט פון די צימערן. די קאסטנס זענען געדיכט באקלעכט מיט פּראַכט-צעלמען, אר-רעסן, באַן-שטעמפלען, נעמען פון סטאציעס, האָטעלן... אייגנארטיקע עדות פון וואַנדערונגען איבער שטעט און לענדער, מיט באַנען, שיפן און אפילו מיט פּורן, וואָס רייבן אויס מיט זייערע רעדער אַוואָלע צייכנס אויף די קאסטנס...

פראגמענטן פון מיין לעבן

בלויז דאָס גיין צופום, דאָס פיינלעכסטע בלעטל פון אַקטיאָרישע וואַנדערונגען, האָט דאָרט נישט געלאָזט קיין סמנים...

די ווענט זענען באהאַנגען מיט בילרער, פאַרטרעטן, פון וועלכע ס'קוקן צו דיר אַראָפּ די ראַזירטע פנימער אין „אַקטיאָרישע פּאַזעס...“

איינער קוקט אויף דיר מיט אַ געקינצלטער „דראַמאַטישער מינע“ און ס'ווייזט זיך דיר אויס, אז די גאַנצע וועלט האָט זיך קעגן אים פאַרזינדיקט.

אַ צווייטער לאַכט צו דיר אַראָפּ מיט אַ ברייט „האַרציק“ געלעכ-טער און וואַרפט דערביי אַ שעלמישן בליק ווי ביים זינגען דעם קופּלעט: „ער האָט געגעבן אַ פינטל מיטן אויג“...

און אַט קוקט צו דיר אַראָפּ אַ מאַן מיט אַ פרוי, אַ געטריי פּאַרל, „פאַראייניקט אין אייביקער ליבע“ און באַלד דערנעבן דער זעלבער מאַן מיט זיין צווייטער פרוי און די זעלבע פרוי מיט איר צווייטן באַשערטן אין חופּהקליידער...

זילבערנע קרענץ און פאַרוויאַנעטע בוקעטן; לענטעס מיט אויפֿ-שריפטן, אַדרעסן און באַגריסונגען אין באַגילדעטע ראַמען, בענעפיס־מתנות מיט אויסגעקריצטע שבחים אין אַ מליצהדיקער שפּראַך...

איך האָב דאָרט דערקענט די נערוועזיטעט פאַר אַ פרעמיערע, דאָס האַרצקלאַפעניש און ספּקות פאַר דעם פאַרשטייענדיקן עפּנטלעכן עקזאַל-מען פאַרן שטרענגסטן פון אלע ריכטערס: פאַרן עולם! איך האָב דער-קענט דעם אבערגלויבן וואָס גייט איבער בירושה פון איין דור אַקטיאָרן צום צווייטן; די פרייד מיט אַן אַראָפּגעפאַלענער פיעסע אָדער ראָל, ווייל ס'באַדייט דערפּאַלג; די מורא פאַר אַ געלן אַפּיש, אָדער פאַר פּייפּן אין טעאַטער — ווייל ס'איז „אַ זיכערער דורכפאַל“... די גימטריאות, סמנים, קמיעות, שפּרוכן און אנדערע סודות פון דער פּראָפּעסיע.

אַן אייגנאַרטיקע וועלט, אַ הפּקריקע, חייִשעהדיקע, אַ פאַרשינד־פאַרביקע און... פּוילע.

די ערשטע לעקציעס פון דער דאָזיקער טעאַטער עדוקאַציע האָט מיר געגעבן טשערנאַווס דירח. די רוסישע אַקטיאָרן האָבן זיך מיט גאָר נישט אונטערשיידט פון זייערע יידישע חברים. דער זעלבער שטייגער

זיגמונט טורקאוו

לעבן: אויפשטיין נאך האלכן טאג, פוסט און פאסעווען און קארטנשפיל. א ביכל איז געווען א זעלטענער גאסט אין אן אקטיארישער היים, סידן א מתנה פון א מחבר! מען פלעגט דאס אפגעבן אין „רעקוויזיט“...

בלויז מיט זייער פרומקייט האבן זיך די רוסישע אקטיארן אונטער-שיידט פון די יידישע. זעלטן וועלכער רוסישער אקטיאר פלעגט באטרעטן די בינע, נישט איבערצלמדיק זיך פריער... די גאר פרומע פלעגן זיך דער-ביי דריי מאָל בוקן ביז צו דער ערד, אויפן אלט־רוסישן שטייגער.

מיכאאיל טשערנאָוו פלעגט עס טון מיט א באזונדערער פינקטלעכ-קייט, הגם ער פלעגט פארזיכערן דעם טאטן, אז ער איז נישט געשמדט.

אין יאָר 1918 האָב איך אים געטראָפן אין אדעס. ער האָט זיך שטארק דערפרייט מיט מיר און מיר פארזיכערט, אז ער געדענקט גוט ניקאָלאַי איוואַנאָוויטש טורקאָוו פון די ווילטעטיקע פאָרשטעלונגען וואָס מײן פאָטער פלעגט ביי אים איינאַרדענען אין „שווייצער טאָל“.

זיין פרוי מיטן זון זענען שוין פון לאַנג געהאָט אַוועק פון אים און ער האָט גערעדט וועגן זיי מיט אַ סך ווייטיק און באַרויערן.

ער האָט אָנגעפירט מיט אַ פאַרסמעאַטער צוזאַמען מיטן אַרטיסט וואָנאַסקי, אַ באַקאַנטן שוואַרץ־מאַהניק און אַנטיסעמיט.

אין יאָר 1929 האָב איך טשערנאָוו געטראָפן אין בערלין, ער איז שוין געווען אַ יורד. פון צייט צו צייט פלעגט אים זיין ברודער, דער פילם־אקטיאר אָסיפּ רוניטש, צושאנצן אן עפיואַד אין א דייטשן פילם. מען האָט אים גענומען צוליב זיין קאָמישער פיגור. מיט דער צייט איז דאָס אויך דערעסן און ער איז געבליבן אַרבעטלאָז. מיט זיין צילינדער און שוואַרצן שלוס־דאָק האָט ער זיך פונדעסטוועגן נישט געשיידט...

דערנאָך איז ער אָפגעפאָרן קיין בעסאַראַביע, געפרוּווט אפילו צו שפילן יידיש טעאטער און א פארגעסענער און פאראַרעמטער פאר-ענדיקט דאָרט זיין שטורמיש לעבן.

אים האָב איך אין מיינע קינדער־יאָרן געהאָט צו פארדאַנקען מײן „באַהאַונטקייט“ אין אָרגאַניזירן און אָנפירן פאָרשטעלונגען און ס'איז ביי אַלע מיינע חברים געווען א זעלבסטפאַרשטענדלעכקייט די אָנפירן־דיקע פּאָזיציע וואָס איך האָב אין זיי פאַרנומען.

פראגמענטן פון מיין לעבן

אין זיין בוך „מיין לעבן אין דער קונסט“ זאגט סטאניסלאָווסקי, אז אַ רעזשיסאָר ווערט מען געבוירן... (דאָס נעמט זיך אפנים פון „רעד זשיסאָריש בלוט“...)

אַט שפילט זיך אַ גרופע קינדער. אלע אין די זעלבע יאָרן, פון דער זעלבער סביבה, מיט מער אָדער ווייניקער דער זעלבער דערציאונג.

און אַט ווערט אַ געוויס קינד פון זיך אליין, פון קיינעם נישט געדעמטן, דער אָנפירער פון די שפילן. ער שטעלט אויס, קאָמאנדעוועט, באשטראַפט, פירט אָן מיט די שפילן און אלע קינדער וואָרפן זיך אים געהאַרכזאם אונטער און פירן אויס זיינע באַפעלן.

דאָס דאָזיקע קינד ווערט גענעראַל, אַרמיי־קאָמאנדיר, קעניג, העלד, אין דער צייט וואָס אַלע איבעריקע, אָפּטמאַל גרעסערע און שטאַרקערע פון אים, שטעלן מיט זיך פאָר פשוטע זעלנער און געהאַרכזאמע אונטער־טאנער ...

אַט אפנים דאָס „אויסדערוויילטע“ קינד פאַרמאָגט אין זיך דעם איינגעבוירענעם אויטאָריטעט, וואָס צווינגט די איבעריקע זיך אים אונטערצוואָרפן.

דעם דאָזיקן „אויטאָריטעט“ האָב איך מסתמא אויך געהאט אין זיך, ווייל נישט נאָר דער שטאַרקער און גרויסער שלמה, נאָר אפילו דער אלוויסנדיקער דוד יאנקאָוויאק האָט זיך מיר אונטערגעוואָרפן... ביז, פאַרשטייט זיך, מיר האָבן זיך צוליב עפעס א „פּעדוועלעכער“ סיבה צעקריגט און צעשלאָגן...

מיט שלמהן האָבן מיר זיך קיינמאָל נישט געשלאָגן. ער פלעגט זיך שעמען מיט זיין גבורה. פאַרקערט, ער פלעגט זיך שטענדיק אריינלייגן אין שלום, מאַכן „שטאַבע“ צווישן די צעקריגטע צדדים, אבי מען זאָל ווייטער שפילן טעאטער...

שלמה איז געווען דער טעכנישער געהילף ביי אונדזערע פאַרשטע־לונגען, אליין פלעגט ער נישט מיטשפילן, זיין טאטע זאָל זיך נישט דערוויסן.

ער פלעגט צונויפֿרופן די יינגלעך פון הויף און זיי אָנזאָגן, ווען און ווו די פאַרשטעלונג קומט פאָר; פאַרקויפן זיי די בילעטן און האַלטן קאַנ־טראַל „ביי דער טיר“...

זיגמונט טורקאוו

די קאמערציעלע זייט פונעם טעאטער האָט מיך פון דער פריסטער יוגנט נישט אינטערעסירט און איך פלעג מיך אין דעם פארלאָזן אויף אנדערע.

דאָס פלעגט מיר טאקע אין די שפעטערדיקע יאָרן אָפט ברענגען זייער פיל קאָווייטיק און אנטווישונגען, ווייל אזעלכע ערלעכע שלמהס זענען ביי דער אדמיניסטראַציע פון פראָפעסיאָנעלן טעאטער נישט גע- ווען בנמצא...

די קינסטלערישע זייט פון די פאָרשטעלונגען פלעגט אויספירן אונדז דער „שותפות“. קודם כל האָט מען באדארפט צוגרייטן „רעפערטואר“, בין איך טאקע געווען דראַמאַטיקער, רעזשיסאָר און הויפט־שפילער אין איין פערזאָן. די פיעסעס האָבן געטראָגן קלינגנדיקע נעמען, ווי צום ביי־ שפיל: „ א ברודער קעגן א ברודער“, „דער בלוטיקער סקאלפּ“ אד״גל.

צו די פאָרשטעלונגען פלעגן מיר אליין אויסארבעטן די נויטיקע רעקוויזיטן, ווי קרוינען, שווערדן, ביסן...

די פאָרשטעלונגען פלעגן פאָרקומען געווענלעך אין א שעה, ווען די עלטערן זענען נישטאָ אין דער היים, ווייל דער טאטע פלעגט נישט פארלידן קיין אומאָרדענונג אין שטוב...

מיר פלעגן פאָרהענגען א טיר צווישן צוויי צימערן מיט א טישטוך, דאָס איז געווען דער פוירהאַנג; פון איין זייט פלעגט געשפילט ווערן און פון דער צווייטער פלעגט זיך געפינען דער עולם.

אַמאָל פלעגט צוליב א „סכסוך“ צווישן מיר און יאָנאַסן די פאָר- שטעלונג ווערן איבערגעריסן און, אויב שלמהן פלעגט זיך נישט איינ- געבן איינצושטעלן א צייטווייליקן וואָפּנשטילשטאַנד צווישן אונדז, פלעגט מען אויסצאלן דעם „פובליקום“ פאר די בילעטן און דער עולם פלעגט מיט „אורא“ געשרייען פארלאָזן אונדזער דירה.

געווענלעך פלעגט דער געליטענער פון אזעלכע סכסוכים זיין שלמה, ווייל פון די איינקאַסירטע געלטער זענען דאָך געקויפט געוואָרן מאַטע- ריאַלן פאַר דער „אויסשטאַטונג“, האָט ער געמוזט פון זיין אייגענער טאַש דערלייגן די פעלנדיקע קאָפּיקעס... ער פלעגט זיך אָבער קיינמאָל נישט באַקלאָגן, נאָר, פאַרקערט, פילן זיך גליקלעך, וואָס ער קאָן זיך מיט עפעס באַשטייערן פאַר דער „הייליקער קונסט“...

פראגמענטן פון מיין לעבן

שפילן פלעגן מיר אויף רוסיש, זעלטענער אויף פויליש. פון יידיש אלס שפראך האָב איך נישט געהאַלטן, הגם מיר פלעגן מיט די עלטערן רעדן יידיש. שלמה האָט דערפון געהאַט פיל עגמת נפש, — פאַר אים איז יידיש געווען די שענסטע שפראך אויף דער וועלט!

— „אדרבא, גיי אַרויס אין גאַס, — פלעגט ער זיך היצן, — אין רעד צו עמעצן אויף רוסיש אָדער אויף פויליש, וועט מען דיר דען ענטפערן? די גאַנצע וועלט רעדט דאָך נאָר יידיש! היינט דאָס יידישע טע-אַטער! אַ כפרה צען טשערנאָווס מיט זיין: טשטאַ, קאַק!... הער נאָר אַ לשון!“

איך פלעג אים אויף דעם ענטפערן מיט אַ פוילישן אָדער רוסישן אויסדרוק, צוגעבן אַן „אַ“, וואָס האָט עס געהאַלפן „פאַריידישן“ און זיך גערייצט מיט אים:

— „און וואָס איז דאָס, נישט קיין צעקאַלעטשעטער רוסיש, נישט קיין צעקאַלעטשעטער פויליש?“

שוין דעמאָלט האָט מיך געעקלט שפראַך-באַרבאַרזום, וועלכן איך האָב מיט יאָרן שפעטער באַמייט זיך אויסצווואַרצלען פון יידישן טע-אַטער.

שלמה איז נישט מסכים געווען מיט מיר:

— „אַלע אַנטיסעמיטן טענהן אַזוי“, — פלעגט ער מיר ענטפערן מיט פאַרדרוס...

ווען די צאָל פון אונדזערע באַזוכער האָט זיך פאַרגרעסערט, איז אויפגעשווומען די נויטווענדיקייט איבערצוגיין אין אַ גרעסערן לאָקאַל. דוד יאַנקאוויאַק האָט זיך אונטערגענומען צו באַקומען אַ דערלויב-בעניש פון זיין פאָטער צו געבן די פאַרשטעלונגען אינעם גרויסן זאַל פון זייער שולע.

מיר האָבן שוין געשפילט פאַר אַ „ברייטערן“ עולם און במילא געד-מוזט זיך צופאַסן צו זיין געשמאַק... מיינע „גערעדטע“ פיעסעס האָבן אויפגעהערט צו באַפרידיקן, האָבן מיר געמוזט די פאַרשטעלונגען „אויפ-לעבן“ מיט „דיווערטיסמענטן“, אַזוי ווי אין יידישן טעאַטער. דאָס זענען געווען מיינע ערשטע „קאַנצעסיעס“ פאַרן עולם...

זיגמונט טורקאוו

איז אונדז טאקע געקומען צו הילף גראפס עלצטער זון און יאנקאָד וויאָקס געהילף, דער „בעהעלפער הצקיל“, ווי מיר האָבן אים גערופן. זיי פלעגן באַווייזן „מאָגישע“ קונצן, פון וועלכע דער עולם האָט גאָר געלעקט די פינגער... האָט מען טאָקע פאַרלאַנגט פון אונדז וואָס מער „קונצן“ און ווייניקער „קונסט“.

דאָס האָט מיר שטאַרק וויי געטון און מיך אַנטמוטיקט. איך האָב אויפֿ־ געהערט צו שרייבן „רעפערטואַר“ און די פאַרשטעלונגען זענען איבער געריסן געוואָרן. דאָס איז געווען אַ גרויסער קלאַפ פאַר שלמהן און ער פלעגט מיר ביי יעדער געלעגנהייט דאָס פאַרוואַרפן.

זומער פלעגן מיר זיך דערפאַר אָפנעמען דעם שאַרן אויף די דאַטשעס פון דער „ליניע“.

אַלע אַזעלכע אַרויסטריטן, אָדער „קאַנצערטן“ ווי מיר פלעגן זיי רופן, פלעגן געגעבן ווערן אויף ווילטעטיקע צוועקן.

מיר פלעגן אַלואַ שטיין אויף דער וואַך פון אַלע „נייעסן“ און ווי גאָר ס'פלעגט פון ערגעץ קומען אַ רוף נאָך הילף, פלעגן מיר אָרגאַניזירן „אַ קאַנצערט“ און טאָקע צוזאַמעננעמען אַ „היבשע“ סומע.

איך האָב מיך אַ לאַנגע צייט אַרומגעטראָגן מיט אַן אויסשניט פון אַ צייטונג: דאָס איז געווען אַ קורץ נאָטיצל וועגן אַזאַ קאַנצערט וואָס האָט אַריינגעבראַכט פאַר די סאָקאַלאָווער נשרפים איבער דריי רובל... איך האָב דאָן צום ערשטן מאָל געזען „געדרוקט“ מיין נאָמען אין אַ צייטונג און האָב עס יעדן איינעם מיט שטאַלץ געוויזן. איך בין גע־ווען איבערצייגט, אַז די גאַנצע וועלט ווייסט שוין וועגן מיר און מיינע אויפֿטריטן און אַלע יינגלעך זענען מיך מקנא...

ווייס איך טאָקע נישט, פאַרוואָס אין די שפּעטערדיקע יאָרן בין איך געוואָרן אינגאַנצן גלייכגילטיק פאַר פּובליסיטי להיפּוך צו אַנדערע פּראָפּעסיאָנעלע טעאַטער לייט...

ווען איך האָב אויף אַזאַ אופן אַליין „פּאַפּולאַריזירט“ דעם אָונט פאַר די סאָקאַלאָווער, האָב איך באַקומען אַ גאַנצע רייע „איינלאַדונגען“ אויפֿצוטערטן אויף ווילטעטיקע צוועקן. איך האָב די איינלאַדונגען גרויסמוטיק אָנגענומען און טאָקע ווידער געפאַלן אַ קרבן פון מיין לייכט־גלויביקייט און צוטרוי צו מענטשן... ס'האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז אייני־

פראגמענטן פון מיין לעבן

קע „געזעלשאפטלעכע טוער“ האָבן זיך פאַר מיינע „שווערע פאַרהאַרעווער-טע“ פאַר רובל געמאַכט „פונדעס“ און געלעבט אַ גוטן טאָג...

נאָר גרויס פאַרדרום האָב איך אָבער געהאַט צוליב מיינעם אַן על-טערן חבר, וועלכער האָט כלומרשט געוואָלט אָנקומען אין דראַמאַטישע שולע און האָט נישט געהאַט די נויטיקע מיטלען דערצו.

דערהערט: דראַמאַטישע שולע, — האָב איך מיך אַריינגעוואָרפן מיט לייב און נשמה נישט נאָר אין צוגרייטן אַ „ווערדיקן“ פּראָגראַם, נאָר אַפילו אין פאַרקויפן בילעטן אויף געהעכערטע פּרייזן...

ווי נאָר איך האָב דעם חבר איבערגעגעבן די אייגנאַסירטע סומע און געוונטשן אים דערפאַלג צום אָנקומען אין דער שולע, האָט ער דאָס געלט פאַרהולעט מיט זיינע „סימפּאַטיעס“ און מיר אומפאַרשעמט דער-קלערט, אַז ער האָט זיך איבערגעלייגט דעם ענין צו ווערן אַן אַקטיאָר. מיין פאַרדרום און אַנטווישונג אין דער „וועלט“ איז דאָן געווען אומבאַשרייבליך...

הגם דער לערער שאַפּיראַ פלעגט אונדז לערנען צו האַלטן זיך פון דערווייטנס פון די „שונאים פון פּאַטערלאַנד“, האָב איך מיך גראַד אויף די דאַמטשע-ערטער דערנענטערט צו זיי.

ס'פלעגן קומען צו מיין קוזין שלום וויטענבערג חברים און חברטעס און זיך סודען און שושקען, האָט דאָס נאָך מער פאַרשטאַרקט מיין נייגער-ריקייט.

איך פלעג זיי נאָכגיין און ביוווינען זייערע פאַרזאַמלונגען אינעם דערבייאַיקן וועלדל.

איך האָב דערפילט אַן ענגע שייכות צווישן זיי און די שילער פון די עלטערע קלאַסן פון מוראַוולאָוו שולע. דער חילוק איז נאָר געווען אין דער שפּראַך: אין שולע פלעגן די זעלבע לאָזונגען אויסגעשריגן ווערן אויף רוסיש און דאָ אויף פּויליש.

דער אינהאַלט אָבער איז געווען דער זעלבער: „נידער מיט דער זעלבסטטהערשאַפט! זאָל לעבן די פּרייהייט!“.

איך האָב מיך אַפילו באַפריינדעט מיט אַ געוויסן סטודענט פון פּאָליטעכניקום, וואָס האָט זיך אויפגעהאַלטן אין אַ סאַנאַטאָריום פאַר טיבערקולאָזע. הגם איך בין געווען פיל יינגער פון אים, פלעגט ער פונ-

זיגמונט טורקאוו

דעסטוועגן גערן פארברענגען מיט מיר און דאָס האָט מיר שטאַרק אימ־
פאַנירט וואָס ער „אירצט“ מיך, להיפוך צו אַנדערע, וואָס פלעגן מיך
פון דער ערשטער באַקאַנטשאַפט אָנהויבן צו רוצן...

אים איז געווען שווער צו גיין: פון אַ קלאַפּ מיט אַ פּריקלאַר האָט
ער געהאַט וואַסער אין אַ זייט, — פלעגן מיר שעהענווייז אָפּליגן אינעם
יונגן וועלרל, לייענען און שמועסן...

נישט אַלץ וואָס ער האָט מיר דערציילט, האָב איך פאַרשטאַנען.

נישט מיט אַלץ וואָס איך האָב פאַרשטאַנען בין איך מסכים געווען.

בעיקר בין איך נישט מסכים געווען מיטן טעראָר. ס'האָט זיך מיר

נישט געלייגט אויפן שכל ווי אזוי איין מענטש קאָן דערהרגענען אַ

צווייטן... איז וווּ איז די ליבע צו מענטשן, וווּ איז רחמנות!... צו קאָן

מען דען נישט דערגרייכן דאָס גוטע נישט דורכמאַכנדיק דאָס שלעכטע?...

זייער אָפט פלעגן מיינע באַטראַכטונגען אַרויסרופן אַ שמיכל אויף

דעם סטודענטס בלאַסן פנים און מיך פלעגט פאַרדריסן, פאַרוואָס ער

פאַרשטייט מיך נישט... איך טראַכט דאָך, דאַכט זיך, אזוי לאַגיש און

רעד דאָך קלאַר און דייטלעך... אָט אַפנים די קראַנקהייט ווירקט אזוי

אויף אים... און איך האָב נאָך מער רחמנות באַקומען אויף אים...

דער סטודענט האָט מיר נוטמוטיק אַ קלאַפּ געטון אין פלייצע:

— „פון אייך וועט שוין קיין קעמפער נישט זיין, קאַלעגע טור־

קאָוו“, און האָט זיך צעלאַכט.

איך האָב מיך צעוויינט און בין אַנטלאָפן. מער האָב איך מיך

שוין פאַרן סטודענט נישט געוויזן.

איך פלעג אָבער שפעטער נישט איינמאָל דערמאַנען זיינע ווערטער:

קיין קעמפער איז פון מיר טאַקע קיינמאָל נישט געוואָרן.

אָפּטמאָל פלעג איך צוליב מיין נישט קעמפערישער נאַטור אָפּטרעטן

פון שווער דערוואָרבענע פּאַזיציעס.

איך פלעג זיי דערווערבן מיט אַרבעט, אויסדויער און ערלעכער באַ־

ציאונג. צוליב דעם טאַקע איז מיר געווען פרעמד דאָס אויסקעמפן זיך

אַ פּאַזיציע.

ווען אזא קאַמף איז געווען אומפאַרמיידלעך — אין אונדזער פּראָ־

פעסיע איז דאָס געווען אַ געווענלעכע דערשיינונג, — פלעג איך מיך

פראגמענטן פון מיין לעבן

פשוט דערווייטערן און איבערלאָזן דאָס אָרט פאַר אַזעלכע, וואָס האָבן זיך עס מיט ערלעכער אַרבעט נישט געקאָנט דערווערבן. עס האָט מיך געעקלֶט דאָס קעמפן פאַר אַ פּאַזיציע, דערפּאַלג, פּאַ-פּולאַריטעט נישט ווייניקער ווי דאָס מאַכן זיך זעלבסטערקלאַמע. אָפּטמאָל האָבן מיך אַזעלכע „נישט פּראַקטישע“ דרכים טייער גע-קאָסט, איך האָב עס אָבער קיינמאָל נישט באַדויערט. פאַרקערט, די „קעמפער“ האָבן זיך גיך „אויסגעלאָדן“ און ווען ס'איז געקומען צו „פּרידלעכע“ מעשים, האָבן זיי אַרויסגעוויזן זייער אומבאַהאַלפּנקייט און איך פלעג ווערן צוריקגערופן צו מיין איבערגעריי-סענער אַרבעט.

אין יענער צייט איז אויך פאַרגעקומען מיין ערשטער אַרויסטריט אויף אַן אמתער בינע אין אמתן גרים און קאָסטיום... דער טאַטע האָט איינגעאָרדנט אַ פּורים-באַל לטובת דער געזעל-שאַפט „לינת הצדק“, פון וועלכער ער איז געווען פּאַרוזיצער. צו דעם צוועק האָט ער אָפּגעדונגען ביי טשערנאָוון דעם גרויסן זאַל פּונעם „שוויצער טאַל“ און ס'איז צוגעגרייט געוואָרן אַ רייכער פּראָגראַם מיט „זשווע אַבראַזן“, לעבעדיקע בילדער, הייסט עס. איין בילד האָט געגעבן אַ באַגריף וועגן דער טעטיקייט און וויכטיג-קייט פון „לינת הצדק“.

אַט זעען מיר אַן אַרעם שטיבל און אַ קראַנקער קאַרטשעט זיך נעבעך אין יסורים. מען קומט צו לויפן צום טאַטן, ער זיצט אינעם צי-לינדער, אין שוואַרצן שלוסראַק אין דער קאַנצעלאַריע פון „לינת הצדק“, און מען דערציילט אים וועגן דעם פּאַל. דער טאַטע טעלעפּאָנירט תּיבה נאָך אַ דאָקטאָר.

דער דאָקטאָר, וועלכן ס'האָט „געשפּילט“ דער וויצע פרעזעס, אַד-וואָקאַט שאַטנשטיין, קומט תּיבה צו לויפן צום קראַנקן. ער טראַגט אויך אַ צילינדער און אַ סמאָקינג. ער באַטראַכט דעם קראַנקן און, אָ, ווונדער! דער קראַנקער שפּרינגט אַראָפּ פון בעט אַ פּולשטענדיק געזונטער...

זיגמונט טורקאוו

א שטורעם פון אפלאדיסמענטן באגלייט די דאָזיקע סצענע און דער טאַטע מיט שאַטענשטיינען נויגן זיך, ווי אמתע אַקטיאָרן, פארן עולם. אין צווייטן בילד פון דעם דאָזיקן אָונט איז טאקע פאַרגעקומען מיין „ארטיסטישער דעביוט“.

ס'איז צוגעגרייט געוואָרן אַ לעבעדיק בילד אונטערן נאָמען „אחשד ורוש“. דערצו איז אַנגאַזשירט געוואָרן קאמפאניעיעז מיט זיין משפּחה און ס'זענען געוואָרן צוגעצויגן „האַנאַראָווע“ אנטוילנעמער פון צווישן די פאַרוואַלטונגס מיטגלידער.

קאָמפאניעיעז האָט טאקע אויסגעכאַרגט זיינע „היסטאָרישע“ קאַס־טיומען און האָט אליין גרימירט די אנטוילנעמער.

מיר האָט מען אָנגעטון אַ לאַנגן, בלאַנדן פאַרוק און „צוגעשמירט“ די באקן אויף רויט, — איך האָב געשפילט א „פאַזש“ און בין געלעגן נעבן קאָמפאניעיעזעם פּיס. ער אליין האָט פאַרגעשטעלט מיט זיך אחשד ורושן, די מאַדאַם קאָמפאניעיעז — ושתי המלכה און די איבעריקע מיט־גלידער פון זיין פאמיליע — אנדערע העלדן פון דער מגילה.

אַ מיליטערישער אַרקעסטער האָט צוגעשפילט אַ מאַרש און איך האָב טאקע באַדויערט, וואָס לייבעלע טענצער איז דאָ נישטאָ מיט זיינע שמעקנס.

ווען דער פּוירהאַנג האָט זיך אויפגעהויבן און דער עולם האָט אויפ־גענומען ראָס „לעבעדיקע בילד“ מיט הורא־אויסגעשרייען און אָוואַד ציעס, האָט זיך מיר אויסגעוויזן, אז דאָס מיינט מען מיך, — איך בין דאָך אין צענטער פון דעם בילד...

אַן ענלעך געפיל האָב איך געהאַט, ווען איך האָב אין יאָרן אַרום, שוין זייענדיק אַ שילער פון אַ דראַמאַטישער שולע, צום ערשטן מאָל סטאַטיסטירט אויף דער בינע פון פּוילישן טעאַטער.

ס'איז געשפילט געוואָרן די פאַטרויאָטישע פּיעסע „קאַרדיאַן“. איך האָב „געשפילט“ אַ פּוילישן הונאַר. אַזעלכע הונאַרן איז דאָן געווען אויף דער בינע איבער צוויי הונדערט און איך בין געשטאַנען אין דער דריטער רייע...

מיר שטעלן זיך פיבערדיק אויס אויף די פון פאַראַויס באַשטימטע ערטער און אַט גיט אונדז די דרייבינע אַ רוק אַרויס פאַרן עולם. די

פראגמענטן פון מיין לעבן

זעלבע אַוואַציעס. טרערן פון באַגייסטערונג. ביי מיר האָט געקלאַפט דאָס האַרץ און ס'האָט זיך מיר אויסגעוויזן, אז דער גאַנצער זאַל קוקט אויף מיר און מיינט טאַקע מיך...

ביידע מאָל האָב איך אָבער געהאַט מיינעם אַ געטרייען פאַרערער, וואָס האָט מיר פאַרויכערט, אז איך האָב זייער גוט „אויסגעזען“. דאָס איז געווען מיין חבר שלמה מענזעזשעצקי.

לאַנג איז מיר אָבער נישט באַשערט געווען זיך צו חבֿרן מיט אים. ווען שלמה האָט באַדאַרפט שטיין צום פּריזיוו, האָט מען אים צוגערעדט זיך צו מאַכן אַ פעלער. דער פעלרשער שפּאַק, אַ ספּעציאַליסט אין די ענינים, האָט אים געגעבן אַ פּראָשיק אויף צו „הויבן די היץ“ און דער גבור שלמה האָט באַקומען גאַלפּ שווינדזוכט.

אין אַ קורצער צייט אַרום איז ער געשטאַרבן. איך האָב אין אים אָנגעווירן אַ זייער נאַענטן מענטש און דאָס ייִדישע טעאַטער אפּשר זיין צוקונפּטיקן מעצענאַט.

דער אויפּטריט אין „שווייצער טאַל“ האָט מיך אַריינגעפירט אין קאַמפּאַניעצנעס הויז און במילא מיך געמאַכט פאַר אַן אייגענעם מענטש אין טעאַטער „ערמיטאַזש“ אויפן מוראַנאָווער פּלאַץ. נישט איינמאַל פלעגט מיך קאַמפּאַניעצן מיטנעמען אויף אַ שפּאַציר מיט זיין בריטש־קעלע איבער די וואַרשעווער גאַסן, מיט וואָס איך האָב מיך זייער גע־גרויסט.

ווען דאָס בריטשקעלע פלעגט אַריינפאַרן אין מוראַנאָווער פאַרק, פלעג איך שוין דאָרט פאַרבלייבן און בייזווינען אַ רעפּעטיציע, אָדער אַ נאַכמיטאַג פאַרשטעלונג.

מיינע לימודים פלעגן צוליב דעם שטאַרק ליידן און איך בין טאַקע פאַרבלייבן אין דריטן קלאַס אויפן צווייטן יאָר. איך האָב מיך פאַרענטפּערט, אז ווען נישט מאַטעמאַטיקע, וואָלט איך איבערגעגאַנגען... אין אַלץ איז שולדיק די פאַרשאַלטענע מאַטעמאַטיקע! ווער האָט זי אויסגעטראַכט מיט אירע ציפּערן, חשבונען און קיינעם נישט נויטיקע קאַפּברעכערישע אויפגאַבעס...

זיגמונט טורקאוו

ס'האט זיך געגרינדעט אין ווארשע קרינסקים יידישע קאמערץ שולע.

דער טאטע האט זיך שטארק דערפרייט מיט דער ידיעה, ווייל ער וועט פארשפארן איינצובעטן זיך ביי מוראוולאוו, מען זאל מיך באפרייען פון באזוכן די שולע אין די שבתים.

דאס ערשטע יאר האט ער עס לייכט געפועלט ביי מוראוולאוו. וואס אמאל איז עס אים אָבער אָנגעקומען שווערער און דאָס אַדורכלאָזן די לעקציעס האָט מיר בפירוש געשאַדט צו די פאַרשריטן.

ביי קרינסקין דאקעגן האט מען אָנשטאַט שבת, געלערנט זונטיק. בין איך גלייך אָנגעקומען אין דריטן קלאס פון קרינסקים שולע. מיט דער צייט זענען אלע אונדזערע קינדער געוואָרן קרינסקים שילער. דאָס ערשטע יאַר זענען דאָרט געווען טעטיק די ערשטע דריי קלאסן מיט אַ צוגרייטונגס קלאַס. יעדעס יאַר איז צוגעקומען אַ העכערער קלאַס. איך האָב אַלזאָ געהערט צום ערשטן אַרויסלאָזן.

קרינסקים שולע האט תיבה פארנומען אן ערשטן אָרט אינעם שול וועזן פונעם אַמאָליקן „פּריוויסלאַנסקי קראַי“.

XIII

קרינסקיס שולע

פאראן פנימער וואָס בעטן זיך ממש: האָב מיך פיינט! שפיי אין מיר! — פאראן, פארקערט, פנימער, וואָס פונעם ערשטן אויגנבליק ווערן זיי דיר נאָענט און ליב.

פאראן שטימעס, וואָס אַנטפלעקן דיר מיטן ערשטן קלאַנג דעם כאַראַקטער פון זייער באַזיצער. לויט דער שטימע קאָנסטו פעסטשטעלן אַ פאַרדאַרבענעם, פאַרביסענעם, אָדער דענענערירטן כאַראַקטער.

פאראן ווידער שטימעס, וואָס דערוועקן אין דיר תיבה צוטרוי צו זייער באַזיצער. פילסט אַרויס פון זיי אויפריכטיקייט, ערלעכקייט און ס'איז דיר אָנגענעם זיי צו הערן.

אויב ניעטשאַיעוו האָט געהאַט אַ פנים וואָס האָט אָפגעשטויסן און אַ שטימע וואָס האָט געגרילצט און אָנגעוואָרפן פחד, האָט מאַגנוס קרינ-סקי פונעם ערשטן אויגנבליק געוונען דיין סימפאַטיע, צוטרוי און דרך ארץ.

אַ זעלטן צוציענדיק פנים און אָנגענעמע שטימע!
פאַר אים, האָסטו געפילט, דאַרפסטו נישט האָבן קיין סודות, פאַר אים מעגסטו עפענען דיין האַרץ!

ווען זיין אימפּאַזאַנטע, מאַסיווע געשטאַלט פלעגט זיך באַווייזן אין איין קלאַם, האָסטו נישט געהאַט דעם איינדרוק, ווי דאָס געשעט ביי פיל אַנדערע לערער, אַז עס גייט אַ „תליון“ וואָס וויל דורך „אַראַפּשניידן“, נאָר, פאַרקערט, אַ פריינט, וואָס נעמט אַ נאָענטן אַנטייל אין דיין לערע און דערציאונג.

האָסט ליב געהאַט דעם ווייסן, קיילעכדיקן קאַפּ מיטן גלאַנצנדיקן פליך, מיט די זילבערנע וואַנצעס, פּיין געשניצטער נאָז און די קליינע,

זיגמונט טורקאוו

גוטע אויגן, וואָס האָבן מיט פּאָטערלעכער וואַרעמקייט געקוקט אויף דיר דורך די בריִלן.

האַסט אים קיינמאָל נישט געזען זיך אויפּרעגן, קיינמאָל נישט געהערט אים שרייען. ווען דו האָסט זיך פּאַרזינדיקט, פּלעגט ער לאַנג דיך באַטראַכטן, לאַנגזאַם גלעטן זיינע וואַנצעס און מיט שטילן פּאַר-וורף איבערחזרן צעצויגן:

„דאָ — אַ... יאַ... יאַ...!“

דאָס האָט אַ סך שטאַרקער געווירקט ווי ניעטשאַיעווס: „מערוואַזני, קאַטאַרוזשניק!“

קרינסקיס „דאָ — אַ — אַ“ האָט ביי דיר אַרויסגערוּפּן טרערן פון חרטה, פּלעגסט אים פּאַרזיכערן, אַז מער וועט זיך „דאָס“ נישט איבער-חזרן און האָסט זיך באַמיט צו האַלטן וואָרט.

ווייל קרינסקי האָט אויפּריכטיק געליטן צוליב דינע פּעלערן און געפרייט זיך מיט דינע מעלות און פּאַרשריטן. פּאַרשאַפּן קרינסקין עגמט-נפש האָסטו פשוט קיין האַרץ נישט געהאַט, אזוי ווי דו האָסט, להפּוך, געהאַלטן פאַר אַ מצווה צו טון אין „דער גאַל אַרין“ ניעטשאַיעווין.

מיט דער זעלבער ליבע, ברייטהאַרציקייט און זאָרג פאַר זיינע שילער האָט ער אויך איינגעאַרדנט זיין שולע.

נישט בחינם איז מאַגנוס קרינסקיס האַנדלס-שולע געווען אַ שם דבר נישט נאָר אין געוועזענעם קאָנגרעס-פּוילן, — אויך אין אַנדערע טיילן פון דער רוסישער אימפּעריע האָט מען די שולע געשטעלט פאַר אַ ביישפּיל פון היגענישן, מאָדערנעם און מוטערהאַפט אָנגעפירטן לערן-אַנשטאַלט.

קודם כל האָט קרינסקי געלייגט אַכט אויף דער עסטעטיש אויסער-לעכער זייט פון דער שולע. אויב ביי מוראַוולאָוון האָט געהערשט די גראַע-קאָזאַרמע אַטמאָספּערע, וועלכע האָט דיך ממש געטריבן צוריק אויף דער גאַס אַרויס, אַ היים, אין נאָרטן, האָט, דאַקעגן, קרינסקיס שולע געשמייכלט צו דיר מיט איר זוניקייט און הימלעכער געמיטלעכ-קייט. דאָס גיין אַהין איז ביי דיר געווען נישט קיין „מוז“, קיין אָפּקור מעניש, נאָר אַן אָנגענעמער צייט-פאַרטרייב, וואָס גרייט פאַר דיר אינ-טערעסאַנטע סורפּריזן און דערפאַרונגען.

פראגמענטן פון מיין לעבן

קרינסקי האָט פארשטאנען צו פארוואנדלען דאָס לערנען אין פרייד. ווען דער שילער-כאָר פלעגט זינגען דעם שולג-הימן „אַלמא מאַ-טער“, איז עס נישט געווען ענלעך צום מעכאַנישן אָפּזינגען פונעם „באָ-זשע צאַריא כראַני“, ניין, — אין געזאַנג פונעם קרינסקי-הימן האָט זיך געהערט די אויפריכטיקע ליבע פון די קינדער צו זייער שולע און צו זייער מאַגנוס אָסיפּאָוויטש.

דער לאָקאַל פון דער שולע האָט זיך געפונען אויף די לעצטע 2 גאַרן פונעם מעכטיקן סימאנס-פּאַסאַזש, עק דלוגע, ביעלאַנסקע און נאַלעווקעס.

גרויסע, ליכטיקע קלאַסן, ברייטע קאָרידאָרן, ריזיקע רעקרעאַציע זאַלן, רעפּרעזענטאַטיווע אויפנאַם צימערן און קאַנצעלאַריעס.

קרינסקי איז געווען דער ערשטער איינצואַרדענען ביי דער שולע פאַך-קורסן: אַ סטאַלאַר און מעכאַנישן וואַרשטאַט. דאָס האָט דערוועקט ביי געוויסע קינדער דעם פאַרלאַנג צו ווידמען זיך אַ פאַך.

מיר, קינדער, זענען דערצויגן געוואָרן אין אַ סביבה וווּ מען פלעגט זיך באַציען מיט ביטול צו פיזישער אַרבעט און געהאַלטן מלאכה פאַר אַ באַשעפטיקונג פון צווייטער קאַטעגאָריע. אונדזערע עלטערן האָבן גע-וואָלט אין אונדז זען צוקונפטיקע דאָקטוירים, אינזשיניערן, אין ערגסטן פאַל, סוחרים.

קרינסקי האָט געמאַכט אַ רעוואָלוציע אין זייער מענטשאַליטעט און האָט „לעגאַליזירט“ אין זייער באַגריף די מעגלעכקייט פון ווידמען זיך אַ פיזישער אַרבעט.

קרינסקי האָט, להיפוך צו מוראַוולאָוו, נישט באַטראַכט אַלע שי-לער אַלס גאַנצקייט, נאָר דערנענטערט זיך צו יעדן שילער באַזונדער און געזוכט צו דערקענען זייערע אינדיווידועלע אייגנשאַפטן און נייגונגען. מוראַוולאָוו האָט מושטרירט, „דיסציפלינירט“ זיינע שילער פאַר געטרייע און לאַיאַלע אונטערטאַנען פון צאַר. קרינסקי האָט געזוכט זיי צו דער-ציען אַלס נוצלעכע מענטשן און גוטע יידן.

ער איז אויך געווען אַן אַנטדעקער פון טאַלאַנטן און פלעגט זיי זאָרגפֿעליק קולטיווירן.

זיגמונט טורקאוו

האָט טאַקע אין דער שולע געהערשט די אַטמאָספּערע פון קולטור און קונסט.

די רייכע שול־ביבליאָטעק האָט, אַ חוץ רוסישע און פּוילישע, אויך געהאַט אַן אויסוואַל פון העברעאישע און יידישע ביכער, דאָס איז אויך געווען אין יענער צייט אַ רעוואָלוציאָנערער שריט אינעם שול־וועזן. קרינסקי האָט אזוי אַרום לעגאַליזירט פאַר אונדז די יידישע שפּראַך. איז ער דאָך אַליין געווען אַ יידישער פאַרלעגער. אַ חוץ זיין פאַרלאַג „השחר“, וואָס האָט אַרויסגעגעבן זיינע אייגענע לערן־ביכער אין העברע־איש, האָט ער אויך אַרויסגעגעבן און רעדאַקטירט די „ראַמאַן צייטונג“, וואָס איז אַ געוויסע צייט געווען דער זשורנאַל פאַר יידישער קולטור און קונסט. דאָרט טאַקע האָבן איך צום ערשטן מאל געלייענט רעצענזיעס וועגן יידישן טעאַטער.

קרינסקי האָט אָרגאַניזירט ביי דער שולע אַ מוסטערהאַפּטן בלאָז־אָרקעסטער. איך האָבן לכתחילה מיך אָנגעהויבן צו לערנען שפּילן אויף אַ „וואַלד־האַרן“, דער פּאָטער האָט עס מיר אָבער פאַרווערט, ווייל איך האָבן „שוואַכע לונגען“. מיר האָבן אויך געהאַט אַ גלענצנדיקן כאָר, אָנגעפירט פון מ. קיפּניסן.

קיפּניסן האָט אַנטדעקט אין מיר אַ „הויכע“ שטימע, אָבער קיין סאָלאָס פּלעגט ער מיר קיינמאל נישט געבן צוליב מיין „אויער“, וואָס האָט מיך תמיד געמאַכט זינגען „נעבן טאָן“... דאָס זינגען אין כאָר האָט שטאַרק מיטגעהאַלפּן צו „רעגולירן“ מיין געהער.

מיר האָבן אויך געהאַט אַן ערשטקלאַסיקן נימנאַסטיק־זאַל מיט אַ גלענצנדיקן אינסטרוקטאָר, אַ געוועזענעם טשעכישן „סאַקאַל“.

דאָס דאָזיקע פאַרגעניגן איז ביי מיר אויך צוגענומען געוואָרן, ווייל איך בין „סקלאָננע“ (עמפינדלעך) צו פאַרקילן זיך...

איז מיר פאַרבליבן פון די אַלע פאַרגעניגנס צו געניסן בלויז פון דער רייכער ביבליאָטעק און פון די שילע־פאַרשטעלונגען אין אָוונטן, וואָס פּלעגן אָפט פאַרקומען אין אונדזער גרויסן רעקראַציע זאַל.

אויך איז מיר געווען דערלויבט צו צייכענען און מאַדעלירן פון פּלאַסטעלין און לייב. איך האָבן באַקומען אַ דערלויבעניש פון קרינסקי

זיגמונט טורקאוו

צו באזוכן א צייכענונג-שולע, האָב מיך אפילו שוין געהאַט פאַרשריבן אין איר, אָבער קיינמאָל זי נישט באַזוכט.

קרינסקי פלעגט פון צייט צו צייט מאַכן „באַשטעלונגען“ ביי מיר. אין אייניקע פון זיינע שול-ביכער זענען טאַקע געווען רעפּראָדוצירט מיין נע צייכענונגען און אין נאַטורוויסנשאַפּטלעכן קאַבינעט פון דער שולע האָט פאַרנומען אַ חשובן אָרט „אינגעווייד פון אַ מענטש“, מאַדעלירט דורך מיר פון גיפּס און געפאַרבט אין נאַטירלעכע קאָלירן. פאַר די אַלע „אַרבעטן“ האָב איך באַקומען פון קרינסקי געצאָלט...

ווען איך בין געווען אין די העכערע קלאַסן, פלעגט ער מיר אויך רעקאָמענדירן רעפּעטיציעס ביי שילער פון נידעריקערע קלאַסן.

קרינסקי האָט מיך געהאַלטן פאַר אַ גוטן פּעדאַגאָג, מעגלעך, אַז איך בין עס אויך געווען, ס'האָט מיר אָבער געפּעלט דאָס געדולד, וואָס איז נויטיק פאַר אַ לערער און די שילער האָבן געליטן געברענטע צרות צוליב מיינע „נערוון“ און... האָבן טאַקע קיין פאַרשריטן נישט גע- מאַכט.

צו מיין שלים-מזל פלעג איך מערסטנטייל באַקומען שילער, וואָס האָבן זיך גענויטיקט אין הילף ביי אַריטמעטיק, האָט זיך נישט איינמאָל געמאַכט, אַז די שילער האָבן מער געקענט פון זייער לערער... אַ פּאָטער פון אַ געוויסן שילער האָט מיר דאָס גאַנץ נישט צוויידייטיק געגעבן אָנ- צוהערן...

אונדזער פּאָטער האָט געוואָלט אויסנוצן מיינע פּעדאַגאָגישע „פּע- אייקייטן“, האָט ער מיר געגעבן צו לערנען מיינע ברידערלעך: פּריער מאַרעקן און דערנאָך יצחקן. פלעגן זיך אָפּשפּילן אַזעלכע סקאַנדאַלן צווישן דעם לערער און שילער, אַז די מאַמע האָט זיך איינגעשטעלט פאַר מיינע יינגערע ברידער און האָט געפּועלט ביים פּאָטער, ער זאָל דינגען אַ פּרעמדן לערער...

דאָס געבן „רעפּעטיציעס“ זענען פאַר מיר די פּיינלעכסטע דעראַי- נערונגען פון מיין זעלבשטענדיקער „טעטיקייט“ אין יענע יאָרן. פון דע- מאָלט אָן פיל איך שטאַרק מיט אַלע צוגעהעריקע צו דער לערער פּראַ- פעסיע.

זיגמונט טורקאוו

אָפּטמאַל ווונדער איך מיר, ווי אזוי האָט זיך צו מיר אין די שפּעטערדיקע יאָרן גענומען אזוי פיל געדולד און אויסרויער ביים רעד-זשיסירן, ספּעציעל די לעצטע יאָרן, מיט ליבהאַבער. מסתמא דערפאַר, וואָס די טעאַטער-אַרבעט איז מיר ליב און איך לעב מיר אויס אין איר, דאַקענן דאָס לערנען האָב איך נישט ליב געד-האַט און געוויסע קעגנשטאַנדן, ווי מאַמעמאַטיק, פיזיק, כעמיע — האָב איך פשוט געהאַסט...

**

אין דעם גרויסן, רעפּרעזענטאַטיוון זאַל פון אונדזער שולע פלעגן אָפּט פאַרקומען אויסשטעלונגען פון יידישע קינסטלער. אויך דאָס האָט קרינסקי צום ערשטן מאָל איינגעפירט ביי זיך אין שולע און דערמיט איבערגעריסן מיט דער טראַדיציאָנעלער קאַזאַרמע אַטמאָספּער, וואָס האָט ביז דאָן געהערשט אין די לערנאַנשטאַלמן.

דאָרט האָב איך דערקענט די סקולפּטורן פון גליצנשטיין און גאָד באַווויטש, די בילדער און צייכענונגען פון טרעמבאַטש, ווינלעז און לייליען.

ביי דער אינאַאונגראַציע פון אַן אויסשטעלונג פלעגט דער קינסטל-לער אַליין אונדז געבן דערקלערונגען וועגן כאַראַקטער און פאַרעם פון זיינע שאַפונגען. מיר פלעגן באַזונדער אַרומרעדן די אויסשטעלונגען אויף די לעקציעס פון צייכענונג, — אַגב מײן באַליבסטן קעגנשטאַנד — און איך פלעג רעפּראָדוצירן אַ סך פון די אויסגעשטעלטע בילדער.

אַ גרויסע סענסאַציע האָט אַרויסגערופן אין וואַרשע די „בצלאל“ — אויסשטעלונג, פאַר וועלכער קרינסקי האָט אָפּגעטרעטן דעם גרויסן שול-זאַל. איך האָב מיר דאָן באַקענט מיט די תימנער פּיליגראַף-אויסאַרבע-טונגען פון זילבער; מיט די מיניאַטורן, געשניצטע אין האַלץ, עלפאַנט-ביין, געשמידט אין בראַנז; מיט די אַריגינעלע צייכענונגען פון ארץ ישראל מאָטיוון. דאָס האָט פאַר אונדז געהאט דעם רייז פון עקזאָטיק און חן פון ביבלישער לעגענדאַרישקייט. ס'האַט אויך געהאט אַ גרויסן מאַראַלישן ווערט. ס'איז געוואקסן אונדזער פּרעסטיזש אין די אויגן פון די רוסישע לערער, וואָס האָבן אפילו געקויפט אייניקע עקספּאַנאַטן. מיר

פראגמענטן פון מיין לעבן

האָבן אלזאָ אַן אייגענע, נאציאָנאלע קונסט, און אייגנאַרטיקן סטיל! מיר זענען נישט בלויז סוחרים און נאַלעווקע-מענטשן!
מיר האָבן שטאַלצירט מיט באַרים שאַצן און נישט איינער פון אונדז האָט געהלומט וועגן אַנקומען אין זיין „בצלאל-שולע“.

**

אין דעם זעלבן גרויסן זאל פלעגן אויך פאַרקומען אונדזערע באַנע-גענישן מיט די יידישע שרייבער, וועלכע קרינסקי פלעגט ביי יעדער געלעגנהייט פאַרבעטן, כדי אונדז צו באַקענען מיט זיי.
די שרייבער פלעגן אַרויסווייזן גרויס אינטערעס פאַר אונדזער שולע, זיי פלעגן רעדן צו אונדז, פאַרלייענען פראַגמענטן פון זייערע ווערק און זיי קאַמענטירן.

דאָס קומען אין נאָענטן קאַנטאַקט מיט די גרויסע פּערזענלעכקייטן, מיט וועלכע די יידישע ליטעראַטור איז דאָן אַזוי רייך געווען, האָט כמילא אַרויסגערוּפן ביי אונדז אינטערעס צו זייערע שאַפונגען.

דאָס יידישע בוך איז געוואָרן אַן ערנסטער קאַנקורענט פאַרן רוסישן אָדער פּוילישן ביכל.

ווער איז דען נישט געשטאַנען אויף דער עסטראַדע פון אונדזער רעקראַציע-זאַל? וועמען האָבן מיר דען נישט געהערט רעדן און באַ-גייסטערן אונדז, יידישע קליינוואַרג?

מיר זענען דאָך געווען אַזוי פּרעמד און ווייט פון דעם, וואָס מיר האָבן אַ דאַנק קרינסקיס שולע אַזוי ליב באַקומען — און וואָס האָט זיך אַנטפּלעקט פאַר אונדז ווי אַ נייע און נאָענטע וועלט: יידישע קולטור!

מיר האָבן ליב באַקומען מענדעלען, ווען ער איז געשטאַנען פאַר אונדז מיט זיין פאַרריסענעם, ווייסן קאַפּ און פאַרלייגטע הענט, אַ הויכער, אַ שטרענגער און דאָך אזא גוטמוטיקער זיידע, וואָס שטראַפּט און גלעט אין דער זעלבער צייט.

מיר פלעגן מיט פּרייד אַנטקעגנלויפן פּרצן, וועלכער איז ביי אונדז געווען אַן אַפּטער גאַסט צו יעדער שול-שמחה. מיר האָבן געשלאָנגען די בליצן פון זיינע אַפּאַריזמען און געוואַרעמט זיך אין די בליצן פון זיינע אויגן. פּרצן האָבן מיר באַטראַכט נישט ווי אַ גאַסט, נאָר ווי אַן איי-

זיגמונט טורקאוו

גענעם און גאר נאָענטן מענטש, כמעט אזוי ווי קרינסקין אליין. אין א געוויסן זין האָט ער איבערגעשטיגן קרינסקין: ער האָט דאָך אזוי געקאָנט באַגייסטערן און מיטרייסן מיט זיינע רייד, דאָקעגן קרינסקי איז געווען אַ שוואַכער רעדנער און מיר האָבן גערנער געהערט זיין „דאָ-אַ-אַ“, ווי זיינע רעדעס...

אַ פיינלעכן איינדרוק האָט אויף אונדז געמאכט שלום עליכמס באַזוך.

מיר האָבן מיט אַ ציטער אין האַרצן געוואַרט אויף דעם פריילעכן, זאָרגלאָזן שרייבער, וואָס לאַכט אזוי פון אלץ און פון אלעמען... און אַט באַווייזט ער זיך אַ קראַנקער, מיט אַן אומעטיקן, פאַרמעט-געלן פנים, אָנגעשפאַרט אָן דעם אָרעם פון זיין פרוי... מיר האָבן רחמנות געהאַט אויף אים און זיך געפילט שולדיק, וואָס ער האָט זיך צוליב אונדז מטריח געווען...

נאָר אַט באַטרעט ער די עסטראַדע, זעצט זיך אַוועק און הויבט אָן פאַרצוליינען איינע פון זיינע קינדער מעשיות...

און פלוצלינג באַקומט זיין פנים אַ געזונטע פאַרב, אַ שמייכל באַ-ווויזט זיך אַרום די וואַנצעס, אַרום די אויגנגלעזער; די לאַנגע טשוּפרינע צעטאַנצט זיך איבערן גרויסן שטערן און אַ פריילעכקייט פילט אָן די הערצער פון קליינוואַרק...

קליינוואַרק לאַכט און שטעקט אָן מיט זיין געלעכטער שלום עליכמען גופא: ער לאַכט צוגלייך מיט אונדז! מיר פרייען זיך צוזאַמען מיט אים פון זיינע העלדן און פון די קאָמישע סיטואַציעס, אין וועלכע ער האָט זיי אַוועקגעשטעלט. מיר פרייען זיך, וואָס ער לייענט אזוי דייטלעך, אזוי „אַרטיסטיש“, אזוי אַנדערש פון אַנדערע שרייבער, וואָס לייענען געווענ-לעך לאַנגווייליק זייערע ווערק.

און דער עיקר פרייען מיר זיך מיט דער ענדערונג וואָס איז פאַר אונדזערע אויגן פאַרגעקומען אין דעם קראַנקן שלום עליכס, דאָס האָבן מיר, יונגוואַרק, הייסט עס, אזוי געווירקט אויף אים צום גוטן. מיר האָבן באַדויערט, וואָס ער קאָן דאָ נישט פאַרבלייבן מיט אונדז לענגער, אפּשר וואָלט ער נעבן אונדז אינגאַנצן געוואָרן...

פראגמענטן פון מיין לעבן

האָבן מיר שוין נאָכרעם אַ לאַנגע צייט נאָכגעפּאָלגט זיין געזונט־צושטאַנד און, פאַרשטייט זיך, געשמאַק אָנגעהויבן צו לייענען זיינע בראַך־שירטע דערציילונגען.

עס פּלעגט באַזוכן אונדזער שולע פּרישמאַן, דינעזאַן, סאַקאָלאָוו, פּיכמאַן, צייטלין, ספּעקטאָר, נאַמבערג, רייזען דער דעמאָלט נאָך יונגער שלום אַש, אַלע, אַלע — וואָס וואָלטן באַזוכט טלאָמאַצקע 13, ווען זי וואָלט שוין דאַן געווען עקזיסטירט...

אַ באַזונדערן רושם האָט אויף אונדז געמאַכט דער באַזוך פון ח. נ. ביאַליק. אמת, מיר זענען לכתחילה געוואָרן אַנטוישט פון זיין אויסער־לעכקייט. מיר האָבן זיך געריכט צו דערזען אַ דיכטער מיט אַ שעוועלורע אַלאַ פּוּשקין, מיט אַ פאַרהאַלומטן בליק, מיט אַ צאַרטן, אַסקעטישן גוף... און דאָ באַווייזט זיך אַן אויסגעפּאַשעט, פּליכעוואַטע באַלעבעסל מיט אַ זאַט, קיילעכדיק פנים, אָנגעטון בירגערלעך אָן אַ סימן פון „פּאַעטיש־קייט“...

איז דאָס דער נאָכפּאָלגער פון יהודה הלוי, ווי קרינסקי פּלעגט אונדז דערציילן? צי איז דאָ נישט עפעס אַ טעות, אָדער מיסטיפּיקאַציע?... קרינסקי שטעלט אים פּאַר, ווי ער פּלעגט זיך נוהג זיין מיט אַלע געסט... קרינסקי רייד זענען, ווי תמיד, לאַנגווייליק. ווער ווייסט, וואָס פאַראַ נייע אַנטווישונג ס'דערוואַרט אונדז, ווען דער „חזוה“, ווי קרינסקי האָט אים אָנגערופן, וועט אָנהויבן רעדן...

און אָט הויבט ביאַליק אָן צו רעדן. ס'איז געווען דאָס איינציקע מאָל אין מיין לעבן, וואָס איך האָב אים געהערט רעדן, אָבער איך שטעל מיר פּאַר, אַז דאָס איז געווען דאָס געלונגענסטע וואָס זיין רעדנער־קונסט האָט ווען עס איז אַרויסגעגעבן.

גערעדט האָט ער צו אונדז יידיש.

ער האָט גערעדט וועגן אונדז, יידישע יוגנט, וועגן די משהלעך און שלמהלעך, פון וועלכע ס'דאַרפן אויפשטיין די צוקונפטיקע משהס און שלמהס... ער האָט גערעדט וועגן די טויוזנטער יונגע לעבנס, וואָס זענען אומגעקומען אין די פּאַנאַמען און די נויצן, וואָס די דאָזיקע לעבנס וואָלטן געקאָנט ברענגען דער אידעע פון נאַציאָנאַלער אויפּלעבונג. ער האָט געשטראַפּט די עלטערן וואָס פאַררעמדן זייערע קינדער פון זיך

זיגמונט טורקאוו

און טרייבן זיי אויף פרעמדע שמחות, ווו זיי זענען נישט קיין געוונד
משענע געסט... דאקעגן אונדזערע מאַלציימטישן שטייען ליידיק און
רופן צו אונדז: „כל דכפין ייתא ויכול!“ מיר דארפן נאָר רייה מאַכן
אין זיך דאָס באַוווסטזיין, אז מיר זענען „דיכפין!“...

ס'איז פאַרשוונדן דאָס באַלעבעסל אינעם טונקעלן שלום־דאָק מיטן
פליכעוואַטן קאַפּ. מיר האָבן געזען פאַר זיך די געשטאַלטן פון אַ פאַר־
צערטן, אַסקעטישן נביא... די לאַנגע האָר צעוואָרפן פונעם ווינט... די
טיף פאַרזעצטע אויגן שליי־רען בליצן אַרום זיך...

אַזוי האָט ישעיהו געמוזט אויסזען ווען ער האָט אויסגעדונערט זיין:
„שמעו שמים והאזינו ארצי!“

אַזוי האָבן איך מיר פאַרגעשטעלט, זעט ער אויס, אַזוי האָבן איך
אים געהערט רעדן, דעם נביא. ווען מיין ליטווישער רבי האָט מיט מיר
געלערנט אַ קאַפיטל ישעיהו!...

מיר איז במשך פון מיין לעבן שוין אויסגעקומען צו הערן אַזעלכע
טריבונען, ווי מערעם, טראַצקי, זשאַבאָטינסקי, — דעם רושם אָבער
וואָס עס האָט אויף מיר געמאַכט די דעמאָלטיקע ביאָליקס רעדע, האָבן
איך מער קיינמאָל נישט איבערגעלעבט.

מיר זענען דאַנקבאַר געווען אונדזערע עלטערן וואָס האָבן אונדז
„אַריינגעגעבן“ צו קרינסקין און מיר זענען דאַנקבאַר געווען קרינסקין,
וואָס האָט אונדז באַקענט מיט אָט די גדולי הדור.

יעדער פון זיי האָט נאָך זיך עפעס געלאָזן, פון יעדן האָבן מיר
עפעס איינגעזאַפט אין זיך. און ס'האָט זיך דערפון אויסקריסטאָליזירט
אַ נייער דור ייִדישע יוגנט, אַן אנדערע פון די, וואָס האָבן געלערנט אין
די רוסיש־פּוילישע שולעס, אַ יוגנט, וואָס מען קאָן באַצייכענען מיטן
נאָמען: קרינסקיס שילער.

ווען איך באַגעגן מיך אַן אַמאָליקן קרינסק־חבר, הער איך
אויף אַן ענלעכן אופן דערמאָנען דעם אַנדענק פון קרינסקי.

לעצטנס, זייענדיק אויפן וואַרשעווער בית עולם האָבן איך נישט
געקאָנט געפינען מיין פאָטערס קבר, האָבן איך אים אָפּגעגעבן זיין כבוד
אויפן קבר פון מיין מאַמען און פון מאַגנוס קרינסקי. זיי זענען געווען
צוויי איבערגעגעבענע און נאָענטע פריינט.

XIV

לערער און פריינט

קרינסקי איז געווען א גלענצנדיקער אַרנאניזאטאָר, א מענטש מיט פיל געשמאק און טאַקט.

דאָס האָט זיך נאָך בולטער געוואָרפן אין די אויגן די שילער, וואָס זענען אָנגעקומען צו אים פון מוראָוולאָוו, אָדער פון די רוסישע רעגירונגס גימנאַזיעס.

קרינסקי האָט געהאַט אַ ספּעציעלע פעאיקייט צוצוקלויבן אַ פּאַסיקן לערער־פּערסאָנאַל, וואָס זאָלן זיין פאַרן שילער נישט נאָר לערער, נאָר אויך פריינט.

ער פלעגט זיך נישט אָפּשטעלן פאַר די גרעסטע הוצאות, מיט וועלכע דאָס איז געווען פאַרבונדן, פלעגט אפילו אויסשרייבן ספּעציעל ליסטן פון אויסלאַנד און פון די ווייטסטע מקומות פון דער רוסישער אימפעריע. דעריבער האָט די שולע, נישט געקוקט אויפן הויכן שכר למוד, קוים געדעקט די הוצאות. אָפּט פלעגט מיר אויסקומען צו הערן וועגן אים, אַז עס פּעלט אים די קאָמערציעלע „סמיקאַלע“... האָט טאַקע מיט דער צייט די אַדמיניסטראַטיווע זייט פון דער שולע איבערגענומען די ענערגישע און מער פּראַקטישע פּרוי קרינסקי. אויך דער פּאַמער אונז דזערער האָט געהאַט אַ נאָענטע שייכות צו דער אַדמיניסטראַציע פון דער שולע און איז אפילו אַ געוויסע צייט געווען דאָרט סעקרעטאַר. אין די שפּעטערדיקע יאָרן זענען אויך אַריינגעצויגן געוואָרן אין דער אַרבעט קרינסקיס דריי קינדער: די טאַכטער אַננאַ, אַ צאַרטע, ליכטיקע נשמה, וואָס איז געווען אונדזער אַלעמענס ליבלינג און די זון מיכאַל און שימעון. נאָך קרינסקיס טויט האָט זיין זון דער אינזשיניער מיכאַל איבער־גענומען די אָנפירערשאַפט פון דער שולע. נאָך דער אַנטשטייאונג פון

זיגמונט טורקאוו

דער פוילישער מלוכה, מיטן איינפירן פוילישע אונטערריכטשפראך איז די שולע אוועק אין אנדערע וועגן און צוביסלעך זיך דערווייטערט פון דעם נאציאנאלן גייסט, וואס מאגנוס קרינסקי האט איר צוגעגעבן. אין די צארישע צייטן האט א ייד געהאט רעכט צו זיין באלעבאס פון א מיטל-שולע, האט אבער נישט געטאָהט זיין איר דירעקטאָר. דערצו איז נויטיק געווען אן עכט רוסישער מענטש, בעיקר א פראוואַסלאָווער. האט קרינסקי אראָפגעבראַכט פון פעטערסבורג דעם „דיעסטוויי-טיעלני סטאַטסקי סאָויעטניק“ — ראָזשדעסטווענסקי, וועלכער איז גע-וואָרן דירעקטאָר און גלייכצייטיק לערער פון רוסישער און אַלגעמיינער געשיכטע.

א גוטמוטיקער, צארטער זקן מיט העל-בלויע, ערלעכע אויגן, מיט א מיידער, ווייכער שטימע, האט ער גלייך געווינען די סימפאטיע פון די שילער. הגם אויף זיין שטייגער א שטרענגער, האט ער אבער זיך באצויגן מיט איינזען צו זיינע תלמידים. א פּעדאַנט און פאַרמאַליסט, האט ער אויך פון אונדז געפאָדערט פינקטלעכקייט, דיסציפלין און אַר-דענונג, — ער האט אבער פארשטאַנען אונדז דערצו צוצוגעווינען נישט אַנווענדנדיק קיין דראַסטישע מיטלען, ווי אין אנדערע שולעס. איז דאָס טאַקע ביי אונדז נישט געווען קיין צייטווייליק אַרויפגע-צוונגענער רעזשים, נאָר ס'האָט זיך ביסלעכווייז פאַרוואַנדלט אין א צווייטער נאַטור.

אויך ער האט געהאט א טבע אָפּט דורכצופלעכטן זיינע ווערטער מיט א „דא-דא-דא“, ווי קרינסקי. קרינסקי פלעגט אבער די „דאס“ צעציען, ראָזשידעסטווענסקי דאַקעגן פלעגט זיי אַרויסזאָגן קורץ, אָפּגע-האַקט, אזוי, אז אויף איין „דא-דא“ פון קרינסקי, פלעגט אויסקומען א האַלב טויז „דאס“ פון ראָזשידעסטווענסקי...

דער דאָזיקער דועט פלעגט תמיד ביי אונדז אַרויסרופן פיל הייטער-קייט און אויף זייער חשבון פלעגט חברה קליינוואַרק שאַפן אַנעקדאָטן און קופלעטן.

איינער פון אונדז פלעגט קאָפּירן קרינסקי, ווי ער שפאַנט אַרום מיט לאַנגזאַמע, שווערע טריט, גלעט די וואַנצעס און צעצייט זיין „דא-דא“, אן אנדערער ווידער פלעגט נאָכמאַכן ראָזשידעסטווענסקי קליינע און

פראגמענטן פון מיין לעבן

שנעלע טריטעלעך, דאָס אויסשטרעקן פאַר זיך ביידע הענט, גלייך ער וואָלט זיך וועלן דורכשלאָגן אַ וועג, אָדער זיך באַשיצן פון עמעצנס אַ שטויס און, טרייסלענדיק מיטן קאָפּ, איבערהוּרן כּסדר: „דאָ, דאָ, דאָ, דאָ!...“

ראַזשידעס טווענסקי איז געווען אַ גוטמוטיקער און האַרציקער זקן, זעלטן אָבער פּלעגט זיך באַווייזן אַ שמיכל אויף זיין פנים. ער האָט זיך אַרומגעטראָגן מיט אַ טיפן ווייטיק אין האַרצן צוליב אַ פאַמיליען-טראַגעדיע, וואָס איז גלייכצייטיק געווען אַ רוסישע נאַציאָנאַלע טראַג-געדיע.

זיין ברודער איז געווען דער באַרימטער אַדמיראַל ראַזשידעס טווענ-סקי, וואָס האָט דערפירט צו דער קאַטאַסטראַפּאַלער מפּלה פונעם רר-סישן פּלאַט בעת דער רוסיש-אַפּאָנישער מלחמה.

ווען איך האָב מיך אַמאָל מיט עפעס פאַרוינדיקט און זיך נישט געוואָלט מודה זיין אין מיין שולד, האָט ער מיך געמוסט און געוואָרנט פאַר די שלעכטע פּאָלגן פון עקשנות:

— „ווען מיין ברודער וואָלט זיך נישט געווען פאַרעקשנט — האָט ער טיף אָפּגעזיפּצט — וואָלט נישט געקומען צו אַזאַ גרויסן אומ-גליק... אַט נעמט אייך אַ ביישפּיל צו וואָס עקשנות קאָן דערפירן! דאָדאָ-דאָדאָ...“

ראַזשידעס טווענסקי האָט אַרויסגעוויזן גרויס אינטערעס צו יידישער קולטור, אייגנארט און מינהגים. ס'האָט אים אויך אינטערעסירט יידיש אַלס שפּראַך און דער פּראָצעס פון פאַריידישן פאַרשירענע העברע-איזמען, — אים איז געווען באַקאַנט העברעאיש פון סעמינאַר פאַר גייסט-לעכע, וועלכן ער האָט אין דער יוגנט באַזוכט.

ווען עס פּלעגט אונדז באַזוכן אַ יידישער שרייבער, פּלעגט ער צוזאַמען מיט קרינסקין זיצן אויף דער עסטראַדע און זיך אויפּמערקזאַם צוהערן צום גאַסט.

ביאַליקס רעדע האָט אויף אים געמאַכט אַ געוואַלדיקן רושם און ער האָט זי אַ לאַנגע צייט קאָמענטירט. נאָכן באַזוך פון ביאַליקין און שלום עליכמען, האָט ער זיך אָנגעהויבן צו אינטערעסירן מיט זייערע ווערק און באַדייערט, פאַרוואָס ער קאָן זיי נישט לייענען אין אַריגינאַל.

זיגמונט טורקאוו

ער איז אויך געווען א שטענדיקער באזוכער פון אונדזערע אפיציעלע און „היימישע“ ארויסטריטן אין דער שולע.

ס'איז געווען ביי מיר דער „סעזאן“ פון „משוגענעם אין שפיטאל“, וועלכן איך פלעג ביי יעדער געלעגנהייט „פארשפילן“. גענוג געווען, עמער צער זאל א זאג טון:

— „טורקאוו, ווייז נאך „דעם משוגענעם אין שפיטאל!“ — ווי איך האב שוין געשטעלט א שטול אין מיטן פון דער אימפראוויזירטער בינע, צעווארפן די האָר, אויסגעגלאַצט א פּאָר „שרעקלעכע“ אויגן און מיט א „משוגענער“ שטימע אנטפלעקט דער אוידיטאָריע, אַז:

— „היינט מוז איך ווערן קעניג איבער גאַנץ שפּאַניע“...

כל זמן איך האָב דעקלאַרירט די אלע רעפּאָרמען וואָס איך וויל איינפירן אויף דער זינדיקער וועלט, איז נאָך געווען צו דערליידן. — ווען איך האָב מיך אָבער דערמאָנט אין מיין „אומגליקלעכער פרוי, וואָס איז פאַרברענט געוואָרן מיט די צוויי קליינע, שיינע קינדערלעך“, אין זייער ער רופן צו מיר פון די פּלאַמען אַרויס: „פּאַפּאַ, פּאַפּאַ, רעטע דינע צוויי אומשולדיקע קינדער“, — האָב איך גענומען מאַכן אַזעלכע געוואַלדן, געוויינט מיט אַזעלכע בלוטיקע טרערן און אַזוי זיך געוואָרפן אין פאַר צווייפּלונג, אַז דער עולם פּלעגט אָפּט איבעררייסן מיין שפּיל מיט בראַך וואָ אויטגעשרייען... ס'האָט אויך געטראָפּן, אַז אַ נערוועאישע פרוי איז געפאלן אין חלשות און איך האָב געמוזט אויף אַ וויילע צוריק ווערן מיושב און זי העלפן מינטערן.

דאָס אלץ איז פאַר מיר, פאַרשטייט זיך, געווען דער בעסטער באַד ווייז, אַז איך בין אַן אמתער אַרטיסט און פאַרליר אומזיסט צייט איבער די „נאַרישע“ לערן־ביכער...

און אָט רופט מיך אַמאָל אַריין ראָזשיעססווענסקי צו זיך אין קאַנצעלאַריע און האַלט פאַר מיר אַ גאַנצע לעקציע וועגן טעאַטער...

— „דא, דא, דא... איך האָב געזען אייך שפּילן אַ מעשונער נעם, דא, דא... אָבער, גאָלובטשיק, פאַרוואָס רייסט איר זיך אַזוי דעם גאַנגל... אָט זאָגט ביי גאַנאַלן דער גאַראַדניטשי: „אמת, אַלעקסאַנדער מוקדן איז אַ גרויסער העלד, אָבער צו וואָס ברעכן בענקלעך“... וואָס מער, ברודערקע, איר וועט שרייען, אלץ מער וועט מען זיך שרעקן פאַר אייך,

פראגמענטן פון מיין לעבן

מען וועט אפילו חלשן, אָבער מען וועט אייך נישט גלויבן, מען וועט אייך נישט מיטפילן... איר קאָנט דאָך דאָס ווערטל: „ויפּיטער, דו ביי-זערסט דיך, הייסט עס, ביסט נישט גערעכט!“ דאָדאָדאָ... ווילט איר מיך איבערצייגן, פאַרשרייט מיך נישט, וואָרפט אייך נישט ווי אַן עפּילעפּ-טיקער, גלאַצט נישט מיט די אויגן ווי אַ קלאָאון אין ציריך... פון דעם ווילט זיך לאַכן, ברודערקע, דאָדאָ... ס'איז אַ רחמנות אויף אייך, וואָס איר שוויצט אזוי שטאַרק און קאָנט זיך לייכט פאַרקילן. אַ שאָד, ברודער-קע... און דער טאַטע וועט נאָך דאַרפן אויסגעבן איבעריק געלט אויף דאָקטוירים, דאָדאָ... צווייטנס, לאָזט זיי צורו, די משוגעים, זאָל זיי נאָט נעמען אין זייער שוין, אומגליקלעכע מענטשן נעבעך, דאָדאָדאָ... איר נעמט אייך בעסער שפּילן עפעס אזעלכעס, וואָס איז אייך נאָענט: פון לעבן פון די שילער, פון דער שולע, פון לעקציעס, דאָדאָדאָ... און ווייסט איר גאָר וואָס? לאָזט דערווייל איבער דאָס שפּילן פאַר אמתע אַקטיאָרן, דאָדאָ... דאָס איז זייער פאַך.... איר פאַרנעמט זיך בעסער מיט אייערע למודים, וועט פאַר אייך זיין געזינטער און אייערע עלטערן וועלן האָבן הנאה פון אייך און דער לערער ווילדערמאַן וועט זיך נישט דאַרפן באַקלאַנגן אויף אייך... אַט זענט איר, דאַכט זיך, אַ מיושב בחורל און קאָנט נאָך אפילו קיין עלעמענטאַרע אויפגאַבע נישט מאַכן... דאָדאָ... נישט גוט, ברודערקע, דאָדאָ”...

לכתחילה האָט די דאָזיקע „קריטיק“ געמאַכט אויף מיר אַ צעשמע-טערנדיקן איינדרוק... גלייך מען וואָלט מיר אַפּערגענומען דעם באַדן פון אונטער די פיס און איך וואָלט מיך אַראָפּגעקייקלט אין אַן ענדלאָזן אָפּגרונט... איך בין אייניקע טעג אַרומגעגאַנגען אַ פאַרמרה-שחורהמער און באַשלאָסן ענדלעך איינמאַל פאַר אַלעמאַל צו רעזיגנירן פון דער „פאַרפירעישער“ טעאַטער-קונסט... בכלל איז מיר מיאוס געוואָרן ס'לעבן און אַלץ האָט זיך מיר אויסגעוויזן פאַר הבל הבלים...

האָט זיך אָבער גיך געמאַכט אַ „קאָנצערט“, פון וועלכן ס'האָט זיך נישט געפאַסט אָפּצוזאָגן, באַלד נאָכדעם אַ צווייטער און אַ דריטער... איך האָב אפילו געפרוווט ווייניקער שרייען, אָבער „מבינים“ האָבן מיר געזאָגט, אַז פריער איז עס געווען „שטאַרקער“ און במילא בעסער... האָב איך ווידער גענומען שרייען און שפּרינגען פון דער הויט ווי אַן

זיגמונט טורקאוו

„אמתער“ משונגענער און ס'האָבן זיך ווידער אָנגעהויבן שיטן קאָמפלעך מענמ! און „פאַניענקעס“ האָבן מיט מער באַגייסטערונג אָנגעהויבן צו פּלירטעווען מיט מיר און מיר פאַרזיכערן אז איך בין אַן „אמתער אַר טיסט“...

האָב איך פאַרשטאַנען, אז גערעכט זענען זיי, נישט ראָזשיעסט ווענסקי און ווען איך וואָלט נישט מורא געהאַט, וואָלט איך אים באַדאַרפט, אזוי ווי ער איז זיך תמיד נהג, ציטירן די היסטאָרישע פּראַזע: „וואַקס פּאַפּולי, וואַקס דעי“...

נאָר — ער איז דאָך אַן איינגעשפּאַטער, דער אַלטער... עקשנות איז דאָך ביי זיי אַ פּאַמיליען פעלער... איז בעסער אים לאָזן צורו און ווייטער שפּילן דעם משוגענעם לויט דער אַלטער „אויפּפּאַסונג“...

ווען איך האָב צום ערשטן מאָל געלייענט „האַמלעט“, האָב איך מיך דערמאָנט אין ראָזשיעסטווענסקיס לעקציע... און עד היום, ווען ס'קומט אויס צו זען די סצענע ווי האַמלעט לערנט די אַקטיאָרן שפּילן טעאַטער, דערמאָן איך מיך ראָזשיעסטווענסקיס ווערטער: „וואָלט איר מיך איבערצייגן, פאַרשרייט מיך נישט, שרעקט מיך נישט“...

**

ראָזשיעסטווענסקי האָט אויך רעקאָמענדירט אַלס לערער פּון רוסיש זיינעם אַן אינטימען חבר, אויך אַ „דיעסטוויטעלני סטאַטסקי סאָוועט־ניק“, ראָזאַנאָוו. דאָס איז געווען אַ פּריילעכער זקן, וואָס האָט דורכגע־פּלאַכטן זיינע לעקציעס מיט וויצן און אַנעקדאָטן, אָפּטמאָל גאַנץ פעטע, פּון וואָס מיר האָבן אָנגעקוואַלן...

אויף אזא אופן האָט ער געלערנט מיט אונדז די פאַרשידנסטע כּללים און אויסנאַמעס, וועלכע אַנדערע לערער פּלעגן צווינגען „איינצור־זוברעווען“ אויף אַ מעכאַנישן אופן.

ראָזאַנאָוו איז אויך געווען לערער אין אייניקע רעגירונגס גימנאַזיעס, ווו ס'האָבן געלערנט בלויז קריסטלעכע קינדער און ער פּלעגט ביי יעדער געלעגנהייט אונטערשרייבן די פעאיקייט און אינטעליגענץ פּון די יידישע שילער.

פראגמענטן פון מיין לעבן

ווען מיר האָבן אָנגעהויבן צו לערנען ליטעראַטור-טעאָריע, האָט ער די פאַרשידענע מוסטערן פון אַלטרֹוסישע און קירכלעך-לאַוווישע לייט טעראַטור איינגעלערנט מיט אונדז אין פאַרם פון כאַרענעזאַנג, מיט וואָס דער טרוקענער קעגנשטאַנד איז כּמילא פאַר אונדז געוואָרן אינטערעסאַנט און פאַרווילנדיק. די לעקציעס פון רוסיש זענען אזוי אַרום געוואָרן פאַר אונדז שטאַרק צוציענדיק און זעלטן ווען איך בין געוואָרן „קראַנק“ צו זיי, וואָס האָט אָפט ביי מיר פאַסירט ביי אַלגעברע אָדער פיזיקע. ווען איך האָב אָנגעשריבן א „היסטאָרישע טראַגעדיע“ אונטערן נאָם מען: „נעראָן און אַגריפּאַ“, האָב איך זי געגעבן ראָזאַנאַוו צו לייענען. די דריי קורצע אַקטן פון דער דאָזיקער „טראַגעדיע“ האָבן זיך געענדיקט מיט אַ האַלב טויז מאַרדן און זעלבסטמאָרדן און, צום סוף, נאָך נעראַנס טראַגישן סוף, פאַרענדיקט זיך די פּיעסע מיט אַ באַמערקונג: ס'איז שטיל אַרום. נאָר אַ הונט וואַיעט“... נאָך דעם קומען פינטעלעך, וואָס פאַרענדיקן די טראַגעדיע.

צומאָרננס ברענגט ראָזאַנאַוו צוריק דעם מאַנוסקריפּט און זאָגט צו מיר:

— „הער, ברודערקע — להיפּוך צו ראָזשדיעסטווענסקיין, פלעגט ער אונדז „רוצן“ — זאָל זיך דער הונט וואַיען געזונטערהייט, דערויף איז ער אַ הונט, ער זאָל וואַיען. דו אָבער הער אויף צו שרייבן טראַגעדיעס און נעם זיך פלייסיקער פאַרן לערנען, ווייל אז נישט וועט סוף יאָר ביי דיר זיין אַן אמתע טראַגעדיע!“...

מער האָב איך אים, פאַרשטייט זיך, נישט געוויזן מיינע „ווערק“. ווען איך האָב אין אַ צייט אַרום אָנגעשריבן אַ היסטאָרישע פּיעסע אויף יידיש, האָב איך צוזאַמען מיט יאָנאַסן זי אוועקגעטראָגן ווייזן מ. קיפּניסן.

די פּיעסע האָט געהייסן „וווהיין?“, אויך די טעמע איז שוין געווען אַ יידישע: די גרוילן פון דער אינקוויזיציע. געווען איז זי געשריבן אין מליצהריק-פאַטעטישן ווייסן פערז און האָט גלאָריפּיצירט די איינליקייט פון דן אַברבנאַל, די אָפּפּערוויליקייט פון די אומגליקלעכע אַנוסים. געווען אויך אַ יידישער הויף-נאַר, וואָס האָט גערעדט אין גראַמען און געראַ-טעוועט אַן עדה יידן פון אַ גרויס געפאַר...

זיגמונט טורקאוו

צום סוף, געפירט פון דן אברבנאל, לאָזן זיך אלע אין וועג אריין מיטן
געזאנג:

„גוואַדאַלקוויוויר, אַ וויי איז מיר,
מיט דייע כוואלעס צי זעסטו אלעס“...

די אויסוואַנדערער פאַרהאַלטן זיך ביי אַ שידדוועג און ווייסן
נישט וווּהין ווייטער צו גיין. אלעמענס בליקן זענען געווענרעט צו דן
אברבנאל. ביי אלעמען רייסט זיך אַרויס די פראַגע:
„ווּהין? וווּהין?!“ — פּוירעהאַנג פאַלט און די פיעסע ענדיקט זיך.
קיפּניסן איז די פיעסע דווקא געפּעלן און ער האָט אונדז געראַטן
ווייטער צו שרייבן.

איך האָב די פיעסע איבערגעשריבן אין צענדליקער אויסגעבעסערטע
„אויפלאַגעס“, ביז איך האָב מיך אָנגענומען מיט מוט און זי אָפּגעטראָגן
צו אברהם יצחק קאַמינסקי. מער האָב איך זי טאַקע נישט אָנגעזען.
ווען איך האָב אין יאָרן אַרום זיך נענטער באַקענט מיט קאַמינסקי,
האַט ער דעם פאַל אינגאַנצן נישט געדענקט. אויך אין זיין אַרכיוו האָב
איך זי נישט געפונען. ער האָט זי געוויס געגעבן דער דינסט צו פאַר-
ברענען...

**

צו אונדזערע באַליבטע לערער האָט אויך געהערט דער כאַכאַל באַכ-
טיענקאַ, אַ גלענצנדיקער פּעדאַגאָג און גלייכצייטיק אַ חבר צו די שילער.
דאָס איז געווען אַ גוטמוטיקע נשמה אין קערפּער פון אַ ריז. געלערנט
האַט ער אונדז שטיפּנדיק און געשטיפּט מיט אונדז לערנענדיק. אַ דאנק
אים האָב איך ליב באַקומען נאַטורליסנשאַפט און די ליבע איז ביי מיר
ער היום פאַרבליבן.

אויך דעם לערער פון געאָגראַפיע סעמיאָנאָוו, וועלכער האָט באַרייזט
אַלע טיילן פון דער וועלט און פון אומעטום מיטגעבראַכט פּאַטאָגראַפיעס
און כאַראַקטעריסטישע קעגנשטאַנדן, האָבן מיר שטאַרק ליב געהאַט. זיין
נע לעקציעס פלעגט ער באַזירן אויף אייגענע איבערלעבונגען און דער-
פאַרונגען און מיר האָבן זיי געשלאָנגען ווי שפּאַנענדיקע ראַמאַנען.

פראגמענטן פון מיין לעבן

זיינע דערציילונגען האָבן געשטארקט אין מיר דעם ווילן צו ריזן און זיך באַקענען מיט דער וועלט און איך האָב מיך אַ געוויסע צייט אַרומגעטראָגן מיטן געדאַנק צו ווערן אַ גלאַבטראַטער, אַ רייזנדער, אַן אַרבעט־לאָג, — יעדנפאַלס נישט קיין טעאַטער־טוער.

אַ באַזונדער אַרט האָט ביי אונדז פאַרנומען דער לערער פון פּויליש, גורעצקי.

אין די צאַרישע צייטן האָט מען אין די רעגירונגס גימנאַזיעס אין פּוילן נישט געלערנט קיין פּויליש. אין די פּרוּוואַט־שולעס איז אַפילו יאָ געווען אַ לערער פון פּויליש, אָבער דער לימוד איז נישט געווען אָבלייב־נאַטאַריש. ווער ס'האָט אַלזאָ געוואָלט, האָט געהאַט אַ רעכט נישט צו באַזוכן די דאָזיקע לעקציעס. אין מוראַוואָוו־שולע האָבן די לעקציעס פון פּויליש באַזוכט אויסשליסלעך יידישע שילער, הגם דער לערער מראָט־טשעק איז געווען אַ לאַ יצלח און עובר בטל.

ביי קרינסקין האָט זיך כמעט קיינער נישט אָפּגעזאָגט פון צו באַזוכן די לעקציעס, בפרט אַז גורעצקי איז געווען אַן ערשטקלאַסיקער פּע־דאַגאָג, פּיינפּילנדיקער מענטש, אַ גרויסער פּאַטריאָט און דעמאָקראַט. ער האָט געוועקט אין אונדז די ליבע צו פּוילן און צו דער פּוילישער ליטעראַטור... ער פלעגט מיט אונדז לערנען פּאַטריאָטישע לידער פון מיצקעוויטש און סלאָוואַצקי, וועלכע זענען געווען שטרענג פאַרבאָטן אין צאַרישן רוסלאַנד.

ראָזשדיעססווענסקי פלעגט אָפט באַזוכן זיינע לעקציעס, כּדי, כּל־מרשט, צו דעמאָנסטרירן זיין סימפּאַטיע צו דער פּוילישער שפּראַך... אין אַזאַ פּאַל פלעגט גורעצקי תּיכּה איבעררייסן דאָס פּאַרבאַטענע און איר בערניין אויף „אומשעדלעכע“, לענאַלע ליטעראַטור... ער האָט געהאַט צוטרוי צו זיינע יידישע שילער און קיינער פון אונדז האָט זיך טאַקע נישט אַרויסגעכאַפט מיט אַן איבעריק וואָרט וועגן דעם.

געווען ביי אונדז איין שילער אָבער, וואָס פלעגט פון דער פּוילישער לעקציע אַרויסגיין, הגם מיר האָבן אים אַלע געמאַכט פּאַרוורפּן דער־פאַר.

מאַסס ראַדזוינאווער, אַזוי האָט געהייסן דער שילער. ער איז געווען

זיגמונט טורקאוו

א ביאליסטאקער, ווו די אומגאנגס שפראך איז דאן געווען יידיש און רוסיש, האָט אים דעריבער דער פּוילישער לימוד נישט אינטערעסירט. געדענקט זיך מיר אַ פּאַל, ווען גורעצקי איז אַמאָל אַרײַנגעקומען צו אַ לעקציע, איידער ראַדזינגאווער האָט באַווײַזן צו פאַרלאָזן דעם קלאַס. גורעצקי האָט אים אויף זײַן טאַקטפולן שטייגער פאַרהאַלטן און אָנגעדױבן אים צו מוסרן מיט טרערן אין די אויגן:

— „ווי קאָנסטו נישט וועלן לערנען קײן פּויליש! דו ביסט דאָך געבוירן אויף פּוילישער ערד. איר יידן ווערט דאָך צוזאַמען מיט אונדז, פּאַליאַקן, געטראַטן פון דעם זעלבן צאַרישן שטיוול! און ווי שעמסטו זיך נישט צו זײַן אַן אויסנאַם פון אַלע דינע חברים, וועלכע האָבן אַזוי ליב מיצקעוויטשן“...

ראַדזינגאווערס פעטע באַקן זענען דאן נאָך רײטער געוואָרן, ער האָט עפעס געענטפערט אויף אַ צעקאַלעטשעטן פּויליש, אָבער די לעקציעס האָט ער ווײטער נישט באַזוכט...

אין יאָרן אַרום, ווען איך בין געקומען שפּילן קײן ביאליסטאָק, איז ער שוין געווען באַלעבאָס פון אַ רעסטאָראַן און די דאָראָזשקאַזשעס און באַזאַמטע וואָס זענען געווען זײנע שטאַם־געסט, האָבן זײער גוט זיך פאַרשטענדיקט מיט אים אויף פּויליש...

פאַרן אָנקומען אין דראַמאַטישע שולע האָט מיר גורעצקי געגעבן אַ רעקאָמענדאַציע־בריוו צו זײַן פּרײַנט סטאַשקאַווסקי, אַ באַרימטן אַקטיאָר און פּראָפעסאָר פון דער שולע. אינעם זעלבשטענדיקן פּוילן האָט גורעצקי פאַרנומען אַן אַמט אין אַ מיניסטעריום און זיך צוריקגעצויגן פון פּעדאַגאָגישער טעטיקייט. מיר פלעגן אים תמיד דערמאָנען צום גוטן.

אויך האָבן מיר געהאַט אײניקע יידישע לערער, גלענצנדיקע פּעדאַגאָגן, ווי דעם אַטלעטיש געבוירטן בערקאָוויטש, וועלכן קרינסקי האָט אַראָפּגעבראַכט אַזש פון קרים, דעם מאַטעמאַטיקער ווילדערמאַן, דעם פיזיקער צוזומער.

צום באַדויערן האָבן די יידן מיט אונדז געלערנט קעגנשטאַנדן וואָס זענען מיר נישט געווען צום האַרצן און דאָס פלעגט אָפט אַרויסרופן בײ אונדז בײז בלוט. איך פלעג אָבער שטאַרק דרך ארץ האָבן פאַר זײ

פראגמענטן פון מיין לעבן

צוליב זייער ערודיציע און זעלטענעם פערזאנליכן טאלאנט, ספעציעל ביי צוזמער און ווילדערמאן.

צוזמער האָט אַמאָל נאָך מיינעם אַ „דערפאָלגרייכן“ אַרויסטריט אויף אַ שול־פאַרשטעלונג געדריקט מיר די האַנט און פאַרזיכערט, אַז פון היינט אָן קאָן איך מיר שוין דערלויבן נישט צוצוגרייטן אַ לעקציע... איך האָב אים לאַנג נישט געלאָזט וואַרטן און נאָך די זעלבע וואָך נישט געוואָס אים וואָס צו ענטפערן אויף קיין איינער פון די געשטעלטע פראַגן.

צוזמער האָט מיר מיט זיין געווענלעכער ערנסטקייט אַריינגעשריבן אין זשורנאַל אַ „צוויי“. דאָס האָט מיך געטראָפן ווי אַ דונער און איך האָב אים עפנטלעך, פאַרן גאַנצן קלאַס, באַשולדיקט אין נישט האַלטן וואָרט!

— סטייטש, איר האָט דאָך מיר אַליין דערלויבט נישט צו מאַכן די לעקציעס פאַר מיין גוטן שפּילן...

ס'האָט מיר אָבער גאַרנישט געהאַלפן, — איך בין געבליבן ביי דער „צוויי“ און האָב מער צו אים נישט געגריסט...

ווען מיר האָבן זיך אין יאָר 1918 געטראָפן אין אָדעס, וווּ ער איז געווען פראַפּעסאָר אין אוניווערסיטעט, האָבן מיר דערמאָנט דעם דאָזיקן פּאַל און האַרציק ביידע געלאַכט.

מיר האָבן זיך אויך מיט פּיל סימפּאַטיע באַצויגן צו אונדזער לע־רער פון דייטש, ד"ר צמח פּעלדשטיין, אגב אַ בעסערער ייד, ווי אַ „דייטש“.

ער איז דערנאָך געוואָרן דירעקטאָר פון דער קאָוונער העברעאישער גימנאַזיע און בעת מיינע גאַסטשפּילן אין דער ליטווישער הויפטשטאָט, איז פאַר מיר געווען אַ גרויסע פּרייד צו באַגריסן פון דער בינע מיין געוועזענעם לערער. מיר פלעגן מיט פּיל סענטימענט דאָן דערמאָנען די גוטע יאָרן אין קרינסקיס שולע.

דער איידעלער צמח פּעלדשטיין האָט אויף אַ ווירדיקן אופן געמור־טיקט די פאַרשפּאַרטע אינעם ווילנער געטאָ און צוזאַמען מיט זיי אומגע־קומען מיטן טויט פון קדושים.

זיגמונט טורקאוו

א באזונדער אַרט האָבן ביי אונדז פאַרנומען די לערער פון הער-ברעאיש. קרינסקי האָט זייער פיל אַכט געלייגט אויפן דאָזיקן קעגנשטאַנד און פלעגט אויסזוכן די בעסטע העברעאישטן פון יענער צייט. צום באַדויערן אָבער זענען נישט אַלע געווען גוטע פּעדאַגאָגן. פלעגט זיך שוין יאָ געפינען אַזעלכער, האָט ער אָבער געהאַט אַזאַ נעכעכ-דיקע אויסערלעכקייט, וואָס האָט זיך בשום אופן נישט געפאַסט פאַר אַ מענטש, וואָס דאַרף דערוועקן צו זיך דרך ארץ און אָנהאַלטן דיס-ציפּלין.

קינדער זענען אין דעם פּרט אומברחמנותדיק: אַזוי ווי מען קאָן מיט אַ קלייניקייט געווינען זייער סימפּאַטיע, אַזוי קאָן מען אויך אַרויסרופּן ביי זיי גרינגשעצונג, חוזק און אַפילו שנאה.

וויי איז צו דעם לערער וואָס איז נישט נושאַ חן ביים „קלאַס“ און ווערט דער אָביעקט פון סאַכאַטאָזש און אַבסטרוקציעס. דער אַרעמער לערער מעג זיך באַצייטנס אויסגראָבן אַ קבר.

אונדז פלעגט תמיד חידושן און פאַרדריסן פאַרוואָס די „גויאישע“ לערער זענען אַזעלכע געראַטענע פאַרשוניען אין אונדזערע העברעאישטן אַזעלכע שלים-מולען און פאַרזעענישן.

דאָס האָט נישט נאָר אָפּגענומען דעם חשק צו לערנען, נאָר פשוט דעמאָראַליזירט די שילער, וואָס האָבן די לעקציעס פאַרוואַנדלט אין אַן אַפּהוזקן און אַפּלאַכן פונעם אַרעמען לערער.

כמעט ביי יעדער לעקציע איז נויטיק געווען די אינטערווענץ פון קרינסקי און אַפּטמאַל אויך פון דירעקטאָר ראָזשדיעסטווענסקי.

האָבן זיך דעריבער די לערער פון העברעאיש זייער אַפט געביטן ביי אונדז און דאָס האָט, פאַרשטייט זיך, משפיע געווען אויף אונדזערע שוואַכע פאַרשריטן אין לימוד פון העברעאיש.

געדענק איך ווי מיר האָבן מיט אומגעדולד דערוואַרט אַ נייעם לע-רער, וועלכן קרינסקי האָט אונדז צוגעזאָגט אַראָפּצוברענגען.

דער לערער איז געווען אַ יידישער דיכטער און מיר האָבן אַפילו זיינע לידער געלערנט און געזונגען.

און אַט עפנט זיך די טיר צו דער ערשטער לעקציע פון נייעם לערער... ס'באַווייזט זיך די מאַסיווע געשטאַלט פון קרינסקי... מיר זוכן

פראגמענטן פון מיין לעבן

דעם לערער און... דער גאנצער קלאס שיסט אויס מיט א הילכיקן געדעכטער... נעבן קרינסקין האָט זיך קוים אָנגעזען א קליין מענטשעלע, אביסל העכער פון א קארליק, מיט א גרויסן קאָפּ מיט בלאַנדע פאַפּואַסן קודלעס, אַן איבערטריבן לאַנגע נאָז און איבערנאַטירליך גראַבע ליפּן. שטעלט ער זיך אויף דער קאַטעדראַ, זעט ער זיך נישט אַרויס, מוז ער זיך שטעלן נעבן דער קאַטעדראַ...

עס הערן זיך שוין פון ערגעץ אויסרופן: „ריזשי!“... (אזוי פלעגט מען רופן די קלאָונען אין ציריך) און „טליצאַט טלי“ (ווי א קינד רעדט אַרויס אויף רוסיש „דריי און דרייסיק“ אין א באַקאַנטן ווולגערן אַנעקדאָט...).

אַן ענלעכן קבלת פנים האָט אויך דער אָרעמער מענטש געהאַט אין די אַנדערע קלאַסן.

סוף כל סוף האָט מען זיך אָבער צוגעוווינט צו אים, ווייל געווען איז ער גראַד אַ גוטער לערער און אַ פיינפילנדיקער, האַרציקער מענטש. איך האָב מיך מיט אים אַפילו באַפריינדעט און געוואָרן אַן איינזייער ביי אים אין הויז. ער האָט געהאַט אַ ליבע, אַנגענעמע פרוי און צוויי געראַטענע יינגלעך מיט בלאַנדע קעפלעך.

איך האָב צום ערשטן מאל געהערט יידישע קינדערלעך באַנוצן העברעאיש אין טאַגטעגלעכן לעבן און דאָס האָט במילא אַרויסגערוּפן ביי מיר נאָך מער דרך ארץ צו זייער פאַטער.

די פרוי פלעגט זיך באַקלאָגן פאַר מיר, פאַרוואָס די שילער פאַרשאַפן איר מאַן אזוי פיל האַרצווייטיק... איך האָב איר נישט געקאָנט זאָגן, אַז די סיבה דערפון איז זיין אויסערלעכקייט און זי אליין האָט עס נישט פאַרשטאַנען... זי האָט נאָר געזען זיינע גייסטיקע מעלכות... ער האָט פאַר מיר געלייענט פראַגמענטן פון זיין איבערזעצונג פון גאָלדפאַדענס „שולמית“ און באַקלאָגט זיך אויפן עם הארצות אינעם יידישן טעאַטער, וואָס פילט נישט די שיינקייט פון גאָלדפאַדענען און וולגאַריזירט זיינע פיעסעס. ער האָט זיך געוונטשן צו דערלעבן זען זיין איבערזעצטע „שולמית“ אין ארץ־ישראל...

ליידער זענען זיינע ווונטשן נישט מקוים געוואָרן. ער איז געשטאַרבן

זיגמונט טורקאוו

פאר דער צייט, א יונגער מענטש... אפשר האָט אין דעם אַ חלק געהאַט
זיין פּראָפּעסיע פון אַ לערער...
מיר האָבן אַמאָל געשפּילט לאָנגפּעלאַס „יהודה המכבי" אין זיין
איבערדיכטונג. דעם דערפאַלג פון דער פּאַרשטעלונג האָבן מיר ביידע
געטיילט: ער — אַלס דיכטער, איך — אַלס „אַקטיאָר".
דער דאָזיקער אַוונט איז טאַקע געווען דעציירנדיק אין מיין לעבן.
קרינסקי האָט דאָן געזאָגט צו מיין פּאַטער, אז איך דאַרף מיך אויס-
בילדן פארן טעאטער און דער טאטע האָט אים געענטפּערט:
— נישט ביי מיין לעבן!".
דאָס האָט געקלונגען אַ סך קאַמעגאָרישער ווי אַמאָל: „ביים דיר
אָפּ די צונג", צום פעטער סראַכאַיעם...

XV

שול-חברים

איבער דער ווייסל גליטשט זיך א שיה, פול מיט קינדער, אויפן דעק שפילט א שול-אַרקעסטער. ארום דעם אַרקעסטער שטייט א גרופע שילער און קוקט אויף די שפילער מיט דרך ארץ און באוונדערונג. די מעטאלענע בלאַז-אינסטרומענטן שפיגלען אָפּ די זון-שטראַלן און צעוואַרפן זיי איבער די קינדערשע קעפּלעך. זיי זשמורען די אויגן און פאַרשטעלן זיי מיט די הענט.

איבער די קעפּ א העלער, לויטערער הימל, אָן א פּגימהלע פון א וואַלקן. פון ביידע זייטן לאַנקעס און פעלדער. פילפאַרביקע טיכלעך אויף די קעפּ פון די פויערטעס און דער ריטמישער גלאַנץ פון די קאַסעס רייצן און רופן צו זיך די קינדער פון דער גרויסער שטאָט. מען שרייט צו זיי אַראָפּ, מען פאַכעט מיט די היטלען... עפעס ענטפערן זיי דאָרט אויף די לאַנקעס, — דער ווינט צעטראָגט דעם ענטפער אויף אַלע פיר זייטן פון דער רחבותדיקער ווייטקייט...

די שיה איז פול מיט קינדישן געלעכטער, פרייד און זאָרגלאַזיקייט. דאָס מאַכן די שילער פון קרינסקיס שולע אַן אויספלוג קיין מלאַך טשין.

א חוץ קרינסקין און ראָזשדיעסטווענסקין, פאַרט אויך מיט דער גאַנצער לערער-פּערסאָנאַל מיט זייערע פאַמיליעס און אויך אייניקע פריינט פון דער שולע. אונדזער פּאָטער לאָזט קיינמאַל נישט דורך אַזאַ געלעגנהייט, ער באַגלייט תמיד אַלע אונדזערע אויספלוגן.

אָפּטמאַל פאַרט מיט א שרייבער, א וואַרשעווער, אָדער א נאַסט, וואָס געפינט זיך צו דער געגעבענער צייט אין וואַרשע. קיין מלאַטשין

זיגמונט טורקאוו

איז מיט אונדז מיטגעפאָרן דער יונגער שלום אַש, וועלכער האָט שוין דאָן דערגרייכט גרויס פּאָפּולערקייט מיט זיין „שטעטל“.
קומענדיק אויפן אָרט, צעלויפט זיך קלייננוואַרק ווי די ווילדע ציגן איבער דער גרינער פּאַלאַנע. מען צעעפנט די פעקלעך, וואָס די צארטע הענט פון אונדזערע מאַמעס האָבן אזוי זאָרגפעליק פאַר אונדז פאַרפאַקט. פון די דערבייאיקע דערפער קומען אָן פויערשע יינגלעך און מיידלעך מיט פרישע מילך, יאָגערעס און אַנדערע גוטע זאַכן, וואָס ווערן כּהרע-עין צעכאַפט. די רייווע איבער דער ווייסל, די לופט פון די לאַנקעס און וועלדער רייצן דעם אַפעטיט — עסט זיך דרייפאַך, פירפאַך מער, ווי אין דער היים!

דאָרט דאַרף אונדז די מאַמע צווינגען צו עסן, אַפּטמאָל איז נויטיק דערצו אַ מער ענערגישע אינטערווענץ פונעם טאַטן... און דאָ, אויף דער פרישער לופט! — אַ שאַד, וואָס די מאַמע איז דאָ נישטאָ, זי וואָלט אָנגעקוואַלן פון אונדזער אַפעטיט!...

און אָט — אָנגעזעטיקט זיך, צעטיילט זיך יונגוואַרג אין פאַר-שירענע גרופעס: איינע לאָזט זיך אין וואַלד אַרײַן, כּדי אַהיימצוברענגען פאַר דער מאַמען אַ היטל פרישע שוואַמען, אָדער יאָגעדעס. אַנדערע גרופירן זיך אַרום לערער פון גימנאַסטיק, וועלכער דעמאָנסטרירט זיי קאָמפּליצירטע ספּאָרט־שפּילן וואָס גייען נישט אַרײַן אין פּראָגראַם פון זיינע למוּדים.

אייניקע פון די דערוואַקסענע שילער טיילן זיך פּאָרויכטיק אָפּ פון די איבעריקע און גייען נאָך די פויערישע מיידלעך אויף צו כאַפּן אַ פּלירט. די יינגערע קוקן זיי נאָך מיט קנאה און פאַרדרוס...

— ס'טייטש, דאָ אויך? נישט גענוג וואָס אין וואַרשע האָבן זיי מאַנאַפּאָליזירט אלע מיידלעך! קעגנאיבער סימאָנס פּאַסאַזש, אויף נאַ-לעווקעס 2a, געפינען זיך ביוראָען און קאַנצעלאַריעס, וווּ עס זענען אַנט געשטעלט יונגע און שיינע מיידלעך, גייט אַן אומאויפהערלעכער פּלירט דורך אַ פענצטער... און נישט נאָר דורך די פענצטער, מען וואַרט זיך טאַקע אָפּ אויף דער גאַס, מען טרעפט זיך אפילו אין זאַקסישן נאָרטן! און אלץ די דערוואַקסענע יינגלעך, סאַראַ מול זיי האָבן! אויף די קלענערע ווילן נאָר די מיידלעך קיין בליק נישט וואַרפן, גלייך די קלע-

פראגענטן פון מיין לעבן

נערע וואָלטן נישט געהאַט קיין רעכט צו פֿלירטעווען... רופט עס טאַקע אַרויס פֿאַרדרום און בייז בלוט. און דאָ, אין מלאַטשין, אויך דאָס זעלבע! אפילו פֿראַסטע פֿויעריס-מיידלעך מאַכן אויך אַן אונטערשיד צווישן גרויסע און קליינע יינגלעך!

באַלד אָבער ווערט זיי גרינגער אויפן האַרצן: פון דער גרופע לערער טיילט זיך אָפּ אַ קלאַסן-אויפזעער און גייט נאָך די דערוואַקסענע שר-לער, אַכטונג צו געבן אויף זייער אויפפירונג...

א הייליכע געלעכטער און הוראַ געשרייען באַגלייטן דעם לערער... איך הויב געווענלעך אָן מיין אויספֿלוג-פֿראַגראַם מיט אַ „פֿראַג-צוויזשן קאַמף“, וואָס ווערט אָבער גיך איבערנעריסן דורך מיין פֿאָטער... הויבן מיר אָן צו שפּילן אין „יאַגעלעך“, רופט מיך דער טאַטע, ווישט מיר דעם שווייס פון פנים און לאָזט מיך מער נישט לויפן:

— „קאַנסט דיך פֿאַרקילן, זע, ווי פֿאַרשוויצט דו ביסט“...

— „אָבער אַנדערע זענען דאָך אויך פֿאַרשוויצט, פֿאַרוואָס מעגן זיי יאָ לויפן?!“

מיינע פֿראַטעסטן און אפילו די טרערן העלפן נישט: אַנדערע מעגן, איך נישט.

און דער טאַטע הייסט מיר זיך נעמען אַ ביישפּיל פון קליינעם שלמהלע, וועלכער זיצט אונטער אַ בוים און לייענט אַ בוך.

איך גיי צו צו שלמהלען און לאָז אויס דעם גאַנצן כעס צו אים: — „ווייניק אַ גאַנץ יאָר דאָס לייענען אין שטאַט! וואַרף אַוועק דאָס ביכל! קום, לאָמיר זיך אין עפעס שפּילן!“

שלמהלע קוקט מיך אָן פֿאַרווונדערט מיט זיינע שוואַרצע, קלונע אויגן, פֿאַרוואַרפט די געדיכטע טשופּדינע אויף צוריק און פֿרעגט מיך אויף זיין ביאַליסטאַקער יידיש:

— „וואָס זענען מיר קינדער, מיר זאָלן זיך שפּילן?“

אַנשטאַט אַן ענטפֿער כאַפּ איך אים אָן פֿאַרן האַנט און הויב אים מיט כוח אויף פון דער ערד. איך וויל אים אַרויסרייסן דאָס ביכל, ער באַמיט זיך עס צו פֿאַרשטעקן אין טאַש, איך ראַנגל זיך אַ וויילע און סוף כל סוף איז דאָס ביכל ביי מיר אין האַנט.

זיגמונט טורקאוו

— „טורקאוו, — זאגט ער צו מיר מיט אן ערנסטן פנים, — גיב צוריק דאָס ביכל. ראָזשיעסטווענסקי זאָל עס דערזען, באַקום איך אַ „וואַלטיש-בילעט“...“

עמעצער דערנענטערט זיך צו אונדו. איך גיב אים אָפּ אין איילע-ניש דאָס ביכל. ער באַהאַלט עס אין טאַש און מיר לאָזן זיך גיין אין אַ פאַרקערטע ריכטונג.

הגם שלמהלע, אָדער ווי ער איז פאַרשריבן אין קלאַסן-זשורנאַל: סאַלאַמאָן קאַנאַנדאַפּאַרט, איז אין מיין עלטער און מיט אַ קאָפּ נידעריקער פון מיר, באַקום איך צו אים דרך ארץ אין אַביסל מורא.

ער לייענט אַזעלכע ביכער, פאַר וועלכע מען קאָן באַקומען אַ „וואַלטיש בילעט“... דאָס איז דאָך אַ דרייסקייט, וועלכע איך האָב גאַרנישט אין זיך...“

ער האָט מיר אַמאָל געגעבן צו לייענען אַן אומלעגאַלע בראַשור, אין וועלכער ס'האָט זיך גערעדט קעגן גאָט, בין איך די נאַכט נישט געשלאָפּן... כ'האָב מיך קוים געקאָנט דערוואַרטן די שעה פון גיין אין שולע, כדי פטור צו ווערן פון דער אפיקורסישער ליטעראַטור...“

אמת, איך בין שוין דאָן אַליין געווען אַ גאַנצער אפיקורס, אָבער איך בין עס געוואָרן „פון זיך אַליין“ און אויף אַ גאַנץ אומשולדיקו אופן... און אפשר האָט אַ גרויסן חלק דערין געהאַט טאַקע אונדזער פאָטער, וועלכער האָט אונדז געוואַלט מיט כוח אָנוואַרפן זיין פרומקייט...“

קינדער האָבן פיינט אַ יעדן אַרויפגעצווונגענעם ווילן און זענען זיך נוקם דורכן טון אויף להכעיס. אַ גרויסן חלק האָט אויך דערין געהאַט די קינדערישע נייגעריקייט: צו איז עס טאַקע אמת וואָס דער טאַטע, דער דער רבי זאָגט? אויב ס'וועט זיך אַרויסווייזן אַז ס'איז אמת, וועל איך טאַקע זיין פרום...“

האָט זיך אָבער תמיד אַרויסגעוויזן דער היפּך... ווען די כהנים האָבן געדוכנט ימים נוראים און איך האָב געכאַפט אַ בליק אויף זיי פון אונטערן טאַטנס טלית, — בין איך נישט בלינד געוואָרן!

ווען איך האָב צום ערשטן מאָל זיך אַריינגעכאַפט יום-כיפור צום „גרעק“ און מיט האַרצקלאַפעניש אַראַפּגעשלאָנגען אַ ראַזעווע ברויטל

פראגמענטן פון מיין לעבן

מיט ראָזשינקעס, האָט עס מיר נישט פארשארט און איך בין נישט געשטאַרבן...

א צווייטן יום־כיפור האָב איך שוין ביי אַ חבר געגעסן שינקע און ס'האָט מיר גראָד שטאַרק געשמעקט... און דאָ האָב איך דאָך שוין געטון צוויי גרויסע עבירות מיט אַמאָל: נישט געפאַסט יום־כיפור און געגעסן חזיר...

און פאַרוואָס זאָל גאָט אַזעלכע גוטע זאַכן פאַרווערן יידן און גוים נישט? זענען זיי נישט די זעלבע מענטשן, וועלכע גאָט האָט באַשאַפן אין זיין געשטאַלט? און פאַרוואָס האָט ער באַדאַרפט בכלל באַשאַפן אַ „מען טאָר נישט!“ און „מען מעג“...

האָט ער דאָך געקאַנט לכתחילה באַשאַפן בלויז דעם „מען מעג“... און ווען ביים קוזין לייביש טורקאָוו האָט געהאַלטן ביים שטאַרבן דאָס פינפטע קינד פון טובערקולאָז און די פאַמיליע האָט אַ גאַנצע נאַכט געזאָגט תהילים, ווייל אַזוי וועט אים גאָט זיכער העלפן, — האָט גאָט ווידער נישט געהאַלפן און ס'קינד איז געשטאַרבן ווי די פיר פאַר אים... איז דאָך עפעס אין דעם גאַנצן ענין פאַראַן אַ מיספאַרשטייעניש... און ווען איך האָב אַמאָל געוואַגט דאָס צו פרעגן ביים טאַטן, פלעג איך באַקומען אַ קורצן ענטפער:

— ביסט נאָך צו יונג דאָס צו פאַרשטיין!

און שלמהלע קאהאַן איז דאָך אויך אַזוי יונג ווי איך און פונדעסט־וועגן פאַרשטייט ער... אָט לייענט ער אַזעלכע ביכלעך, וואָס טענהן, אַז רעליגיע איז סם פאַרן פּאָלק... אַז דאָס האָט אויסגעטראַכט דער הערשנ־דיקער קלאַס כדי צו פאַרבלענדן די אויגן ביים אונטערדריקטן... און ער האָט גאָרנישט קיין מורא צו האַלטן אַזעלכע ביכלעך ביי זיך... נאָך דערצו אַזוי נאָענט פון „לייב גוואַרדי וואַלינסקי פּאָלק“... אַזוי נאָענט פונעם „פּאַוויאַק“, — ער וווינט אַפילו אויף דער פּאַוויאַק... דאָס איז געווען דערפאַר וואָס ער איז אַ יתום, האָט נישט קיין טאַטן און ביי דער מאַמען קאָן ער אַלץ פּוועלן... אַ „פּרייער פּויגל“...

ווען קיינער האָט נישט געהערט, פלעג איך כאַפן מיט אים אַ שמועס וועגן „פאַרבאַטענע“ ענינים...

זיגמונט טורקאוו

שלמהלע קאָן אזוי שיין רעדן... גלייך ווי ער וואָלט פון אַ בוך געלייענט אויפן קול... אויך אין קלאַס איז ער פון די בעסטע שילער און אז מען דאַרף „אַריינזאָגן“ אַ לערער, געפינט ער שוין אין זיך די דרייַסט־קייט און די פאַסיקע אויסדרוקן.

איך דאַקעגן בין אַ שוואַכער „רעדנער“. נאָר דאָס וואָס איך האָב אויסגעלערנט אויף אויסנווייניק — גייט ביי מיר ווי „וואַסער“... ווי די צוויי בר־מצווה דרשות, למשל...

איך קאָן טאַקע אָפטון שפיצלעך אין קלאַס, אָבער ווען ס'קומט אויס זיך צו פאַרענטפערן פאַר אַ לערער, הויב איך אָן צו שטאַמלען מיט דער צונג און ס'פאַרפעלן מיר די פאַסיקע אויסדרוקן...

האָב איך טאַקע באַווונדערט שלמהלעס כוח־הדיבור און נישט גע־קאַנט פאַרשטיין ווי אזוי עס „שיטן זיך פון אים“ די רייד... —

שלמהלע איז, להיפוך צו מיר, געווען דרייַסט און אַפילו אָרגאַני־זירט אַמאָל אַ שטרייק צווישן די שילער... ווען ראָזשיעסטווענסקי האָט אָנגעהויבן אַן אויפפאַרשונג וועגן דעם, האָט זיך שלמהלע אַליין מודה געווען און די גאַנצע שולד גענומען אויף זיך...

די יאָרן פון העך שול־באַנג האָבן אונדז דערנענטערט און באַ־פריינדעט. נאָכן פאַרענדיקן די שולע זענען זיך אונדזערע וועגן צעגאַנגען. איך בין אַוועק צום טעאַטער און שלמהלע איז פאַרשווונדן פון וואַרשע.

אין יאָר 1920 — ווען איך האָב מיך מיט אסתר רחלס טרופע אומ־געקערט פון רוסלאַנד, האָב איך אים געטראָפן אין ווילנע. מיר האָבן זיך אָבער לאַנג נישט געפרייט מיט אַנאַנדער, ער איז אויך פון דאָרט פּלוצלינג פאַרשווונדן און מער נישט געלאָזט הערן פון זיך.

אין יאָר 1936, בעת מיין טורנע איבער די לאַטיין אַמעריקאַנער לענדער, האָבן מיר זיך ווידער באַגעגנט.

די באַן וואָס פירט פון וועראַקרוזער האַפן שטעלט זיך אָפּ אין מעקסיקאַ־סיטי און צווישן עולם, וואָס וואַרט מיך אָפּ, דערקען איך מיין שול־חבר, שלמהלע קאַנאַן.

פראגמענטן פון מיין לעבן

פון זיין שווארצער טשופרינע איז טאקע קיין שפור נישט פארבליבן... אויך זענען פארשווונדן די אמאליקע רויטע בעקלעך: דאָס פנים מענע-ריש, דער בליק ענגערגיש, אָבער דער זעלבער ליבער האַרציקער שלמה'לע! ער פאַרנעמט אַן אָנגעזען אָרט אין יידישן און אויך מעקסיקאַנער קולטור-געזעלשאַפטלעכן לעבן; ער איז איינער פון די חשובסטע מוזיק קריטיקער, גיט אַרויס ביכער, דרוקט זיך אין דער אַרטיקל און אַמעריקאַ-נער פרעסע. ניין, שלמה'לע האָט נישט פאַרשעמט אונדזער שול-באַנק. און מיר האָבן טאקע אַ סך שעהען פון אונדזערע באַגעגענישן פאַר-ברענגט אין דערמאָנען אונדזער אַלמאַ-מאַטער, קרינסקי און די חברים. אויך איצט שרייבן מיר זיך פון צייט צו צייט איבער. ערשט נישט לאַנג צוריק האָבן מיר אין אונדזער בריוו-אויסטויש באַוויינט אַ דריטן חבר אונדזערן, אויך אַ שלמה, שלמה מענדעלסאָן, וועלכער איז אין בלוי-ענדיקן עלטער געשטאָרבן אין לאָס אַנזשעלעס.

מיר שפּאַנען ווייטער איבער דער מלאַטשינער פּאַלאַנע... עס גייט אונדז אַנטקעגן אַ גרופּע עלטערע: קרינסקי, דער נייער לערער פון העברעאיש, מילייקאָוסקי און שלום אַש. נעבן זיי אונדזער שול-חבר שלמה מענדעלסאָן. ער זעט פונדווייטנס אויך אויס ווי אַ דערוואַקסענער. גייט ער דאָך אפילו נישט אָנגעטון ווי אַ שילער, נאָר ווי אַ דערוואַקסענער. ס'זעט זיך שוין ביי אים אפילו אַ בלאַנד פּוכל אַרום די באַקן... ווי מיר זענען אים דאָס מקנא צוליב דעם! ווען ער זאָל זיך ראַזירן, וואָלט ער שוין זיכער געהאַט אַ באַרד. אזוי ווי האַנדעלסמאַן, אזוי ווי שאַץ, ווי וואַלד, אַלע חברים פון אונדזער קלאַס... ער טאָר זיך אָבער נישט ראַזירן צוליב דער פּאַמיליע. ער שטאַמט פון אַ חסידישער הויס, פון איבערטריבן פרומע עלטערן, וועלכע ווייסן נאָר נישט, אַז ער באַ-זוכט אַ שולע...

ער גייט אפילו לאַנג געקליידט, נאָר אין שולע טראָגט ער אַ קורץ רעקל אונטערן לאַנגן מאַנטל. אויף דער גאַס זעט דער מאַנטל אויס ווי אַ קאַפּאַטע, בפרט אַז ער טראָגט אַ יידיש היטל. אויף די טרעפּ צו דער שולע באַהאַלט ער אין איילעניש דאָס היטל אין טאַש...

אייניקע פון אונדז חוזקן אָפּ פון אים צוליב זיין הולך. ער מאַכט זיך אָבער נישט דערפון. ער איז תמיד אזא ערנסטער. אים אינטערע- סירט נאָר דאָס לערנען, מער גאָרנישט. איז ער טאַקע דער בעסטער שילער אין קלאַס. אין איין קעגנשטאַנד איז ער אָבער שוואַך: אין צייכענען. אַדאַנק דעם האָט זיך טאַקע פאַרבונדן די פּריינטשאַפּט צווישן אונדז. איך פלעג אים מאַכן צייכענונגען, ער מיר — מאַטעמאַטישע אויפגאַבעס. ער איז אַ זעלטענער מאַטעמאַטיקער.

מיט אַנדערע יינגלעך חברט ער זיך ווייניק. איבעריקנס, אַנדערע מיידן אים אויס, מען האָט פיינט ערנסטקייט. בעסער אַ פּלירט, בעסער אַ שטיף. ס'איז גראָד דאָן אויפגעקומען דער פוטבאָל־ספּאָרט אין פּוילן, האָט עס פאַרכאַפּט דאָס יונגוואַרק. אמת, לכתחילה איז עס געווען אַן אויסשליסלעך פּוילישער ספּאָרט, צוביסלעך אָבער האָט עס אַרײַנגעצויגן אויך די יידישע יוגנט. פלעגט מען טאַקע אַהיימקומען מיט צעקלאַפּטע קניען, אינטערהאַקטע זייטן... נישט מיך, נישט מענדעלסאָנען האָט דער דאָזיקער ספּאָרט אינטערעסירט. מענדעלסאָנען זעט מען תמיד מיט ביר כער אונטערן אָרעם, בעיקר יידישע ביכער. רופט אים טאַקע חברה קלייני וואַרק: דער „צלאַפּ“... אים גייט אָבער נישט אָן וואָס מען רעדט וועגן אים, ס'גייט אים בכלל ווייניק וואָס אָן, אַ חוץ זיינע ביכער און די לימודים.

אויך איצט, אין מלאַטשין, גייט ער מיט די דערוואַקסענע און רעדט מיט זיי ווי אַ גלייכער מיט גלייכע, הגם ער איז אין די זעלבע יאָרן וואָס מיר...

איך האָב נאָך דאָן קיין איין זאך נישט געלייענט פון אַשן, האָב נאָר געהערט אָפּט רעדן וועגן עפעס אַ „שטעטל“ און ער, מענדעלסאָן, רעדט מיט אַשן וועגן זיינע ווערק און וועגן פּרצן און וועגן מענדעלען... מיר זענען צוריקגעפאָרן פון מלאַטשין פאַרמאַטערטע און פאַר- שטויבטע און מענדעלסאָן איז אַלץ געזעסן אָן אַ זייט מיט די דערוואַסי- סענע, אַ ציכטיקער, אַ ריינער, און איז גאָר נישט מיד געוואָרן צו רעדן וועגן שרייבער, ווערק און וועגן דער יידישער שפּראַך.

דער באַגריף „יידישע שפּראַך“ איז נאָך דאָן געווען אין די וויקע- לעך. אַפּילו אונדזערע גרויסע שרייבער האָבן עס נאָך באַצייכנט אַלס

פראגמענטן פון מיין לעבן

„זשארנאָן“. און דאָ קומט אונדזערס אַ חבר אין טרעט שאַרף אַרויס
קעגן „זשארנאָן“ און פאַרטיידיקט „ידיש“!

ער האָט זיך צוביסלעך געשאַפן אָנהענגער, חסידים צווישן די
חברים, וועלכע האָבן זיך אַדאָנק אים פאַראינטערעסירט מיט דער יידי-
שער שפראַך.

אים האָב איך טאַקע צו פאַרדאַנקען מיין „באַקערן זיך“ צו יידיש
און שפּעטער די באַזוכן אין „הזמיר“, וווּ ער פלעגט נישט אַדורכלאָזן
קיין איינעם פון די דעמאָלטיקע „קעסטל-אָוונטן“.

אונדזער שולע האָט אַמאָל געמאַכט אַן עקסקורסיע קיין לאָדזש,
צו באַקענען זיך מיט די ווידעווער, זגערושער און פאַביאַניצער מאַנר-
פאַקטור פאַבריקן.

די עקסקורסיע האָט געדויערט אייניקע טעג און ס'איז געווען פאַר
אַ סך פון אונדז די ערשמע נסיעה אין אַ צווייטע שטאַט. איז זי טאַקע
געווען פול מיט סורפריזן און איינדרוקן וואָס האָבן זיך אויפן גאַנצן
לעבן איינגעקריצט אין זכרון.

איינגעשטאַנען זענען מיר אין אַ יידישער גימנאַזיע, וואָס האָט
געשטעלט צו אונדזער דיספּאָזיציע אירע זאָלן. געשלאָפן זענען מיר אויף
די פּאָדלֶאָנעס, אויסגעלייגט מיט שטרוי און באַדעקט מיט ליילעכער, וואָס
יעדער פון אונדז האָט זיך מיטגעפירט.

פאַרשטייט זיך, אַז מיין פּאָטער איז מיטגעפאַרן מיט אונדז און
צוגלייך מיט אַלע שילער באַזוכט די פאַבריקן, וואָס האָבן אונדז איבער-
ראַשט מיט זייער פאַרנעם און אָרגאַניזאַציע. די ווידעווער מאַנפאַקטור
מיט אירע טוויזנטער אַרבעטער האָט מיט זיך פאַרגעשטעלט אַ גאַנצע
שטאַט און שלמהלע קאהאַן האָט נישט געקאָנט שלום מאַכן מיטן גע-
דאַנק, אַז דאָס אַלץ געהערט צו איין מענטש — אַשר קאָן!

— איז עס אַ יושר, אַז טוויזנטער זאָלן אַרבעטן אויף איינעם און
זיין אָפּהענגיק פון זיין גוטן ווילן?

מענדעלסאָן דאַקעגן האָט אַלץ באַטראַכט מיט אַ שמייכל און וואָס
מער שלמהלע האָט זיך געקאַכט, אַלץ מער פלעגט זיך מענדעלסאָן וויצלען:

זיגמונט טורקאוו

— טאקע אן עוולה, ער וואָלט דיך באַדאַרפט נעמען פאַר אַ שותף...
— פֿריטשאַם יא טוט? (ווי קום איך דערצו?) זאָל ער די אַלע
אַרבעטער נעמען פאַר שותפים! ער גיט געלט, זיי שוויים, — מיט וואָס
איז געלט בילעכער פון שוויים?...

די אָוונטן האָבן מיר געקאָנט אויסנוצן ווי איינער האָט געוואָלט.
איך בין מיטן פּאָטער אַוועק אין ייִדישן טעאַטער.

צום ערשטן מאָל האָב איך געזען אַ ייִדישן טעאַטער אין אזאַ שיינעם
בנין! זאַנדבערגס „גרויסער טעאַטער“ אין לאָדזש האָט טאָקע געשמט
פאַרן שענסטן ייִדישן טעאַטער-בנין אין פּוילן. נאָך דער מוראַנאָווער
הילצערנער בודע און דעם „עלזעאָום“-קעלער אין וואַרשע איז עס פשוט
פאַר מיר געווען אַן איבערראַשונג. כמעט ווי די וואַרשעווער אָפּערע!

לאָדזש מוז געוויס האָבן אַ בעסערן עולם ווי וואַרשע, האָב איך
געטראַכט, אַז נישט וואָלט ער נישט געהאַט אזאַ שיינעם טעאַטער.

האָט טאָקע דער לאָדזשער עולם געהאַט אַ שם אין דער אַקטיאָרן-
וועלט אַלס „טעאַטער עולם“. נאָכן אָפּשפּילן אַ סעזאָן ביי זאַנדבערג אין
לאָדזש האָט אַ יונגער אַקטיאָר באַקומען סמיכה און געהאַט אַ זיכערן
קאָנטראַקט אין די בעסטע טעאַטערס פון לאַנד.

זאַנדבערג האָט געשמט מיט זיינע גוטע אַנסאַמבלען און מיט דער
דיסציפּלין, וואָס ער האָט אָנגעהאַלטן אין זיין טעאַטער.

געשפּילט געוואָרן איז דאָן „די נשמה פון מיין פּאָלק“, וואָס מיר
איז שפּעטער אויסגעקומען צו זען ערגעץ אַנדערש אונטערן נאָמען „די
נשמה פון ישׂראָל“. די זעלבע זאָך איז געשפּילט געוואָרן פון פאַרשידענע
טעאַטערס און יעדעס האָט צוגעטשעפּעט די אָרעמע „נשמה“ צו אַן
אַנדער באַלעבאָס... דער אינהאַלט איז אָבער פאַרבליבן דער זעלבער: דער
זעלבער גראַף, דער זעלבער איידעלער ייד און שלעכטער אַנטיסעמיט;
דאָס זעלבע אומשולדיקע מיידל און וועלט באַרימטער קינטלעך. דער
קינטלעך כאַפט זיך תמיד, אַז ער איז אַ ייד און דאָס מיידל זיין באַ-
שערטע, מיט איין וואָרט, דער זעלבער ספור המעשה, נאָר אַנדערש גע-
שלייערט.

אויף מיר האָט סיי די פיעסע, סיי דאָס שפּילן געמאַכט דאָן דעם
שטאַרקסטן איינדרוק, בפרט, אַז ס'האָבן אין איר אַנטייל גענומען אַזעל-

פראגמענטן פון מיין לעבן

כע גלענצנדיקע אקטיאָרן, ווי: זאָסלאָווסקי, מייערסאָן, שפּיראָ, לעבע-
דעוו, זילבערבערג, גורעוויטש...

א לאַנגע צייט נאָך דעם האָב איך קאָפּירט זאָסלאָווסקין אין דער
דאָזיקער ראָל און באַמיט זיך אים נאָכצווּנגען דעם הויפּט-„שלאַגער“
פון דער „נשמה“:

„מיר דאַרפן קיין קאָנאָנען, קיין געווער!
מיר דאַרפן קיין מיליאָנען מיליטער!
איך גיב אַ ווינק צום בוראָניו,
ער שיקט אַראָפּ זיין תורהניו! —

און דאָן פלעג איך אַ פאָר פראַזעס אימפּראָוויזירן און פאַרענדיקט:
„אַלעס, פאַר דער נשמה פון מיין פאָלק!“

ווען איך האָב מיך נאָך דעם געטראָפן מיט מענדעלסאָנען, האָט זיך
אַרויסגעוויזן, אַז ער איז אויך געווען אין טעאַטער. ווי אַנטוישט בין
איך אָבער געוואָרן, ווען ער האָט מיר אויף מיין פראַגע: ווי ס'געפעלט
אים די פיעסע, קורץ געענטפערט:
— „אַ שמאַטע!“

איך בין געבליבן פאַרשעמט, נישט געווסט וואָס ווייטער צו זאָגן,
האָב איך מיך געלָאָזט אויפן וועג פון לייכטסטן ווידערשטאַנד און אַרייַנ-
געשריען אים אין פנים אַריין מיין פראַטעסט:
— „ביסט אַלליין אַ שמאַטע!“

געטראַכט האָב איך מיר, נישט בחינם רופן אים די שילער „צלאַפּ“!
ווי קומט ער צו פאַרשטיין וואָס טעאַטער איז!

ס'האָט מיר דאָן נישט געקאָנט איינפאַלן, אַז ס'וועט מיט דער צייט
פון אים אויסוואַקסן איינער פון אונדזערע בעסטע טעאַטער-קענער. אַ סוב-
טעלער, גייסטרייכער ליטעראַטור און טעאַטער-קריטיקער, מיט וועמענס
מיינונג איך האָב מיך יאָרן לאַנג גערעכנט.

שלמה מענדעלסאָן איז אין יענע יאָרן געווען אַן אָפטער איינגייער
אין אונדזער דזשיקע 44. דאָרט האָט זיך אין פראַנט געפונען אַ קליין
געשעפט, איבער וועלכן ס'איז געהאַנגען אַ שילד אין רוסיש: „זייגער-
מאַכער שמערן“.

זיגמונט טורקאוו

אהין האָב איך אים אַמאָל אַרײַנגעפירט צו פאַרריכטן אַ זײַנערל, האָט ער דערזען דאָרט אַן אײל־פּאַרטרעט פון אַן עלטערן ייד מיט אַ ברייטער באָרד און פּיאַות און אַ יאַרמולקע אויפן קאַפּ. דער פּאַרטרעט וואָלט אים זיכער נישט פאַראינטערעסירט, ווען נישט דער אויסגעמאַלער נער אויפּשריפט אין פּויליש: „אַבראַם יעקב שטערן, מיטגליד פון געזעלשאַפט פון פּריינט פון וויסנשאַפט אין וואַרשע, מאַטעמאַטיקער און דערפּינדער פון שרײַב־מאַשין, געבוירן אין יאָר 1762, געשטאַרבן אין 1842“.

די זײַנערמאַכעריי האָט טאַקע געהערט צו די אײניקלעך פון דעם באַרימטן אַבראַם יעקב שטערן, וואָס האָבן אָפּגעהיט זײן פּאַרטרעט און פּיל מאַנוסקריפּטן און דערפּינדונגען זײנע.

מאַכנדיק די דאָזיקע אַנטדעקונג, איז שײן מענדעלסאָן געוואָרן אַן אָפּטער גאַסט בײ די שטערנס און נישט אײנמאָל פּלעגט מען אים דאָרט זען מאַכן נאָטיצן און קאַפּיעס פון פאַרגעלטע, האַלב צעפּאַלענע מאַנער סקריפּטן, וואָס דער יידישער געלערנטער האָט נאָך זיך געלאָזן.

מיך האָט מיט מענדעלסאָנען געבונדן אַ שטאַרקע, אינטימע פּריינט־שאַפט און צוליב דעם טאַקע איז מיר אויסגעקומען אײניקע מאָל צו האָבן צוליב אים גרויס עגמת נפשׁ.

מײן בר־מצווה איז, אַ חוץ אין דער שול „מוריה“, דעם זעלבן אָונט געפּייערט געוואָרן אויף דזשיקע 44. דאָס איז געווען, אזוי צו זאָגן, די וועלטלעכע פּייערונג.

צו דעם דאָזיקן אָונט האָבן זיך אַ צײט פּריער געגרייט מײן מאַמע און אײניקע מומעס. איך — מיט אַ רוסישער רעדע און מײנע שול־חברים. אומגעריכט פאַר מיר האָט זיך געשאַפן אַ מערהייט, וועלכע איז געקומען צו מיר מיט פּאַדערונגען, וואָס האָבן זיך אפּילו פאַרענדיקט מיט אַן אולטי־מאַטום: אָדער מיר, אָדער זײ... דער „מיר“ איז באַשטאַנען פון די דער־וואַקסענע ינגלעך פון אונדזער קלאַס, אָדער, בעסער געזאָגט, פון די הויך־געוואַקסענע, ווייל אַלע זענען געווען כמעט אין אײן עלטער, אַ חוץ מיר, — איך בין געווען דער יינגסטער.

דער „זײ“ ווידער איז באַשטאַנען פון די קלײן־געוואַקסענע, נישט דערפּרעזענטאַטיווע, אזוי צו זאָגן...

פראגמענטן פון מיין לעבן

האָבן טאַקע די „גרויסע“ מיר געשטעלט אַן אולטימאַטום: איך זאָל נישט פאַרבעטן, ווי איך האָב לכתחילה געהאַט ברעה, דעם גאַנצן קלאַס, נאָר יעדן באַזונדער. די „קליינע“ זאָל איך נישט פאַרבעטן... צווישן אַנדערע האָבן זיי אויך געפּסלט מענדעלסאָנען. ס'האָבן נישט געהאַלפּן מיינע בקשות, טרערן, איך האָב זיי געמוזט צוזאָגן צו פאַרבעטן נאָר די, וואָס זיי האָבן מיר דערלויבט...

האָב איך אים דערפאַר פאַרבעטן אויף אינדערפרי אין שול אַרײַן און פון דאָרט צו אונדז אויף מיטאָג. מענדעלסאָן האָט מיר אַהוימגייענדיק דיק געזאָגט, אַז ער איז צופרידן, וואָס ער האָט זיך נישט צונויפגעטראָפּן מיט די „פּוסיטע קעפּ“.

אַזוי האָט זיך, צום גליק, דער אינצידענט אויסגעלאָזט צום גוטן. בלויז שלמה מענדעלזשעצקי האָט מיר געמאַכט אַ שטרענגן פאַרווורף, אַז איך האָב נישט געהאַנדלט ווי עס פאַסט פאַר אַ 13 יעריקן בחור! — מען דאַרף האָבן אַביסל „האַנער“ אויך...

איך האָב אָבער דעם זעלבן אָונט רעהאַביליטירט מיין „האַנער“ ביי אַן אַנדער געלעגנהייט.

צווישן דעם גרויסן עולם געסט האָט זיך אויך געפונען איינער פון די שותפים צו דזשיקע 44, דער רייכער ברילאַנטן סוחר הענריק יוויילער. ער האָט געוווינט אויף „נייע וועלט“, נישט גערעדט קיין יידיש און געהאַט אַ ביז נאָר אימפּאַזאַנטן אויסזען, וואָס האָט אַרויסגערופּן ביי אַלעמען דרך ארץ.

נאָך מיין דרשה אין רוסיש, פירט מיך דער טאַטע צו צו יוויילערן; ער נעמט אַרויס פייערלעך אַ זילבערנעם זייגער און גיט אים מיר אַלס בר מצווה־מתנה.

ס'האַט מיך טאַקע שטאַרק דערפרייט, ס'איז געווען מיין ערשטער זייגער. און איך האָב אים מיט דאַנקבאַרקייט געדריקט די האַנט. דערהער איך נאָענט ביים אויער דעם טאַטנס קול:

— „גיב אַ קוש אין האַנט“...

איך האָב דערפילט, ווי ס'פנים ווערט מיר פאַרפלאַמט... איך האָב אויף גיך אַרויסגעכאַפט מיין האַנט פון זייגער און האָב מיך נאָך גיכער אויסגעמישט צווישן די יינגלעך.

זיגמונט טורקאוו

ווען דער טאטע האָט מיך דערנאָך געפרעגט, פאָרוואָס כ'האָב אים נישט געוואָלט אַ קוש טון אין האַנט, האָב איך אים געענטפערט:

— „איך קוש נישט קיין הענט ביי פרעמדע“...

איך האָב מיר גענומען די דרייסקייט אזוי צו ענטפערן דעם טאָטן, ווייל סוף כל סוף בין איך שוין נאָך בר מצווה און... „אַ מענטש דאַרף האָבן אַביסל „האַנער“...“

דער דאָזיקער טאָג האָט אויך געהאַט פאַר מיר אַ באַדייטונג מיט דעם, וואָס פון דאָן אָן האָב איך אָנגעהויבן צו „קאָלעקציאָנירן“ ביכער.

דער טאטע האָט מיר געשאַנקען אַ שיינעם ביכער־שאַנק; פאַרן געלט וואָס איך האָב באַקומען פון אַ צווייטן יווילער פון אַנטווערפן, האָב איך מיר געקויפט טשעכאַווס אַלע ווערק; פון די חברים האָב איך באַקומען בראַקערויז און עפראָנס פראַכט־אויסגאַבע פון פּוּשקיןען און לערמאַנטאָוו. דערצו זענען צוגעקומען די רייכע ביליאָנעס צו די זשור־נאַל „ניוואַ“, „אָגאַניאַק“ און „וואַקרוג סוויעטאַ“, וואָס איך האָב אַבאָד נירט פון פעטערבורג. מיט דער צייט האָב איך די דאָזיקע זשורנאַלן פאַרביטן אויף „ראַמפּאַ אי זשיון“ און „טעאַטער אי איסקוסטוואַ“. דאָס אַלץ האָט שוין מיט זיך פאַרגעשטעלט אַ באַדייטנדיקן צושטייער פאַר דער ביבליאָטעק, וואָס איז מיט דער צייט געוואָרן די צירונג פון מיין היים. בעת דער באַמבאַרדירונג פון וואַרשע איז זי פאַרברענט געוואָרן צוזאַמען מיט מיין גאַנצן אַרכיוו.

פון מענדעלסאָנען האָב איך צו דער בר־מצווה באַקומען אַ יידיש ביכל, וואָס איז אַ הויך דעם תנ"כ־געווען דאָן מיין איינציק בוך אין יידיש. שפעטער זענען אויך צוגעקומען מענדעלעס ווערק, אָבער אויף מענדעלען בין איך געווען „בייז“ צוליבן טאָטן. איך האָב בכלל נישט געקאָנט פאַרליידן קיין עוולות און דער טאטע בשותפות מיט קרינסקין זענען געוואָרן דורך אים באַעוולט...“

געשען איז עס אזוי, בעת מענדעלע איז געקומען קיין פּוילן, האָט קרינסקי פאַרשטאַנען, אַז איצט איז דער פּאַסיקער מאַמענט אויף אַרויס־צוגעבן אַלע מענדעלעס ווערק. היות ווי קרינסקי אַליין האָט קיין פּריי געלט נישט געהאַט, האָט ער פאַרגעלייגט דעם טאָטן אָפּצוקויפן ביי מענ־

פראגמענטן פון מיין לעבן

דעלען די רעכט בשותפות, ד"ה דער טאטע זאָל אויסלייגן די נויטיקע סומע.

גערעדט און געטון. באַלד די זעלבע וואָך זענען די ניי געבאקענע שותפים אָפגעפאָרן צו מענדעלען הינטער ווילנע, ווו ער האָט דאָן פאָר-בראַכט דעם זומער אויף ראַטשע.

צוריקגעקומען זענען זיי קיין וואַרשע צופרידענע מיט די אויס-שליסלעכע רעכט, וואָס זיי האָבן אָפגעקויפט ביי מענדעלען אַרויסצוגעבן זיינע ווערק. אמת, קיין געשריבענעם קאָנטראַקט האָבן זיי נישט גע-האַט, ווייל מענדעלע האָט נישט געוואָלט איבעררייסן זיין אָפרו און אַריינפאָרן אין שטאָט צו אַ נאָטאַר. ער האָט זיי אָבער געגעבן „די האַנט תקיעת-כַּף“ און גענומען ביים טאַטן אַ גרויסע סומע (דוכט זיך דריי טויזנט רובל) האַנט געלט.

ווי דערשטוינט זענען אָבער די שותפים געוואָרן, ווען זיי האָבן זיך אין אייניקע טעג אַרום דערוואַסט. אַז אַ „קאָנקורענט“ האָט ביי זיי אויסגעכאַפט „ס'געשעפט“, פאָרלייגנדיק מענדעלען אַ גרעסערע סומע... ס'האָבן זיך טאַקע באַלד באַוויזן מעלדונגען פון דעם קאָנקורענץ פאַרלאַג און אויף אַלע טענות און פראָטעסטן האָט מענדעלע געענטפערט, אַז ער האָט מיטן קרינסקי-פאַרלאַג גאָרנישט אונטערגעשריבן... אַי, די „האַנט תקיעת-כַּף“, — וועלן זיי אויף להבא נישט מאַכן מיט אים קיין געשעפט... ס'האָט אויך גענומען אַ שטיק צייט, ביז דעם טאַטן איז געלונגען אַרויסצובאַקומען צוריק דאָס האַנט געלט...

וואָס עס האָט אָבער דעם טאַטן אַמשטאַרקסטן פאַרדראַסן, איז גע-ווען די אומגאַסטפריינטלעכע באַציאונג צו זיי מצד דער „באַבען“:

— מיר זענען דאָרט אָפגעווען אַ גאַנצן טאַג אין אַ מוראדיקער היץ און מען האָט אונדז אַפילו מיט קיין גלעזל טיי נישט מכבד געווען!... דער דאָזיקער פאַל האָט אַלזאָ גורם געווען מיין „מאָראַלישן“ באַיקאָט פון מענדעלעס ווערק.

מענדעלעסאָן האָט מיך אויך אַריינגעפירט אין „הומיר“ אויף לעש-נאָ 40 און באַקענט מיך מיטן רעזשיסאָר פונעם דראַמקרייז, מאַרק מילנער.

זיגמונט טורקאוו

דער רעזשיסאָר איז אַמאָל געווען אויף אונדזערס אַ רעפּעטיציע פון אַ שול־פּאַרשטעלונג, האָט ער מיך שטאַרק געלויבט פאַר מענדעל־סאַנען.

מענדעלסאָן האָט מיר אין זיין קעגנוואָרט געזאָגט:
— גלויב אים נישט, טורקאוו, ער איז אַ קנאַפּער מבין... מילנער האָט עס אָנגענומען פאַר אַ ווייץ און גוטמוטיק זיך צעלאַכט, קלאַפּנדיק מענדעלסאַנען אין פלייצע.

אין יאָרן אַרום האָב איך מיך איבערצייגט, אַז מענדעלסאַן האָט דאָן נישט געמאַכט קיין ווייץ...

מענדעלסאָן האָט מיך מיטגענומען אויף איינעם פון די קעסטל־אָוונטן, וואָס פּרץ האָט איינגעאַרדנט אין „הומיר“. דאָס זענען געווען דיסקוסיע־אָוונטן, וואָס האָבן צוגעצויגן תּמיד אַ זייער גרויסן עולם, ספּעציעל יונגוואָרק אין לאַנגע קאַפּעטלעך. אָפּטמאָל פּלעגט די לעשנאַ שוואַרץ זיין פון מענטשן, וואָס האָבן זיך נישט געקאַנט אַרויפּריגן צום לאַקאַל פון „הומיר“. ווער ס'האָט געוואָלט שטעלן עפּעס אַ פּראָגע, האָט זי אויפּגעשריבן און אַריינגעוואָרפּן אין אַ קעסטל. — פון דעם נעמט זיך טאַקע דער נאָמען: „קעסטל־אָוונטן“. פּרץ פּלעגט זיי לייענען און אימפּראָוויזירן זיינע בלייז־אַרטיקע און גייסטרייכע ענטפּערס, וואָס פּלעגן אַרויסרופן שטורמען פון אַפּלאַדיסמענטן.

אָפּטמאָל פּלעגט ער דעם ענטפּער אויף אַן אינטערעסאַנטע פּראָגע אַנטוויקלען אין אַ גאַנצן רעפּעראַט. וואָס פּלעגט זיך פּאַרציען ביז אין דער שפּעטער נאַכט. די איבעריקע פּראָגן פּלעגט ער שוין לאָזן אויף איבעראַכטאָג. ווען מען וואָלט דאָן סטענאַגראַפּירט די דאָזיקע אימ־פּראָוויזאַציעס, וואָלט די פּרע־ירושה געווען באַרייכערט מיט אומשאַצ־באַרע אוצרות!

די „קעסטל־אָוונטן“ זענען געווען אַ שם דבר אין וואַרשע און זיי פּלעגן אפילו צוציען באַזוכער פון פּראָווינץ, וואָס האָבן זיך געוואָלט דערוואַרעמען אין דער פּרץ אַטמאָספּערע.

ווען איך האָב נאָך פּרצעס טויט געגרינדעט בשותפות מיט ניצבערגן דאָס „אַרטיסטישע וויקעלע“ אינעם נייעם לאַקאַל פון „הומיר“ אויף נאַלעווקעס 2a איז אויך דאָרט מענדעלסאַן געווען דער הויפּט מחותן.

פראגמענטן פון מיין לעבן

צוזאמען מיט נאָמבערגן, י. י. זינגערן און אַלטער קאָצינע האָט ער געבילדעט דעם גייסטיקן פּאַטראָנאַט פון דעם דאָזיקן אינטערעסאַנטן בלעטל אין דער געשיכטע פון יידישן טעאַטער אין וואַרשע.

אין דער זעלבער צייט האָט ער „קאָרעגירט“ מיינע איבערזעצונגען פון „טערעזאַ ראַקען“, „אוריאל אַקאַסטאַ“ און „מאַקבעט“. פון דער מאָלט אָן האָב איך שוין אָנגעהויבן צו איבערזעצן און שרייבן אייגענע אַקטערס „זעלבשטענדיק“, דאָס הייסט, מיט אַ מעגלעכער שפּראַך צו לייענען און צום שפּילן. די איבערזעצונגען, וואָס מיר פּלעגן באַקומען, זענען געמאַכט געוואָרן אין אַ האַמעטנער שפּראַך, וועלכע ס'איז אָפּט-מאָל געווען אוממעגלעך אַרויסצורעדן אויף דער בינע. איך האָב מיר שוין דאָן געשטעלט פאַר אַ ציל צו מאַכן די שפּראַך פּליסיג און וויל-קלינגענדיק און, דער עיקר, באַפרייען זי פון דייטשמערישקייטן. נישט איינמאָל פּלעגט מיר אַזאַ אויסכעסערונג פון אַ פרעמדער איבערזעצונג געבן מער אַרבעט און אָנשטרענגונג, ווי דאָס איבערזעצן אַ פּיעסע פון אַרגינאַל. אין די שפּעטערדיקע יאָרן פּלעג איך האָבן אַזעלכע פּאַלן מיט איבערזעצונגען פון באַקאַנטע שרייבער, ווי לַמֶּשֶׁל, מיט זי. סענאַלאָווי-טשעס איבערזעצונג פון „רעוויזאָר“ און האַלקינס „קעניג ליר“.

אַזאַ צוגאַנג צו דער ריינקייט פון שפּראַך און דעם פאַרלאַנג זי צו קולטיווירן, האָב איך אויך צו פאַרדאַנקען מיין חבר מענדעלסאָן.

אומקערנדיק זיך פון רוסלאַנד, האָב איך מענדעלסאָנען געטראָפּן אַלס אַקטיוון טוער פון דער „פּאַלקספּאַרטיי“, וואָס איז דעמאָלט געווען פּאַפּולער אין פּוילן. אירע לידערס זענען געווען נח פּרילוצקי, נאָמבערג, ש. י. סטופּניצקי, לעאָ פּינקלשטיין און לאַזאַר קאַהאַן. פּרילוצקי האָט דאָן דורכגעמאַכט דעם בליפּעריאָד פון זיין געזעלשאַפּטלעך-פּאַליטישע טעטיקייט און איז ממש פאַרגעטערט געוואָרן פון די מאַסן.

מיט אַ פּאַר יאָר שפּעטער ווערט מענדעלסאָן אַן אַקטיווער טוער אין דער בונדישער באַוועגונג און ווערט גיך באַליבט ביי די מאַסן אַלס טעמפּעראַמענטפולער טריבון און אומדערמידלעכער שולדטוער.

אונטער דער השגחה פון אַזאַ אינטערעסאַנטער פּערזענלעכקייט ווי בייניש מיכאַלעוויטש וואַקסט אויך מענדעלסאָן אַלס זשורנאַליסט און שענקט אויך, ווי זיין רבי, פיל אויפּמערקזאַמקייט דעם יידישן טעאַטער.

זיגמונט טורקאוו

מענדעלסאָן האָט ליב די מאַסן, זייערע ראַנגלענישן און קאַמפּן; ער האָט ליב דאָס יידישע קינד און ווערט איינער פון די טיכטיקסטע טוער אין דער „מעדעם סאַנאַטאָריע“. ער האָט מיך טאַקע געפירט צום ערשטן מאָל אַהין און מיך פאַרנעשטעלט ווי דעם „מישקאַ ציגאַניאַק“ פון די „7 געהאַנגענע“, וועלכע די קינדער האָבן קורץ פאַר דעם געהאַט געזען.

די קינדער האָט דאָס שטאַרק דערפרייט און זיי האָבן מיך געבעטן, איך זאָל זיי ווייזן ווי אזוי איך מאַך די „חזירישע מאָרדע“... אזוי האָבן מיר דעמאָלט נאָכגעשריגן די קינדער אין די וואַרשעווער גאַסן, ווען זיי פלעגן מיך דערקענען.

איך האָב נישט נאָר „געמאַכט“ די געבעטענע פּראָזע, נאָר אָפּגע־שפּילט פאַר זיי אַ גאַנצן מאָנאַלאָג פון דער דאָזיקער ראָלע, פון וואָס די קינדער האָבן ביז נאָר אָנגעקוואַלן...

מענדעלסאָן האָט, אַהיימפאַרנדיק, מיר געזאָגט, אַז מען דאַרף אָפּט מאַכן אַזעלכע באַגעגענישן פון אַרטיסטן מיט קינדער.

מיר דאַרפן זיך צוגרייטן אַ נייעם קאָדר טעאַטער־גייער, אזוי ווי פּרץ האָט אַמאָל געגרייט זיך זיינע לייענער. דערמיט שיסט מען צוויי האָזן מיט אַמאָל: מען פאַרגרעסערט די צאָל באַזוכער פון בעסערן טע־אַטער און מען רייסט זיי אַוועק פונעם שוַנר.

האַט טאַקע מענדעלסאָן אָנגעפירט אַ פאַרביסענעם קאַמפּ קעגן שוַנר און קעגן אַלע אומגעזונטע דערשיינונגען אין אונדזער קולטור. דאָס האָט אים נאָך מער דערנענטערט צו אונדזער טעאַטער, — זענען מיר דאָך אויך געווען אַריינגעטון אין דעם זעלבן קאַמפּ.

איך פלעג מיך אָפּט באַראַטן מיט אים וועגן רעפּערטואַר. ס'איז געווען אַ מאַנגל אין אַריגינעלע פּיעסן. אונדזערע שרייבערס האָבן נישט געשאַפן פאַרן טעאַטער, ווייל אַלע זענען געווען אינוואַדירט פון די „רומענישע חתונות“ און „לאָווקע מאָלאָדצעס“. ס'האַט אַלזאָ אָפּגענומען דעם חשק צו שרייבן.

די געציילטע פּיעסן ווידער וואָס זענען יאָ געווען אָנגעשריבן, זענען געווען ווייניק סצעניש און זענען געבליבן אין בוך־פאַרם, אָדער אין שופּלאַך פון מחבר.

פראגמענטן פון מיין לעבן

במילא האָט זיך געשאפן אַ געוויסער אַנטאָגאָניזם צווישן שרייבער און אַקטיאָר... דער שרייבער האָט באַשולדיקט דעם אַקטיאָר אין אינגאָד ראַנג, ווייל ער קאָן נישט אָפּשאַצן זיין פּיעסע, דער אַקטיאָר ווידער האָט געקוקט אויפן שרייבער ווי אויף אַ תּלִין, וואָס וויל אים קוילן מיטן אַרױפּצווּינגען אַ „זיכערן דרוכפּאַל“.

בידע צדדים זענען געווען גערעכט, געליטן האָט אָבער דערביי ס'טעאַטער, מען קאָן דאָך נישט האַלטן זיך אויסשליסלעך אויף איבער־זעצונגען.

אָט קומט צו מיר אין אַ געוויסן טאָג מענדעלסאָן אַ צעשטראַלטער: — „זיגמונט, כ'האַב פאַר דיר אַן אוצַר! קענסט עטינגערס „סער־קעלע“?

איך ענטפּער אים, אַז די פּיעסע איז מיר אומבאַקאַנט. — „גיי צו נח פּרילוצקין, ער האָט עטינגערס אַ מאַנוסקריפּט, לייען אים איבער.

אזוי אַרום זענען מיר, אדאַנק מענדעלסאָנען, געקומען צו דער „סערקעלע“ אויפּפירונג אין „צענטראַל־טעאַטער, וועלכע איז פון דער קריטיק באַצייכנט געוואָרן אַלס עפּאָכנמאַכנדיקע אין יידישן טעאַטער. מענדעלסאָן איז געוואָרן אַ בן בית אין „צענטראַל“ און דאָ טאַקע הייבט זיך אָן דאָס צווייטע גרויסע עגמת נפש וואָס איך האָב צוליב אים געהאַט.

פאַר מיר איז עס געווען נישט מער ווי עגמת־נפש, פאַר אים אָבער אַ טיפּע טראַגעדיע, וואָס האָט אָנגעהאַלטן ביזן סוף פון זיין קורצן לעבן.

XVI

מיין ערשטער צענזאר

אין די „טאבעלנע“ טעג פלעגן די בעסערע שילער פון די רעגירונגס-שולעס באקומען פרייען אריינגאנג אין דער ווארשעווער אָפּערע. ס'פלעגן דאָן געגעבן ווערן ספעציעלע באַלעט-פּאַרשטעלונגען פאַר הויכע מיליטערייליט, באַאַמטע און אויסגעצייכנטע שילער.

זייענדיק ביי מוראוולאָוו, האָב איך אויך אַמאָל געהאַט די געלעגנהייט צו באַזוכן אַזאַ פּאַרשטעלונג. דאָס איז געווען טאַקע מיין ערשטער באַזוך אין דער וואַרשעווער אָפּערע. די גאַלע-אָניפּאַרמס מיט די פינקל-דיקע קנעפּ, די הויכגעשטעלטע פּערזענלעכקייטן באַהאַנגען מיט מעדאַלן און בריליאַנטן, דער ריזיקער בנין, וואָס האָט זיך געטונקלען אין אַ ים פון ליכט, האָבן מיך געשראַקן מיט זייער אָנגעבלאָזענער פייערלעכקייט. איך האָב מיך געפילט ווי אויף אַ פּרעמדער חתונה און זיך געהיט צו מאַכן אַן איבעריקע באַוועגונג. די צייט ביזן אָנהויב פון דער פּאַרשטעלונג האָט זיך פאַר מיר געצויגן ווי אַן אייביקייט. איך האָב געוואַרט מיט אומגעדולד און האַרצקלאַפּעניש אויף די סודותדיקע פּראַכטן וואָס זענען פאַרבאָרגן הינטערן פּוירהאַנג און וועלן זיך באַלד פאַר מיר אַנטפּלעקן.

דאָס איז געווען מיין ערשטער לאַמפּן-פּיכער, אַן אָנהויב פון אַ לאַנגיעריקער פּיכערן און ציטערן פאַר עפּנטלעכע אַרויסטריטן. עד היום פיל איך דאָס ביי מיין יעדער פּרעמיערע, אָדער דעביוט אין אַ נייער שטאַט. איך פיל זי אויך ביי פּרעמדע פּאַרשטעלונגען, ווען איך דער-וואַרט צו זען אַ גרויסן אַקטיאָר, אָדער אינטערעסאַנטע טעאַטער-פּאַרשטעלונג.

און אַט הויבן די מוזיקער אָן צו סטראָיען זייערע אינסטרומענטן.

פראגמענטן פון מיין לעבן

אויך די דאזיקע סימפאניע פון דיסאָנאַנסן האָט פאַר מיר עד היום אַ באַזונדערן רייז. ס'איז אַן אָנזאָג פון אַ פאַרמעסט, פון נישט אויסגע-לאָדענע קינסטלערישע פּאָטענצן, וואָס וואַרטן אויף זייער תיקון; פון פאַרבאָרגענע מיסטעריעס וואָס וועלן זיך באַלד אַנטפלעקן און דיך אַ הויב טון אויף זייערע פּלינגלען און אַוועקטראָגן ווייט, ווייט פון דער גראַעז ווירקלעכקייט.

דאָס סטראַיען די אינסטרומענטן דערמאָנט מיך געווענלעך אָן דער אומרואיקייט וואָס הערשט אין דער זעלבער צייט פון יענער זייט פויר-האַנג, הינטער די קוליסן, אין די גארדעראַבן... אויך דאָרט ווערן „גע-סטראַיעט“ די שטימבענדער, די נערוון, די געמיטער... אויך דאָרט קלאַפן די הערצער אויך אזוי פאַרשידנאַרטיק ווי די טענער פון די געסטראַיעטע אינסטרומענטן אין אַרקעסטער. אַ נעילה־שטימונג, ווי פאַרן יום הדין. די אַקטיאָרן זענען אומרואיק, אַנדערע היסטעריש, קאָנען זיך קיין אַרט נישט געפינען, ס'טרייבט זיי פון איין אַרט צום צווייטן. יעדע קלייני-קייט צינדט זיי אָן, מען דאַרף זיך היטן פאַר זיי, ווי פאַר געפערלעכן אויפרייס שטאָפּ... נאָר אַט קומט דער אויפטריט, זיי דערפילן די ליכט פון דער ראַמפע: ס'פאַרשווינדט דאָן דער אַקטיאָרישער „איך“ און ס'דערשיינט דער צווייטער „איך“, דער „איך“ פון דעם אינטערפּרעטירטן פּערסאָנאַזש, וועלכער איז אַפּטמאָל אין אַזאַ מערקווערדיקער סתירה צו דעם אָריגינעלן „איך“!

אַנדערע אַקטיאָרן ווידער פאַרשפאַרן זיך אין אַ ווינקל פון דער בינע, קיינער זעט זיי נישט, קיינער הערט זיי נישט, די הענט קאַלט, די ליפּן טרוקן... קאָנען מיט קיינעם נישט רעדן, פאַרטראָגן נישט קיינעם אַנוועזנהייט. זיי וואַלטן איצט ליבער אַנטלאָפּן ערגעץ פון אַט דעם הינדער קוליסן הויז, אַבי זיין אַליין, אַליין! נאָר אַט — דער אויפטריט, די ליכט פון דער ראַמפע און מיט אַ נישט געצוימטער קראַפט בליצט אויף דער צווייטער „איך“ און טראָגט זיי אַוועק מיט אַ סטיכישן אימד פּעט איבער די וועגן פון זיין סצענישן לעבן.

דאָס איז די מיסטעריע פון באַהעפטן זיך מיט דער קאָמפּליצירטסטער און קורצווערנדיקסטער פון אַלע קונסטן, די פריידפולסטע און אומ-דאַנקבאַרסטע — אַקטיאָרישע קונסט!

זיגמונט טורקאוו

די איינציקע קונסט וואָס דערמעגלעכט בייצווווינען איר שאַפונגס־פּראָצעס, צו פֿילן דעם הייליקן ציטער פֿון בראשית: פֿונעם ויהי אור ביזן גסיסה צאָפֿל.

די איינציקע קונסט, וואָס קומט אויף צוזאַמען מיט איר עולם און פֿאַרשווינדט אויך צוזאַמען מיט אים, נישט באַטרעטנדיק די שוועלן פֿון אייביקייט, ווי אַנדערע קונסטן.

דעריבער איז דער ציטער אַזוי פיבערדיק, די מורא פֿאַרן דורכפֿאַל אַזוי טיף־טראַגיש, דער קאַמף פֿאַר אָנערקענונג אַזוי ריקזיכטלאָז, דער דורשט נאָך אַפֿלאַדיסמענטן קיינמאָל נישט געשטילט.

ס'איז די היי־שעהדיקייט פֿון אַ פֿאַרמשפּטן צום אונטערנאַנג. האָט מיך אַמאָל אַסתר רחל קאַמינסקאַ, בעת אונדזער דעביוט אין מאַסקווע, אָנגענומען פֿאַרן האַנט, צוגעלייגט צו איר האַרץ, וואָס האָט געקלאַפט ווי הונדערטער מאַטאַרן און געזאָגט:

— ווייסן זיי דאָרט, די קריטיקער אין זאַל, וואָס ס'קומט פֿאַר אין אונדזערע הערצער? זיי זענען די ריכטער און מיר די געמשפּטע. ביי נאָרמאַלע געריכטן זענען אָבער פֿאַראַן אַפֿעלאַציעס, קאַסאַציעס און מען קאָן זיך נאָך ריינוואַשן. דאָ אָבער איז אַ פֿאַלעוואָי (פּעלד) געריכט. אָדער טויט, אָדער ברויט...

פֿיל איך טאַקע תּמיד דעם דאָזיקן ציטער ביי פרעמדע פרעמיערעס און אויך דאָן, אין באַלעט, האָב איך צום ערשטן מאָל אונטערבאַוווסט־זיניק דערפֿילט אים אין זיך.

נישט קלענער פֿון מיין געשפּאַנטער דערוואַרטונג איז דאָן געווען מיין אַנטווישונג. דער באַלעט האָט מיך געלאָזן קאַלט. שוין באַלד נאָכן ערשטן אַקט איז מיר געוואָרן לאַנגווייליק. איך האָב מיך אָבער געשעמט דאָס אויסצוזאָגן, מען זאָל מיך נישט האַלטן פֿאַר אַ פּראָפּאַן.

איך האָב פֿאַרגליכן דעם איינדרוק וואָס ס'פֿלעגן אויף מיר מאַכן צו יענער צייט די גאַסטרעאָלן פֿון די ברידער אַדעלהיים אין טשערנאָווס רוסישן טעאַטער און דער באַלעט איז געבליבן ווייט, ווייט הינטער־שטעליק.

אין דער זעלבער צייט האָבן אייניקע פֿון די „גרעסערע“ חברים מיין נע, וועלכע האָבן נישט געהאַלטן פֿון די אַדעלהייםס, ממש געלעקט די

פראגמענטן פון מיין לעבן

פינגער פון באלעט. דאָס איז געווען פאר מיר אַ געוויסע סאַטיספאַקציע... הייסט עס, איך בין נישט קיין פראָפּאָן, ווייל אויב ס'געפעלט זיי, איז אַ סימן אז ס'איז נישטאָ וואָס ס'זאָל געפעלן...

ערשט אין יאָרן אַרום האָב איך פאַרשטאַנען די סיבה דערפון. די אַדעל־היימס האָבן געשפּילט שעקספּיר, שילערן, גוטשקאָוו, — געעפנט פאַרן צושויער די טיפּענישן פון דער מענטשלעכער נשמה און אַרומ־געפירט אים איבער אַלע אירע לאַבירינטן. דאָס מענטשלעכע, ערדישע איז אונדז נאָענט, געפּינט עס דעריבער דעם געהעריקן אָפּקלאַנג אפילו אין אַ קינדערשער נשמה.

נישט בחינם האָט שעקספּיר אזוי געווירקט אויף זיינע פּרימיטיווע, נישט ראַפּינירטע פּאָלקס־מאַסן. זיי האָבן דערפּילט אין זיינע פּיעסעס אַ קרובישע אומרואַיקייט, אַן אַנדרייט אויף אייגענע דאגות, פאַרלאַנגען, ראַנגלענישן און קאַמפּן. אזוי איז אויך מיט אַלע אומשטערלעכע קונסט־ווערק, וואָס שעפּן זייער יניקה פון פּאָלק און זענען לכתחילה באַשטימט פאַר אים.

דער באלעט, וועלכן מיר איז אויסגעקומען צו זען, אין אַן איבער־בלייב פון דעם מין פאַרבייגייענדיקער קונסט, וואָס איז געווען באַשטימט און צוגענגלעך פאַר יחידים. ער איז געשאפּן געוואָרן פאַר די קעניג־לעכע און פירשטלעכע הויפּן און געטראָגן אַן אויסשליסלעך עסטעטיש־אַמוזירנדיקן כאַראַקטער.

דאָס ריינע עסטעטישע איז אויבערפלעכלעך, צוגעפאַסט פאַר אַ געוויסן צייט־אַפּשניט, ספּעציעלע געלעגנהייטן און באַגרענעצטע צאָל „פּיינשמע־קער“. דעריבער גייט זי נישט אַרײַן אין דער אייביקייט, דעריבער פאַר־שווינדט איר ווירקונגס־קראַפט צוזאַמען מיט איר צייט.

עס האָט אַלזאָ געפעלט אין דעם באלעט דאָס „דאאיקע“, דאָס ער־דישע, וואָס זאָל מיך פאַרכאַפּן, מיטרייסן, אַנצײנדן. האָט עס פשוט נישט געפונען קיין אָפּקלאַנג ביים עמפּינדלעכן בחורל. האָט עס אים גע־לאָזן קאַלט, איז במילא די אַנטווישונג געווען אזוי שטאַרק.

פון דעמאָלט אָן האָב איך יאָרנלאַנג אויסגעמיטן באלעט; ס'האָט מיך נישט אינטערעסירט, ווי ס'אינטערעסירן מיך נישט מאַסק־בעלער און ענגלעכע פאַרוויילונגען.

זיגמונט טורקאוו

ערשט די גאסטשפילן פון יאפאנישן טעאטער אין פוילן און באלד נאך אים פון באלעט יאס, האבן מיר געעפנט די אויגן און מיך געצווונדערט צו ענדערן מין מיינונג וועגן דער דאזיקער קונסט. ס'האבן זיך פאר מיר אנטפלעקט די אומענדלעכע אויסדרוקס-מיטלען און טיפע פאָעזיע, וואָס ס'אנטהאלט אין זיך די מענטשלעכע באַוועגונג. דער קערפער האָט אויפגעהערט צו זיין אַ לאַלקעוואַטער מאַנעקין, וואָס ברענגט אַרויס אויף אַ מעכאנישן אופן „בילדערישע“ פאָזעס, ניערט אַ לעבעדיקער אויס-טייטשער פון אַלע קאָנפליקטן וואָס קומען פאַר אין אים און אַרום אים. די קאָנפליקטן זענען מיינע, דיינע, אונדזערע אַלעמענס, — דערפאַר זענען זיי אונדז נאָענט, דערפאַר האָט אויך די קונסט, וואָס האָט זיי אויף אַזאַ עקספרעסיוון אופן אַרויסגעבראַכט, אַזאַ שטאַרקע ווירקונג אויף אונדז.

אין דעם ליגט אויך די סיבה פונעם גרויסן דערפאלג וואָס דאָס מאַריאַנעטן-טעאטער האָט ביי די פּאָלקס-מאַסן פון אַלע פעלקער פונעם פּריסטן מיטלאַלטער ביז היינט צו טאָג.

די אַדעלהיימס האָבן מיך פאַרכאַפט. מיר האָבן אפילו באַשלאָסן מיט יאַנאַסן אין דער צוקונפט אויפצוטערען אַלס „ברודער טורקאוו“, לויטן מוסטער פון די אַדעלהיימס. איבעריקנס, מיר זענען דאָך נאָך פאַר זייער אַנקומען קיין וואַרשע געווען געבונדן מיט אַ שותפות-אַפּמאַך...

מיר האָט בעיקר אימפּאַנירט ראַפּאַאיל, דער טראַגיקער. דער צוויי-טער, ראַבערט, איז געווען אַ העלדן-אַקטיאָר: געשפּילט אַלע פּאָזיטיווע, העראַאישע געשטאַלטן מיט שיינער אויסערלעכקייט, מיט טריקאָ אויף די פּיין געטאַקטע פּיס, מיט אַ האַלב-אַנטבלויזטער ברוסט, — מיט איין וואָרט, אַן אָפּגאַט פון גימנאַזיסטקעס און עקזאַלטרטע אַלטע מוידן.

מיין ליבלינג איז אָבער געווען ראַפּאַאיל. אים פּלעגט טאַקע אויס-קומען צו שפּילן אָפּטמאַל גענאַטיווע כאַראַקטערס, אינטריגאַנטן, פאַרע-טער אָדער סתם אומגליקלעכע מענטשן, האָט ער דערפאַר געהאַט אומד באַגרענעצטע מעגלעכקייטן זיך צו בייטן פון איין פאַרשטעלונג צו דער צווייטער, להפּוך צו ראַבערטן, וועלכער איז תמיד געווען דער זעלבער העלד, נאָר אַנדערש אָנגעטון.

פראגמענטן פון מיין לעבן

מיך האָט שוין פון דער פריסטער יונגט אָנגעהויבן צו אינטערע-
סירן דאָס פאַרבאָרגענע אינעם מענטשן, דאָס, וואָס ס'מאַכט אים אַנדערש
פון אַנדערע, דאָס כאַראַקטעריסטישע און נישט דאָס אויסערלעכע. נישט
די שיינקייט פון פנים און קערפער, נאָר די שיינקייט פון דער נשמה;
נישט אויסערלעכע פאַרקריפּלונג פון אַ געוויסן פּערסאָנאַזש, נאָר די פאַר-
קריפּלונג פון זיין כאַראַקטער; נישט די פיזיק, נאָר די פּסיכיק. איז
טאַקע מיין באַליבטע ערשטע ראָל געווען דער „משוגענער אין שפיטאַל“
און אַלס מוסטער האָט מיר טאַקע געדינט די לעצטע סצענע פון פּראַנץ
מאָר, געשפּילט פון ראַפּאַאָיל אַדעלֶהיים.

אויך איז די ערשטע יאָרן פון מיין פּראַפּעסיאָנעלער אַקטיאָרישער
טעטיקייט האָב איך גערנער געשפּילט פּאַטאַלאָגישע און קרענקלעכע גע-
שטאַלטן. דאָס באַווייזן זיך אין „מיין פנים“, אָדער דאָס מאַכן פון זיך
אַ „שיינעם“ האָט מיר קיינמאָל נישט אימפּאַנירט.

האָט טאַקע אַברעם יצחק קאַמינסקי געהאַט צו מיר אַ טענה, ווען
אָנשטאַט צו שפּילן די טיטל־ראָלע פון „יענקל דער שמיד“, האָב איך
נאָר געהאַט חשק צו שפּילן אַן עפּיזאָדן־ראָל פון אַ זלידנע יידל, וואָס
ליגט ביים ווייב אונטערן פּאַנטאַפּל.

— ווער דאַרף שפּילן יעקלען — האָט ער זיך אויפגערעגט —

איך, אַן אַלטער ייד, צו איר, אַ יונגערמאַן מיט אַ יונג פנים!...
דעריבער בין איך פון מיינע ערשטע טריט ביים טעאַטער גע-
שטעמפּלט געוואָרן אַלס כאַראַקטער אַקטיאָר, אַלס אַזעלכער, איבעריקנס,
האָב איך אויך געענדיקט די דראַמאַטישע שולע.

אַמת, אונטער דער השפּעה פון ראַפּאַאָיל אַדעלֶהיים האָב איך מיר
געוונטשן אין דער צוקונפּט צו ווערן אַ טראַגיקער און שפּילן פּראַנץ־
מאַָר, שייִלאָק, קעניג ליר... איך האָב מיך אָבער, צום גליק, באַצייטנס
אַרומגעזען, אַז נישט מיינע שטימ־מיטלען, נישט מיין אויסערלעכקייט
פּאַסן זיך פאַרן דאָזיקן זשאַנר און מיין „פּעריאָד“ פון טראַגישע ראָלן
האָט זיך פאַרענדיקט מיט דער שול־באַנק.

ביי מוראַוּלאָוון פּלעגן קיינמאָל נישט איינגעאָרדנט ווערן שילער־
פאַרשטעלונגען, — דאָס וואָלט געווען אַ נישט דערלֶאָזבאַרע פאַרלעצונג

זיגמונט טורקאוו

פון דער מאַנאָטאָנער קאָזאַרמע אַטמאָספּער. ביי קרינסקין, דאַקעגן, האָבן די שילע־רֶקאַנצערטן און פאַרשטעלונגען געהערט צו אונדזערע גרעסטע פאַרגעניגנס. צוליב זיי האָב איך איבערגעריסן מיט די „פּריוואַטע“ פאַר־שטעלונגען אויף דושיקע 44. ס'איז אויך פון מיר אַראָפּ אַ שטאַרקער עול: ביים היימשן טעאַטער האָב איך געמוזט זיין אַלץ, אָנהויבנדיק פון מחבר, רעזשיסאָר, אַקטיאָר און ענדיקנדיק מיט בילעטן־פאַרקויפער. ביי קרינסקין דאַקעגן בין איך געווען אויסשליסלעך „אַקטיאָר“ און דאָס האָט מיר געגעבן מער מעגלעכקייט זיך אָפּצוגעבן צו מיין ראָל.

די ערשטע ראָל, וואָס מיר איז אויסגעקומען צו רעפּעטירן, איז גע־ווען איינער פון די צוויי העלדן אין נאַגאַלס דערציילונג: „די מחלוקה צווישן אייוואַן אייוואַנאָוויטשן און אייוואַן ניקיפּיראָוויטש“.

דוואָרעצקי, אַ לערער פון די נידעריקערע קלאַסן האָט אויסגעטיילט אַ פּראָגממענט פון דער דאָזיקער דערציילונג און זי באַארבעט אין פאַרם פון אַ דיאַלאָג, וועלכן איך האָב מיט אַ חבר גאַנץ לעבעדיק רעפּעטירט. די רעפּעטיציעס פלעגן צוציען אַ סך לערער און חברים, וועלכע האָבן זיך ממש געקאַטשעט פאַר געלעכטער. אַלע האָבן פאַראַוויסגעזאָגט דער דאָזיקער סצענע אַ גרויסן דערפאַלג. ס'וואַלט זיכער אַזוי געווען, ווען נישט אונדזער לערער פון רוסיש, ראָזאַנאָוו.

נישט ווילנדיק האָט ער אָפּגעשפּילט די ראָל פון אַ צענזאָר און איך האָב מיך צום ערשטן מאָל אָנגעשטויסן אויף דער אומברהמנותדיקער שווערד פון דאָזיקן באַאַמטן.

ס'זענען צו ראָזאַנאָוו דערגאַנגען קלאַנגען וועגן דער פּרילעכקייט, וואָס ס'רופט אַרויס אונדזער שפּילן פון נאַגאַלס טיפּן, איז ער געקומען ביי־וויינען אַ רעפּעטיציע. ווי דערשטוינט זענען מיר געוואָרן, ווען זיין פּרילעך פנים איז במשך פון דער רעפּעטיציע געוואָרן אַלץ ערנסטער און וואָס מער אַנדערע האָבן געלאַכט, אַלץ אומעטיקער איז ער געוואָרן. ביים אַרויסגיין האָט ער דערקלערט אונדזער רעזשיסאָר, דעם לע־רער דוואָרעצקי, אַז מיר דאַרפן די זאַך נישט שפּילן. ס'האָבן נישט גע־האַלפן קיין שום בקשות און אינטערווענצן מצד קרינסקין און אַנדערע לערער, — ראָזאַנאָוו און נאָך אים ראָזשידיעסטווענסקי האָבן דאָס קאַ־טעגאַריש פאַרווערט.

פראגמענטן פון מיין לעבן

דאָס איז געווען פאר מיר אַ גרויסער קלאַפּ, ווייל איך האָב מיך צוליב דער דאָזיקער ראָל אָפּגעזאָגט פון אַן אנדערער, וועלכע איז דווקא יאָ געשפּילט געוואָרן אויפן נאָענטסטן אָונט.
ווי קרינסקי האָט דערציילט דעם טאַטן, האָט ראָזאַנאָוו נישט גע- קאָנט ביי זיך פּוּעלן, אַז ייִדישע ייִנגלעך זאָלן פאַר אַ ייִדישן עוֹלם אָפּ- חוּזקן פון רוסישע „פּאַמיעשטשיקעס“... (גוטבאַזיצער).
מיט ראָזאַנאָוו האָט זיך אַלזאָ אָנגעהויבן אַ סדרה „צענזור“, וואָס באַגלייט צענדליקער יאָרן מיין וועג אינעם ייִדישן טעאַטער איבער פאַר- שירנסטע לענדער און קאָנטינענטן.

XVII

דער ריז און דער קארליק

קעגן מיין ווילן האָט מיך טעאָטער אלץ מער פאַרכאַפּט, גורם גע-
ווען האָט עס קודם כל אונדזער פּאָטער, אַ שטאַרקער ליבֿהאַכער פון
ידישן טעאָטער. הגם ער האָט נישט געקאַנט דערלאָזן דעם געדאַנק, אז
זיינס אַ קינד זאָל ווערן אַ „שלעפּער און פּוסט און פּאַסטניק“, האָט
ער אונדז פּונדעסטוועגן ביסלעכווייז אָנגעשטעקט מיט דעם טעאָטער-
„סם“.

צוליב די אָפּטע וווּלֿטעטיקע פּאַרשטעלונגען, וואָס דער פּאָטער
פלעגט אָפּקויפּן אינעם יידישן טעאָטער, בין איך געוואָרן אַן אייגענער
מענטש נישט נאָר אין טעאָטער, נאָר אויך אין די הינטערקוליסן און אין
די וווינונגען פון אייניקע אַקטיאָרן.

איך פלעג אויך אָפּט באַזוכן פּאַרשטעלונגען אין פּוילישן דראַמאַ-
טישן טעאָטער „ראַזמאַאיטאַשטי“, אָבער זיי האָבן זיך אין מיינע דע-
מאָלטיקע באַגריפּן נישט געקאַנט פאַרגלייכן צו די פאַרביקע יידישע פּאַר-
שטעלונגען.

אין „ראַזמאַאיטאַשטי“ איז אַ דראַמע געווען ערנסט, באַלערנדיק,
כמעט אזוי ווי די לעקציעס אין שולע. דאַקעגן אין יידישן טעאָטער האָט
מען געגעבן פון כל המינים: אַביסל ערנסטעס, אַביסל פּרילעכעס, אַביסל
געוויין, אַביסל געזאַנג, אַ קופּלעט און אַ טענצל, און אויב דאָס איז
ווייניק, איז נאָך דער פּאַרשטעלונג צוגעקומען אַ „דיווערטיסמענט“. היינט
די וויצן וואָס די אַקטיאָרן פלעגן אימפּראָוויזירן אויף דער בינע... ס'איז
כדאי געווען צו באַזוכן די זעלבע פּיעסע אייניקע מאָל, ווייל יעדעס
מאָל האָט מען געהערט אַנדערע וויצן און געזען נייע קאָמישע סצענעס.

פראגמענטן פון מיין לעבן

דאקעגן אין „ראזמאאימאָשטשי“ פלעגן די אַקטיאָרן נישט צוגעבן פון זיך קיין איינציק וואָרט, קיין איינציקע באַוועגונג אפילו... איז עס טאַקע געווען ווייניקער אינטערעסאַנט.

ערשט, קומענדיק אין דריטן־פערטן קלאַס, האָב איך אָנגעהויבן צו קוקן קריטישער אויפן טעאַטער, זיך צו אַריענטירן אין זיין באַשטיי־מונג און צילן, צו אונטערשיידן צווישן געשמאַק און געשמאַקלֶאָזיקייט, קונסט און פּראָפּאַנאַציע און איך האָב דערזען דעם אומענדלעכן תּהום צווישן יידישן און פּוילישן טעאַטער.

דער הילוק איז געווען אַ דערשיטערנדיקער: איך האָב דערזען אַ ריז און אַ קאַרליק!

דאָס יידישע טעאַטער איז געווען אַ קאַרליק אויף ראַכיטישע פּיס־לעך מיט אַ גרויסן וואַסער־קאַפּ, וואָס איז אין זיין טעמפּקייט נישט פעאיק צו טראַכטן און פאַרשרייט זיך אַליין מיט אַ הילכיקן, ווולגאַרן גאַס־געשריי.

איך האָב פאַרשטאַנען די נעגאַטיווע און שעדלעכע ווירקונג פונעם יידישן טעאַטער אויף די מאַסן, הגם איך האָב מיר אויך אָפּגעגעבן חשבון וועגן זיינע פּאָזיטיווע זייטן. האָט דאָך דאָס יידישע טעאַטער נעמוזט אַריינברענגען הייטערקייט אין די פינצטערע היימען און אַ היי־שעה אין דער נישט זיכערער, תּמיד באַדראָטער עקזיסטענץ פון די מאַסן. די דאָזיקע עוברת האָט דאָך דאָס יידישע טעאַטער באַקומען בירושה פון גאַלדפּאַרענען. ס'איז אָבער אויף קיין טריט ווייטער נישט געגאַנגען פון אים. פאַרקערט, ס'איז געגאַנגען אויף צוריק. ביי גאַלדפּאַרענען איז געווען ציל־באַווסטקייט, אידעאָליזם, פּיאָנערישער ענטוויאַזם, — דאָ אָבער האָט עס זיך פאַרוואַנדלט אין אַ ביליק קרעמל.

ס'איז מיר אַלץ קלאָרער געוואָרן, אז דאָס דאָזיקע טעאַטער טויג נישט. בכלל איז דער אָנגענומענער טיפּ טעאַטער נישט צוגעפאַסט פאַר אונדז, יידן. מיר נויטיקן זיך אין אַן אַנדערן, אייגנאַרטיקן טעאַטער, להיפּוך צו די פון אַנדערע פעלקער. איז דאָך דאָס גאַנצע לעבן אונדזערס אַנדערש ווי ביי זיי, דאַרף עס אַלזאָ אויף אַן ענלעכן, אַנדערשדיקן אופן אָפּגעשפּילט ווערן אין זיין טעאַטער.

זיגמונט טורקאוו

ווי אזוי אלזאָ דאַרף עס זיין? אויף דער דאָזיקער פראַגע האָב איך עטלעכע צוואַנציק יאָר נישט געקאָנט געפינען קיין ענטפער. עטלעכע צוואַנציק יאָר בין איך געשטאַנען ביים עקספּערימענט-וואַרשטאַט און געזוכט אויסצוגעפינען אַן אייגנאַרטיקע און גלייכצייטיק מאָדערנע אויס-דרוקספאַרעם פאַרן יידישן טעאַטער.

ערשט קורץ פאַרן צווייטן מלחמה אויסברוך בין איך אַרויף אויף אַ וועג, וואָס האָט זיך מיר אויסגעוויזן פאַרן ריכטיקן.

דעם וועג האָט מיר אָנגעוויזן אברהם גאַלפּאָדען. אין דער צייט אָבער פון מיינע שול-יאָרן האָב איך אין גאַלפּאָדענען געזען נאָר דאָס נעאַטיווע פון די שמענדריקס און קונילעמלס, וואָס איז נאָך מער אונטערגעשטראַכן און ווילגאַרזירט געוואָרן פון די אויספירער. די שיינקייט פון די „שולמית“עס, „בר כוכבא“ס און „עקידת יצחק“ס איז אזוי פראָפּאַגאַנדירט געוואָרן פון עס-האַרצישע „רעזשיסאָרן“, אַז ס'איז פון זיי קיין זכר נישט פאַרבליבן.

ס'איז מיר קלאָר געוואָרן, אַז דאָס יידישע טעאַטער נויטיקט זיך אין אַ נייעם מענטשן מיט אַ גרויסער דאָזע אידעאָלזיום און געשמאַק. דאָס ערשטע און, בעיקר, דאָס צווייטע האָט דאָן געפּעלט אינעם יידישן טעאַטער, וואָס האָט מיט זיך פאַרגעשטעלט אויסשליסלעך אַ קרעמל אויף „צו מאַכן געלט“.

דער „ערמיטאַזש“ האָט זיך געפונען אין די הענט פון דער טראַג-דיציאָנעל אַקטיאָרישער פאַמיליע קאַמפּאַניעיעז, וואָס איז געקומען צום טעאַטער דורך „אַן אינערלעכן דראַנג“. קאַמפּאַניעיעז האָט, ווי אַ גרוי-סער טייל פון די דעמאָלטיקע יידישע אַקטיאָרן, גענומען ערנסט זיין אַקטיאָרן-פאַך און געוואָלט געבן „משהן“ פונעם „בעסטן“ — האָט אָבער זיין „בעסטעס“ נישט געקאָנט באַפרידיקן דעם צושויער מיט אַ בעסערן געשמאַק.

איז טאַקע פאַרגעקומען אַ פאַרביטערטער קאַמף צווישן אַ פּרצן, אַ פּרישמאַנען, אַ מוקדוני פון איין זייט און דעם יידישן טעאַטער פון דער צווייטער זייט.

די יידישע אַקטיאָרן זענען נעבעך געווען גאָט די נשמה שולדיק, האָבן נישט געקאָנט פאַרשטיין וואָס מען וויל פון זיי... זיי האָבן נישט

געקאנט דערלאָזן דעם געדאַנק, אז דאָס וואָס זיי טוען טויג נישט, — זיי האָבן עס דאָך געטון אויף אַן ערלעכן אופן און מיט די בעסטע כוונות... זיי האָבן נישט פאַרשטאַנען, אז זייער אינטעלעקטועלער ניוואָ איז אויף אַ מהלך רב נידעריקער פונעם ניוואָ פון דורכשניטלעכן טעאָטער באַזוכער. זיי האָבן געזען אין די „שלעכטע קריטיקן“ בייזוויליקייט מצד די שרייבער, דאָס נישט פאַרגינען זיי דאָס שטיקל ברויט”...

דאָס צווייטע טעאָטער ווידער, דאָס „עלזעאום“, האָט אַרענדירט אַ „געבילדעטער“ דירעקטאָר, אַן „אומשאַני יעוורעי“, ווי אַקטיאָרן האָבן אים גערופן, אַ געוויסער עפעלבערג. ער איז געווען אַ באַלעבאָס פון אַ דרוקעריי און האָט טאַקע פאַרגעשטעלט מיט זיך דעם טיפישן „באַס“, וואָס טוט אַ טובה זיינע אָנגעשטעלטע מיט דעם, וואָס ער „גיט זיי ברויט“ און לאָזט זיי לעבן. ער האָט געקוקט פון אויבן אַראָפּ אויף די אַקטיאָרן, וואָס האָבן ביי אים „געריןט“, באַקומען „זשאלאָוואַניע“ (גע־האַלט) צו דער צייט און באַדאַרפט קומען פּינקטלעך צו די רעפּעטיציעס און פאַרשטעלונגען. מער האָט אים נישט אינטערעסירט. ס’טעאָטער איז פאַר אים געווען אַ רענטאַבל קרעמל, וואָס האָט אָפּטמאָל אפילו געדעקט די דעפיציטן פון דער דרוקעריי, — האָט ער זיך געקלאַמערט אָן אים מיט ביידע הענט און געזען אַרויסצובאַקומען דערפון דעם מאַקסימום רווח. ער איז געווען אַ באַוווּסטיניקער און ריקזיכטלאָזער עקספּלאַאַטאַטאָר פון זיינע אַקטיאָרן און איינער פון די געפּערלעכסטע שעדיקער פונעם יידישן טעאָטער.

אויב ביי די אַקטיאָרן — דירעקטאָרן, ווי קאַמינסקי, ראַפּעל, קאַמד פּאַניעוויץ איז נאָך געווען אַ געוויסע דאָזע אירעאַליזם, די אזוי גערופּענע „ליבע צו דער הייליקער קונסט“, איז עפעלבערג געווען אויסגעטון פון אַ וועלכן ס’איז סענטימענט אָדער באַציאָונג. טרוקן, ניכטער און סוחריש־פּראַקטיש מיט אַריענטאַציע אויפן „געשמאַק“ פון זיין עולם, האָט אים וואַרשע געהאַט צו פאַרדאַנקען לאַנגע יאָרן פון „פּינטעלע ייד“, „יידיש האַרץ“ און „באַרג מיר דיין ווייב“.

כדי נאָכמער אויסצונוצן אַלע מעגלעכע הכנסות ביים טעאָטער, איז ער געפאַלן אויפן געדאַנק אַליין צו שרייבן פּיעסעס. צו וואָס צאָלן טאַנד־טיעמע פּרעמדע מחברים, אז ער אַליין איז אַ „גראַמאַטער“ און בעל־

זיגמונט טורקאוו

תורה. האָט אים דאָס יידישע טעאָטער געהאַט צו פאַרדאַנקען אייניקע געשמאַקלאָזע היסטאָרישע אָפּערעמעס מיט „דוד אין דער וויסטע“ בראש. זיינע הויפט בעלי־יועצים זענען געווען די אייגנטימער פון בופעט און פון דער „ווישעאלקע“, וואָס איז אין די פּוילישע צייטן געווען באַר־קאַנט אונטערן נאָמען „שאַטניע“ (גאַרדעראַב, ווו דער עולם לייגט אָפּ זיינע אויבערשטע מלבושים).

די דאָזיקע צוויי פּרנסה־קוואַלן האָבן געשפּילט אַ וויכטיקע, אָפּט־מאָל דעצידירנדיקע, ראָלע אינעם בודזשעט פון טעאָטער. פאַרן אָנהויב פון סעזאָן פלעגן די אַרענדאַרס פון בופעט און „שאַטניע“ איינצאָלן דעם טעאָטער־דירעקטאָר אַ היבשע סומע געלט אַלס אוואַנס אויפן דירה געלט. זיי פלעגן דערביי אַרויסרוקן געוויסע פּאָדע־רונגען פון „קינסטלערישן“ כאַראַקטער, ד"ה וואָס פאַראַ פיעסעס ס'דאַרפן געשפּילט ווערן און וועלכע גאַסטראָלאָגן ס'דאַרפן אַראָפּגעבראַכט ווערן. די דאָזיקע פאַרשויענע פלעגן אָפּטמאָל דעצידירן אינעם צוואַמענ־שטעל פון אַנסאַמבל און, פאַרשטייט זיך, אַז דאָס ערשטע אָרט האָבן פאַרנומען די „ליבלינגע פון פּובליקום“, וועלכע ווייסן ווי צו קיצלען דעם עולם.

פאַר אַן אָנהויב פון סעזאָן פלעגן אַקטיאָרן זוכן פּראָטעקציע ביי די באַלעבאַטיס פון בופעט און „שאַטניע“, כדי זיי זאָלן זאָגן פאַר זיי אַ גוט וואָרט ביים דירעקטאָר. אַ באַקאַנטער „שאַטניאַזש“, אַן אייגנטימער פון אַ סאָדעוואַסער קרעמל, האָט זיך נישט געקאַנט קיין עצה געבן מיט זיין בן יחיד, וואָס „האָט נישט געוואָלט ווערן קיין לייט“, האָט ער אים געמאַכט פאַר אַן אַקטיאָר, ד"ה פשוט געמאַכט דערפון אָפּהענגיק דאָס איבערנעמען די „שאַטניע“.

אין די טעאָטער־אַנאַנסן פון יענער צייט האָט איר קוים געקאַנט איבערלייענען דעם נאָמען פון דער פיעסע, דאַקעגן איז מיט ריזיקע אותיות געווען געמאַלדן: „אַכטונג! אין בופעט הייסע פיש מיט קליסקער לעך“, אָדער אַז דעם בופעט האָט איבערגענומען „דער באַליבטער רעס־טאָראַן אייגנטימער איזאַק גערטמנער, וואָס איז באַקאַנט מיט זיינע גע־שמאַקע מאַכלים...“ דאַקעגן פלעגט דער נאָמען פון מחבר קיינמאָל נישט פאַרעפנטלעכט ווערן. איבעריקנס, ווער האָט זיי געוואוסט, די מחברים!

פראגמענטן פון מיין לעבן

די פיעסע פלעגט דאך איבערגעשריבן ווערן כשתיקה פון א סופלאָר, וועל'כער האָט זי פאַרקויפט פאַר גראַשנס א „סטאַר“, יענער ווידער האָט זי אויף זיין שטייגער „אויסגעבעסערט“ און א צווייטער סופלאָר האָט זי ווייטער פאַרקויפט, ביז זי איז נאָך פיל גלגולים און „אויסבעסערונגען“ געקומען קיין וואַרשע.

אָבער די פיעסע איז דאָך נישט געווען דער עיקר, — דער עיקר זענען געווען די לידלעך, וואָס יעדער אַקטיאָר האָט זיך געקאָנט אַרייַן שטעלן אין „זיין“ סצענע, אומאָפּהענגיק דערפון, צי ס'האָט זיך יאָ געפאַסט צום אינהאַלט, צו נישט.

דער בופעט און „שאַטניע“ זענען געווען די פּלאַג פון יידישן טעאַטער ביזן חורבן פוילן. נישט איינמאָל פלעגן פאַרקומען פאַרמעלע שלאַכטן ביים אַריינגאַנג אין טעאַטער־זאַל, אויב אַ הוצפּהניק פון עולם האָט געוואָלט „דורכשמוגלען“ אַ הוט און אים נישט אָפּגעבן אין „שאַטניע“. אַזעלכע סקאַנדאַלן פלעגן זיך ענדיקן מיט פּאַליצייַאישע אינדטערענע און, פאַרשטייט זיך, אַז דער שולדיקער איז תמיד געווען דער גאַסט, ווייל דער פּאַליצייַאַנט איז געווען אָפּגעקויפט פונעם „שאַטניאַזש“.

אינעם „וויקט“־סעזאָן פון 1926 האָט דער „שאַטניאַזש“ געהאַט אַ גרויסע טענה צום באַלעבאָס הלמאי ער האָט אונדז פאַרדונגען ס'טעאַטער:

— „וואָס דאַרף יאָך „וועלף“־שמעלף! יאָך האָב געגעבן געלט ס'זאָל זיין פּריילעך אין טעאַטער, דער עולם זאָל זיך באַווייען“... (אַמור זירן).

און דאָך האָט פון דעם שמוץ פון די „פּינטעלעך“ און „הערצער“ אַרויסגעגלאַנצט אַ גאַנצע רייע פּרעכטיקע אַקטיאָרישע טאַלאַנטן. עפעלבערג, וועלכער איז אַליין נישט געווען קיין אַקטיאָר, האָט פאַרשטאַנען די וויכטיקייט פון גוטע אַקטיאָרן אין אַ טרופּע. געדענק איך אינעם „פּינטעלע ייד“ אַזעלכע טאַלאַנטן, ווי מייערסאָן, לאַנדע. בראַאון, אַדאַלף בערמאַן, פּישילעוויטש, פעני וואַדי עפּשטיין און אַנדערע, מיט וועלכע ס'וואָלט זיך נישט פאַרשעמט יעדעס גוטע אייראָפּעאַישע טעאַטער.

זיגמונט טורקאוו

לאזאר מיערסאָן, אַ גענימער טעכניקער מיט אַ סך טעמפּעראַמענט, האָט מיטגעבראַכט פֿון דער רוסישער בינע דיסציפּלין, באַציאונג און רעדזשי-אַריענטאַציע.

געווענלעך פֿלעגט די רעזשי אינעם ייִדישן טעאַטער פֿירן דער דייִ רעקטאָר, דער גאַסטראָלאָג, אָדער — זי פֿלעגט זיך פּשוט אַליין פֿירן... ס'האָט זיך געהאַנדלט בלויז אין דעם, וווּ דער אָדער יענער אַקטיאָר דאַרף שטיין, אַריינגיין און אַרויסגיין. צי דער טיש דאַרף שטיין רעכטס און די קאַנאַפּע לינקס, אָדער פאַרקערט.

ווען ס'איז געווען אַ גאַסטראָלאָג אויף דער בינע, איז געווען אַ פאַר-שטענדלעכע זאַך, אַז ער דאַרף שטיין פֿון פּאַרנט, ביים סאַמע סופּלאָר קאַסטן און די איבעריקע אַקטיאָרן — וווּ זיי ווילן, אַבי הינטערן גאַסט-ראָלאָג, און זיך וואָס ווייניקער וואַרפֿן אין די אויגן...

די אַקטיאָרישע עטיק האָט נישט דערלויבט, מען זאָל אַ חבֿר מאַכן אויף עפעס אויפּמערקזאַם, אָדער פאַרריכטן אַ פּאַלש אַרויסגערעדט וואָרט, אָדער אינטאַנאַציע. דאָס פֿלעגט אָנגענומען ווערן ווי אַ באַלידיקונג און פֿלעגט זיך אָפט ענדיקן מיט סקאַנדאַלן.

מיר איז אַמאָל אויסגעקומען בייצווווינען אַ רעפּעטיציע ביי אַבעל-מאַנען אין האָמעל-צימער. ס'האָט זיך געגרייט רעפּערטואַר פאַר אַ טורנע. אַבעלמאַן האָט רעזשיסירט. אין אַ געוויסן מאָמענט הייסט ער זיין פּרוי פּעני איבערגיין פֿון איין אָרט צום צווייטן. פּעני, פאַר וועלכער אַבעלמאַן איז געווען דער גרעסטער אויטאָריטעט אין דער וועלט, איז שטיין גע-בליבן אַ בלאַסע, אַ ווילע באַטראַכט איר בעני מיט שטוינונג און דער-נאָך אים געזאָגט מיט פּאַרוורף:

בעני, איך בין שוין 18 יאָר ביים טעאַטער...

מיערסאָן האָט זיך געקאַנט דערלויבן אַריינצוברענגען אַ נייעם טאַן אין די פּיעסן, וועלכע ער האָט רעזשיסירט. אַקטיאָרן האָבן פאַר אים דרך ארץ געהאַט צוליב זיין שפּילן אויף דער רוסישער בינע. ער האָט זיך באַמיט צו צוימען די ווילדע טעמפּעראַמענטן פֿון זיינע מיטשפּילער. האָט ער דאָך אַליין, שפּילנדיק „לייזער קאַוואַל“, גערעדט מענטשלעך, נישט געוואַלדעוועט, נישט געבראַכן טיש און שטולן, ווי מען איז דאָס געווינט געווען אין אַזעלכע ראָלן פֿון „פּראַסטאַקעס“ צו טון. די מיט-

פראגמענטן פון מיין לעבן

שפילער האָבן זיך נישט ווילנדיק צוגעפאַסט צו אים. ער האָט אויך אָנ־געוווּן יעדן אַ באַשטימטן אָרט אויף דער בינע און דאָס איז געווען אַן אמתער רעוואָלוציאָנערער שריט אינעם כאַאָס און אַנאַרכיע וואָס האָט ביז אים געהערשט בעת אַ פאַרשטעלונג.

ער האָט געשטעלט אַ באַדינג דעם דירעקטאָר, ער זאָל צו יעדער פיעסע לאָזן מאַלן נייע דעקאָראַציעס, דעם דירעקטאָר איז עס אגב נישט שווער אָנגעקומען, ווייל אַ „פינטעלע ייד“, לַמשל, איז אין „עליזעאום“ אָפגעגאַנגען אייניקע סעזאָנען.

ביז דאָן איז געווען אַ „רייכער“ זאָל, אַן „אַרעמע“ שטוב, אַ „פרייע געגנד“ און אַ „קאָלאָנאַדן זאָל, אָדער „קאָלאָניאַלער“ זאָל, ווי אַקטיאָרן האָבן עס גערופן. ביי די פיר דעקאָראַציעס פלעגן יאָרן לאַנג געשפילט ווערן דראַמען, אָפערעטעס, היסטאָרישע און „לעבנס“ פיעסעס.

דער זעלבער כאַאָס האָט אויך געהערשט ביים אויסוואַל פון „היסטאָרישע“ קליידער. געווען צוויי טיפן קאָסטיומען: היסטאָרישע און שפאַר נישע. אין די ערשטע האָט מען אָנגעטון אַלע היסטאָרישע פערסאָנאַזשן, אומאָפהענגיק דערפון צו זענען זיי געווען יידן, גריכן אָדער רוימער. יידן פלעגט מען נאָר דערקענען לויט זייערע לאַנגע בערד. פאַר אַלע איבעריקע עפאַכעס האָבן געדינט די „שפאַנישע“ קאָסטיומען.

איך גערענק אַ פאַל ביי אַן עקזאַמען אין אַרטיסטן-פאַראייין. מיר האָבן עקזאַמינירט אַ פראָווינציעלן אַקטיאָר, וועלכער האָט געוואַלט ווערן אַ מיטגליד אין פאַראייין. עמעצער האָט אים געשטעלט אַ פראַגע אין וואָס פאַראַ קאָסטיומען מען דאַרף שפילן „אוריאל אַ קאָסטאַ“. דער ענטפער איז געווען:

— ס'ווענדט זיך, ווער עס גיט די קאָסטיומען, — גיט זיי די מומע רבקה, זענען זיי שפאַנישע, גיט זיי פיינשטיין, זענען זיי היסטאָרישע...
רישע...

מייערסאָן איז אַלזאָ געווען די ערשטע שוואַלב אַריינצוברענגען אינעם יידישן טעאַטער-וועזן אַביסל געשמאַק, באַצויאונג און דיסציפלין און אפילו די „פינטעלעך“ און „הערצער“ האָבן ווייניקער שאַקירט נאָך זיין רייניקונג.

זיגמונט טורקאוו

ער איז אנג געווען דער ערשטער צו שפילן אויף דער יידישער ביד נע די ראָלן פון „מאיר שאַלאַנט" און שלום עליכמס „צווייט און צווייט" און „יעקל טשאַפּטשאַוויטש" אין אַשנאס „גאָט פון נקמה" און, ווי אין אַלע איבעריקע זיינע ראָלן, האָט ער געשאַפן רעאַלע געשטאַלטן פון מענטשן מיט פלייש און בלוט.

די ערשטע וועלט־מלחמה האָט אים פאַרכאַפּט אין רוסלאַנד, וווּ ער האָט ביזן סוף פון זיין לעבן פאַרנומען אן אָנגעזעען אָרט אין יידישן טעאַטער.

ס'געדענקט זיך אויך אַ מערקווירדיקער קאָמישער טאַלאַנט, וואָס האָט במשך פון אַ קורצער צייט זיך דערוואָרבן גרויס פּאָפּולערקייט אין וואַרשע. זיין נאָמען איז געווען יצחק פּישילעוויטש.

ער איז דאן אַלט געווען אַ יאָר עטלעכע און דרייסיק, אויסגעזען האָט ער אָבער פיל עלטער צוליב די טיפע קנייטשן אויף זיין שמאַל אויסגעדאַרט פנים. גרויסע, שוואַרצע, אומרואַיקע אויגן, וועלכע ער האָט געהאַט אַ טבע צו זשמורען, האָבן אים צוגעגעבן אַ באַזונדערן חן. זיין „פּאַנפּען אונטער דער נאָז", ווי אַקטיאָרן האָבן עס גערופּן, איז נישט געווען קיין אַקטיאָרישער טרוק. נאָר דער נאַטירלעכער טעמבער פון זיין שטימע, וואָס האָט געהאַט אַ שלל פון נאָמען און ניוואַנסן, וועלכע ער פלעגט אויף אן אייגנאַרטיקן אופן באַדולירן.

ער האָט פאַרשטאַנען די קונסט צו צוימען זיין שטאַרקן טעמפע־ראַמענט און פלעגט זיך אָפּט באַנוצן מיט דיסקרעטע, האַלבע טענער, וואָס האָבן אים אזוי אנדערש געמאַכט פון די אנדערע קאָמיקער פון יענער צייט. זיין אומגעהויערע אינטואַיציע האָט אים געמאַכט זוכן דאָס טראַגישע אין דער קאָמישער סיטואַציע און דעריבער איז זיין קאָמיזם נישט געווען קלאַאָניש פּלאַך, נאָר טיף מענטשלעך. זיין אַקטיאָרישע פּאַליטער איז געווען רייך מיט אַ שלל פון פאַרבן, מיט וועלכע ער האָט אויפן זעלבן גלענצענדיקן אופן געמאַגן קאָמישע און דראַמאַטישע געשטאַלטן. האָט ער היינט געשפּילט „שמואל שמש" אינעם „פּינטעלע ייד" ווי אַ ראַסיקער קאָמעדיאַנטן־פּאַיאַז, האָט ער צומאָרגנס זיך פאַרוואַנדלט אין אַ טיף־איבערלעבנדיקן און סובטעל־ליידנדיקן „לייזער ברחן" פון „גאָט, מענטש און טייוול", וואָס פאַרטרינקט, פּילאָזאָפּירנדיק, זיין ווייטיק אי־

פראגמענטן פון מיין לעבן

נעם ביטערן טראָפּן. ביי די גאסטראָלן פון סעם שילינג האָב איך אין דער זעלבער פיעסע געזען פישילעוויטשן שפילן „אוריאל מוזיק“. ס'איז פשוט שווער געווען צו גלויבן, אז דער נעכטיקער פּאַיאָז זאָל באַזיצן אזוי פיל אינערלעכע דיסציפלין און טאַקט, אזוי פיל געפיל פאר מאָס און אוסגעהאלטנקייט, ווי ער האָט דאָס אַרויסגעוויזן אין דער דאָזיקער האַלב־רעאַלער, האַלב־סימבאָלישער געשטאַלט.

ווען פישילעוויטש וואָלט געפונען אַ פּאַסיקן באָדן אויף צו אַנט־וויקלען זיין אינטערעסאַנטן, פילזייטיקן טאַלאַנט, וואָלט ער זיכער געדוואָרן אַ טעאַטער־קאַריפּיי אין אַ וועלט־מאַסשטאַב, ווי עס וואָלט עס געוואָרן אַ שילינג, אַ יונה רייזמאַן, אַ לודוויק זאַץ.

אונדזער יידיש טעאַטער איז געווען רייך אין טאַלאַנטן, אָבער אַרעם אין באַדינגונגען זיי צו קולטיווירן. ווער ס'איז אַלזאָ נישט אוועק באַצייטנס צו אַ פרעמדער בינע איז געפאַלן אַ קרבן אויפן מזבח פונעם הפּקרות און עב־האַרצות, וואָס האָט באַהערשט דאָס יידישע טעאַטער.

אין אָנהויב צוואַנציקער יאָרן איז פישילעוויטש אוועק קיין אמעריקע און מער האָב איך פון אים נישט געהערט.

אַ באַזונדער קאַפיטל האָט מיט זיך פאַרגעשטעלט די „דינסט“ אין „פינטעלע ייד“, געשפילט פון פעני וואַדי עפשטיין.

באַוויזן האָט זי זיך אין וואַרשע אין דער „ווילדער פּרינצעסין“, נאָרדינס אַ געשמאַקלאָזע באַאַרבעטונג פון „מעדעא“. איר עלעגאַנטע געשטאַלט, אויסדרוקפול און אידל פנים, אָנגענעמער טעמבער פון דער שטימע און גלענצנדיקע דיקציע זענען געווען אַן אָנזאָג פון אַ „נייער“ אַקטריסע אין יידישן טעאַטער.

דער אינטערעס צו איר האָט זיך נאָכמער פאַרשטאַרקט צוליב די לעגענדעס, וואָס האָבן זיך געוועבט ארום איר פּערזאָן. פרוי פון אַן אינדישן פּרינץ, האַרעם, עקזאָטיק, דאַמע פון אינטערנאַציאָנאַלע סאַלאַנגען און — יידיש טעאַטער .

אויך איר האַלטן זיך מחוץ דער בינע האָט אימפּאַנירט און אינ־טרינירט. — אזוי אנדערש ווי די ביז איצט באַקאַנטע אַקטריסעס מיטן כּסדרדיקן קינדלעך, מיטן אַרומגיין איבער די מערק און קלייטלעך און זיין פּאַניע־בראַט מיט די קרעמערקעס.

זיגמונט טורקאוו

פעני וואדי עפשטיין האָט פאַרשטאַנען צו האַלטן זיך אויף אַ גע-
וויסער דיסטאַנץ פון די טעאַטער קוליסן און קיביצאַרניעס און דאָס האָט
נאָכמער געהויבן איר פּרעסטיזש.

— מען זעט באַלד, אַז זי איז אַ פּרינצעסין — האָט מיר געזאָגט
וועגן איר מיין חבר מענדזשעצקי: — נישט בחינם שפּילט זי אַזוי
גוט „די ווילדע פּרינצעסין“, זי קען זי פון דער היים...

זי האָט אויך געווונען די סימפּאטיע פון אונדזערע שרייבער, וועלכע
האַבן צוליב איר געשלאָסן צייטווייליקן וואָפּנשטילשטאַנד מיטן יידישן
טעאַטער. געדענקט זיך מיר אַן ענטוואַסמישער אַרטיקל וועגן איר פון
דוד פּרישמאַן, וואָס איז געווען איינער פון די פּאַרביסנסטע באַקעמפּער
פון דער יידישער בינע.

אויך זי וואָלט, אַן ספק, געקאָנט זיין אַן ערשטע קראַפט ביי לייטן.
דאָס יידישע טעאַטער האָט אָבער פּאַרמאָגט די פעאַיקייט איינצוברעכן
די גרעסטע טאַלאַנטן, אַזוי איז עס אויך געשען מיט פעני וואַדי־עפשטיין.
גאָר אומגעריכט קומט זי אַן אין אַנסאַמבל, דאָס הייסט, זי ווערט אַ
„מערכען פיר אַלעס“ אין טעאַטער און פּאַלט ביז אַ נאַרישע דריטראַנגיקע
דאָלע אין „פּינטעלע ייד“.

אין טעאַטער איז זיך זייער שווער צו דערשלאָגן צו אַן אָנגעווענער
פּאַזיציע, אָבער גאָר גרינג איז זי צו פּאַרלירן. וויי איז דעם, וואָס ווייסט
נישט ווי אַזוי זיך צו דערהאַלטן. אָט הפּנים פעני וואַדי עפשטיין האָט
עס נישט געוואָלט. איז דעריבער אַזוי בליץ־שנעל געווען איר ירידה.

אין אַ געוויסן מאָג האָט מיר שלמה מענדזשעצקי אָנגעזאָגט די
בשורה, אַז פעני וואַדי עפשטיין איז געשטאַרבן.

די „יידישע פּרינצעסין“ האָט געהאַט אַ ביז גאָר באַשידענע לווייה,
ווייט פון אַ פּרינציסער... אַ פּאָר צענדליק אַקטיאָרישע צילינדערס, איי-
ניקע שרייבער און אַ פּאָר צענדליק טעאַטער־חסידים.
ס'איז געווען אַ בולטע דעמאָנסטראַציע פון אונדזער קולטורעלן
דלות.

**

פראגמענטן פון מיין לעבן

אינעם גאָלדפארען און גאָרדין־פּעריאָד האָט דאָס יידישע טעאָטער געהאַט שטענדיקע אַנסאַמבלען און כּמשך פון צייט האָט זיך געשאפן א געוויסע האַרמאָניע צווישן די שפּילער, וואָס איז באַקאַנט אַלס קאָלעק־טיווער צוזאַמענשפּיל, אַנסאַמבל־שפּיל.

די דאָזיקע האַרמאָניע, וואָס דריקט זיך אויס אין אַן איינהייטלעך כּער אויסטייטשונג פונעם דראַמאַטישן ווערק, אין אַ געמיינזאַמען טאָן און קאָנסעקווענטע און לֶאָגישע באַציאונג צווישן די סצענישע פּערסאָנאַזשן, קאָן, פאַרשטייט זיך, אַרויסגעבראַכט ווערן אויף דער בינע נאָר נאָך א געהעריקער, גרינטלעכער צוגרייטונג און — נאָך בעסער — נאָך אַ לענגערן צונופלעבן זיך פון די אַקטיאָרן אויף דער בינע.

אין דעם דערמאָנטן פּעריאָד זענען טאַקע אַזעלכע אַנסאַמבלען נישט געווען קיין זעלמענע דערשיינונג. אַלס ביישפּיל קאָן דינען די דראַ־מאַטישע טרופּע מיט אַסתר רחל קאַמינסקי בראַש, וועלכע האָט באַקומען די גרעסטע אַנערקענונג מצד דער רוסישער קריטיק, ווען זי האָט גאַסט־ראָלירט אין פּעטערבורג גלייכצייטיק מיטן מאָסקווער קינסטלער־ישן טע־אַטער.

אַמת, די אַנסאַמבלען זענען אויסגעוואַקסן אויף אַ מחבר: צוערשט אויף גאָלדפּאַדענען, שפּעטער אויף גאָרדינען.

אַזוי האָט זיך אויך אויף הירשביינען געהאַלטן אַ געוויסע צייט זיין אייגענער אַנסאַמבל.

ווען אָבער דער שונד האָט באַהערשט דאָס יידישע טעאָטער און דער בעסערער מחבר האָט זיך פון אים דערווייטערט, איז דאָס טעאָטער אַריבער אויפן אַזוי גערופּענעם סטאַר־סיסטעם.

דאָס דאָזיקע אומגליק איז געקומען צו אונדז פון אַמעריקע און די „סוחרים“, וואָס האָבן געהאַנדלט מיט יידיש טעאָטער, האָבן זיך אָנגע־כאַפט אָן דעם ווי אין אַן אַבן טוב.

וועגן דער שעדלעכקייט פונעם סטאַר־סיסטעם, וואָס האָט דערפירט צו דער ירידה פון יידישן טעאָטער אין אַמעריקע, וועט נאָך אויסקומען צו רעדן באַריכות.

אינעם פּעריאָד פון פאַר דער ערשטער מלחמה האָט עס איינגעפירט אין וואַרשע עפּעלבערג. דאָס איז אָבער געווען אַ שטעקן מיט צוויי עקן.

זיגמונט טורקאוו

איז געווען א גאסטראָלאָג, האָט עס געצויגן עולם, איז אזעלכער נישט געווען, האָט דער עולם נישט אַרויסגעוויזן קיין אינטערעס צום טעאטער. ס'טעאטער האָט זיך פאַרוואַנדלט אין סענסאציע און סענסאציע פאַרלירט איר צוציאונגס־קראפט, ווען זי ווערט א כסדרדיקע דערשיינונג, אויף אזא אופן איז דאָס טעאטער באַרויבט געוואָרן פון זיין יום־טובדיקייט און פאַרוואַנדלט געוואָרן אין א וואַכנדיקן אונטערהאַלטונגס־פלאַץ. פון דער גרויסער צאָל „געסט“, וואָס עפעלכערג האָט אַראָפּגעבראַכט, האָבן זיך צוויי איינגעקריצט אין מיין זכרון: מאָריס מאַשאַקאוויטש און סעם שילינג.

פון די אַלע רעקלאַמירטע „קעניגן“ און „פרינצן“ פון טעאטער האָט מאַשאַקאוויטש באַמת געקאָנט אימפּאַנירן מיט זיין געצוימטער האַל־טונג, דורכגעטראַכטער אינטערפּרעטאציע און נישט דורכשנימלעכע אוי־סערלעכע און אינערלעכע מעגלעכקייטן. עס האָט אַ ווייע געטון פון אים מיט קולטור, מיט אייראָפּעאישן טעאטער, מיט דעם וואָס מיר זענען געוויינט געווען צו זען אין פּוילישן טעאטער.

עס האָט אימפּאַנירט און געפּרייט צו זען אויף דער יידישער בינע אן אַקטיאָר מיט אַזאַ קינסטלערישן באַנאזש, וואָס ווייסט אים אויסצורוצן אויף אזא פיינעם, געשמאַקפולן אופן.

הגם דער רעפּערטואַר זיינער, אַחוץ סטרינדבערגס „פּאָטער“, איז געווען דער זעלבער פונעם ביז איצטיקן יידישן טעאטער — האָט ער פונדעסטוועגן באַוויזן דעם געקינצלטן, לאַקריצדיק־סענטימענטאַלן „רוך משהלעם“ פון „יידישן קעניג ליר“ אַרויסצוברענגען אויף אַ מענטשלעכן אופן, אזוי, אז דאָס מעלאָדראַמאַטישע פון דער ראָלע איז כמעט ווי פאַר־שוונדן.

דאָס איז דער כוח פון אַ גרויסער אַקטיאָרישער פּערזענלעכקייט: אויסצוטייטשן, דערגענצן אָדער פאַרריכטן דעם מחבר. מאַשאַקאוויטש האָט טאַקע פאַרריכט גאָרדינען, ווייל דער קינסטלער אין אים האָט נישט געקאָנט שלום מאַכן מיטן אַנטי־קינסטלערישן. האָט ער עס באַהערשט און פאַרשטויסן.

אפשר דערפאַר האָט מאַשאַקאוויטש נישט „געצויגן“ קיין עולם צו

פראגמענטן פון מיין לעבן

יענער צייט, — עפעלבערג האָט אים שוין באַוווּן צו פארסמען מיט זיינע „פינטלעך“.

אין שייכות מיט מאַשקאָוויטשעס גאסטראָלן געדענקט זיך מיר א פאַל, וואָס האָט זיך טיף איינגעקריצט אין מיין זכרון און איך האָב לאנגע יאָרן געטראָגן צוליב אים אַ ביזו הארץ אויף מאַשקאָוויטשן.

ס'איז געווען אַ פאַרקויפטע פאַרשטעלונג, וואָס מיין פּאָטער האָט איינגעאַרדנט אויף אַ געזעלשאפטלעכן צוועק. דער פּאָטער איז געקומען אַ סך פריער, איבערצונעמען די קאסע און איך בין דערווייל אריין זען וואָס עס טוט זיך הינטער די קוליסן. האָבן דאָך די הינטער קוליסן פון תמיד אָן געהאט פאר מיר אַ באזונדערן רייך און צוציאונגס־כוח. ס'איז נאָך קיינער אין טעאטער נישט געווען, די ליכט האלב־מונקל, א פייער־לעכע שטילקייט אַרום. און אָט זע איך דורך אַן אָפּענער טיר פון אַ גאַרדעראַב זיצן מאַשקאָוויטשן פאר זיין גרימיר־שפיגל. ער איז געווען פאַרטראַכט, אומבאַוועגלעך. דער בליק געווענדט ערנעץ אין אַן אומבאַ־שטימטער ווייטקייט. ס'האָט אַזוי געדויערט לאנגע מינוטן און איך בין געשטאַנען מיט פאַרכאַפטן אָמעם, מיט ערפּורכט, נישט וועלנדיק אים איבערשלאָגן די געדאַנקען. פּלוצלינג, גלייך ער וואָלט דערפילט מיין בליק, דרייט ער אויס צו מיר דעם קאַפּ, קוקט מיך אָן ביזו און רופט זיך אָן צו מיר מיט אַ שטרענגער שטימע:

— וואָס טוסטו דאָ, קליינער? אוועק פון דאַנען!

איך בין נישט טויט נישט לעבעדיק אנטלאָפן פון דער בינע און אַ לאנגע צייט נישט געקאָנט זיך באַרואיקן פאַר פאַרדרום און ווייטיק: פאַרוואָס איז מיך געקומען אַזוי צו באַליידיקן? פאַרוואָס האָט ער צע־שטערט מיין אילוזיע און אַרויסגעוויזן אַזאַ ענלעכקייט צו דעם ביזו, שטרענגען עפעלבערגן?!

איך האָב מיר פאַרגעשטעלט, אז אַן אמתער אַרטיסט דאַרף זיין אַנדערש, ווי די מענטשן פון אַ גאַנץ יאָר... קינדער זענען זייער עמ־פינדלעך אויף דער באַציאונג צו זיי מצד די קינסטלער וואָס זיי פאַרערן, דאַרפן דאָס די קינסטלער גוט פאַרגעדענקען, — ס'איז דאָך זייער צו־קונפטיקער עולם!

זיגמונט טורקאוו

דער צווייטער, וואָס איז אונדז פארבליבן אין זכרון, איז געווען דער לעמבערגער קאָמיקער סעם שילינג .

צום ערשטן מאָל האָבן מיר געזען אַן אַקטיאָר מיט אַזאַ „נישט אַקטיאָרישן“ אויסזען. אים איז געווען פרעמד דאָס אַפעקטירטע, קינסט־לעך אָנגעבלאָזענע, הויכשטאַפּלעריש־אויפּפאַלנדיקע, וואָס איז אַזוי כאַ־ראַקטעריסטיש פאַר אַקטיאָרן־גאַסטראָליאָרן.

ער איז גיך געוואָרן באַקאַנט אין די קרייזן פון די טעאַטער־פּריינט אַלס „באַלעבאַטישער מענטש“ און די באַצייכענונג איז, דאַכט זיך, געווען די פּאַסיקע פאַר אים. סאָליד און באַשיידן, געמיטלעך און פּאַלקסטימלעך־ידיש איז ער געווען אין לעבן און אויף דער בינע.

דאָס פנים אויסדרוקלעך, אָן ספּעציעלע כאַראַקטעריסטישע שטריכן, די אויגן וואַסערדיק, אָן אַ וועלכן ס'איז סימן פון „אינערלעכן ברען“, די שטימע טרוקן, נישט בייגזאַם, הייזעריקלעך, — האָט ער געמאַכט דעם איינדרוק פון אַ פּאַלקס־לערער אָדער קאַנצעלאַריע־באַאַמטן, וואָס איז געוויינט דאָס גאַנצע לעבן מעכאַניש אויסצופירן איינע און די זעלבע אַרבעט. אַזוי איז אויך געווען זיין דערשיינען אויף דער בינע, אָן די אָנגענומענע אויסערלעכע עפעקטן: ער פּלעגט אַריינקומען ווי „נישט אים מיינט מען“, אויף נישט צו וואַרפן זיך אין די אויגן, — און צוביסל לעך זענט איר, נישט אָפּגעכנדיק זיך אין דעם קיין חשבון, געוואָרן פאַראינטערעסירט מיט אים, צוגעצויגן און צום סוף אינגאַנצן פאַר־כאַפט. איר האָט באַקומען צוטרוי צו אים. ער האָט זיך דעם צוטרוי דער־וואָרבן מיט דעם אמת וואָס האָט זיך געטראָגן פון אים. איר האָט אים געגלויבט, ער האָט אייך געצוונגען צו גלויבן אין דעם וואָס ער טוט, אין דעם וואָס ער רעדט, ווייל ער אַליין האָט אויך געגלויבט אין דעם. אין דעם טאַקע ליגט דער סוד פון אונדזער קאָמפּליצירטער אַקטיאָר־דישער קונסט: כדי צו מאַכן גלויבן אין דעם „פאַרגעשטעלטן“ אמת — מוז מען אַליין אין אים גלויבן.

שילינג איז געווען דער ערשטער אונדז צו ווייזן אַ הויכן קלאַס פון רעאַליסטישער אַקטיאָרישער שפּיל. ער האָט עס געטון מיט אַ ספּע־ציפּישן חן און מיט די באַשיידנסטע מיטלען. זיין גרויסע קונסט איז באַשטאַנען אין דעם, וואָס די מיטלען האָבן זיך לגמרי נישט געפּילט. ער

פראגענטן פון מיין לעבן

האָט אויך פארמאָגט אַ געשמאַקן פּאָלקסטימלעכן לעמבערגער יידיש, וועלכן מיר האָבן דעמאָלט צום ערשטן מאָל געהערט. ער איז אונדז גע- ווען אַ סך נענטער ווי די געקוינצלטע, האַלב דייטשמערישע שפראַך פון די אמעריקאנער גאַסטראָלאָגן מיטן פרעמדן פאַר אונדזער אויער: „טה“, האַרטן „ל“ אד“גל.

פאַרשטייט זיך, אַז מיין פּאָטער האָט זיך מיט אים באַפריינדעט און מיר פלעגן אָפט פאַרברענגען צוזאַמען. אַ מאָל נאָך דער פּאַרשטעלונג פון „גאַט, מענטש און טייוול“ האָט דער פּאָטער פאַרבעטן די „עליועאום“ טרופע אין „באַר אַנגעלעסקי“ אויף רימאַרסקע און מען האָט ווי געווענלעך אין אזאַ פּאַל אָנגעהויבן צו רעדן וועגן טעאַטער און אַקטיאָרן.

דער טאַטע האָט דערציילט וועגן מיינע און יאָנאַסנס ליבע צום טעאַטער, וועגן אונדזערע „דערפּאָלגן“ און שילינג האָט אונדז אויסגע- פרעגט, וואָס פאַראַ ראַלן מיר וואָלטן וועלן שפילן און ס'איז גלייך אויפן אָרט באַשטימט געוואָרן אונדזער „אַמפּלואַ“.

יאָנאַס פלעגט דאָן שפילן אויף אונדזערע פּאַרשטעלונגען שלום עליכמס „עצה“ — וועט ער זיין אַ קאָמיקער, איך, דאַקענן, פרעטענדיר צו שפילן דעם „מויק“, — וועל איך זיין אַ „דראַמאַטורג“.

שוין פאַרן צענטן זיך האָט שילינג געוונטשן דעם פּאָטער, אַז זיינע קינדער זאָלן זיך נעמען „פאַר אַ בעסער פּאַך“...

מיין פּאָטער האָט טריאומפירט:

— נו, איר זעט, מיינע רייד?!...

איך בין געווען אויפגעבראַכט אויף שילינגן פאַר דער דאָזיקער באַ- לעבאַטישער שטעלונג צום טעאַטער.

ווען איך האָב שילינגן געטראָפן אין 1924 יאָר אין לעמבערג, האָב איך מיך דערמאָנט אָן זיינע דעמאָליקע ווערטער. שילינג אַליין איז געווען אַ לעבעדיקע באַשטעטיקונג פון דעם.

XVIII

דער יידישער אַקטיאָר

דאָס גאַנצע לעבן פונעם יידישן אַקטיאָר איז איין לאַנגע קייט פון קרבנות אויבן מזכה פון יידישן טעאָטער.

אַפּאָגנדיק זיך אָפּטמאָל פון אַ באַקוועמער לעבן, בעסערע און זיכערע פרנסות, האָט זיך דער יידישער אַקטיאָר פרייוויליק פאַרמשפּט צום „פאַרשאַלטענעם שטיקל ברויט“, וואָס דאָס יידישע טעאָטער איז פאַר אים געווען.

ווי געטאָגט נישט גענעכטיקט, נישט דערעסן, אין כסדרדיקער אומד זיכערקייט מיטן מאָרגן, ביי אוממענטשלעכע היגענישע באַדינגונגען, אָפּט אַן אויסגעלאַכטער און פאַראַכטער, וויסנדיק פון פאַראַויס וואָס פאַראַ „דאַנק“ ער וועט באַקומען פון זיין עולם, האָט דער יידישער אַקטיאָר פאַרעקשנט געשלעפט דעם שווערן וואָגן פון יידישן טעאָטער.

אין יעדן לאַנד, שטאָט און שטעטל האָט ער צוגלייך מיט די „באַ-וועגלעכע אייגנטומס“ זיינע וואָס ער פלעגט פאַרזעצן בכדי צו באַצאָלן פאַרן האַטעל, אָנבײַסן, אויך פאַרזײט זיינע שווערע טראָפּנס שווייס, ברעקלעך פון זיין האַרץ, פאַרבאַרגענע טרערן און פאַרשטיקטע זיפּצן, — זיינע יונגע, בעסטע, בליענדיקסטע יאָרן.

וויפּל מאָל עפעס אַ „העכערע קראַפט“ פלעגט אָפּוואַגן ס'לעבן דעם יידישן טעאָטער, פלעגט דער אַקטיאָר נישט פאַרלירן די האָפּענונג, נישט דעזערטירן, נישט פאַרראַטן זיין באַשערטע — דאָס יידישע טעאָטער, — נאָר פלעגט איבערוואַרטן די גזירות, ברעכנדיק זיך די ציינער מיט רוסי-שער, דייטשער, פּוילישער „פּראָזע“ און ביי דער ערשטער מעגלעכקייט ווידער נעמען אויף זיך מיט פרייד די ראַלע פון דער קלאַטשע פון דער יידישער קולטור, וואָס האָט מיט זיך פאַרגעשטעלט איר טעאָטער. דאָס

פראגמענטן פון מיין לעבן

איז געווען די לופט, און וועלכער זיינע לונגען האָבן נישט געקאָנט אָמער-
מען; דאָס איז געווען דער „מאָגנעס“, וועלכן האָצמאָך דערמאָנט, וואָס
האָט אים געצויגן און אָנגעפילט מיט פרייד זיין נעבעכדיק לעבן.

כ'האָב געהאָט די געלעגנהייט בייצווווינען צוזאָמענפאַרן פון יידישע
און פּוילישע אַקטיאָרן, וואָס האָבן קאָנצענטרירט די גרעסטע טייל פונעם
יידישן און פּוילישן אַקטיאָרנשאַפט.

ס'האָט זיך מיר געוואָרפן אין די אויגן די קליינע צאָל „באָזילבער-
טע“ קעפּ ביי יידן אין פּאַרגלייך צו זייערע פּוילישע חברים... דער יודי-
שער אַקטיאָר האָט זעלטן דערלעבט אַ טיפע עלטער. ביי 50 יאָר איז
ער שוין געווען „אַ צעבראַכענער שאַרבן“, מאָראַליש און פיזיש, אָדער,
ווי אַקטיאָרן רופן דאָס: „עובר בטל“.

דער אַקטיאָר איז ביי אונדז געווען העכסטנס טאַלענטירט, ס'רוב
אַבער „אַן אַנשיקעניש, אַ פּאַרשלאַפּטע קרענק“, אָדער אַ פּוּשע עוכר
ישראל“, וועלכן מען האָט נישט געמאָרט „אויף אַ יידישער שוועל אַרויפ-
לאָזן“. ס'איז אפילו געווען באַרעכטיקט אָנצוווויזן אויף אים דער פּאַליציי,
אַלס אַן אומגעוונטמשענעם עלעמענט, וואָס הוּקט אָפּ פון רעליגיע און
מאָראַל.

ס'דערמאָנט זיך אַ פּאַל ביים יוביליי פון גרויסן פּוילישן קינסטלער
ווינצענטי ראַפּאַצקי. ער איז אַלט געוואָרן 75 יאָר און ס'איז גלייכצייטיק
געפּייערט געוואָרן זיין 65 יעריקע בינע-טעטיקייט, ווייל אַלס קינד פון
אַ טראַדיציאָנעלער אַקטיאָרן משפּחה, האָט ער שוין ביי 10 יאָר באַ-
טרעטן די בינע-ברעטער.

ס'טעאָטער איז געווען איבערפּולט מיט אַ יום-טובדיק געשטימטן
עולם. געווען דער מלוכה-פרעזידענט, דער דיפּלאָמאטישער קאַרפּוס. די
שטאַט-פּאַרוואַלטונג פון וואַרשע האָט אים צוגעטראָגן אַ גרויסע געלט-
מתנה; די מלוכה האָט אים געשאַנקען אַ פּאַלוואַרק הינטער וואַרשע. אין
אַ געוויסער סצענע דאַרף דער בעל-יובל, לויטן גאַנג פון דער פּיעסע, זיך
אָנגיסן משקה פון אַ פּלאַש. די פּלאַש און דאָס גלאָז האָבן אָנגעהויבן צו
קלינגען אין זיינע ציטערנדיקע הענט. און אָט איז דער גאַנצער עולם
מיטן פּרעזידענט בראַש אויפגעשטאַנען פון די ערטער און אָפּגעגעבן:
כבוד זיינע ציטערנדיקע הענט, זיין עלטער...

זיגמונט טורקאוו

אין דעם זעלבן ווארשע האָב איך בייגעוויינט דעם 30 יאָריקן יובל פון אסתר רחל קאמינסקי, דער „ידישער דווע“, „קאמיסאזשעווסקא“, דער „מאַמען פון יידישן טעאַטער“ און ווי נאָך מען פלעגט זי באַטיטלען. דאָס קאמינסקי־טעאַטער, וואָס זי האָט פאַר אירע שווער פאַרהאַרוועטע געלעטער אויסגעבויט פאַרן יידישן עולם, איז געווען האַלב ליידיק... דער אָונט האָט געבראַכט דעפיציט. איר 35 יאָריקן יובל האָט זי שוין נישט דערלעבט. געשטאַרבן איז זי ביי 56 יאָר...

שווער איז אַלזאָ געווען דער גורל פון יידישן אַקטיאָר. שילינג האָט עס געוויסט און ווי פאַראויסגעזען דעם פינאַל פון זיין „שפּיל“. ביי עטלעכע פּופּציק יאָר איז ער שוין געווען „אַפּגעשפּילט“, — דער דירעקט טאָר פון לעמבערגער טעאַטער האָט אים שוין נישט געוואָלט „האַלטן“, ווייל דער עולם וויל שוין עפעס נייעס... האָבן די אַלטע מער נישט וואָס צו טון... איז ער טאַקע געשטאַרבן פּלוצלינג, זיצנדיק אויף זיין באַר־ליבטן אָרט אין „סיטי־קאַפּע“.

א קרבן פון קאַרליק, וואָס האָט פאַרשלונגען דעם ריז.

נישט בחינם האָט אַלזאָ שילינג געוואָרנט מיין פּאָטער אָפּצוהיטן זיינע קינדער פאַרן דאָזיקן „פּאָך“.

די קינדער זענען אָבער געווען עקשנים און אין טעאַטער האָבן זיי נישט געזען קיין פּאָך.

וואָס מער איך פלעג פאַרגלייכן דעם יידישן קאַרליק מיטן פּוילישן ריז איז מיר דער קאַרליק נענטער געוואָרן און איך האָב אים לוסף ליב באַקומען.

איך האָב מיר אָפּגעגעבן חשבון וועגן דער געפאַר, וואָס עס שטעקט דאָרט פאַר אַ יונגן מענטש, אָבער געפאַר האָט אַ טבע צו לאָקן...

דאָס גיין איבער אַ וועג פון לייכטן ווידערשטאַנד איז גוט פאַר אַן אָפּגעלעבטן מענטש, יונגט, דאַקענן, אימפּאַנירט שטערונג, געפאַר, פאַר־מעסט. האָב איך באַשלאָסן צו גיין איבער דעם וועג. אָבער קומען אין יידישן טעאַטער דאַרף איך מיט אַ געוויסער צוגרייטונג, מיט אַ באַגאַזש פון וויסן און טעאַטער־קולטור, אין וועלכן דאָס יידישע טעאַטער נוי־טיקט זיך.

פראגמענטן פון מיין לעבן

בלויז טאלאנט, אויב איך האָב אים אפילו, איז ווייניק. אינעם יידישן טעאטער איז פאראן גענוג טאלאנטן. וואָס עס פעלט — איז קולטור, פאכמעניש דערצויגענע אַרטיסטן. כדי צו דערציען אַן עולם, דאַרף מען קודם כל אַליין זיין דערצויגן. דעריבער מוז איך ענדיקן אַ דראַמאַטישע שולע. אַלס געשולטער אַרטיסט וועט מיר זיין גרינגער צו סאַנירן די פאַרהעלטענישן אינעם יידישן טעאטער. די אַקטיאָרן אַליין וועלן זיך באַציען מיט דרך ארץ צו אַ געשולטן אַקטיאָר.

האָב איך באַשלאָסן אַנצוקומען אין אַ דראַמאַטישע שולע. אָבער כדי אַנצוקומען אַהין דאַרף מען באַזיצן לְכָל הַפְּחוֹת מיטל־שולע־בילדונג. דאָס איז מיר געשטאַנען ווי אַ ביין אין האַלדן. ווען איך וואָלט דאָן געהאַט מיין איצטיקן שכל, וואָלט איך וואָס מער יאָרן געווינדעט דעם לערנען. נישט איינמאַל באַדויער איך, פאַרוואָס איך האָב נישט שטודירט שפראַכן און מוזיק. ווי גליקלעך וואָלט איך געווען צו לייענען שעקספירן און מאָליען אין אַריגינאַל.

ס'איז אַלואַ קיין אויסוועג נישט געווען: מען מוז אַריבער כאָטש אין זיבעטן קלאָס, ווייל כדי אַנצוגעבן אַ בקשה אין דער דראַמאַטישער שולע, דאַרף מען ביליגן אַן אַטעסאַט פון זעקס קלאָסן גימנאַזיע. מיט שווערער מי בין איך אַלואַ אַריבער אין זיבעטן קלאָס.

גלייכצייטיק האָב איך מיך גענומען „גרייטן“ פאַר מייע צוקונפטי־קע „רעפּאָרמעס“ אין יידישן טעאטער. פון פאַרשידענע ענציקלאָפּעדיעס, קולטור־געשיכטעס און מוזיקאַטאָלאָגן האָב איך קאָפּירט קאָסטיומען, פאַנצערס, קאַסעס, געווער פאַר גריכן, רוימער, יידן און אַנדערע היס־טאָרישע פעלקער.

אַ באַזונדער אַרט האָבן פאַרנומען די שפּאַנישע, פּאָרטוגעזישע און האַלענדישע טראַכטן, מעבל, אַרכיטעקטור־סטילן און אָרנאַמענטיק. קאָפּירט רעפּאָדוקציעס פון די מייסטערס פון מיטלאַלטער און רענעסאַנס און דאָס באַשטימט אַלס דעקאָראַציע־פּראָיעקטן פאַר „אוריאל אַקאַסאַ“, „ד״ר אַלמאַסאַדאַ“, „בר־כּוּכאַ און שולמית“.

ווען איך האָב אָנגעהויבן צו איבערזעצן „מאַקבּעט“, האָב איך גלייכצייטיק „צונגעגרייט“ פּראָיעקטן פאַר דעקאָראַציעס, קאָסטיומען און רעקווויזיטן פאַר דער צוקונפטיקער אויפפירונג. אַלס מוסטערן האָבן מיר

זיגמונט טורקאוו

געדינט די אויפנאמעם פון דער מאַסקווער אויפפירונג אין „מאַלי-טע-אַטער“, וואָס זענען געווען רעפּראָדוצירט אינעם טעאַטער זשורנאַל „ראַמל פּא אַי זשיון“. איך האָב פאַרשטאַנען אויף וואָס פאַראַ אָפּאָזיציע איך וועל אָנטרעפּן מצד דער „מומע רבקה“ און פּיינשטיין — די אַלטע צושטעלער פון פאַרעלטערטן טעאַטער-רעקוויזיט — אָבער יעדע רעפּאָרם קומט אָן שווער...

איך האָב אויך פאַרשטאַנען, אַז אַ לייטיש טעאַטער דאַרף זיך גע-פּינען אין אַ לייטישן בנין, נישט אין אַן „עליזעאום“-קעלער, אָדער „ערמיטאַזש“-שטאַל. אַקטיאָרן דאַרפן האָבן מענטשלעכע אַרבעטס-באַדינ-גונגען און נישט שטיקן זיך אין די פּייכטע גאַרדעראַבעס און הינער שטייגן. דאָס טעאַטער דאַרף קודם כל זאָרגן פאַר זיינע שעפּער, די אַקטיאָרן, נישט פאַר דער „שאַטניע“ און בופּעט.

האָב איך אפילו צוגעגרייט... אַ פּלאַן פון אַ טעאַטער מיט אַ צייכע-נונג פון פּראָנטאָן און אַלגעמיינעם אויסזען... מיט איין וואָרט — אַלץ איז פאַרטיק, — איך דאַרף נאָר אָנקומען אין דער דראַמאַטישע שולע... צו יענער צייט האָבן מיר פאַרלאָזט דזשיקע 44 און איבערגעצויגן זיך אין דער שכנותדיקער „קופּיעצקע“ גאַס.

אויף דזשיקע 44 איז אונדזער משפּחה פאַרגרעסערט געוואָרן מיט אַ צווילינג, אונדזערע יינגסטע שוועסטער רחלע און שרהלע. די מאַמע האָט זיי געבוירן אין שווערע ווייען פאַר אַ שווערן לעבנס-וועג, וואָס האָט זיי געפירט קיין טרעבלינסע.

XIX

א שריט צו טעאטער באַנייאונג

דער וועג וואָס דער נאָכנאַלדפּאַרדענישער טעאטער האָט דורכגעמאַכט ביז דער ערשטער וועלט־מלחמה איז פיל מיט זיגזאַגן, כאַאָטישקייט און צופאַלן.

עס האָט אים געפּעלט אַ רוקנביין, צילבאַוווסטקייט און סיסטעמאַ־טישע אַנטוויקלונגס־מעגלעכקייטן. דער יידישער אַקטיאָר, וועלכער האָט אין אַלגעמיין נישט ליב געהאַט צו פיל צו טראַכטן און פאַרטראַכטן זיך, האָט זיך געלאָזט אויפן וועג פון לייכטסטן ווידערשטאַנד. ס'איז באַקאַנט דעם אַקטיאָרס אַרגומענט: „מיר גיבן דעם עולם, וואָס ער וויל“. דער אַרגומענט איז נישט אינגאַנצן ריכטיק.

אמת, ביי דער כסדרדיקער אומזיכערקייט מיטן מאָרגן וואָלט געווען אַן אומזין זיך אָפּצוזאַגן פון אַ „פינטעלע ייד“, וואָס פּלעגט געשפּילט ווערן הונדערטער מאָל און געבן „ברויט מיט פוטער“ און זיך אָפּגעבן צו „ליטעראַרישע“ פּיעסעס, וואָס האָבן קיין פּרנסה נישט געגעבן. נישט בחינם האָבן די אַקטיאָרן אַ נאָמען געגעבן אַ שוואַכער איינאַמע: „ליטע־ראַדישער סבאַר“, — ס'איז געווען אַ רמז אויף די שוואַכע „סבאַרן“ וואָס אַ בעסערע פּיעסע פּלעגט געבן.

און דאָך פּלעגט אָפּט דער יידישער אַקטיאָר פון פאַראַויס זיך פאַר־משפּטן אויף „ליטעראַרישע סבאַרן“ אבי צו שפּילן „ראַיעל טעאטער“. (דעם אויסדרוק האָב איך, אגב, געהערט אויף אַן אַקטיאָרן צוזאַמענפאַר פון אַרטיסט לייבל וויער).

בעת מעשה האָב איך, פאַרשטייט זיך, נישט אָפּגעגעבן זיך קיין חשבון פון דער גרויסער באַדייטונג פון אַזעלכע אויפפירונגען, ווי מיר־באַס „זשאַן און מאַדלענאַ“, טשיריקאָווס „יידן“ און פינסקיס „אייזיק

זיגמונט טורקאוו

שעפמל". איך בין אָבער געווען אַן עדות פון דעם אומגעווענליכן אָפּקלאַנג וואָס די רַזזיקע פּיעסעס, ספּעציעל „זשאַן און מאַדלענאַ" האָבן גע- פונען ביים עולם. די צייט איז געווען אַן אָנגעגליטע, די בלוטיק פאַר- שטיקטע רעוואָלוציע האָט נאָך געדריקט די געמיטער. דעם עולם איז נויטיק געווען אַ מאַראַלישע פאַרגיטיקונג, אַן אַנדייט, אַז דער קאַמף איז נישט קיין ענדגילטיק פאַרשפּילטער, אַ רוה צום אויסדויער און גלויבן אין דער צוקונפט. אַט דאָס אַלץ האָט ער ביי די געגעבענע באַ- דינגונגען געקאָנט געפינען אין טעאַטער.

דאָס טעאַטער האָט עס דערפּילט און אין ריכטיקן מאָמענט אונט- טערגענומען דעם רוה פון דער צייט. דאָס טעאַטער האָט אַלץ דער- פּילט אַ וויכטיקע סאָציאַלע מיסיע. די צייט האָט געלייגט אַ בריק צווישן אַקטיאָר און די מאַסן. די בריק איז געווען די צייט־פּיעסע.

דער עולם האָט אויפגעכאַפט יעדע פּראַזע, יעדעס וואָרט אין וועלכן ער האָט געזען אַ רמז אויף זיין צייטווייליקן פאַרשפּילטן קאַמף און אַ דערמוטיקונג פאַר ווייטערדיקע מעשים.

הגם די אויספירער פון „זשאַן און מאַדלענאַ" האָבן געשפּילט זייערע ראָלן אַפּעקטורט און פּאַטעטיש; נישט גערעדט, נאָר דעקלאַ- מירט; נישט באַוועגט זיך, נאָר געשוועבט — האָט אָבער די קראַפט פונעם לעבעדיקן וואָרט איבערגעווייגן די אַלע חסרונות און דער עולם האָט מיט ענטוויאַזם און דאַנקבאַרקייט אויפגענומען די פּיעסע. דער זעלבער עולם, וואָס פלעגט ביים „פינטעלע ייד" זיך קאַטשען פאַר געלעכטער, זיך פּילן „ווי ביי זיך אין דער היים" האָט ווי געביטן זיין פּרצוף. ער האָט זיך מיט דער גרעסטער אויפמערקזאַמקייט און דרך ארץ צוגעהערט צום קאַמף וואָס קומט פאַר אויף דער בינע, ווייל ער האָט דערפּילט אין אים זיין קאַמף, זיינע אָנגעווייטיקטע פּראָבלעמען, וועלכע מען קאָן נישט פאַרשרייען מיט „אוי, ס'איז מיר גוט, ס'איז מיר וויל, ס'איז אַ מחיה צו זיין אַ ייד", מיט וועלכן „ס'פינטעלע ייד" האָט אים געוואָלט פאַרשרייען.

„זשאַן און מאַדלענאַ" איז געוואָרן אַזאַ „קאַסע־פּיעסע", אַזאַ ראַפּעל פלעגט זי אָפט שטעלן צו זיינע ערן־אָונטן.

סראגמענטן פון מיין לעבן

נאך א גרעסערע איבערקערעניש האָט געמאַכט אסתר רחל קאַמינס־קי, וועלכע האָט נאָך 15 יאָר אַרומבלאָנדזשען און אַרומזוכן איר תּיקון, ענדלעך עס געפונען אין גאָרדינס רעפערטואַר: די פּאָלקסטימלעכע „כאַשיע די יתומה“ אָדער „אסתרקע“ אין דער „שחיטה“ זענען געווען נענטער אונדזערע מאַסן ווי די פּראַנצויזישע „זשאַן און מאַרלענאַ“. אַ הויז דעם האָט אסתר רחל קאַמינסקי אַרײַנגעהויכט אין זיי איר גרויסע נשמה. געקינצלטע סיטואַציעס פאַרמענטשלעכט, די מליצה־שפּראַך באַהנט מיט איר אײַגנאַרטיקער פּשטות. דאָס אַלץ האָט די גאָרדין־העלדינס נאָך נענ־טער געמאַכט. דער פּאָלקסמענטש האָט דערזען אין כאַשיען — זיין שוועסטער, אין בצלאל ראַפּאַפּאָרטן — זיין באַלעבאַס: דאָס ייִדישע טעאַטער איז אַלזאָ אַרויף אויף די רעלסן פון זיין באַשטימונג, ס'איז געוואָרן דער אויסדרוק פון זיין צײַט; דער פּריינט, דער ראַטגעבער און וועגווייזער פון די מאַסן.

וועגן דער ראָל פון גאָרדינען און דער אינטערפּרעטאַציע פון אסתר רחל קאַמינסקי וועט נאָך אויסקומען צו רעדן אויספירלעכער. איך וויל נאָר פּעסטישטעלן, אַז עס איז טעותדיק די מײַנונג, אַז דער ייִדישער אַקטיאָר איז תּמיד געשטאַנען אין אַ זײַט פונעם רעאַלן לעבן און אַז דער ייִדישער עולם האָט נאָר פאַרלאַנגט די „פּינטעלעך“.

דער ייִדישער אַקטיאָר האָט באַקומען בירושה פון גאָלדפּאַדען די מי־סיע אונטערצוטראַגן די פאַרחושכטע מאַסן די „ראַזשינקעס און מאַנדלען“, אָדער וועקן צום קאַמף מיט די ווערטער: „כל זמן די האַנט איז דאָ — לאָמיר זי אויפהויבן!“ דער פּרימיטיווער ייִדישער אַקטיאָר האָט געטריי אָפּגעהיטן די ירושה, ביז עס האָט זי איבערגענומען זיין נאָכפּאָלגער, דער מאַדערנער ייִדישער אַקטיאָר, וועלכער איז געקומען צום טעאַטער צילבאַ־וווסזיניק און מיט געזעלשאַפּטלעכער אהריות.

דעם נאָכגאָלדפּאַדענישן אַקטיאָר איז נישט תּמיד באַקומען דאָס „ברויט מיט פּוטער“ פון די „פּינטעלעך“ און „הערצער“; נישט תּמיד האָט זיך געוואָלט „קײען קלאַטשע“, האָט ער געזוכט וועגן צום „ראַיעלן“ טעאַטער וואָס וועט אים מאַכן „מיט לײַטן גלײַך“.

עס האָט אים טאַקע געפּעלט קריטעריום און עלעמענטאַרע צוגריי־טונג, איז ער אָבער דערפאַר געווען באַשאַנקען מיט אינטואַיציע און

זיגמונט טורקאוו

אָריענטאַציע־פעאיקייט, וואָס פלעגט אים אָפט פירן צו געוואַנטע פרווון און פאָזיטיווע דערגרייכונגען.

פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה, אין 1912 יאָר, האָט אויפגעשטר-רעמט וואַרשע לעהאַרס אָפּערעטע „עוואַ“, וואָס איז געשפּילט געוואָרן אין דעם פּוילישן אָפּערעטן־טעאַטער „נאָוואַשטי“. דאָס דאָזיקע אָפּע־רעטן־טעאַטער האָט דאָן געהאַט אַ שם אַלס צווייטע אין דער וועלט — נאָך דער ווינער. די פּוילישע אָפּערעטן אַקטיאָרן: קאוועצקאַ, מעסאַל, רעדאַ, מאַראָזאוויטש, טראַפּשאַ, — זענען געווען וועלט באַרימט, נישט ווייניקער פון די ווינער: מאַרישאַ, יעריצאַ און טאוטענהיים.

און אָט פאַרמעסטן זיך די יידישע אַקטיאָרן פון „עליועאום“־מע־אַטער מיטן דאָזיקן ריו און צו אַלעמענס פרייד און באַוונדערונג גייען זיי זיגרייך אַרויס פון דאָזיקן נישט גלייכן פאַרמעסט.

די הויפט ראָל פונעם פאַבריק־מייַדל „עוואַ“ האָט אין אונזער נעראַסלאָווסקאַ געפונען נאָך אַ פאַסיקערע פאַרקערפערין ווי אין פּוילישן טעאַטער. זי איז געווען צאַרטער, פשוטער און טיפּער פון דער מאַסיווער פּוילישער פּרימאַדאַנע מעסאַל. דער ליריום פון איר שטימע, דער איינ־געבוירענער הן און לייכטקייט פון באַוועגונג האָבן זיך אויף אַן אידעאַלן אופן געפאַסט פאַר דער העלדין פון לעהאַרס אָפּערעטע. נעראַסלאָווסקאַ איז נישט געווען קיין פנים חדשות אין וואַרשע. מיר האָבן זי געדענקט פון סעם אַדלערס גאַסטשפּילן אין די פאַרשידענע היסטאָרישע אָפּערע־טעס. פון „שולמית“ ביז בנימין אין „יוסף אין עגיפטן“, ווי אויך אין „סאַלאַן פּרימאַדאַנעס“ פון די כלערליי „יידישע נשמות“ און „געבראַך־כענע הערצער“. מיר פלעגן באַוונדערן איר געשולטע שטימע און טעאַטער־קולטור, וועלכע זי האָט מיטגעבראַכט פון דער רוסישער און איטאַליעני־שער אָפּערע. נישט בחינם האָט זי אין יענער צייט געשטאַלט אַלס בעסטע יידישע פּרימאַדאַנע.

דאָס מאָל אָבער האָט זי פאַר אונדזערע אויגן אויסגעהאַלטן דעם פאַרגלייך מיט אַ וועלט־באַרימטער פּרימאַדאַנע און איז אַרויס פון אים זיגרייך, איז טאַקע דער פּרעסטיזש אירער נאָך מער געוואַקסן און מיר האָבן זיך מיט שטאַלץ געפּילט מיט „לויטן גלייך“.

אמת, אויך אלץ ארום איר האָט בייגעטראַגן צום דערפאַלג פון דער יידישער „עווא“. דער דאָן יונגער אָפּערן־זינגער יעקב קעלטער, וואָס האָט דאָן דעביוטירט אין יידישן טעאַטער, האָט אַריינגעבראַכט פּרישקייט און אַ נייעם טאָן אינעם ביז איצטיקן שאַבלאָנעם אופן פון שפּילן „ליב־האַבער“. פאַרשוונדן די פּאַטעטישקייט פון וואָרט און באַווענונג, דער אָנשטעל פון „אינטעליגענטע“ האַלטונג און „אינגעבוירענע“ עלעגאַנץ, וואָס פּלעגט נאָך בולטער אונטערשטרייכן דאָס פּרימיטיוור־וולוגערע פון די אָנשטעלמאַכער. יעקב קעלטער איז געווען אַ גליקלעך געווינס פאַרן יידישן טעאַטער און האָט מיט דער צייט פאַרנומען אַן אָנגעזעען אָרט אין אים. אַליין פון אַן אַסימילירטער וואַרשעווער משפּחה, האָט ער זיך פאַראינ־טערעסירט מיטן יידישן טעאַטער און אים ליב באַקומען. אויך מיר האָבן ליב באַקומען קעלטער, דערפילנדיק אין אים אַ גוטן חבר, וועמען ס'זענען נאָענט אונדזערע אינטערעסן און ראַנגלענישן. — איז ער טאַקע, מיט יאָרן שפּעטער, שוין אינעם זעלבשטענדיקן פּוילן אייניקע מאָל געוויילט געוואָרן אלעס פאַרזיצער פון יידישן אַרטיסטן־פאַראיין, וועלכן ער האָט אויך מיטגעהאַלפּן צו גרינדן.

אַ חוץ די צוויי הויפּטהעלדן האָט מען צום ערשטן מאָל געזען אַן אַנסאַמבל־שפּיל אין אַן אָפּערעטע. ביז דאָן איז מען געוויינט געווען צו זען אויפן ערשטן פּלאַץ די פּרימאַדאָנע, דעם ליב־האַבער און, בעיקר, דעם קאָמיקער. איז דאָך נאָר געגאַנגען אינעם „דערפירן“ צום לידל, אָדער קופּלעט. דער טעקסט איז דאָך קיינעם נישט אָנגעגאַנגען און מערסטנס טייל איז אַזעלכעם נישט געווען בנמצא. מען האָט גערעדט וואָס מען האָט דערהערט פון סופּלאָר און האָט מען נישט דערהערט, האָט מען גערעדט „אייגנס“. דער טעקסט איז דאָך אייגנטלעך געווען דער זעלבער אין די אַלע „הערצער“, „נשמות“ און „באַרג מיר דין ווייב“. ס'האָבן זיך נאָר געביטן די נעמען. האָט מען אין דער פּאַריקער פּיעסע געהייסן „סעדי“, האָט מען אין דער איצטיקער געהייסן „קעדי“. נישט איינמאָל פּלעגט פּאַסירן אַז דער אַקטיאָר פּלעגט קומען אין טעאַטער, נישט וויסנדיק וואָס פּאַראַ פּיעסע מען שפּילט און ווען נישט דאָס גרימירן זיך צו דער ראַץ, וואָלט עס אים אויך ווייטער נישט אינטערע־סירט...

זיגמונט טורקאוו

אין „עוואַ“ האָט זיך געפילט צוגרייטונג, אַרבעט, און, דער עיקר, דרך ארץ פאַרן טעקסט. ס'איז טאַקע געווען אַ נייעס אין אַן אָפּערעטע אַ סאַציאַלער אינהאַלט: קאָנפּליקט צווישן אַרבעטסגעבער און אַרבעטס-נעמער. אַ טעמע ניי און דרייט אפילו פאַר דער פּוילישער אָפּערעטע. דעם יידישן אַקטיאָר איז תּמיד געווען צום האַרצן די דאָזיקע טעמע. בפרט, אַז זי איז צוגעטראָגן געוואָרן אין אַ פּרעכטיקער איבערזעצונג, ממש אין אַן איבערדיכטונג פון ביאָליסטיקער שריפטשטעלער פּסח קאַפּלאַן.

דער יידישער אַקטיאָר האָט דאָס דערפילט און מיט פּיעטעט זיך באַצויגן צום נייעס לשון וואָס ער דאַרף אַראָפּריידן פון דער בינע. ער האָט פאַרשטאַנען, אַז דאָ איז נישט קיין אַרט פאַר זיינע געשווירענע „אַטעביאַטינעס“, אָדער „אַרב-פּראָזע“ (אימפּראָוויזאַציעס, אָדער וואָס ס'קומט אויף דער צונג...) ווען אַדאַלף בערמאַן האָט, שפּילנדיק אַן אָרע-מען אַרבעטער, הוהם פּאַטער, פּראָטעסטירט קעגן סאַציאַלער אומגערעכט-טיקייט, האָט דאָס טעאטער גערונערט פון אפּלאָדיסמענטן ווי אין די אַמאָליקע „זשאַן און מאַדלענא“ צייטן. אַ באַווייז, אַז אָפּערעטע איז נישט באשאפן אויסשליסלעך פאַר פּאַיאַצטווע. מען קאָן אויך פּאַרוויילן אויף אַ באַלערנדיקן אופן.

הערמאַן בערמאַן, אַדאַלפּס ברודער האָט זיך אנטפּלעקט וו אַ קאָ-מיקער פון אייראָפּעאישן פּאַרנעס. ס'איז קלאָר געוואָרן אַז כּדי אַרויס-צורופן געלעכטער איז גאָרנישט נויטיק צו פּאַיאַצעווען און זיך שטעלן אויפן קאַפּ. פאַרקערט וואָס רואיקער און פּשוטער דער ווייז ווערט אַרויסגעזאָגט, אלץ שטאַרקער ווירקט ער. אונדזערע קאָמיקער זענען גע-וווינט געווען דעם ווייז אַרויסצושריען, מאכן דערביי אומעסטעטישע העוויות און באוועגונגען, פלעגן זיי פאַרשריען זיך און דעם עולם און אַרויסרופן דערמיט בייגעשמאַק.

אין דער „עוואַ“-אויפּפירונג איז דערפון קיין שפור נישט פאַרבליבן. ס'האָט אויך אַנטויל גענומען מישא אפּעלבוים אַ יונגער אַקטיאָר מיט פּרעכטיקע אויסערלעכע מיטלען און ווונדערבאַרער באַס-שטימע. ס'האָבן אַריינגעבראַכט אַ נייעס טאָן די יונגע סוברעטיין לוסטיק און דער אינטע-ליגענטער לאַזאַר פּריד.

פראגמענטן פון מיין לעבן

שמואל לאנדוי האָט אויף זיך גענומען די פאראנטוואָרטלעכקייט צו רעזיסירן די פיעסע און אים איז געווען אין אַ גרויסער מאָס צו פאַר-דאַנקען איר גרויסער דערפאַלג. די דעקאָראַציעס — באשיידן אָבער גע-שמאַפול. דאָס מעבל צוגעפּאַסט צו די דעקאָראַציעס — אויך אַ נייעס אין דעמאָלטדיקן יידישן טעאַטער.

אַ גלענצענדיקער כאָר און גוטער אָרקעסטער אונטער דער לייטונג פון פּרץ סאַנדלעך, אַ מוזיקער מיט קולטור און געשמאַק. דער זעלבער אַנסאַמבל האָט דערנאָך אויפגעפירט מיט נישט קיין קלענערן דערפאַלג „שושנה די צנועה“.

אַמת, וואַרשע האָט שוין געהאַט באַווונדערט קלאַראַ יאַנג, וועלכע האָט אַימפּאַנירט מיט איר עלעגאַנץ, יוגנטלעכן רייז און ברויזנדיקן טעמ-פּעראַמענט. האָט זי אָבער מיטגעבראַכט מיט זיך דעם אמעריקאַנער סטאַ-ריזם, וואָס צווינגט אלע מיטשפּילער זיך צו שטעלן אין שאָטן. דעריבער איז דער קאָנטראַסט צווישן איר און אונדזערע עמפּדאַקטיאָרן געווען נאָך בולטער און במילא זיי דיסקרעדירט. אַזאַ טבע האָבן שוין די גאַס-טראַלן: פאַרטונקלען אַלץ אַרום זיך, כדי זייער „שמערן“ זאָל העלער לייכטן. וועגן טעאַטער אַלס קאָלעקטיווע שפּיל קאָן שוין דעריבער קיין רייד נישט זיין. דעסטאָ גרעסער איז געווען דער פאַרדינסט פון דער וואַרשעווער „עוואַ“-אויפּפירונג. ס'איז געווען אַן אַרויספאַדערונג צו די אַלערליי „שמערנס“ און שונד מאַכערייקעס. ס'האָט אויסגעזען, אַז זיי האָבן באַקומען אַ טויט-קלאַפּ.

ס'איז געווען אַ וויכטיקער שריט צו טעאַטער-באַנייאונג. דער פּונ-דאַמענט פאַר אַ לייטישן טעאַטער איז געלייגט געוואָרן. געלייגט האָבן אים די אַקטיאָרן אַליין. איצט דאַרף מען שטעלן די ווענט. דאָ נויטיקן זיך שוין די אַקטיאָרן אין ברייטערע הילף. פון אַזאַ הילף איז אָפּהענגיק דאָס נאָרמאַליזירן די פאַרהעלטענישן אין יידישן טעאַטער.

אויך האָב נאָך אויף דער שול-באַנק זיך אָפּגעגעבן חשבון פון דער סיבה פון דער אומנאָרמאַלער לאַגע אינעם יידישן טעאַטער. איך פלעג מיר נעמען אַלס מוסטער דאָס פּוילישע טעאַטער, וווּ אין יעדן טעאַטער, אין יעדער פאַרשמעלונג האָבן זיך באַטייליקט גאַנזים פון דער טעאַטער-קונסט.

זיגמונט טורקאוו

ווארשע האָט געהאַט פיר פּוילישע טעאַטערס:

די אָפּערע, דאָס אָפּערעטן־טעאַטער: „נאָוואָשטי“, די דראַמע: „ראָד מאַאיטאָשטי“ אין דעם זומער טעאַטער אין זאַקסישן גאַרטן, וואָס האָט געשפּילט אויסשליסלעך פאַרסן.

דאָס „ראָדמאַאיטאָשטי“ איז נאָכן רוסישן און דייטשן פאַרעכנט געוואָרן פאַרן בעסטן דראַמאַטישן טעאַטער אין דער וועלט. ס'איז באַמת זעלטן געווען צו טרעפּן אזוי פיל אַקטיאָרישע טאַלאַנטן, צווישן זיי אייניקע גאָננים. צוזאַמענגענומען אין איין טרופּע. ס'איז געווען די נאָלדענע עפּאָכע פון פּוילישן טעאַטער, וווּ ס'האָבן געקעניגט אזעלכע מייסטער ווי באָד לעסלאָוו לעשטישינסקי, ווינצענטי ראַפּאַצקי, מיעטשיסלאָוו פּרענקעל און דער גרויסער קאַזשימיעזש קאַמינסקי.

סיי דער רעפּערטואַר, סיי די אויפפירונג האָט אַנטשפּראַכן דעם הויכן ניוואָ פון דער אייניקער, אָפיציעל־אַנערקענטער, רעפּרעזענטאַטיווער פּוילישער קולטור אינסטיטוציע. אַלע פּוילישע טעאַטערס אין וואַרשע זענען געווען פאַרמלוכהשט און האָבן זיך טאַקע גערופן „אימפּעראַטאָרישע מלוכה־שע טעאַטערס“.

און אַט האָט די סטאַטיסטיק באַוווּזן, אַז די דראַמע ברענגט דעפיציט און דער דאָזיקער דעפיציט ווערט געדעקט פון דער הכנסה פון דער אָפּער־רעטע און פאַרס.

ס'איז געווען קלאָר, אַז אַן ערנסט טעאַטער קאָן נישט זיין קיין פּריוואַט געשעפּט, וואָס ווערט לכתחילה געבויט אויף צו האָבן רווחים און טוט דעריבער אַלץ מעגלעכס די רווחים אַרויסצובאַקומען. דאָרט, וווּ ס'נעמט נישט איבער די אפּיטרופּסות איבערן טעאַטער די מלוכה אָדער די שטאַט־פאַרוואַלטונג, דאַרף עס טון די געזעלשאַפּט. ס'דאַרף זיך אַלזאָ גרינדן אַ געזעלשאַפּט ביי יידן, וואָס זאָל איבערנעמען די אפּיטרופּסות איבער זייער רעפּרעזענטאַנץ טעאַטער.

נאָך אַלס תּלמידים ביי קרינסקין פּלעגן מיר זייער אָפט רעדן מיט שלמה מענדעלסאָנען וועגן דעם. ער האָט מיך פאַרזיכערט, אַז פּרץ אַליין איז אויך מיט דער זעלבער מיינונג.

אין יענער צייט איז טאַקע פּרץ אַרויסגעקומען אין דער עפּנטלעכ־קייט מיטן געדאַנק צו שאַפּן אַ געזעלשאַפּטלעכן טעאַטער. מ'האַט אָנגע־

פראגמענטן פון מיין לעבן

הויבן צו שרייבן אין דער פרעסע וועגן דעם. ס'האָט זיך דערמיט פאר- אינטערעסירט א. ווייטער, ש. אנ-סקי, ד"ר מוקדוני א"א. מ'האָט אָנגע- הויבן צו רעדן וועגן אַקציעס, זאַמלונגען. אַרטיקלען און רעפּעראַטן האָבן אויפגעקלערט די וויכטיקייט דערפון פאר די ברייטע מאסן, וועלכע האָבן זיך, ווי ס'האָט געשיינט, גאָר ווארעם אָפּגערוּפּן אויף דער אַקציע. גלייכצייטיק האָט מען אָנגעהויבן צו רעדן וועגן נייע מענטשן, יונגע כוחות, וואָס דארפן צוקומען צום טעאַטער. ס'האָבן זיך אָפּגערוּפּן איי- ניקע, וואָס האָבן שוין געענדיקט אַ דראַמאַטישע שולע. פּרץ האָט א סך האָפּענונגען געלייגט אויף אַ געוויסער איזראַעלס, די פרוי פון קינסטלער קראַטקא און אויף מאַרק שוויידן.

הגם די איזראַעלס איז ביים טעאַטער נישט פאַרכליבן, איז זי געוואָרן פּאָפּולער אראַנק די פּאַרטעמין און בילדער וואָס דער טויב- שטומער קינסטלער מינקאָזוסקי האָט פון איר געמאַלן.

אויב זי האָט אויף דער בינע אויך אַזוי געשוויגן ווי אויף די ביל- דער, האָט איר שווייגן באַראַפּט מער ווירקן ווי דאָס רעדן פון א סך אַקטריסעס. ס'איז, דאכט זיך, די אידעאַליסטישע געשטאַלט פאר פּרעסע פרויען. נישט בחינם האָט ער אַזוי געהאַלטן פון איר.

אין „הזמיר“ האָבן זיך אָנגעהויבן למוּדים פון דיקציע און דעקלאַ- מאַציע. אַ טיכטיקן אַנטייל האָבן אין דער דאָזיקער אַרבעט גענומען, אַ הויץ פּרצן, ד"ר מוקדוני און פּרץ הירשביין, וועלכער האָט זיך באַזעצט אין וואַרשע נאָכן דורכגעפאלענעם פרוּוו צו גרינדן אַ קינסטלעריש טעאַטער. ס'האָט זיך באַוווּזן דוד הערמאַן, וועלכן דאָס מאָדערנע יידישע טע- אַטער האָט אין דער צוקונפּט געהאַט זייער פיל צו פאַרראַנקען.

איך האָב געהאַלטן, אז מיין אָנקומען אין דער דראַמאַטישער שולע דאַרף נישט ווערן לענגער אָפּגעלייגט און מען דאַרף נעמען גרייטן דעם באָדן דערצו. די איינציקע שטערונג צו פאַרווירקלעכן מיין פאַרלאַנג איז געווען מיין פּאָטער.

זיין קעגנערשאַפּט איז מיר געווען גוט באַקאַנט און איך האָב פּאָר- אויסגעפילט אַ שווערן קאַמף. איך בין אָבער אויף אלץ גרייט געווען. דאָס איז, דאכט זיך, געווען דאָס איינציקע מאָל אין מיין לעבן, וואָס איך בין אַזוי קאַמפּראַמיסלאָז און עקשנותדיק באַשטאַנען אויף מיינעם אַ באַשלוס.

די לעצטע שול-פארשטעלונג

די ערשטע אינפארמאציעס וועגן דער דראמאטישער שולע האָט מיר געגעבן מאָריץ טרעפלער-בראנסקי. ס'האָבן דאן עקזיסטירט אין ווארשע דריי אַזעלכע שולעס. די אַזוי גערופענע „אפליקאציע-שולע“ ביי די מלכותשע טעאטערן, די שולע ביי דער מוזיקגעזעלשאפט פון דער „פיל-הארמאָניע“ און אַ פּריוואַט-שולע פון דער געוועזענער זינגערין הריניע-וויצעקא.

טרעפלער אַליין האָט געלערנט אין דער „פיל-הארמאָניע-שולע, מיך האָט אָבער געצויגן די „אפליקאציע“. די דאָרטיקע שילער האָבן געמוזט אויך אַנטייל נעמען אין די מאסן-סצענעס פון שטאָטישן טעאטער „ראָד-מאָיאַטאַשטיש“ און מיך האָט טאקע אַמשטאַרקסטן אינטערעסירט פראַקטישע אַרבעט ביי דער זייט פון מייסטער אונטער אַן אַנטשפּרעכנדיקער לייטונג. אַ הויז דעם דארף מען אין דער אפליקאציע נישט צאָלן קיין שכר-לימוד, דאקעגן די צוויי אנדערע שולעס זענען געווען געצאָלטע. ווען דער פּאָטער וועט אפילו דערלויבן אָנצוקומען אַהין, וועט ער קיין געלט אויף דעם יעדנפאלס נישט געבן. ס'איז געווען נאָך צייט אָנצוגעבן אַ בקשה אין דער „אפליקאציע-שולע“, האָב איך זיך נאָך אַלץ אָפּגעהאלטן צו רעדן ענדגילטיק מיטן פּאָטער. אַזוי האָט מיר אויך די מאמע געראטן: בעסער צווארטן ביז ס'עקשנות וועט אַריבער...

איך האָב מיך דערווייל גענומען פיבערדיק גרייטן צום עקזאמען. איך האָב מיך אָנגעהויבן איינאיבן אין דעקלאַמאציעס, ווייל דאָס איז געווען נויטיק צום עקזאמין.

אינעם הויז פון פעטער בייניש וויטנבערג פלעגט זיך אָפט צונויפֿן קומען יונגט און דעקלאַמירן די פּוילישע קלאַסיקער און מאָדערנע פּאָד

פראגמענטן פון מיין לעבן

עמן. דער עלטסטער זון, מארקוס, פלעגט אליין שרייבן לידער און מען האָט אפילו גערעדט וועגן אים, אז ער וואקסט „א צווייטער מיצקעוויטש“. דער יינגערער, שלום, פלעגט נאָך מארקוסעס טויט כסדר דעקלאמירן זיינע לידער און ווען שלום איז געשטאָרבן, האָט עס געטון דער דריטער, שמעון, און די דריי טעכטער, פעלע, אנדזשע און עווטשע .

עווטשע האָט אויך געשריבן לידער, וועלכע פלעגן מיט דער צייט פארעפנטלעכט ווערן אין די באדייטנדיקסטע פוילישע צייטונגען און זשורנאלן. די קווינעס זענען געווען אין אונדזערע יארן, פלעגן מיר טאקע אָפט, איך און יאָנאס, פארברענגען צוזאמען און זיך פארמעסטן אין דעקלאמירן.

דעקלאמאציע איז בכלל דאָן געווען א מאָדע־זאך, און דעריבער פלעגן זיך פיל יונגעלייט פארשרייבן אין די דראמאטישע שולעס ספעציעל אויף צו לערנען דעקלאמאציע. מען פלעגט דאָן אָפט טרעפן יונגעלייט מיט לאנגע האָר ברייטע הוטן, פארהלומטע אויגן, גיענדיק איבער די גאסן און דעקלאמירן אויפן קול. פארבייגייער פלעגן זיך וויצלען, אז ווו א משוגענער איז עס א שילער פון דראמאטישער שולע... איך האָב זיי אָבער שטארק מקנא געווען וואָס זיי זענען שוין אין דער דראמאטישער שולע...

פונדעסטוועגן האָב איך נישט פארנאכלעסיקט מיין יידישע „אר־בעט“. געגרייט רעפערטואר פאָרן קינפטיקן יידישן טעאטער... דער דע־פערטואר האָט, ווי מיר האָבן דאָן געגלויבט, געמוזט זיין אן איבערגעדעצטער, ווייל אונדזער מאָדערן טעאטער דארף דאָך זיין אייראָפּעאיש און דערצו זענען אים נויטיק אייראָפּעאישע פיעסען...

אפילו אסתר רחל קאמינסקי האָט איבערגעריסן מיט איר טראַדי־ציאָנעלן גאָרדין און זיך גענומען פאר איבסען, זודערמאן און דומא. איך האָב גענומען דראמאטיזירן עליזא אָזשעשקאָס „מאיר עזאָפּאָ־וויטש“ און אפילו שוין פארטיק געמאכט א גאנצן אַקט. ווייטער איז מיר אָבער נישט געלונגען זיך אן עצה צו געבן מיטן מאטעריאל און איך האָב מיט אַ שווער הארץ זיך אָפּגעזאָגט פון דראמאטיזירן בעלעטריסטישע ווערק. דאקעגן איז מיר אָנגעקומען גרינגער דאָס איבערעצען פיעסן פון רוסיש און פויליש. ס'איז מיר גראָד געקומען אונטער דער האנט אַ פּוֹר־

זיגמונט טורקאו

לישע איבערזעצונג פון זאָלאַס „טערעזא ראקען“. די פיעסע איז, לויט מיין מיינונג, געווען אן אוצר פאר אסתר רחלען און איך האָב זיך גענומען זי איבערזעצן. שלמה מענדעלסאָן האָט די איבערזעצונג אויסגעבעסערט און איך האָב געווארט אויף אַ פאסיקער געלעגנהייט זי ארויסצוברענגען פאר דער ראמפע. די געלעגנהייט איז אָבער קיינמאָל נישט געקומען, ווייל אסתר רחל האָט אין אייניקע יאָר אַרום אויפגעפירט די פיעסע פון אַן אנדער איבערזעצונג...

אַלס שטארקער אָנהענגער פון צירק, איז מיר געפעלן אלעקסאנדער קופרינס איינאַקטער „דער קלאָון“, וואָס שילדערט אַן עפיוזאָד פונעם לעבן פון צירק־אַרטיסטן. שוין דעמאָלט האָב איך פארשטאנען די וויכטיקייט פון אָפהיטן די מחברים־רעכט, האָב איך באשלאָסן זיך צו ווענדן צו קופרינען נאָך א דערלויבעניש איבערצוזעצן זיין אַקטער.

בזו דאן פלעגט מיר כמעט נישט אויסקומען צו שרייבן קיין בריוו: אמאָל אַ גרוס צום טאטן אין אן אויסלענדישן קוראָרט, אמאָל צו יאָנאַסן, ווען ער האָט געלערנט אין אויסלאַנד, אָדער א ליבעס־בריוועלע צו א „סימפאטיע“... און דאָ פּלוצים — אַ געשעפטס־בריוו! און צו וועמען? צו קופרינען אליין, וואָס האָט דאן אויפגעשטורעמט רוסלאַנד מיט זיין „יאמאַ“ און אנדערע, דרייטע פאר יענער צייט, דערציילונגען. אַזא בריוו דארף דאָך געשריבן ווערן „פאכמעניש“ און דער עיקר מאכן דעם איינדרוק, אז זיין מחבר איז... א דערוואקסענער! מען דארף זיך אלזאָ ווענדן צו אַ געניטן מענטש, ער זאָל מיר אָנשרייבן דעם בריוו. ווער קאָן דען זיין פאסיקער ווי מיין שול־חבר נאַאום פּרילוצקי? זיין פאָטער, צבי פּרילוצקי, איז דאָך דער רעדאקטאָר פון „מאָמענט“, דער ברודער נח — אַן אַדוואָקאט און שרייבער און ער אליין, נאַאום הייסט עס, האַלט דאָך רוסיש פאר זיין מוטער־שפּראַך...

איז טאַקע אַוועק צו קופרינען אַ זאַכלעכער בריוו, אין וועלכן ער ווערט געבעטן מיר צו דערלויבן איבערצוזעצן זיין איינאַקטער „דער קלאָון“. איך האָב אפילו געצווייפלט צי קופרין וועט מיר בכלל ענטפערן אויף דער דאָזיקער ווענדונג: זיינע ווערק ווערן איבערזעצט אין צענדליקער שפּראַכן, ער האָט דאָן געהערט צו די פּאָפּולערסטע שרייבער אין אייראָפּע, וועט אים מער נישט ליגן אין זינען ווי אַן איבערזעצונג פון זיינס

פראגמענטן פון מיין לעבן

אן איינאקטער אויף א שפראך פון א גרינגעשעצטער מינדערהייט, וואָס איז מער באַקאַנט אַלס „זשאַרגאָן“.

ווי גרויס אָבער איז געווען מיין פרייד, ווען איך האָב אין אַ קורצער צייט אַרום באַקומען פון קופּרינען אַ העפּלעכן בריוו מיט אַ דערלויבעניש איבערצוזעצן נישט בלויז זיין איינאקטער, נאָר בכלל אַלע זיינע ווערק און דווקא אויף יידיש! (נאָ יעוורעסקי יאַזיק!).

אָט הפנים ער האָט מיך אָנגענומען פאַר אַ דערוואַקסענעם מענטש און פאַר אַ פּראָפּעסיאָנעלן איבערזעצער, ווייל ער האָט פאַרענדיקט זיין בריוו מיט דער בקשה אים איבערצושיקן די געדרוקטע איבערזעצונגען... וועגן מאַטעריעלע באַדינגונגען האָט ער קיין וואָרט נישט דערמאָנט.

איך האָב זיך מיט דעם בריוו אַ לאַנגע צייט אַרומגעטראָגן ווי מיט אַן אוצרה. ביי יעדער געלעגנהייט פלעג איך מיט שטאַלץ געבן צו לייענען דעם „היסטאָרישן דאָקומענט“ וואָס האָט זיך אָנגעהויבן מיט די ווערטער: „זייער געערטער הער ס. טורקאָוו“. (איך האָב מיך דאָן גערופן סאַלאַמאָן און אפילו זיך אָפט באַנוצט מיטן פּסיידאָנים „סאַלאַטע“).

בעת דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט קופּרין אַלס העכערער אָפּי־ציר פון „רויטן קרייץ“ באַזוכט וואַרשע. און אָט זאָגט מיר אַמאָל די מאַמע, אז אַ פּולקאָוויניק מיטן נאָמען קופּרין האָט מיך געזוכט און גע־לאָזן זיין אַדרעס, איך זאָל אים באַזוכן, ווייל ער פאַרט צומאָרגנס אָפּ. אַ גאַנצע נאַכט האָב איך זיך געשלאָגן מיט דער דעה, צי זאָל איך אים באַזוכן... ווי אזוי וועט ער אויפנעמען זיין איבערזעצער, וואָס איך נאָך אַ יינגל און האָט נישט אפילו קיין סימן פון וואַנצעס... וואָס פאַראַ תירוץ וועל איך אים געבן, פאַרוואָס די איבערזעצונגען פון „אַלע“ זיינע ווערק זענען נאָך נישט אָפּגעדרוקט... גיי, דערצייל אים, אז איך האָב אָפּגעשלאָגן די שוועל ביי יוסף העפּטמאַן, ער זאָל אָפּדרוקן דעם אייני־אַקטער אין זיין זשורנאַל און העפּטמאַן האָט מיר סוף כל סוף געגעבן אַנצוהערן, אז די איבערזעצונגען איז שוואַך... בין איך דעריבער נישט געגאַנגען אים באַזוכן... ווען איך האָב מיך דערוויסט פון דער פּרעסע, אז קופּרין האָט פאַרלאָזן וואַרשע האָב איך לייכטער אָפּגעעמעמט...

**
*

זיגמונט טורקאוו

עם האָט זיך דערנענטערט דער יערלעכער שול-אַקט פאר די זומער וואַקאַציעס. מיר האָבן געגרייט אַ באַנייאונג פון לאַנגפאַאַס „יהודה המכבי“, דאָס מאָל שוין נישט אין שול-זאַל, נאָר אין אַ גרויסן קאָנצערט-זאַל פאַרן „אייזערנעם טויער“.

דער לערער, וואָס האָט רעזיסירט מיט אונדז די פאַרשטעלונג, האָט מיך גענומען אין טעאַטער „עליזעאום“ אויסצוקלייבן די נויטיקע דע-קאָראַציעס. לייזער ראַפּעל, דער דעמאָלטיקער דירעקטאָר פון „עליזעאום“, האָט אונדז געוווּזן זיין „היסטאָריש“ צימער, אין וועלכן אונדזערע ביבלי-שע אבות האָבן זיך נישט ערגער געפילט פונעם רוימישן צעזאַר, אָדער פונעם קעניג פון פּרס ומדי. דער לערער קוקט מיך אָן מיט פאַרצווייפ-לונג: וואָס טוט מען? ווי קאָן אַ שולע דערלאָזן אזאַ געשמאַקלאָזיקייט? אַ פּויליש טעאַטער ווידער וועט נישט אויסבאַרגן זיינע דיקאָראַציעס פאַר אַ יידישער אונטערנעמונג און אָפּזאָגן זיך אינגאַנצן פון דעקאָראַציעס איז געווען אוממעגלעך.

מיינער אַן איינפאַל האָט געלייזט די סיטואַציע: אויסבאַרגן אַ צי-מער מיט גלאַטע ווענט, אָן פּרעטענזיעס אויף אַ וועלכן ס'איז סטיל. זיי וועלן אַלזאָ דינען אַלס נייטראַלער פּאָן פאַר די פּערסאָנאַזשן וואָס וועלן זיין געהעריק קאַסטימירט און במילא וועט זיך שאַפן די פּאַסיקע אטמאָס-פּערע פון דער געגעבענער עפּאָכע.

אין רוסלאַנד און אין דייטשלאַנד זענען שוין פאַרגעקומען עקספּע-רימענטן פון באַנוצן קאַטאַרן אין טעאַטער און מיר איז דאָס געווען באַוווּסט פון די טעאַטער-זשורנאַלן.

אויף אזאַ אופן האָט זיך צום ערשטן מאָל אַרויסגעוווּזן די דער-פינדערישקייט פון צוקונפטיקן רעזשיסאָר, וואָס האָט לאַנגע יאָרן פון זיין טעטיקייט געמוזט זוכן מיטלען אויף צו פאַראיינפאַכן, עקאָנאָמיר-זירן און זיך צוצופאַסן צו די אַרעמע אַרבעטס-באַדינגונגען ביים יידישן טעאַטער: פאַרבייטן שרייענדיקע געשמאַקלאָזיקייט אויף צוועקמעסיקע באַשיידנקייט.

מיין לעצטע שול-פאַרשטעלונג האָט זיך אויסגעצייכנט מיט אַ באַ-זונדערער פייערלעכקייט. אָט פאַרענדיקן מיר זעקס קלאַסן; מיר באַקומען רייפּקייטס-אַטעסמאַטן, מיר ווערן, הייסט עס, דערוואַקסענע מענטשן!

פראגמענטן פון מיין לעבן

מיטן זיבעטן קלאס דארפן מיר שוין טראכטן וועגן א ספעציאליטעט פאר העכערער בילדונג. „דאקטאָר, אַדוואָקאַט, אינזשינער“ — איז די הויפט־טעמע פון אלע געשפרעכן. דער עיקר — דאָקטאָר! צו דער פראָפעסיע גרייט זיך די גרעסטע טייל פון מיינע שול־חברים.

איך בין פון די געצייגלע, וואָס טראַכטן נישט פון קיין הויכשול. מיין אויסגעהלומטער אוניווערסיטעט איז די דראַמאַטישע שולע. דאָס האָט מיר געשאַפן אַ פּריווילעגירטע לאַגע צווישן מיינע חברים און אפילו אַרויסגערופן אַ געוויסן דרך ארץ צו מיר.

בין איך שוין טאקע געקומען צו דער לעצטער פאַרשטעלונג מעשה אַקטיאָר. אליין זיך אָנגעטון דעם קאַסטיום פונעם „פאַררעטער יאַזאַן“ און אפילו אליין זיך גרימירט אויך. פעטער „סראַכאַיעם“ איז געשאַט־נען הינטער מיר און אַריינגעקוקט אין שפיגל און ביי מיין יעדן ריר מיט די פינגער מיך געמוטיקט און געלויבט:

— אַט אזוי, דער שטריך איז גוט! אַט, אַט! און איצט מאַך אַ קנייטש צווישן די ברעמען! אַט דאָס איז עס!...

דער אַקטיאָר שעהלע ראָטשיין, וועלכער האָט מיך צום ערשטן מאָל גרימירט פאַר דער דאָזיקער ראָלע, האָט באַטראַכט מיין גרים און מיר אַ קלאַפּ געטון אין פלייצע:

— כ'האָב דען נישט געזאָגט, אז ער וואַקסט אַן אַקטיאָר? ...
— סטייטש איר האָט געזאָגט? — האָט זיך פעטער „סראַכאַיעם“ דערפילט געטראָפן — ווען ער איז נאָך אלט געווען פינף יאָר, האָב איך עס שוין געזאָגט...

און אַט קומט אַריין שלמה מענדעלסאָן מיט דער בשורה, אז פּרץ מיט דינעזאָנען זענען געקומען צו דער שול־פאַרשטעלונג. ס'ווערט עפעס קאַלעמוטנע אויף דער נשמה ווי פאַר אַ שווערן עקזאַמען. איך האָב אין האַרצן פאַראיבל אויף מענדעלסאָנען, פאַרוואָס ער האָט עס מיר אָנגעזאָגט! ווען איך וואָלט עס נישט געוואָסט, וואָלט איך היינט זיכער בעסער געשפילט... ס'איז אַ חילוק, ווען מען האָט פאַר זיך עולם און ווען מען האָט פאַר זיך אַ יחיד. פאַר אַ יחיד איז תמיד שווערער צו שפילן. דאָס האָב איך שוין דאַן, ביי מיין שילער אַרויסטריט געפילט. אין משך פון מיין פראָפעסיאָנעלער טעטיקייט האָב איך מיך נישט אייני-

זיגמונט טורקאוו

מאָל איבערצייגט אין דעם. ווען מען פלעגט מיר קומען אָנוואַגן, אז אין טעאָטער געפינט זיך די אָדער יענע פּערזענלעכקייט, איז מיין שפּילן אַרויס בלאַסער ווי געווענלעך.

די סיבה דערפון איז מיר ער היום שווער פעסעצושטעלן. צו נעמט זיך עס פונעם פאַרלאַנג צו „מאַכן דאָס בעסער“ ווי תמיד, צו פאַר-קערט, פון וועלן אַרויסווייזן גלייכגילטיקייט פאַרן פּריווילעגירטן גאַסט. א פאַסט איז אָבער, אז מיין שפּילן ליידיט ער היום צוליב דעם.

ווייס איך טאַקע נישט, צו מיין שפּילן יענעם אָונט איז געווען בלאַסער ווי „תמיד“. איך געדענק נאָר ווי פּרץ האָט מיר נאָך דער פאַרשטעלונג געדריקט די האַנט און געראַטן מיין פאַטער מיך אויסצו-בילדן פאַר אַן אַקטיאָר...

דער שמייכל איז פאַרשוונדן פון טאַטנס פנים, דאַקענן אונדזער שול-דירעקטאָר מאַנגוס קרינסקי האָט געשיינט פאַר פּרייד:

— יאָיאָ... הער טורקאָוו, זעען זי, הער פּרץ איזט אַאָך מיט דער זעלבער מיינונג!...

נאָך דער פאַרשטעלונג איז געווען צוגעגרייט אַ פאַרוויילונג מיט טענץ, לעבעדיקע פאַסט און פאַרשידענע סורפּריזן. צווישן דער גרויסער צאָל יוגנט האָבן זיך געפונען אייניקע מיינע „סימפּאַטיעס“, מיט וועל-כע איך פלעג ביי אַזעלכע געלעגנהייטן כאַפּן אַ פּלירט און „געווענען די הערצער“.

און אָט האָט זיך צו מיין גרויסער איבערראַשונג אַרויסגעוויזן, אז י. ל. פּרץ האָט געהאַט פאַר מיינע סימפּאַטיעס מער „צוציאונגס קראַפט“ פון מיר און אַלע האָבן זיי געקלעבט אַרום אים ווי בינען אַרום בינשטאַק...

— ס'טייטש — האָב איך מיר געטראַכט, וווּ איז יושר, וווּ איז לאַנגיק! איך בין אַ בחור אין זייערע יאָרן, ער, דאַקענן, פאַסט זיך צו זיין זייער זיידע, לאָזן זיי מיך לויפן און חנדלען זיך נאָר צו אים...

איך בין אָבער נישט געווען דער איינציקער באַעוולטער יענעם אָונט. ס'איז געווען נאָך אַ מענטש וואָס האָט זיך געפּילט געקערענט און האָט דאָס נישט צווייריטיק אַרויסגעוויזן, — דאָס איז געווען די פּרוי פּרץ.

פראגמענטן פון מיין לעבן

זי האָט אים אייניקע מאָל דערמאָנט, אז ס'איז שוין צייט צו גיין אַהיים, זי האָט אפילו גאָר נישט דיסקרעט אַ זאָג געטון, אז מאָרגן וועט ער זיך פילן שלעכט און ס'האַרץ וועט אים וויי טון... דינעזאָן האָט איר שטילערהייט צוגעהאַלפן, צושאַקלענדיק מיטן ווייסן קאַפּ; ס'הייסט, ער איז מסכים מיט דער פרוי פּרץ, אז ס'איז שוין צייט אַהיים צוגיין: „אַן עברה צו פטרן ס'נעזונט"...

פּרץ אָבער פלעגט זיך ביי יעדער באַמערקונג נאָך ברייטער צע-שמייכלען און זיינע אויגן פלעגן זיך נאָך פייערדיקער צעפינקלען. אַרומ-גערינגלט פון אַ בוקעט יונגע, צעפלאַמטע מיידלעך, האָט פּרץ ווי אַראָפּ-געוואָרפן פון זיך דעם באַגאָזש פון יאָרן, געשאַטן מיט קאָמפּלימענטן, געשטיפט און געוויצלט זיך ווי אַ גלייכער מיט גלייכע. מיר די יונגע זענען געבליבן אין הינטערגרונט...

אַזוי האָט זיך געענדיקט מיין לעצטע שול-פאַרשטעלונג.

XXI

יאַנאַס מיין מעצענאַט

לייענענדיק צום ערשטן מאל סטאניסלאָווסקיס „מיין לעבן און דער קונסט“, האָב איך געטראַכט, ווי גליקלעך זיי זענען, די אַרטיסטן ביי די אומות העולם! אַלע טירן שטייען פאַר זיי אָפּ, פון אַלע זייטן קומט מען זיי צו הילף; די מלוכה, די מאָראַזאָווס, די מאַמאָנטאָווס, אפילו דער קלער. זיי האָבן אַלץ, וואָס ביי אונדז, יידן, איז נישט כּנמצא. קיין מער צענאַטן האָבן מיר נישט, די געזעלשאַפט באַצײט זיך מיט גלייכגילט, אָפט מאל מיט ביטול צום יידישן טעאַטער, דאַקעגן די כלי קודש ווייזן אַרויס אַ פאַרביטערטן אַנטאַגאָניזם און אפילו שנאה. דאָס שפּיגלט זיך אויך במילא אָפּ אויף דער באַציאונג פון די עלטערן צו די אַספּיראַציעס פון זייערע קינדער.

האָבן דאָך סטאַניסלאָווסקיס עלטערן זאָרגנפֿעליק קולטיווירט זיי־ערע קינדערס פעאיקייטן, פשוט דערצויגן זיי פאַר צוקונפטיקע אַרטיסטן, ווי מען פלעגט פאַרצייטנס דערציען קינדער פאַר צוקונפטיקע פּריסטער. איז דען אַ ווונדער וואָס אויף די פּרעמדשפּראַכיקע בינעס איז דער קול־טורניוואָ פונעם דורכשניטלעכן אַקטיאָר פיל העכער פונעם דורכשניט־לעכן טעאַטער באַזוכער?

ביי אונדז, דאַקעגן, איז נאָך עד היום אַ האַלבער אַנאַלפּאַבעט נאָר־נישט קיין זעלטענע דערשיינונג.

וואָס עס דאַרף ביי נאָרמאַלע באַדינגונגען זיין אַ זעלבסטפאַר־שטענדלעכקייט, איז ביי אונדז אַ צופעליקייט, אַן אויסטערלישע דער־שיינונג.

ווי זאָלן מיר זוכן די שולד פון דעם דאָזיקן פאַרזעעניש? פאַראַן אַ לאַנגע קייט פון סיבות, איינע איז גורם די צווייטע, אַ צווייטע —

פראגמענטן פון מיין לעבן

די דריטע און דער מקור פון זיי אלע געפינט זיך געוויס אין די אומנאָרד
מאלע לעבנסבאדינגונגען פון אונדזער פאָלק. עס פעלט אונדז די איינ-
נעפונדעוועטקייט אין אייגענעם נאציאָנאַלן באָדן, וואָס שאפט במילא
נאָרמאַלע אַנטוויקלונגסבאדינגונגען פאַר אַ פאָלקס־קולטור און די גע-
זונטע באציאונג צו איר.

די מורא פאַר „זיי“, פאַרן באאיינפלוסט ווערן פון „זיי“, פאַרן
נאָכגיין און אויסגעמישט ווערן מיט „זיי“ האָט געשאפן ביי אונדז פאָר-
אורטיילן, כלומרשמע שוידמיטלען, וואָס זענען מיט דער צייט פאַרוואַנדלט
געוואָרן אין געזעצן, אין אַן אייגנארטיקן טאָבן, — אַ פעסטונג פון צו-
ריקגעשטאַנענקייט.

מיין פאָטער, למשל, האָט אַליין זייער ליב געהאַט דאָס טעאַטער
און אונטערבאווסטזיניק איינגעפלאַנצט אויך אין אונדז די ליבע צו אים,
אָבער מיר, זיינע קינדער, זאָלן זיך ווידמען דעם טעאַטער — וועגן דעם
האָט ער אפילו נישט געוואָלט הערן:

— מיין קינד זאָל אַרײַן צו די הפקר לײט און שלעפערס, —
נישט ביי מיין לעבן!...

דעריבער טאָקע חורט זיך אַזוי אָפט איבער אין די ביאָגראַפיעס פון
יידישע אַקטיאָרן, ווי אַ שאַבלאָנער לײט־מאַטיוו: „דער טאַטע האָט נישט
געלאָזט, אַנטלאָפן פון דער היים“...

אויך מיין וועג צום טעאַטער הויבט זיך אָן פונעם דאָזיקן מאָטיוו...
דער חילוק אָבער צווישן מייןע פאַרגייער, די אַקטיאָרן פון דעם גאָלד-
פאַרן און גאָרדין־פּעריאָד, און מיר איז געווען אַ גאַנץ באַדייטנדיקער.
דערמאָנט אויך אין די „בלאָנדזשנדע שטערן“ פון שלום עליכם. —
דאָס קליינע שטעטל. — די סטאָדאַלע, וווּ ס'ווערט געשפּילט טעאַטער. —
דער „הייליקער דראַנג“ פון גבירס זינדל און חזנס טעכטערל. — די
שטשופאַקס און מוראַווטשיקס און זייער געיעג נאָך „פּרימאַדאַנעלעך“
און „טראַגיקערס“. — דאָס צורעדן צו פאַרלאָזן טאַטע־מאַמע. — דאָס
אַרויסגנבענען פון דער היים אין אַ פינצטערער נאַכט. — די געדעקטע
בוידן וואָס לאָזן זיך אין דער ווייטער וועלט, מיטפירנדיק מיט זיך די
צוקונפטיגע „שטערן“.

זיגמונט טורקאוו

וויפל נאאיווע און הארציקע ראָמאַנטישקייט! אזוי נאאיוו ווי יענע יידישע פּאָלקס־קאָמדיאַנטן, וואָס גלויבן, אז „קעניגע“ און פּרינצן דאַרפן רעדן דייטש... אזוי נאאיוו ווי דער עמך־עולם, וואָס גלויבט, אז די פאַרפּוצטע הונגערדיקע געשטאַלטן זענען טאַקע פּרינצן און קעניגע... אז די צעריסענע, פון רעגן פאַרפּלעקטע קאָלדרעס און טישטוכער זענען נאַבעלינגען אויף די ווענט פון פּאַלאַצן... מײן אַנטלויפן איז געווען ווייניקער נאאיוו, אָבער נישט ווייניקער ראָמאַנטיש.

אַנשטאַט צו אַנטלויפן אין מיטן דער נאַכט אין אַן אומבאַקאַנטע ריכטונג, בין איך אין אַ געוויסן טאָג צופּוס אַריבערגעגאַנגען אויף גזש־באַווסקע 1, וווּ ס'האַט זיך אויפן לעצטן שטאַק געפונען דער אַטעליע פון דעם מאָלער יוסף זיידנבייטל און פונעם סקולפּטאָר אברהם אָסטזשענאַ. אונדזערע יידישע באַהעם־לייט האָבן מיך אויפגענומען מיט אָפּענע אַרעמס און ס'איז נאָך אינעם זעלבן טאָג געוואָרן אַ סוד פאַר נאַנץ בראָד דאָס אָרט פון מײן באַהעלטעניש.

הגם איך האָב דאָרט פאַרבראַכט נישט מער ווי אַ קורצע צייט האָט זיך אָבער די דאָזיקע צייט איינגעקריצט אין מײן זכרון. עס האָט דאָך אַרויסגערופן אַ ווייטע אַסאַציאַציע מיט יענע זאָרגלאָזע טעג אויף דער זומער־ווינונג אין „מאַר־שווידערעק“, ווען איך בין געווען אַן איינגייער אינעם ציגיינער־טאַבאָק און ליב באַקומען דאָס דאָזיקע פּאָלק אָן „אַ היים און אָן אַ לאַנד“. דאָ ערשט איז מיר קלאָר געוואָרן דער באַגריף: ציגיינער נער לעבן. נישט אין דער אויסערלעכער פּאַרעם, נישט אינעם שטייגער דאַרף מען זוכן דאָס ציגיינערישע. אויך נישט אין דער „צעכראַשטשעט־קייט“ און הפּקודיקער זאָרגלאָזיקייט, וואָס מיר זענען געוויינט צו באַ־צייכענען מיטן רוסישן „נאַפּלעוואַט“. פאַרקערט, אָפּטמאָל איז דער באַ־העמיער אויסערלעך באַלעבאַטיש און קליינבירגערלעך און אונטערשיידט זיך מיט נאַרנישט פון פּשוטע שטערבלעכע.

מען דאַרף זיך ערשט באַקענען מיט זייער באַציאונג צו זייער אַר־בעט און צו אַלץ וואָס האָט אַ שייכות צו איר. דאַן ערשט ווערט קלאָר זייער מענטאַליטעט וואָס איז אזוי באַראַקטעריסטיש פאַר זייער „אַג־דערשקייט“.

פראגמענטן פון מיין לעבן

די ארבעט שטעלט פאָר מיט זיך דעם אייגנטלעכן אינהאַלט פון זייער לעבן און צו איר רווקא באַציען זיך אונדזערע באַהעם־לייט מיט דער גרעסטער פּעדאַגאָגיק און אַחריות. אַלץ איבעריקס איז צופּע־ליק, צווייטראַנגיק און כּלל נישט וויכטיק.

איז פאַראַן צו עסן — עסט מען, איז נישט פאַראַן וווּ צו שלאָפּן, קאָנען טרעפּ אויך דינען פאַר אַ געלעגער. אַבי ס'איז פאַראַן די לייזונט און דער פּענדול מיט פאַרבן.

די ארבעט איז די חיי־שעה, צוליב איר איז כּדאי צו לעבן. אַלס אַזעלכע האָב איך דערקענט מיינע נאַסטגעבער פאַר דער קורצער צייט פון מיין פאַרברענגען מיט זיי.

דער אַטעליע איז באַשטאַנען פון איין גרויסן זאַל, וווּ ס'האַבן געאַרבעט אַסטוזשענאַ און וויינטרויב און אַ קלענער צימער — פון מיין חבר זיידנבייטל. דאָס מעבל איז באַשטאַנען פון אַ טאַפּטשאַן, אַן אייג־געפאַלן בעטל, אייניקע בענקלעך און אַ הינקענדיק טישל. דאָס אַלץ האָט זיך אָבער נישט אַרויסגעזען פון צווישן די צענדליקער סטאַלגעס און שטענדרעס פאַר די בילדער און סקולפּטורן. דאָס אויג פון באַזוכער פלעגט ווערן פאַרכאַפט פון דער אייגנאַרטיקער מאַזאַאיק פון פאַרבן, ליניעס און פאַרמען, וואָס האָט אַראָפּגעקוקט פון די ווענט.

דער קאַנטראַסט איז געווען נאָך שטאַרקער צוליב דעם, וואָס גזשיר באַווסקע 1 האָט מיט זיך פאַרגעשטעלט איינע פון די רוישיקסטע אַרטע־ריעס פון יידישן האַנדל. די געגנט גופא איז געווען באַקאַנט מיט איר אייזן־מסחר און במילא מיט אירע פּורמאַנעס, בעלי עגלות און טרעגער. איז דאָך אַנטקעגנאיבער געווען אייגעפונדעוועט די לאַנגיעריקע טראַדי־ציאָנעלע אייזן־פירמע פון דער פּאָפּולערער משפּחה פּריוועס.

דער טראַטואַר פאַר גזשיבאָווסקע 1 איז געווען אַרומגעשטעלט מיט סטראַנאַנעס און קווישלעך, וואָס האָבן זיך געצויגן לענגאויס דעם טויער און אינעם לאַנגן הויף פון דאָזיקן הויז זיך פאַרוואַנדלט אין אַ באַזאַר פון כל טוב: אַנהויבנדיק פון פלייש און פיש און ענדיקנדיק מיט טאַנדייט מלבושים און גענוצטע שיד.

פון פאַרטאַג ביז שפּעט אין אָוונט פלעגט די לופט פאַרהילכט ווערן פון אַ קרייען פון הענער, אויסרופן פון די פאַרקויפּערינס, געדינגעריי

זיגמונט טורקאוו

פון באַלעבאָסטעם, זידלעריי פון בעלי עגלות און געקווויטשעריי פון קינד דער. דאָס אַלץ פלעגט געווענלעך באַגלייט ווערן פון אַ גרילצן פון קאַט-טאַרינקעס, וואָס האָבן זיך ווי באַמיט אַריבערצושרייען דעם דאָזיקן געדילדער און פלעגן סוף כל סוף אַנטשווינגן ווערן הייזעריקע און פאַרשעממע: ס'איז נישט געווען פאַר זייערע כוחות...

ווען מען פלעגט אַלזאָ אַדורכשטופן זיך דורך דעם דאָזיקן גיהנום און אַרויפלויפן אויפן לעצטן שטאַק צום אַטעליע, האָט זיך שוין דער טומל געהערט ווי אַ ווייטער עכאָ. מיטן אַריבערטערטן די שוועל פלעגט מען אינגאַנצן אין אים פאַרגעסן, אזוי ווי מען פלעגט פאַרגעסן, אז ס'איז בכלל פאַראַן אַ גושיבאָווסקע, מסחר, דאנות פרנסה און די אַלע שווע-ריקייטן פון טאַגטעגלעכן לעבן. צוליבן דאָזיקן קאָנטראַסט איז טאַקע די איבערראַשונג פונעם נייעם באַזוכער געווען נאָך שטאַרקער און די באַווונדערונג פאַר די קינסטלער נאָך גרעסער.

איך פלעג דאָרט נאָך פון פריער זיין אַן אָפטער אינגלייך, ספּעציעל ביי יוסף זידנבייטל, מיט וועלכן ס'האָט מיך געבונדן אַ טיפע פריינטשאַפט. ווען איך האָב אים דערציילט וועגן מיין סכסוך מיטן טאַטן און וועגן מיין באַשלוס צו אַנטלויפן פון דער היים, האָט ער מיר מיט זיין גוטמוטיקן שמייכל פאַרגעלייגט:

— וואָס דאַרפסטו לויפן, קום צוגיין צו אונדז און זיי מיט אונדז... איך האָב מיך וועגן דעם באַראַטן מיט יאָנאַסן, ער האָט מסכים געווען מיטן דאָזיקן פלאַן. אפילו מיין מאַמען האָב איך אַנטפלעקט מיין „סוד“, האָב אַ קוש געטון אירע פאַרוויינטע אויגן און בין אין באַגלייטונג פון יאָנאַסן „אַנטלאָפן“ אויף גושיבאָווסקע 1.

דער טאַג פלעגט דאָרט פאַרטיילט ווערן אין דרייען: פון אינדערפרי ביז פאַרנאַכט, אזוי לאַנג ווי ס'איז נאָך געווען ליכטיק, האָט מען געדאַרבעט. פאַרנאַכט פלעגט מען פאַרברענגען אויסערן אַטעליע און ביינאַכט, ווען דער באַזאָר איז איינגעשלאָפן און ס'טויער איז געוואָרן פאַרשלאָסן, האָט מען זיך געלאָזט „זוכן“ פראָדוקטן פאַרן מאָרגננדיקן טאַג. די דאָזיקע עכט צייגניערישע עקספעדיציעס האָבן געהאַט פאַר מיר אַ באַזונדערן רייז.

אַ שטעלט אייך פאַר אַ בילד: שפעט ביינאַכט. פינצטער אויף די טרעפּ.

פראגמענטן פון מיין לעבן

און אַט עפנט זיך שטיל די טיר פון אַטעליע און אַ צוויי, דריי יידישע „ציגיינער“ לאָזן זיך פאַרזיכטיק אַראָפּ צום קעלער. מען טאַפּט אין דער פינצטער, — אָנצירן אַ שוועבעלע טאָר מען נישט, ווייל דער נאַכט־וועכטער קאָן עס באַמערקן, — און מען זוכט אַ נישט פאַרשלאָסענעם שפייכלער, אַן אָפענעם פּאַס... און אַט הערט זיך עמעצנס פאַרשטיקטע שטימע: „קאַרטאַפּל!“ — באַלד אַ צווייטע: „קרויט!“ אַ דריטע: „הע־רינג“... און אין אַ פאַר מינוט אַרום קערט זיך די עקספּעדיציע אום מיט אַ רייכן פּאַנג, וואָס זאָגט צו אויף מאָרגן אַ געשמאַקן אָנבייסן, אַ נאַכט־עסן און, דער עיקר, אַ קאַרטאַפּלאַנקע פּאַרן קליינעם יינגעלע מיט די גרויסע, טונקעלע אויגן, וואָס פּאַזירט זיידנבייטלען צום שפּעטער באַר־רימט־געוואָרענעם פּאַרטרעט. אונדזערע קינסטלער האָבן נישט געהאַט קיין געלט צו צאָלן זייערע מאָדעלן, האָבן זיי זיך אויסגעזוכט אַזעלכע, וואָס פּלעגן גערן פּאַזירן פּאַר אַ געשמאַק ביסל עסן, אָדער אויס ליבע צו דער קונסט.

צווישן די לעצטע זענען געווען אייניקע יונגע שרייבער, זשורנאַל־ליסטן, אַ האַלב־פּאַראַליזירטער הוילישער צייטונגס־פּאַרקויפּער מיט אַ גרויסער בלום אין לאַז, — אַ פּאַפּולערע געשמאַלט אין די וואַרשעווער נאַסן און אייניקע עקזאַלטירטע מיידלעך, וואָס האָבן געהאַט אַ שוואַכקייט צו קינסטלער. ווען איך האָב מיך באַזעצט אויף גושיבאָוסקע 1 האָב איך דעם זעלבן טאָג גענומען פּאַזירן זיידנבייטלען צו אַ בילד אונטערן נאָמען „מעפיסטאָ“. איך האָב דערצו מיך גרימירט אַלס „אוריאל מוזיק“ און אַ האַלב נאַקעטער זיך אַוועקגעשטעלט אין אַ „טייוולאָנישע פּאַזע“, קוקנדיק אַראָפּ מיט טיפּער פּאַראַכטונג אויפן נאַרישן אַוניווערס. פון צייט צו צייט פּלעג איך אָפּרייסן מיין בליק פונעם „אַוניווערס“ און זיך צו־קוקן צו זיידנבייטלען.

ער פּלעגט בעתן מאַלן צוברומען אַ חסידישן ניגון און אים פּאַרשידנ־אַרטיק און זייער מוזיקאַליש וואַריאירן. זיין לאַנגער קאַפּ איז געווען פּאַר־טונקען אין געדיכטן רויד פון פּאַפּיראַסן, וועלכע ער פּלעגט כסדר רוי־כערן. אָפּט פּלעגט דאָס געזאנג איבערגעריסן ווערן פון אַ שטאַרקן הוסט, אַן אָנזאָג פונעם טוב־ערקולאָז, וואָס האָט אין אייניקע יאָר אַרום פּאַרשניטן זיין יונג לעבן. נאָכן אָפהוסטן פּלעגט ער אַרומווישן דעם שווייס פונעם

זיגמונט טורקאוו

בלאסן פנים, פארגראָבן אַ האַנט אין די געדיכטע קרויון און מיט פאַר-
זשמורעטע אויגן באַטראַכטן דאָס בילד. אַ וויילע שטייל און פּלוצלינג
רופט ער זיך אָן מיט אַ גמרא ניגון: — „דאַרף מען, הייסט עס, דאַרף
מען, הייסט עס“... און ווידער טוען אַ בליץ די פייערלעך אין זיינע אויגן
און ווידער היילט אַרום אַ געדיכטער ניקאַטיין-וואַלקן זיין קאַפּ און דער
פענדזל הויבט אָן צו שפּרינגען פון פּאַליטרע צום לייוונט, פון לייוונט
צו פּאַליטרע. ביז אַ צווייטן הוסט, ביז אַ צווייטער אַטעם-פּויוע.

ווען דאָס בילד איז געוואָרן פאַרענדיקט, האָבן מיר עס געהעריק
„באַגאַסן“ און ער האָט עס מיר אוועקגעשאַנקען צום אַנדענק פון אונ-
דער געמיינזאַמען גושיבאַווסקע.

אין יאָרן שפּעטער פּלעג איך אויסבאַרגן דאָס בילד פאַר זיידנבייטלס
אויסשטעלונגען און עס געהאַלטן ביי מיר ווי אַ הייליקן אַנדענק נאָך
אַ האַרציקן חבר און גרויסן קינסטלער.

די צייטן האָבן עס הרוב געמאַכט צוזאַמען מיט גושיבאַווסקע 1,
צוזאַמען מיטן שטיין אויף זיין קבר, איינע פון די געצייילטע פאַרניכטעטע
מצבות אויפן ענשער בית-עולם.

אַ הויז די „ערן-מאָדעלן“ פּלעגן אויך, ווי געזאַגט, באַזוכן דעם
אַטעליע פּראָפעסיאָנעלע און האַלב פּראָפעסיאָנעלע מאָדעלן. צו די לעצטע
האָט געהערט דאָס קליינע יינגעלע מיט די גרויסע אויגן, וואָס איז געווען
אונדזער אַלעמענס ליבלינג. דאָס דאָזיקע יינגעלע האָט געהאַט אַ שוואַכ-
קייט צו „קאַרטאָפּלאַנקעס“, וועלכע זיידנבייטל פּלעגט קאָכן מיט אַ
באַזונדער מייסטערשאַפט.

נאָך מיין באַזעצן זיך אין אַטעליע זענען די „קאַרטאָפּלאַנקעס“ גע-
וואָרן ביז נאָך געשמאַק, ווייל די מאַמע פּלעגט מיטשיקן מיט יאָנאַסן
זאַלץ פעפּער און, דער עיקר, ברויט. אויף וועלכן מיר אַלע זענען געווען
גרויסע בעלנים.

אַ הויז דעם פּלעגט יאָנאַס ביי יעדן באַזוך אונדז איבערלאָזן אַביסל
קליינגעלט. און אַזוי-אַרום האָט מיין אַנטלויפן פון דער הויס אַריינגע-
בראַכט די „זיבן גוטע יאָר“ אין אַטעליע.

יאָנאַס איז דורכדעם געוואָרן מיין מעצענאַט און אויב איך האָב
קיין טעות נישט, איז ער ביז איצט געווען מיין איינציקער מעצענאַט...

זיגמונט (לינקס) און יאָנאַס (רעכטס) טורקאָוו
אין יאָר 1913

איינפלוסן פון מייסטער

מיט דער מאמען און מיט די ברידער און שוועסטערלעך פלעג איך מיך טרעפן ביים פעטער גוטמאן. איך האָב אפילו געקאָנט אַהיימקומען ווען דער פאָטער איז געווען אין גאָס, האָט ער זיך אָבער געקאָנט דערפון דערוויסן און דאָס גאַנצע „אַנטלויפן“ וואָלט פארלוירן דעם עפעקט. ווען אָבער אונדזערע שכנים האָבן זיך אָנגעהויבן מיט מיר צו אינטערעסירן און צוצושטיין צום פאָטער, פארוואָס מען זעט נישט זיין עלטסטן זון, פלעגט עס האָבן די געהעריקע ווירקונג. יאָנאַס פלעגט מיר יעדן טאָג ברענגען באַריכטן פון „פּראָנט“, ווי מיר האָבן גערופן די היים און לויט זיין מיינונג, וועט דער טאטע נישט אָנגיין לאַנג מיט זיין עקשנות. אינדזער אַרעמע מאַמע איז געווען די אממייסטן געליטענע פון דער גאַנצער אַוואַנטורע. דער טאטע פלעגט צו איר אויסלאָזן דעם כּעס: דאָס האָט זי אונדז קאַליע געמאַכט מיטן נאָכגעבן מיינע אַקטיאָרישע אמר ביציעס... אויך דער פעטער סראַכאַיעס האָט באַקומען דאָס זייניקע — איז ער דאָך געווען דער ערשטער צו אנטדעקן אין מיר דעם „טאַלאַנט“... צום סוף האָט דער פעטער ישראַל-חיים אַ געוויסע צייט אויפגעהערט צו באַזוכן אונדזער היים. דאָס האָט נאָך מער ענמת נפש פארשאַפט דער מאַמען, וועלכע האָט זיך מיטאַמאָל דערפילט ווי פארלאָזן און הילפֿ-לאָז. איך פלעג זי ביי אונדזערע באַגעגענישן פרווון צו דערמוטיקן, דאָס זעלבע פעטער גוטמאן און די איבעריקע קרובים, ביי וועלכע די מאַמע איז געווען שטאַרק באַליבט. דאָס איז אָבער געווען פאר איר בלוז אַ דערווייליקע דערלייכטערונג, אַ היים פלעגט זי גיין מיט אַ געבראַכן געמיט.

די סימפּאַטיע וואָס די קרובים פלעגן אַרויסווייזן דער מאַמען האָט

זיגמונט טורקאוו

נאך מער אויפגעדרעגט דעם טאטן און ער האָט זיך כמעט איזאָלירט פון דער גאנצער משפחה. אויך זיין נאָענטן פריינט מאגנוס קרינסקין האָט ער אָנגעהויבן אויסצומיידן, — ווען נישט די טעאטער־פאָרשטער לונגען אין זיין שולע, וואָלט דאָך נישט געקומען צו די צרות. הלוואי וואָלט ער מיך בעסער געלאָזט ביי מוראוולאָוו! אמת, דאָרט האָט מען נעמוזט לערנען אום שבת, איז מען דאָך אָבער דערפאר פון דאָרט ארויס אַ לייט...

קרינסקי האָט געזוכט אַ באגעגעניש מיטן טאטן, גלויבנדיק צו ווירקן אויף אים מיט זיין אויטאָריטעט. אין דער זעלבער צייט האָט ער מיר רעקאָמענדירט גוט באַצאָלטע לעקציעס, וואָס זענען מיר גאָר שטארק צונויג געקומען אויף צו באַזוכן טעאטערס...

צו יענער צייט איז גראָד געווען אַ שפע פון רוסישע גאסט־שפילן. אויך אונדזער וואַרשעווער „ראָזמאָאיטאָשטשי“ האָט דורכגעמאכט זיין אינטערעסאנטן בלי־פּערויאָד. ס'איז אַראָפּגעקומען פון פעטערסבורג דאָס באַרימטע אַלעקסאנדער טעאטער מיט אזעלכע קינסטלער ווי: וויעדרינס־קאַיאַ, טימע, אַפּאָלאָנסקי, יאַקאוולעוו, יוריעוו און גריגאָרי גע. אין אַ קורצער צייט אַרום האָט דער זעלבער גריגאָרי גע גאַסטראָלירט ביי אונדז מיט זינים אַן אייגענער טרופע פון דריטראַנגיקע אַקטיאָרן. דער דאָזיקער גע איז נישט נאָר געווען אַן אינטערעסאַנטער אַקטיאָר, נאָר אויך אַ פאַרפאַסער פון אַ גאַנצער רייע אָריגינעלע פיעסן, וועלכע ער האָט ביים דאָזיקן באַזוך געשפּילט. פון דער גרויסער צאָל פיעסן פון סענסאַ־ציאָנעלן, מעלאָדראַמאַטישן כאַראַקטער האָבן זיך ספּעציעל אויסגעצייכנט: „טריליבי“, „די קיך פון דער מכשפה“ און „עקזעקוציע“ (קאָז) וואָס זען גען צו יענער צייט געשפּילט געוואָרן פון אלע גרעסערע און קלענערע גאַסטראָליאָרן. איך האָב געזען אין די זעלבע פיעסן די אַדעל־היימס, יוליוס אַדלער, לעאָניד סאַקאָלאָוו און דעריבער איז געווען גרויס מיין אינטערעס צו זען אין זיי דעם מחבר אליין.

זיין „סווענגאלי“ האָט געמאַכט אויף מיר אַ טיפן רושם, הגם איך האָב געהאַלטן, אז די אויסערלעכע מיטלען מיט וועלכע ער באַנוצט זיך זענען ביליק, אויסגערעכנט צו געפּעלן דער גאַלערע. אַן אַקטיאָר מיט אזאַ טעאטער־קולטור, מיט אזעלכע נישט דורכשניטלעכע אויסדרוקס־מעגל-

פראגמענטן פון מיין לעבן

לעבקיטן, וואָלט זיכער געקאָנט מער ווירקן און איבערצייגן אָן דעם גלאַצן מיט די אויגן, אָן די טראַדיציאָנעלע איבערגענג פון פיאניסימאָ ביו די העכסטע פאַלצעטן, גלייך ווי ער וואָלט דעמאָנסטרירט די שטארק קייט פון זיין אָמעם, דעם דיאָפּאָזאָן און עלאַסטישקייט פון זיין שטימע. איך האָב מיר געשטעלט די פראגע, פארוואָס דער זעלבער אקטיאָר, שפּיט־לנדיק אינעם אַנסאַמבל פון אַלעקסאַנדינער טעאַטער, רעדט אזוי פשוט, נישט אַפעקטירט, גלייך ווי ער וואָלט פאר זיך נישט געהאַט קיין טעאַטער־זאַל מיט אַן עולם, וועלכן מען דאַרף געפּעלן? פארוואָס באַמיט ער זיך נישט דאָרט אויסצוטיילן פון די איבעריקע מיטשפּילער מיט מיוזאַנט־סצענעס וואָס רוקן אים בכיוון אַרויס צום פּאָרנט פון דער בינע און די איבעריקע אַקטיאָרן ווערן געהאַלטן אויפן צווייטן, אָדער דריטן פּלאַץ? און ענדלעך, פארוואָס צייכענען זיך אין אַלעקסאַנדינער טעאַטער אויס אַלע אַקטיאָרן אָן אויסנאַם, אפילו די וואָס שפּילן די קלענסטע ראָלן אין עפּיזאָדן, דאַקענן אין זיין טרופּע צייכנט זיך אויס נאָר ער אַליין און די איבעריקע ווערן כמעט נישט באַמערקט?

מיר האָבן פיל דיסקוטירט מיט חברים וועגן דעם און ס'האַט דאָן פאַר אונדז אָנגעהויבן קלאַר צו ווערן דער אונטערשיד פון אַן אַנסאַמבל־טעאַטער און אַ גאַסטראָאָלָאָרן טרופּע.

אינעם ערשטן שטייען אַלע — פונעם גרעסטן ביו דעם קלענסטן אין דינסט ביים טעאַטער. דאַרף דאָך טעאַטער מיט זיך פאַרשטעלן אַ קאַלעקטיוון צוזאַמענשפּיל!

דאַקעגן ביי אַ גאַסטראָאָלָאָסיסטעם שטייט אַלץ אין דינסט ביי איין פּערזאָן, דעם גאַסטראָאָלָאָר! ער דאַרף דאָס מיט זיין ליכט פאַרטונקלען אַלץ אַרום און וואָס טונקעלער ס'איז אַלץ אַרום, אַלץ העלער לייכט זיין שטערן. ס'איז אַלזאָ אַ שפּיל פון אַ סאָליסט־ווירטואָז, נישט פון קיין קאַלעקטיוו. ס'איז טעאַטער געבויט אויף אַ ראָלע, נישט אויף קיין פיעסע. אין יענער צייט האָבן מיר אויך באַווונדערט איינעם פון די גרעסטע בינע־ווירטואָזן, דעם רוסישן טראַניקער מאַמאַנט דאַלסקי. זיין „פּאַטער“ פון סטרינדבערגן איז געווען אַ שעדעוור פון אַקטיאָרישער קונסט. להיפּוך צו גריגאָרי גע, האָט ער אימפּאַנירט מיט זיין אויסערגעווענלעכער פּשטות. ער האָט אויף זיין אַקטיאָרישער פּאַליטרע געהאַט אומאויסשעבאַלעכע

זיגמונט טורקאוו

אוצרות פון טענער און גאמען, וועלכע ער פלעגט אנטפלעקן מיט די באַ-
שיידנסטע, כ'וואָלט זאָגן, אַנטיטעאַטראַלישע מיטלען. דער צושויער האָט
באַקומען צוטרוי צו אים, ער איז אים געוואָרן נאָענט, אַ פריינט, וואָס
נעמט דעם טיפּסטן אַנטייל אין זיין גורל. אזוי ווי מען פירט אַ קליין
קינד פאַרן האַנט און מען ווייזט אים פאַרשידענע וועגן און סטעזשקעלעך
פון אַ געדיכטן פאַרק, אזוי האָט דאַלסקי אַריינגעפירט דעם צושויער אין
די פאַרבאָרגנסטע ווינקעלעך פון דעם ריטמיסטערס נשמה.

מיט אייזערנער לאַניק און מאַטעמאַטישער קאָנסעקווענץ אַנטפלעקט
ער פאַר אים זיינע ספיקות און ראַנגלענישן און דערפירט ביז דער אויס-
זיכטלאָזער רעזיגנאַציע און אומפאַרמיידלעכן צוזאַמענברוך. דער איינדרוק
פון זיין אומקום איז טאַקע געווען נאָך טיפער צוליב זיין זעלטענער
אויסערלעכקייט: אַ באַגייסטערט, אויסדרוקפול פנים וואָס גיט איבער,
ווי אַ פרעזיער סייסמאָגראַף, אַלע ענדערונגען אין זיין געמיט, שטיי-
מונגען און וואַקלענישן. אַ פיגור פון אַ ריי, וואָס קאָן, דאַכט זיך, פון קיין
שום אויסערלעכן כוח נישט איינגעבראַכן ווערן, וואָס קאָן בייקומען די
שווערסטע קלעפּ פונעם גורל, — און דעריבער איז טאַקע טיפער אונדזער
מיטגעפיל און ווייטיק, ווען דער דאָזיקער טיטאַן פאַלט אונטער די
קלעפּ פון דער אויסערלעך שוואַכער פרוי.

מיר איז אין אַ צייט אַרום אויסגעקומען צו זען אין דער זעלבער
פיעסע דעם גלענצנדיקן פוילישן אַקטיאָר אַדווענטאָוויטש. די ראַלע פון
זיין פרוי לאַרעאַ האָט געשפילט נאַטאַליאַ שעניצקאַ. שעניצקאַ איז אָבער
געווען אַ גרעסערע אַקטיאָרישע פערזענלעכקייט פון אַדווענטאָוויטשן
און — נישט געקומט אויף דער נעגאַטיווער געשטאַלט וואָס זי האָט
פאַרקערפערט — האָט זי באַוויזן אָפּצוציען די נאַנצע אויפּמערקזאַמקייט
אויף זיך. דער ריטמיסטער (דער „פאַטער“) איז אַלזאָ געוואָרן אַ צווייט-
ראַנגיקע געשטאַלט און די פרוי — די צענטראַלע פיגור. איך האָב דע-
מאָלט געטראַכט: ווי וואָלט געווען ווען דאַלסקי שפילט די פיעסע מיט
אַזאַ אַקטריסע ווי שעניצקאַ און אַלע איבעריקע זענען אויך אַקטיאָרן פון
דער זעלבער מדרגה?

אַזאַ טעאַטער איז געוואָרן מיין אידעאַל. אונדזער גרופע יונגוואַרג
האַט געהלומט אין דער צוקונפּט אים צו שאַפן. ערשט ווען איך האָב מיך

פראגמענטן פון מיין לעבן

פראפעסיאנאליזירט און נענטער דערקענט דעם אקטיאָר און זיין אומבאגערענעצטן אינדיווידואליזם. האָב איך פארשטאנען ווי שווער ס'איז דעם דאָזיקן אירעאל צו פארווירקלעכן.

די גאסמשיפֿלן פון די גרויסע אקטיאָרן-ווירטואַן האָבן אויך געהאט א געוויסע נעגאטיווע ווירקונג אויף מיין אנטוויקלונג.

איך האָב געזוכט איבערצונעמען ביי די דאָזיקע מייסטער די אויסער-לעבע זייט פון זייער שאַפֿן, די מיטלען, די טעכניק, וואָס קומט ערשט מיט דער צייט, מיט יאָרן אָנגעשטרענגטער און סיסטעמאטישער אַרבעט; דאָקעגן די נשמה פון געגעבענעם פערסאָנאַזש, זיין אינערלעכע קאָמפּאָזיציע און אנטוויקלונג האָב איך פאַרזען.

איך האָב פון אויסערלעכע איינצלעייטן געוואַלט אַרויסבאַקומען כאַראַקטער און נישט פאַרשטאַנען, אַז די דאָזיקע אויסערלעכע זייט דאַרף זיין אַ פּוּעל-יוצאַ פון זיין אינערלעכער סטרוקטור.

אויך שפּעטער, אין דער דראַמאַטישער שולע, האָבן מיך די פּראָפּעסאָרן נישט געלערנט צו זוכן און צו אַנטפּלעקן די נשמה פון פּערסאָנאַזש. צום גליק איז מיר געווען באַשערט אין מיין פּריסטער בינעד יונגט זיך צונויפצוטערפן מיט אסתר רחל קאַמינסקי און זי האָט מיר אונטערבאַוווסטזיניק געוויזן דעם וועג צום מענטשן, צום אמת אויף דער בינע.

דאָס פּוּלישע טעאַטער „ראַזמאַיטאַשטשי“ איז געווען אונדזער ערשטע גרויסע שולע פון דראַמאַטישער קונסט, ביז היינט צו טאָג — זעענדיק גרויסע וועלט-טעאַטערס ביי פאַרשידענע פעלקער — קומט מיר תמיד אויפן געדאַנק דער ווונדערבאַרער אַנסאַמבל פון דעם אַמאָליקן וואַרשעווער טעאַטער. אין רעטראַספעקטיוו פון אזוי פיל יאָרן איז נאָך דער איינדרוק אזוי פּריש און שטאַרק, גלייך ווי איך וואַלט אים ערשט נעכטן איבערגעלעבט. אזא אַנסאַמבל קאָן בלי ספק געשאַפן ווערן איינמאָל אין אַ יובל. ס'איז טאַקע געווען אַ גערעטעניש אויף גרויסע אקטיאָר-רישע פּערזענלעכקייטן אין אייראָפּע און טעאַטער „ראַזמאַיטאַשטשי“ האָט פאַרנומען דאָרט אַן ערשטן אָרט.

פון דער פּלעיאַדע גרויסע מייסטערס וועט מיר קיינמאָל נישט פאַרווישט ווערן פון זכרון דער געניאַלער קאַזשימיעזש קאַמינסקי. דער

זיגמונט טורקאוו

דאָזיקער אַקטיאָר איז געווען אַ רעמעניש. אויב מען קאָן באַנוצן דעם אויסדרוק: פאַרקערפערן זיך אין אַ ראָל, איז ער געווען דער מייסטער פון דער דאָזיקער קונסט. דער מענטש פלעגט זיך לחלוטין אויסטאָן פון זיין הויט, פון זיין „איך“ און זיך פאַרוואַנדלען סיי אויסערלעך, סיי אינער־לעך אין אַ גאַנץ אַנדערע געשטאַלט. זיין פאַרוואַנדלונגס־קראַפט איז דער־ביי געווען אומבאַגרענעצט. נישט געווען דער אַזוי גערופענער אמפּלואַ, אָדער זשאַנר. היינט אַ דאָן־זשאַן פון אַ לייכטן פאַרס, מאָרגן — דער פּראָקוראָר האַלער, וואָס פירט אַ טאַפּל־לעבן: פון אַ באַשיידענעם באַ־אַמטן און אַן אונטערוועלט מענטש.

דאָ זעען מיר אים אינעם כינעזישן דעספּאָט „מאַנדאַרין ווו“ און דאָ ווידער אין דעם לייכטזיניקן הויכשטאַפּלער כלעסטאַקאָוו. פון קאָמישן אַלט „רייכן פעטער“ ביזן סאַרקאַסטישן פּילאָזאָפּיפּנדיקן מעפיסטאָ. פון יונגן האַמלעט ביזן אַלטן שיילאָק.

און אין יעדער ראָלע זעט איר אַ גאַנץ אַנדערן מענטש. לויט זיין מענטשאַליטעט, לויט זיין טעמפּעראַמענט, שטימע, פיגור, באַוועגונג. קאָ־מינסקי האָט אויף אַ געניאַלן אופן גרימירט נישט נאָר זיין פנים, נאָר אויך זיין נשמה און זיין גוף.

יעדע געשטאַלט זיינע פלעגט איבערראַשן מיט איר אייגנאַרטיקער ריטמישקייט און פּלאַסטיק. ער איז נישט געווען קיין אַקטיאָר פון סטיר־כישן טעמפּעראַמענט, זיין אינערלעכע אויסדרוקס־קראַפט האָט אָבער מער געווירקט פון אַלע סטיכישע אויפּברויזן. ער האָט געווירקט קודם כל מיט דער לאַגישער אַנטוויקלונג פון זיין ראָל, מיט דער רואיקייט פון איר אינטערפּרעטאַציע און מיט דער אמתדיקייט פון זיינע אַרגומענטן. ער האָט אייך איבערצייגט, ווייל ער האָט אייך לכתחילה געמאַכט גלויבן אין זיין אמת. דער עיקר — ער האָט אַליין געגלויבט אין אים;

עס פלעגן אַרומגיין לעגענדעס וועגן אופן פון צוגרייטן און שטור־דירן זיינע ראָלן. ס'איז, פאַרשטייט זיך, געווען אַ סך גוזמאות אין די אַלע קלאַנגען, אָבער ביי אַ לעגענדע קען דאָך אַנדערש נישט זיין. אַ פאַקט איז, אַז קאָזימיעזש קאַמינסקי איז שוין ביים לעבן געוואָרן לעגענדע.

אַמטיפּסטן האָט זיך איינגעקריצט אין מיין זכרון זיין „שיילאָק“.

פראגמענטן פון מיין לעבן

אָט גייט זיך איבערן ריאַלטאָ אַ הויכער, מאָגערער ייד אָנגעשפּאַרט אָן אַ שטעקן. טיפע קנייטשן אויפן הויכן שטערן און בלאַסן פנים. די גרינע אויגן האַלב פאַרזשמורעט, פאַרטיפּט אין מחשבות. עס גייט אים גאַרנישט אָן אַרום — ער קוקט נישט אויף די פאַרבייגייער, ער הערט זיך נישט צו צו די פּריילעכע קולות פון דער גאַס.

צי טראַכט ער איצט וועגן אַ תּכּלית פאַר זיין הייסגעליבטער בתּ יחידה? צי איז ער באַאומרואיקט וואָס זיין טאַכטער חברט זיך מיט די זעלבע לייט וואָס אונטערדריקן זיין פּאַלך און לאַכן אָפּ פון זיין אמונה? צי טראַכט ער גאָר ווי אזוי צו באַוואַרענען זיין האַב און גוטס, וואָס איז אויסגעשטעלט אויף הפּקר און יעדער איינער קאָן אים באַרויבן אומ- באַשטראַפּט? אָדער אפשר מחט ער זיך איבער אַ שווערע פּלוגתא פון דער גמרא, וועגן וועלכער ס'איז היינט אָנגעגאַנגען אַ הייסער וויכוח אין בית־המדרש? — קיינער קען נישט אַרויסלייענען וואָס עס קומט איצט פאַר אינעם מוח פון דעם פאַרטראַכטן ייד מיט די האַלב־פאַרמאַכטע אויגן און פאַרביסענע ליפּן. איינס איז קלאַר: ער איז אזוי אַנדערש פון דער אַרומיקער עולם־ההדריקייט און צעלאָזנקייט, — נישט נאָר מיט זיין לאַנגן פּערסישן כאַלאַט, מיטן קליינעם מיצל איבער די געד־ דיכטע פּיאַות, נאָר אויך מיט זיין גאַנצן וועזן, מיט זיין וועלט־באַנעם און לעבנס־חכמה. אויף אים קאָנט איר זיך פאַרלאָזן. צו אים קאָנט איר האַבן צוטרוי. נישט נאָר אָפּגעקומענע לעב־יונגען קומען צו אים נאָך אַ הלואּה, נאָר אויך אָנגעזעענע פּריצים נאָך אַן עצה אין וויכטיקע פּאַ- מיליע־ אָדער מלוכה־ענינים. ער שטעקט דאָן אַריין צוויי פינגער פון זיין אויסגעצערטער האַנט אין ברייטן גאַרטל פון זיין כאַלאַט, קוקט ווייט פאַר זיך מיט זיינע פאַרזשמורעטע אויגן, וועגט איבער אין דער שטיל די געדאַנקען איידער ער זאָגט זיי אַרויס און נאָך אַ לענגערן ישוב הדעת דערהערן זיך שטילע, געציילטע ווערטער, — יעדעס וואָרט אויפן וואָג פון גאָלד. די דאָזיקע ווערטער מענט איר. גלויבן.

אַזא איינדרוק מאַכט אויף אייך קאַמינסק־שיילאָק ביי זיין ערשטן באַווייזן זיך אויף דער ריאַלטאָ. איר באַקומט תּיכה דרך־ארץ פאַר אים: דער מענטש טראַגט אויף זיך אַ שווערן חותם פון ליידין, לעבנס־דערפּאַ- רונג און אויסדויער. אמת, ס'איז שווער זיך צו דערנענטערן צו אים. ער

זיגמונט טורקאוי

איז פארמאכט אין זיך אויף זיבן שלעסער, אָבער איר נעמט דאָס אים נישט פאַר אומגוט, פאַרקערט, איר באַקומט צו אים אַ טיפּן מיטגעפיל. געווינט נאָר זיין צוטרוי, און איר וועט האָבן אין אים אַ קלוגן פריינט און ראַטגעבער.

און אַט באַווייזן זיך פונדערווייטנס אייניקע יונגע אַדללייט. ער קען זיי — ער איז שוין נישט איינמאָל געווען דער אָביעקט פון זייער אָפּחזוקן. נישט איינמאָל האָבן זיי אים די באָרד געריסן כלומרשט אין שפּאַס, אָבער דער שפּאַס איז געווען אומגעהויער ווייטיקדיק. זייער הוצפּה האָט נאָך מער וויי געטון פון די פיזישע יסורים. אפּשר ווילן זיי אויך דאָס מאָל מאַכן מיט אים אַ שפּאַס — ס'איז דאָך קאַרנאַוואַל-צייט — ווען ס'איז אַ מצווה צו שפּאַסן...

שיילאַק פאַרשנעלערט די טריט, כדי צוצוקומען צום בריקל. זיי פאַרלויפן אים דעם וועג. ער בלייבט שטיין אין דערוואַרטונג, אויפּמערק-זאם און ווירדיק.

אָבער כּחינם זיין אומרויאיקייט: זיי דאַרפן נאָר זיין טובה, זיי דאַרפן אַ הלוואה... דערפאַר, הייסט עס, רייסן זיי אים נישט פאַר דער באָרד; דערפאַר, הייסט עס, שפּייען זיי אים נישט אין פנים און רייצן נישט אָן אויף אים די הינט...

און דעם תמיד ערנסטן שיילאַק פאַרגלויסט זיך פלוצלינג אויך צו מאַכן אַ שפּאַס... ס'איז דאָך זייער טבע זיך לוסטיק צו מאַכן איבערן שוואַכערן... די ראַלן בייטן זיך. איצט איז ער דער שטאַרקערער און זיי די שוואַכע. זאָלן זיי פילן דעם טעם פון דעם אָפּגעלאַכטן. ער שטעלט זיי אַ בלוטיקן באַדינג. פאַר אים איז עס נישט מער ווי אַ שפּאַס. אים איז דאָך דערווידער דער אָנבליק פון בלוט, ס'איז קעגן זיין מאַראַל, קעגן יידישער עטיק. זיי אָבער נעמען דעם שפּאַס פאַר ערנסט. ביי זיי איז אזאַ האַנדלונג אַ זעלבסטפאַרשטענדלעכקייט, אזוי ווי ס'זענען זעלבסט-פאַרשטענדלעך די טאַרטורן און פייניקונגען אין נאָמען פון גאָט, ווי ס'איז פאַרשטענדלעך צו לייזן דעם קלענסטן חלוקידעות מיטן שווערד אין האַנט. און דער פּוילישער קינסטלער קאַמינסקי אַנטוויקלט די דאָזיקע ליניע מיט אַן אייזערנער קאַנסעקווענץ. אופן זעלבן אופן הוזקט ער אָפּ

פראגמענטן פון מיין לעבן

פון געריכט, אויפן זעלבן אופן איז ביי אים נישט מער ווי א קאמעדיע די סצענע מיטן מעסער.

ער גייט אָפּ פון געריכט נישט קיין פארשפילטער נאָר פארקערט, א טריאומפירנדיקער איבער דער פארקויפטער יוסטיץ און צעווילדעוועטע זיטן פון זיינע פארפאלגער. מיר זענען צופרידן מיט דעם שפאס, וואָס ער האָט זיך געמאַכט איבער די קליינקעפּלדיקע ווענעציאַנער אַריסטאָ-קראַטן. ער האָט מיט זיי אָפּגעשפּילט אַ קאָמעדיע פון אַנטפּלעקן זייער פּוסטקייט, נאַרישע גאווה און געפּאַלענער מאָראַל. נישט כּחינּם האָט שַעקספּיר באַצייכנט דאָס שטיק אַלס קאָמעדיע. אפשר האָט אויך שַעקספּיר זיך אַזוי פּאַרגעשטעלט די דאָזיקע פּאַסירונג, להיפּוך צו דער פּיינט-לעכער איינשטעלונג פון זיינע מיטצייטלעך צו יידן. קאַזשימיעזש קאַמינסקי האָט יעדנפּאַלס רעהאַביליטירט שיילאָקן און אנשטאַט אים פּאַרצושטעלן אַן אויסגעלאַכטן און פּאַרשפּילטן, האָט ער אים דערהויבן צו אַן אָפּלאַכער פון זיין קאַרומפּירטער און געפּאַלענער סביבּה.

איך שטעל זיך אָפּ אַזוי פיל אויף דער פּאַרקערפּערונג פון שיילאָקן דורך דעם גרויסן פּוילישן אַקטיאָר קאַמינסקי, ווייל ער האָט געדינט אַלס שולע פּאַר אַ גאַנצער פּלעיַאָדע עלטערע און יינגערע אַקטיאָרן מיט מיר בתּוכם. צו שאַפן אַ ראָלע „אַ לאַ קאַמינסקי“ איז געווען די אַמביציע פון יעדן כּאַראַקטער-אַקטיאָר. אויך איך האָב געשאַפן אַ רייע ראָלן, האָבנדיק שטענדיק פּאַר זיך אַלס מוסטער קאַזשימיעזש קאַמינסקי. צו די דאָזיקע ראָלן געהערן: גריווע אין „טערעזאַ ראַקען“, פּראָקאָפּ אין „דאָרפּס-יונג“, דער אַלטער אינעם „טייוול לאַכט“, אַברוש אין דער „נבלה“, דער פּריץ אין „מאַטקע גנב“ און כּלעסטאַקאָו אין „רעוויזאָר“.

אַ חוץ דעם איז כּראַי צו דערמאַנען צום גוטן אַ פּוילישן אַקטיאָר, וועלכער האָט געוואַנט אין אַ צאַרישן מלוכהשן טעאַטער צו געבן אַזאַ מענטשלעכע אינטערפּרעטאַציע פון „שיילאָק“.

האָט דאָך אינעם זעלבסטשטענדיקן פּוילן דער גרויסער אַקטיאָר סטעפּאַן יאַראַטש, אַ באַקאַנטער און אויפריכטיקער דעמאָקראַט, גע-שפּילט שיילאָקן לויטן געשמאַק פון דער פּוילישער רעאַקציע און אַנט-סעמיטיזם.

זיגמונט טורקאוו

דער זעלבער יארצטאג, וואָס האָט געקאָנט אויף אזאָ דערשיטערניִך דיקן אופן שילדערן אַ טיפֿ-מענטשלעכן יהודה איש קריות, און וואָס האָט אין די געטאָ־יאָרן אזוי ווירדיק מאַניפעסטירט זיינע סימפּאַטיעס צו יידן, האָט זיך נישט געקאָנט דערהויבן צו דער זעלבער מדרגה אין „שיילאָק“, אפילו אויסערלעך האָט ער אים באַשאַנקען מיט אַן איבערטריבן געהויר־קערטער נאָז און מיט דעם גוט באַקאַנטן „יידישן“ אַקצענט, מיט וועלכן פּוילישע אַנטיסעמיטן פּלעגן אונדז נאָכקרימען.

זעענדיק די צוויי מייסטער אין דער זעלבער ראַלע, איז נאָך בולטער געוואָרן די וויכטיקייט פון געזעלשאַפֿטלעכער איינשטעלונג פון קינסט־לער און איר השפּעה אויף אַקטיאָרישער אינטערפּרעטאַציע.

צו יענער צייט האָב איך אויך געהאַט די געלעגנהייט צו באַקענען דורכן עקראַן צוויי גרויסע ייִדישע אַקטיאָרן: רודאָלף שילדקרויט און יעקב אַדלער.

דער אינהאַלט פון ביידע פּילמען איז געווען כמעט דער זעלבער: די ליבע פון אַ ייִדיש מיידל מיט אַ קריסטלעכן בחור, די טראַגעדיע פון די עלטערן, פּאַראָרטיילן, ראַסן־קאָנפּליקטן, חרם אד"ג.

שילדקרויט שפּילט אַ חסידישן טאַטן פון קראַקע, יעקב אַדלער — אַ מאָדערנערן ייד ערגעץ פון רוסלאַנד. פון שילדקרויטס שפּילן האָט זיך מיר איינגעקריצט אין זכרון אַ משל פון דער גמרא, וועלכן ער האָט דערציילט מיט דער הילף פון אַן אויסערגעווענלעך עקספּרעסיוון פּנים־שפּיל און פינגער־באַוועגונגען. ס'איז געווען אַ מייסטער־ווערק פון מיר־מישער קונסט, וואָס האָט בולטער גערעדט פון ווערטער און קלאַנגען.

יעקב אַדלערס שפּילן האָט נישט געמאַכט אויף מיר קיין גינסטיקן איינדרוק. ער האָט, ווייזט אויס, נישט פּאַרטראַגן די ליכט פון רעפּלעק־טאָרן, ווייל ער האָט אָן אויפהער געפּינטלט מיט די אויגן. דערצו — אַן אומנאַטירלעך געקלעבטע באַרד ווי ביים „יידישן קעניג ליר“, און שטיי־פּע, טעאַטראַלישע באַוועגונגען.

וואָס עס האָט מיך אָבער שטאַרק פּאַרדראָסן — איז דאָס הכנעה דיקע נויגן זיך ביז דער ערד פּאַרן פּריץ, דעם קריסטלעכן טאַטן. אויב דאָס איז אומפּאַרמיידלעך ביים שילדערן די מה־פּיפּיִדעלעך ביי די

פראגמענטן פון מיין לעבן

מיטלאַלטערלעכע פּריצים, איז עס אָבער געווען איבעריק ביים געגעבענעם
פּאַל און כּפּרט אין פּילם.

איך האָב מיר פּאַרגעשטעלט ווי ס'וואָלט די דאָזיקע ראָלע געשפּילט
דער פּוילישער אַקטיאָר קאַמינסקי און מיט וואָס פּאַראַ ווירדע ער וואָלט
זיך געשטעלט אויסטענהן מיטן פּריץ...

דאָס האָט מיר אַן איבעריק מאַל קלאָר געמאַכט, אז אַ קינסטלער אָן
געזעלשאַפטלעכן חוש און אחריות שטייט נישט אויף דער הויך פון זיין
באַשטימונג.

XXIII

קײן נסים געשעען נישט

די ברייטע יידישע מאסן פלעגן זעלטן באזוכן די פרעמד־שפראכיקע טעאטערס, דאקעגן פלעגט תמיד א גרויסער עולם קומען אויף די פאָר־שטעלונגען פון „מאלאָרוישן“ טעאטער, וועלכער איז געווען א גאנץ אָפּטער גאַסט אין וואַרשע.

דאָס דערקלערט זיך קודם כל מיט דער שטאַרקער ענלעכקייט פון דעם דאָזיקן טעאטער צום יידישן. סײ די טעמאַטיק, סײ די פאָרם, סײ דאָס שפּילן פון די אַקטיאָרן האָבן געמאַכט דעם איינדרוק גלייך אונדזער גוט־באַקאַנטער יידישער טעאטער וואָלט בלויז געביטן די שפּראַך, דאקעגן אַלץ איבעריקס איז פאַרבליבן ווי געווען.

די זעלבע פּערסאָנאַזשן: די לײדנדיקע עלטערן, די פאַרפירטע טאַכ־טער, דער איידעלער געליבטער; די אומפאַרמיידלעכע קאַמיקער — אייִנער אַ שיכור, דער צווייטער אַ „שמענדריק“; די זעלבע כאַרן, „געזענגע און טענצע“ די זעלבע קאַנפּליקטן צווישן יידישע און קריסטלעכע על־טערן צוליב זייער געשמדטער טאַכטער; דער צער פון דער מאמען, די קללה פונעם טאַטן. די זעלבע קופּלעטן, דועטן און „אַנסאַמבלען“, דאָס זעלבע פאַרבייטן טראַגישע סצענעס אויף קאַמישע און פאַרקערט, מיט איין וואָרט: אַלץ ווי אין יידישן טעאטער.

נישט בחינם זענען די „נאַטאַלקאַ פּאַלטאַווקאַס“ און „זשידיווקאַ וויכרעסטקאַ“ אזוי נאָענט געווען דעם יידישן פּאַלקס־מענטש. אָפּטמאָל פלעגן טאַקע יידישע אַקטיאָרן אנטײלנעמען אין פּאַרשטעלונגען פונעם אוקראינישן טעאטער און אייניקע פון זיי האָבן אפילו דאָרט אָנגעהויבן זייער קאַריערע. אזוי למשל זענען די באַרימטע יידישע פּרימאַדאָנעס גאָרדשטיין און גורעוויטש־גורענקאַ געקומען פון אוקראינישן טעאטער.

פראגמענטן פון מיין לעבן

אויך די אוקראינער האָבן, ווי מיר, געהאט זייערע „מאלאָראַ-
שישע רוזעס“ און „סאָראַ בערנאַרדס“...

דאָס יידישע און אוקראינישע טעאַטער האָבן אויך געהאט אויסצו-
שטיין די זעלבע פאַרפאַלגונגען און באַגרענעצונגען מצד דער צאַרישער
רעגירונג.

אזוי ווי אונדזער טעאַטער האָט זיך יאָרן-לאַנג נישט געטאָרט אָנרופן
יידיש טעאַטער, נאָר דייטש, אָדער אין בעסטן פאַל, יידיש-דייטש, האָט
זיך אויך דאָס אוקראינישע טעאַטער געמוזט רופן „מאלאָרוסיש“, אזוי
ווי דאָס גאַנצע פּאָלק: „מאלאָרוסן“. אינעם קיזערלעך-קעניגלעכן עסט-
רייך-אונגאַרן ווידער האָט מען זיי גערופן: רוטענער...

די צענזור האָט זיך צו די אוקראינישע טעאַטערס באַצויגן נאָך מיט
מער ריקזיכמלאָזיקייט ווי צום יידישן און געשטאַנען אויף דער וואַך
ס'זאָל הלילה זיך נישט אַרײַנגנגענען אַ וועלכע ס'איז נאַציאָנאַלע טענ-
דענץ אָדער פּרייהייטס געדאַנק.

מעגלעך, אז אויך די דאָזיקע בשותפותדיקע פאַרפאַלגונגען האָבן
גורם געווען צו דער סימפּאַטיע וואָס דער יידישער עולם האָט אַרויסגעוויזן
דעם דאָזיקן טעאַטער. ווי עס זאָל נישט זיין האָבן זיך די „מאלאָרוסן“
שטאַרק גערעכנט מיט זייער יידישן עולם און אַ גרויסע צאָל פּיעסעס פון
יידישן רעפּערטואַר מיט גאָלדפּאַדען און גאָרדין בראש זענען איבערזעצט
און געשפּילט געוואָרן אין אוקראיניש.

אינעם זעלבסטשטענדיקן פּוילן, וווּ די אוקראינער האָבן זיך שוין
גערופן „רושינער“, האָבן זיך זייער זעלטן זייערע טרופּעס געוויזן אין
אונדזערע מקומות. דאַקעגן אין מזרח-גאַליציע האָבן זיי געהאַט אייניקע
וואַנדערנדיקע טעאַטערס, וועלכע דער יידישער עולם האָט נישט באַזוכט.
מיר האָבן אַלזאָ געהאַט פאַר זיך פון איין זייט דאָס פּוילישע און
רוסישע טעאַטערס, וואָס האָבן מיט זיך פאַרגעשטעלט העכסט-באַלערנדי-
קע מוסטערן פון טעאַטער-קונסט און פון דער צווייטער זייט די נאַאיור-
פּרימיטיווע פּאָלקסטימלעכע טעאַטערס פון יידן און אוקראינער. אויב די
ערשטע האָבן אונדז געלערנט ווי אזוי צו שפּילן, האָבן די צווייטע גע-
דינט אַלס ביישפּיל ווי אזוי נישט צו שפּילן.

זיגמונט טורקאוו

אין א געוויסן טאָג שיקט מיך קרינסקי רופן צו זיך. צו מיין איבער-ראַשונג האָב איך דאָרט געטראָפן דעם פּאָטער. מיר האָבן זיך אָן ווערטער צעקושט און קרינסקי האָט אונדז מיט טרערן אין די אויגן אַרויסבאַנגלייט פון שולע.

איך האָב מיך געפילט ווי א „זיגער“. איך בין געווען שטאַלץ מיט מיין שטאַרקן כאַראַקטער און אויסדויער, וואָס האָט דערפירט צו אַ בכבודיקן שלום... אין שטוב איז געווען אַ יוסטובדיקע שטימונג און בין שפעט אין אָונט האָבן אונדז באַזוכט קרובים און פריינט, גלייך איך וואָלט מיך אומגעקערט פון אַ ווייטער נסיעה. די מאַמע האָט געשיינט פאַר נחת און אַרויסגעוויזן מער אויפמערקזאַמקייט דעם טאַטן, ווי מיר. פאַר דעם דאָזיקן טאָג האָט זי אים מוחל געווען זיין עקשנות און שטרענג-קייט פון אַלע יאָרן.

צומאָרגנס בין איך געווען אויף גושיבאָווסקי 1, וווּ מען האָט שטאַרק באַדויערט מיין איבערבעטן זיך מיטן טאַטן. איך האָב אָבער אויף להבא נישט אויפגעהערט צו באַזוכן די ציגיינער־נעסט, וואָס האָט מיך אַזוי גאַסטפריינטלעך צוגעטוליעט.

אומגעריכט פאַר מיר דערציילט מיר דער טאַטע, אַז ער איז גע-ווען אין אַפליקאַציע־שולע און אַריינגעטראָגן מייע פּאַפירן צו די פאַר-שטייענדיקע עקזאַמענס.

דער סעקרעטאַר פון דער שולע, דער אַקטיאָר הענריק קאָוואַלסקי, האָט אפילו געראטן נאָך צוצוואַרטן אַ יאָר, ווייל יונגעלייט אין מיין עלטער ווערן נישט צוגעלאָזט צום עקזאַמען. האָט אים דער פּאָטער „אַריינגערוקט“ אַ פינפֿ-און־צוואַנציקער און ער איז מסכים געווען אָנ-צונעמען מייע פּאַפירן.

די דאָזיקע ידיעה האָט מיך ממש איבערראַשט. איך האָב נישט גע-קאָנט פאַרשטיין די ענדערונג וואָס איז פּלוצלינג פאַרגעקומען מיטן פּאָ-טער. פון אַן אויסגעשפּראַכענעם קעגנער, זיין זון זאָל ווערן א „שלעפּער“, איז ער מיטאַמאָל געוואָרן זיין איבערנעגעבנסטער פּראָטעקטאָר און מיט דער צייט איינער פון זיינע שטאַרקסטע פאַררער. ער איז עס פאַרבליבן ביזן סוף פון זיין לעבן.

פראגמענטן פון מיין לעבן

נישט געווען קיין פארשטעלונג מיט מיין באטייליקונג, דער פאָטער זאָל זיך נישט געפינען אין צושויער-זאָל און דווקא פאר א געקויפטן בילעט אין די ערשטע רייען. צו מיין 15-יאָריקן יובל אין ווארשע האָב איך קוים געפועלט ביי אים, ער זאָל אָננעמען אַן ערן-איינלאָדונג. נישט איינמאָל פלעגט ער מיר מאכן סורפריזן און צופאָרן אין אַ פראָווינץ-שטאָט בייצוווינען מיינס אַ פארשטעלונג און איך פלעג פון דער בינע אומגעריכט דערהערן זיין כאַראַקטעריסטישן הוסט... אזא אָונט פלעגט מיר פארשאַפן גרויס פרייד און אָנפילן מיך מיט דאַנקבאַרקייט און ליבע צו אים.

**

די נאכט ערב מיין עקזאמען אין אפליקאציע-שולע בין איך כמעט נישט געשלאָפן. אויפגעשטאַנען גאַנץ פרי און מיט האַרץ-קלאַפעניש באַ-נייט מיין ערשטן „ציווילן“ אנצוג, אַ שוואַרצן סמאָקינג-אַרטיקן קאַסטום. יאָנאַס האָט מיך באַטראַכט ווי אַ ספעץ, איז ער דאָך אַ סך פריער פון מיר אַרײַן אין אַ „דערוואַקסענעס“ אנצוג, ווייל אין אונגאַריש-בראַד, ווו ער האָט געלערנט, האָבן די שילער נישט געטראָגן קיין ספעציעלע מונד-דירן ווי ביי אונדז. צום ערשטן מאַל האָב איך אויך באַנייט אַ ברייטן, ברוינעם הוט, אַ שוואַרצן קראַוואַט, זיך צעקושט מיט יעדן באַזונדער און אָנגעלאָרן מיט ברכות און עצות געלאָזט זיך גיין צום טעאַטער-פלאַץ. די שולע האָט זיך געפונען אויף טרעמבאַצקע גאַס, איינע פון די פיר גאַסן, וואָס האָבן אַרומגערינגלט דעם ריזיקן בנין אין וועלכן עס האָט זיך געפונען די אָפערע (דאָס גרויסע טעאַטער), „ראָומאַאיטאַשטי“ און דאָס שפּעטערדיקע רעדוטאַיטעאַטער. די טרעמבאַצקע גאַס פלעגט פירן צו די הינטער-קוליסן פון די דאָזיקע טעאַטערן, צו די דעקאָראַציע-שפייכ-לערס, עלעקטרישע סטאַציע, קאַסטיום-וואַרשטאַטן, אַרכיוון, באַלעט-און רעפּעטיציע-זאָלן, קאַנצעלאַריעס, מיט איין וואָרט: צום גרויסן קאַמפּלי-צירטן אַפּאַראַט, וואָס האָט זיך ביז דער ערשטער וועלט-מלחמה גערופן מלוכהשע אימפּעראַטאָרישע טעאַטערן.

אין טויער אויפן דריטן שטאַק, בשכינות מיט דער באַלעט-און פעכט-שולע, האָט זיך געפונען די „אפליקאציע-שולע. איך בין געקו-

זיגמונט טורקאוו

מען דער ערשטער און ס'האָט געדויערט אַ היבשע צייט ביז ס'האָבן זיך אָנגעהויבן צונויפצוקומען די איבעריקע קאָנדידאַטן אויף צוקונפטיקע אַקטיאָרן. ווען איך האָב דערזען די דאָזיקע קאָנדידאַטן איז מיר געוואָרן קאלעמוטנע אויפן האַרץ. איך בין לגבי זיי געווען אַ צוציק, סיי לויט די יאָרן, סיי לויטן אויסזען, זיי אַלע — הויכע, ברייטפלייציקע, מיט גלאַט ראַזירטע באַקן, מיט רייפּע, מענערישע שטימעס און איך — אַ דאַרער, מיט אַ קליין פּנימל, וואָס האָט נאָך נישט קיין סימן פון וואַנסעס, מיט אַ דין שטימעלע וואָס גייט איצט דורך מוטאַציע... פאַרשטייט זיך, האָב איך געטראַכט, אַז זיי זענען מער ראוי אָנצוקומען אין דער שולע ווי איך... ווען איך אַליין וואָלט געהאַט צו ווילן צווישן מיר און זיי וואָלט איך ליבערשט זיי אָנגענומען. בפרט אַז די צאָל קאָנדידאַטן איז פיל גרעסער פון דער צאָל ערטער אין שולע, סיידן נאָר אַ נס קאָן מיר דאָ העלפן. האָב איך מיך טאַקע פאַרלָאָזט אויף אַ נס...

איך האָב געזוכט אַ יידיש פנים צווישן די אַלע קאָנדידאַטן. ס'האָט מיר געפּעלט אין דער מינוט אַן אייגענער מענטש פאַר וועמען זיך אַראָפּצורעדן פון האַרץ, פון וועמען צו הערן אַ דערמוטיקונגס-דוואָרט. אַט האָב איך דערזען איינעם מיט אַ יידישן אויסזען. איך גיי צו צו אים און שטעל זיך פאַר. ער רופט מיר אָן נישט גערן זיין נאָמען: יאַנוש כרעבושיצקי. ער איז, ווייזט אויס, נישט געווען געשטימט צו רעדן און מיר געענטפּערט מיט האַלבע ווערטער. ווען איך האָב אים געפרעגט צי ער איז אַ ייד, האָט ער מיר געענטפּערט: „נאָך דאָס פעלט מיר!“ און זיך אָפּגערוקט פון מיר... אין אייניקע יאָר אַרום איז אונדז אויסגעקומען זיך צונויפצוטערפן מיט אים אין „אַרטיסטישן טעאַטער“, וווּ איך האָב געשטעלט מיינע ערשטע טרויט אַלס פּוילישער אַקטיאָר. אויך דאָ פּלעגט ער מיך אויסמיידן, גלייך ער וואָלט מיך נישט באַמערקט. פון אַ צווייטן חבר האָב איך זיך דערוואָסט, אַז ער איז אַ משומר און זיין אמתער נאָך מען איז זיילבערמאַן. צום לעצטן מאָל האָב איך אים געזען אין וואַרשע שוין בעת דער נאַצישער אָקופאַציע מיטן מגן-דוד אויפן אָרעס... דאָס מאָל האָט ער זיך פאַרשעמט פאַר מיר...

אין עקזאַמיניר-זאַל זענען כסדר אַריין קאָנדידאַטן מיט בלאַסע פּנימער און אַרויס פון דאָרטן מיט צעפּלאַמטע. פון יעדנס פנים האָט

פראגמענטן פון מיין לעבן

מען לייכט געקענט לייענען דעם רעזולטאט פון זיין עקזאמען, הגם אפיר ציעל וועט מען זיך דערוויסן וועגן דעם ערשט מאָרגן.

א מאָרנע זאך, האָב איך מיר געטראַכט: גייט אַרײַן אַ בחור אויף אַ 5—10 מינוט און די דאָזיקע געציילטע מינוטן דאַרפן דעצידירן וועגן זיין צוקונפט. קאָנען טאַקע די פּראָפּעסאָרן אין אַזאַ קורצע צײַט אַרויס־טראָגן אַ באַשטימטע מײנונג וועגן טאַלאַנט פון אַ שילער? מען קאָן זיך דאָך פאַרלירן אין דער דאָזיקער קורצער צײַט און נישט באַווייזן זיך צו באַהערשן... מען קאָן דאָך באַקומען קאַפּווייטיק, פאַרלירן פאַר אויפ־רעגונג ס'לשון... און אפילו ווען ס'זאָל נישט געווען געשען קיין מכשול ביים עקזאַמען, קאָן מען דען פון איין ליד, ווי גוט עס זאָל נישט דעקלאַמירט ווערן, אַרויסטראָגן אַן ענדגילטיקן אורטייל? איך האָב מיר בשעת מעשה נישט געקענט ענטפערן אויף אַט די אַלע פּראָגן, וועלכע זענען מיר דאָן געקומען אין קאַפּ, די צײַט אָבער האָט מיר גענוי אויף זיי געענטפערט. נישט איין שילער, וואָס איז גלענצנד אַדורך ביים עקזאַמען, האָט זיך אין גאַנג פון דער צײַט אַרויסגעוויזן פאַר לחלוטין אומפּעאיק צו דער בינע. ער פלעגט פאַרלירן צוויי, אָפּטמאַל דריי פון זיינע בעסטע יאָרן און דערנאָך זיך אַרומזען, אַז די שולע האָט אים געהאַלטן צוליבן שכר־לימוד, אָדער צוליב זיין גוטע פיגור צום סטאַטיסטירן... אַזאַ נישט ער־לעכע האַנדלונג מצד די אָנפירער פון די טעאַטער־שולעס פלעגט ברענגען אַ סך קרבנות און טײלמאַל אפילו דערפירן צו פּערזענלעכע טראַגעדיעס. געדענקט זיך מיר מײנע אַ ייִדישע חברטע פון הריגעוועצקאָס שולע. אַ טאַכטער פון חסידישע עלטערן, האָט זי בשתיקה באַזוכט די שולע. אויף יעדן קורס פאַרבליבן צו צוויי יאָר און צום סוף פאַרענדיקט אין משוגעים־הויז.

און אַט איז מיין רײע אַרײַנצוגיין אין עקזאַמיניר־זאַל. צו דער טיר בין איך נאָך צוגעגאַנגען מיט קוראַזש, נאָר אַזוי ווי איך בין אַריבער די שוועל און דערזען די עקזאַמיניר־קאַמיסיע לענג־אויס דעם גרינעם טיש, האָב איך דערפילט ווי איך פאַרליר די פּיס אונטער זיך... פאַר די אויגן האָט אָנגעהויבן שווינדלען, די פּאָדלאָגע האָט גענומען זיך פאַלעווען אונטער מיר און די צונג איז צוגעוואַקסן צום גומען ווי אַ טרוקן שטיקל לעדער.

ניגמונט טורקאוו

און אָט דערהערט זיך דעם סעקרעטאר קאוואלסקים שטימע: — פאַן טורקאוו!... און באַלד נאָכדעם אַ צווייטע, אַ זיסלעך פאַטעטישע שטימע, וואָס איז מיר גוט געווען באַקאנט פון טעאטער. דאָס איז, אגב, געווען די איינציקע שטימע וועלכע איך האָב נישט פאַרטראָגן אין „ראָזמאַאי־טאַשטשי“ און געהערט האָט זי צום רעזשיסאָר און לירישן אַקטיאָר יוועף שליוויצקי. ער איז עס געווען דער אָנפירער פון דער עקזאַמיניר־קאָמיסיע און ווען קאוואלסקי האָט אָנגערופן מיין רוסיש־קלינגענדיקן פאַמיליען־נאָמען, האָט ער געפונען פאַר נויטיק אַרויסצופירן די איבעריקע עקזאַ־מינאַטאָרן פון אַ טעות און צוגעגעבן מיט אַ זיס שמייעלע: „סאַלאַמאָן“.

דאָס האָט מיך ווי אָפגעגאַסן מיט קאַלט וואַסער, איך בין תיבה געקומען צו זיך און פאַרשטאַנען, אַז מיין גורל איז געשטעמפלט... פון די עקזאַמינאַטאָרן האָב איך נאָרנישט צו דערוואַרטן. דער איינציקער וואָס האָט געקוקט אויף מיר מיט מיטגעפיל איז געווען דער דירעקטאָר פון די מלוכהשע טעאַטערס, דער רוס מאַלישעוו. אויך דער אַקטיאָר סטאַשקאָווסקי האָט מיך באַטראַכט מיט אינטערעס, האָב איך דאָך צו אים געהאַט אַן עמפּעלונגס־בריוו פון מיין לערער גורעצקי, זיינס אַ נאָענטן פריינט. די איבעריקע דאַקענן, צווישן זיי דער רעזשיסאָר שליוויצקי און דער באַקאַנטער שרייבער, דער משומד קאַזשימיעזש זאַלעווסקי, האָבן געקוקט אויף מיר מיט נישט מאַסקירטן חוּזק.

נאָכדעם ווי איך האָב איבערגעלייענט אייניקע שורות פון אַ ביכל, האָט מיר שליוויצקי געהייסן עפעס דעקלאַמירן. איך האָב געהאַט צוגע־גרייט סלאָוואַצקיס ליד: „ס'איז מיר אומעטיק, גאַט!“... איך האָב דאָס ליד פאַר די לעצטע חדשים נישט אויפגעהערט צו דעקלאַמירן; איך האָב עס אפילו מיט אייניקע טעג פאַרן עקזאַמען דעקלאַמירט פאַרן סעקרעטאַר קאוואלסקי, ווייל דער טאַטע האָט געוואָלט הערן זיין מיינונג. ער האָט מיר געגעבן זיין הסכמה, — מעג איך, הייסט עס, זיין רואיק.

און אָט הויב איך אָן צו דעקלאַמירן און דאָס מאָל דווקא מיט מער ברען און באַגייסטערונג ווי תמיד. ווען איך ווענד מיך צום הימל, הויב איך אויף מיינע הענט צו זייערע אומענדלעכקייטן; ווען איך רעד וועגן דעם זון־פאַרגאַנג לאַז איך אַראָפּ די הענט צום האַרזאָגנט און ווען איך

פראגמענטן פון מיין לעבן

רעד וועגן מיין בענקשאפט, דריק איך ביידע הענט צו צום הארץ, אז
ס'איז טאקע איין גאָטס רחמנות אויף מיר...

און דאָ באַמערק איך פּלוצלינג, אז אלע ביים טיש לאַכן און שלי-
וויצקי פּאַרשטעלט זיך ס'פּנים מיט אַ צייטונג... אין דער זעלבער רגע
פּאַלט מיר איין, צי זאָל איך נישט איבעררייסן דאָס דעקלאַמירן און
זאָגן שליוויצקין, אז ווען איך הער אים דעקלאַמירן אויף דער בינע ווילט
זיך מיר אויך לאַכן און פונדעסטוועגן לאַך איך נישט... איז אָבער מיין
בליק געפּאַלן אויף מאַלישעוון: זיין פּנים מיט דעם שיינעם שוואַרצן
בערדל איז געווען ערנסט, פול מיט מיטגעפיל. הייסט עס, ס'איז נאָך נישט
אַלץ פּאַרלורן. איך באַשלים נישט איבעררייסן, נאָר ווייטער דעקלאַמירן.
און אויף צו להכעים שליוויצקין, מיט נאָך מער טעמפּעראַמענט. האָט
זיך אָבער אויף צו להכעים מיר מיין שטימעלע פאַר עמאַציע גענומען
רייסן און ס'האַט זיך דערהערט איין האָן נאָכן אַנדערן, ביז שליוויצקיס
זיסער קול האָט אָפּגעשטעלט דאָס קרייען: „א דאַנק אייך, איר זענט
פּריי“.

איך האָב לייכטער אָפּגעטעמט און אין איין אָטעם אַראָפּגעשפרונג-
גען פון די טרעפּ. דער רעזולטאַט פון דעם אומגליקלעכן עקזאַמען איז מיר
געווען קלאָר:
קיין נסים געשעען נישט!...

XXIV

דאָס יאָר 1914

קאָוואַלסקי האָט געראטן דעם טאָטן צו לאָזן מיינע פּאַפּירן אין דער „אַפּליקאַציע“־שולע און צום נייעם שול־יאָר זאָל איך מיך ווידער שטעלן צום עקזאַמען. איך וועל פאַר דער צייט אונטערוואַסן און במילא האָבן מער שאַנסן אָנגענומען צו ווערן.

פאַרלירן הייסט עס אַ גאַנץ יאָר? וואָס־זשע וועל איך פאַר דער צייט טון? און די חרפה פאַר דער וועלט... ניין, איז מיר שוין ליבער די פּילחאַרמאַניע־שולע! אמת, פון דאָרט וועל איך נישט האָבן די געדעגנהייט צו סטאַטיסטירן אין „ראַזמאַאיטאַשטשי“, וועל איך מיר דער־פאַר זוכן ערגעץ אַנדערש פּראַקטישע אַרבעט.

אָט האָב איך מיך דערוואַסט, אַז אויפן אָרט פון מיין געוועזענער מוראַוולאָוו־שולע, אויף רימאַרסקע 12, געפינט זיך אַ געזעלשאַפט „חובבי שפת עבר“ און ביי דער דאָזיקער געזעלשאַפט דאַרף זיך גרינדן די „הבימה העברית“. זוכט מען אַרום צווישן דער יוגנט פעאיקע כוחות פאַר דער דאָזיקער העברעאישער אַמאַטאָרן גרופע. פאַרוואָס טאַקע נישט גיין אַהין אויף פּראַקטישער אַרבעט? אָבער קודם כל מוז איך ווערן אַ שילער פון דער דראַמאַטישער שולע. דאָס וועט מיר אפילו פאַר אַמאַטאָרן־גרופעס צונויץ קומען.

דער פּאָטער האָט אָפּגענומען מיינע פּאַפּירן צוזאַמען מיטן פינה־און־צוואַנציקער און איך בין אַוועק צו דער „פּילחאַרמאַניע“.

דער סעקרעטאַר פון דער שולע, אַ געוויסער פּאַמיאַן, אַ קליין פּיפּיק מענטשעלע מיט שפּיציקע אַייגעלעך האָט מיך אויפּגענומען זייער העפּ־לעך און מיר אויפן אָרט אַוועקגעלייגט אַ לעקציע וועגן דער וויכטיקייט פון דער דראַמאַטישער קונסט און וועגן דער גרויסער צאָל אָנגעזעענע

פראגמענטן פון מיין לעבן

אקטיאָרן וואָס די שולע האָט אַרויסגעגעבן. ער האָט, דורך אַגב, דערמאָנט, אַז אויך אייניקע „זשירקעס“ האָבן פאַרענדיקט די שולע און זענען דווקא געווען גוטע שילער, ווי צום ביישפּיל: מאַרק שווייד, פּיערטאַג, (דער שפּעטער באַקאַנטער פּוילישער אַקטיאָר מיכאַל זניטש).

— ווייל, זאָגט ער, ביי אונדז איז נישט קיין חילוק צי פּאַלאַק, צי ייד, — אַבי ער צאָלט פּינקטלעך זיין שכר לימוד און טוט זיך זיין אַרבעט אָן טומל...

דאָס שול־יאָר האָט זיך אין דער דאָזיקער שולע אָנגעהויבן פּריער ווי אין דער „אַפּליקאַציע“, איז שוין די עקזאַמיניר־קאָמיסיע נישט געווען טעטיק. פּאַמיאַן אַליין האָט מיך אַלזאָ עקזאַמינירט און נאָך אין דער זעלבער וואָך האָב איך שוין באַזוכט די לעקציעס.

אויב די „אַפּליקאַציע“, אַלס רעגירונגס־אַנשטאַלט, האָט זיך נישט געיאָגט סתם נאָך שילער און אויסגעקליבן נאָר אַזעלכע, וואָס האָבן זיך קודם כל געפּאַסט מיט זייער אויסערלעכקייט פאַר סטאַטיסטן, האָבן די פּריוואַט־שולעס דאַקעגן געזוכט וואָס מער הכנסה פונעם שכר־לימוד, מען פלעגט אַוועקקוקן פון פּעאַיקייט, אויסערלעכקייט און אינטעליגענץ פון שילער, אַבי ס'פּאַלט אַריין מער געלט אין דער קאַסע. דער שכר־לימוד איז געווען אַ ביו גאָר הויכער און ס'האָבן זיך אויף אים געקאָנט דער־לויבן נאָר קינדער פון גבירישע עלטערן, וואָס האָבן דאָס געטון מער אויס סנאָביזם און צייטפּאַרטרייב ווי אויס ליבע צום טעאַטער. פלעגט דעריבער נאָכן פאַרענדיקן דעם צוויי־יאָריקן קורס קוים אַ צענט חלק פון די שילער זיך ווידמען דער בינע און באַקומען אַרבעט ביים טעאַטער. דאָס הייפּעלע טאַלענטירטע יונגעלייט איז אַלזאָ געווען געצווונגען אין משך פון צוויי יאָר אומזיסט צו פאַרלירן צייט ביי די לעקציעס פון זייערע טאַלענטלעכע חברים, אָנטייל צו נעמען מיט זיי אין פאַרשירענע דיאַ־לָאָגן און סצענעס, וועלכע האָבן בלוז געשמערט זייער אַנטוויקלונגס פּראָצעס.

די פּראָפּעסאָרן ווידער האָבן זיך ווייניק געמאַכט פון זייערע תּלמי־דים, גענומען זיי אַלע אַן־גראָ, נישט באַמיענדיק זיך צו באַקענען יעדן שילערס אינרווידעלע פּעאַיקייטן און זיי געהעריק קולטיווירן.

זיגמונט טורקאוו

ס'איז צוגעטיילט געוואָרן אַ דיאַלאָג, אָדער אַ סצענע, וועלכע ס'האָבן באַדאַרפט צוגרייטן אַלע שילער, איינגעטיילט אין גרופּעס. די שילער האָבן זיך באַמיט בלינד צו קאָפּירן זייערע פּראָפּעסאָרן, סיי מיטן אופן פון רעדן, סיי מיט די באַוועגונגען. געווען אפילו אַזעלכע וואָס האָבן באַוווּזן נאָכצומאַכן דעם פּראָפּעסאָרס שטימע און אָפּטמאַל פּלעגט מען האָבן דעם איינדרוק, אַז מען הערט איינע און די זעלבע שטימע גלייכצייטיק פון אייניקע גראַמאַפּאָנען...

עס פּלעגט אָפט פּאַסירן, אַז צוויי פּראָפּעסאָרן פּלעגן געבן די שילער די זעלבע סצענע און די דאָזיקע פּראָפּעסאָרן זענען געווען אַקטיאָרן פון צוויי קעגנענזעצטע טעאַטער־ריכטונגען: איינער אַן אויסגעשפּראַכענער רעד־אַליסט, דער צווייטער — אַ דעקלאַמאַטאָרישער קאַטורן־אַקטיאָר... די אָרעמע שילער פּלעגן זיך באַמיען פאַרן ערשטן פּראָפּעסאָר אָפּצושפּילן די סצענע פּשוט, מענטשלעך און פאַרן צווייטן — אויסזינגען זי מיט אַ זיסלעך טרעמאַלירטן פּאַטאָס. דער שילער פּלעגט זיך אַמאָל פאַרגעסן און איבערדרייען די יוצרות: אויף דער לעקציע פון איין פּראָפּעסאָר קאָפּירן דעם צווייטן... פּלעגט אים דער פּראָפּעסאָר אָפּשטעלן און מיט אַ סאַרקאַסטיש שמייעלע זיך ווענדן צו אים:

— ווייזט אונדז נישט ווי אַזוי מען דאַרף די ראָלע נישט שפּילן, נאָר, פאַרקערט, ווי אַזוי זי דאַרף געשפּילט ווערן... און באַמיט אייך וואָס ווייניקער צו קאָפּירן מאַניעריטע אַקטיאָרן...

אַנשטאַט אַלזאָ צו לערנען די שילער ווי אַזוי צו שטודירן אַ ראָל, האָט אים דער פּראָפּעסאָר געלערנט די נעגאַטיווע זייטן פון דער פּראָפּע־סיע, דעם הינטערקוליסן־קאַבאַטיניזם. די שולע האָט זיך אויף אַזאַ אופן פאַרוואַנדלט אין אַן אָרט פון פּלירט און רכילות, וווּ ס'ווערט זיך געדריבלט אין די קוויטיקע וועש פון פאַרשידענע אַקטיאָרן און אַקטריסעס. די לערער פון דער דראַמאַטישער שולע זענען טאַקע געווען גלענצנדיקע אַקטיאָרן מיט צוציענדיקע נעמען, אָבער קיין פּעדאַגאָג איז קיינער פון זיי נישט געווען און האָט זיך אויך נישט באַמיט צו ווין. דער שילער האָט נישט באַדאַרפט פאַרשטיין און דערפּילן זיין ראָלע, נאָר מ אַ כ ז י לויט אַ פאַרטיקן רעצעפט פונעם לערער. מיר האָבן זיך אַלזאָ אויס־געלערנט קאָפּירן, איינער בעסער, איינער ערגער, אָבער נישט שאַפן.

פראגמענטן פון מיין לעבן

דאָס קאָפּירן ברענגט טיילמאָל פּאַזיטיווע רעזולטאַטן, ווייל ביים קאָפּירן אַ גוטן מוסטער לערנט מען זיך במילא. דאָס מוז אָבער ווי געהער ריק אויפגענומען ווערן פון שילער, דורכגעטראַכט און דורכגעפילט ווערן פון אים. עס מוז צוגעפאַסט ווערן צו זיין מענטאַליטעט און טעמפּעראַ- מענט און, קאָנטראַלירט דורך זיין אינטעליגענץ, דאַרף עס ווערן אַרויס- געבראַכט אויף אַן אייגנאַרטיקן, אינדיווידועלן אופן.

דאָס קאָפּירן קאָן אויך גלייכצייטיק דינען ווי אַ וועגווייזער פאַרן נישט דערפאַרענעם אַקטיאָר, אים אַרויסהעלפּן טעכניש, כל-זמן ער באַזיצט נאָך נישט די רייפּקייט פאַר זעלבשטענדיקער שאַפונג. ער דאַרף עס אָבער באַטראַכטן ווי אַ מוסטער, נישט ווי אַ צוועק.

ווען דער שילער מאַכט אַלזאָ אזא געברויך פונעם קאָפּירן, איז עס דורכאויס באַלערנענדיק און במילא פּאַזיטיוו. אין פאַרקערטן פאַל איז עס נישט מער ווי אַ מעכאַנישע פונקציע וואָס הרגעט אַוועק די שעפּערישע פּאַטענץ פונעם צוקונפטיקן אַקטיאָר, — במילא ווערט עס אַ נעגאַטיווע דערשיינונג.

געווען אייניקע שילער ביי אונדז, וואָס האָבן זיך נישט געלאָזט אויפן וועג פון בלינדן קאָפּירן, נאָר באַמיט זיך צו געבן אַן אייגענע אויס- טייטשונג זייער ראָלע. די פּראָפּעסאָרן האָבן די דאָזיקע שילער באַטראַכט פאַר נישט פעאיק און זיי פשוט אינגאָרירט אָדער שיקאַנירט. איינער פון אונדזערע לערער, אַ באַקאַנטער „אַנטדעקער פון טאַלענטן“, האָט אַמאָל געמאַכט אַ סקאַנדאַל אַ שילער, הלמאי ער פאַרלירט צייט און פאַרטאַכ- לעוועט זיין טאַטנס געלט מיטן באַזוכן די שולע. — נעמט אייך באַ- צייטנס, — האָט ער צו אים געשריגן — פאַר אַן אַנדער אַרבעט, ווייל איר וועט קיינמאָל קיין אַקטיאָר נישט זיין!

דער דאָזיקער שילער איז אין יאָרן אַרום געוואָרן איינער פון די גרעסטע פּוילישע אַקטיאָרן... אין ביאָגראַפיעס פון גרויסע אַקטיאָרן געד- פינען זיך אַ סך ענלעכע פאַלן.

**

איך האָב מיך ניך אַרומגעזען, אַז אויך פון דער דאָזיקער דראַמאַ- טישער שולע וועל איך קיין נחת נישט האָבן, אָבער קיין צוריקוועג האָט נישט עקזיסטירט פאַר מיר. איך מוז דערציען ביזן סוף. ס'איז מיר

זיגמונט טורקאוו

טאקע שווער אָנגעקומען צו פאַרדינען פון מיינע לעקציעס אויף צו דעקן דעם הויכן שכר למוך, איך האָב אָבער נישט געפילט קיין מידקייט און וואָלט אויף זיך גענומען נאָך אַ שווערערן עול, אַבי זיך שוין צו זען אויף די ברעטער פון אמתדיקן טעאַטער.

כל זמן אָבער דאָס אמתדיקע איז נאָך נישטאָ, דאַרף מען דערווייל טון וואָס עס לאָזט זיך. דעריבער האָב איך מיך געווענדט צו דער „הבימה העברית“.

קעגנאיבער אונדזער וווינונג אויף קופיעצקע-גאַס 7 האָט געווינט דער באַקאַנטער העברעאישער לערער ש. ל. גאַרדאַן. די פאַמיליע גאַרדאַן האָט געהערט צו די אינטערעסאַנטסטע אין אונדזער געגנט. אַריבערטעטנ-דיק די שוועל פון זייער הויז האָסטו תיכף פאַרגעסן, אַז דו געפינסט זיך אין אַ געסל צווישן נאַלעווקעס און דזשיקע. ביסט געוואָרן אויסגעטון פון דעם הרהא און פרנסה-געיעג וואָס האָט כאַראַקטעריזירט די דאָזיקע געגנט און האָסט דערפילט אַרום זיך אַן אַטמאָספער פון גייסטיקייט. אפילו די אומגאַנגס-שפראַך ביי דער פאַמיליע גאַרדאַן איז געווען אַן אַנדערע ווי ביי אונדז אַלע. אַלע האָבן זיי גערעדט צווישן זיך העברעאיש. דאָס איז מיר אויסגעקומען שטאַרק אויסטערליש. איך בין געווען געוויינט צו הערן אין יידישע הייזער פּויליש, רוסיש, אָבער העברעאיש אין טאָג טעגלעכן לעבן האָב איך געהערט צום ערשטן מאל ביי די גאַרדאַנס. מילא, די קינדער האָב איך נאָך פאַרשטאַנען, האָבן דאָך דעם לערער לערנערס קינדער אויך גערעדט העברעאיש, אָבער די מאמע זאָל רעדן אַ פליסיקן עברית — דאָס איז פאַר מיר דאַן געווען אַ ווונדער.

די פאַמיליע גאַרדאַן, בפרט זייער עלטסטער זון משה, דאַן אַ סטודענט, זענען געווען אַקטיווע טוער אינעם „חובבי שפת עבר“ און ביי זיי טאקע האָב איך מיך באַקענט מיט אַ לערער פון ביאַליסטאָק, נחום צמח. דערוויסנדיק זיך, אַז איך בין אַ שילער פון אַ דראַמאַטישער שולע און אַז איך האָב געלערנט אין שולע העברעאיש, האָט ער זיך שטאַרק דערפרייט מיט מיר:

— אַזעלכע ווי איר דאַרפן מיר דאָך טאַקע! — האָט ער גערעדט צו מיר מיט באַגייסטערונג — פאַרוואָס גיין צו פרעמדע, אַז דאָס אייגנס

פראגמענטן פון מיין לעבן

ווארט אויף אונדז! גייט נישט אהין פון וואגען מען טרייבט אייך, קומט בעסער ווו איר זענט א גלייכער צווישן גלייכע!...

צמח האָט אויף מיר געמאכט אַ שטארקן איינדרוק מיט זיין סוגעסטיוון כוח און מיט זיין אומבאַגרענעצטער ליבע צום טעאָטער. אין מיין ליבע צום טעאָטער האָב איך זיך גלייך דערפילט ווי זיינס גלייכן.

ער האָט מיר דערציילט וועגן די פרווון וואָס ער האָט שוין געמאכט אין ביאָליסטאָק און די גוטע רעזולטאַטן וואָס זיי האָבן געגעבן. ער האָט מיר דערציילט וועגן זיין נסיעה וואָס ער האָט געמאכט איבער דער רוסישער פראָווינץ, זוכנדיק צווישן די פאַרשידענע אַקטיאָרן אַ פאַסיקן רעזשי-סאָר פאַרן העברעאישן טעאָטער. אָט שטויסט ער זיך אָן אויף אַ גאַסט-ראָלאָר-טרופע און דערזעט צווישן די אַקטיאָרן איינעם וואָס האָט אים צוגעשמירט צו זיך.

— „ווען ער זאָל זיין אַ ייד — טראַכט ער זיך — וואָלט עס געווען דער פאַסיקער רעזשיסאָר פאַר אונדז“... און ער גייט אַריין הינטער די קוליסן און באַקענט זיך מיט דעם דאָזיקן אַקטיאָר און ווי גרויס איז זיין פרייד, ווען ער ווייזט טאַקע אויס צו זיין אַ ייד און טאַקע אַ ביזנאַר יודישער ייד, הגם זיין נאָמען בערטאַנאָוו איז אַן עכט רוסישער... בערטאַנאָוו האָט שוין אויפגעפירט מיט זיין גרופע דימאָוו, „אייביקער וואַנדערער“ און האָט אויך אָנטיילגענומען אין אים אַלס אַקטיאָר...

איצט, ווען די גרופע ביי „חובבי שפת עבר“ וועט זיך אָרגאַניזירן, וועט ער ווידער אויפזוכן בערטאַנאָוו און מיר וועלן האָבן ביי וועמען זיך צו לערנען... מיר דאַרפן להיפוך צו די ביז איצטיקע יודישע אַקטיאָרן זיין געשולטע אַקטיאָרן, — דאָס איז דער ערשמער באַדינג אויף צו רע-פאַרמירן אונדזער טעאָטער“... איך האָב געשטוינט, ווי עס פאַלן זיך צונויף אונדזערע געדאַנקען און דערפילט אין צמחן אַ נאָענטע נשמה.

מיט איין זאך אָבער בין איך נישט מסכים געווען מיט אים. פאַר וואָס העברעאיש און נישט יודיש? פון די מיליאָנען יידן אינעם גרויסן רוסלאַנד פאַרשטייען דאָך העברעאיש נאָר יחידים. אַ טעאָטער פאַר זיי וועט טראָגן אַ סנאָבישן כאַראַקטער. פאַרוואָס טאַקע נישט גרינדן אַ גוטן טעאָטער פאַר די דאָזיקע מיליאָנען? העברעאיש טעאָטער דאַרף

זיגמונט טורקאוו

זיך איצט שאפן אן עולם, דאקעגן פאר יידיש טעאטער איז ער גרייט און ווארט אויף אונדז?!
צמה פלעגט אויסמידן וועגן דעם צו דיסקוטירן און זיך אפפארטיקן מיט א לאקאנישן ענטפער:
— מיך אינטערעסירט דאָס נישט. מיר דארפן אַ העברעאיש טע־אטער...

איך האָב מיך באַקענט מיט זיינע נאָענטסטע מיטאַרבעטער, די איצ־טיקע הבימה־אַרטיסטן: חנה ראָווינאַ, מנחם גנעסין און ניאָמע ניצבערג, מיט וועלכן איך האָב שפּעטער געגרינדעט „דאָס אַרטיסטישע ווינקעלע“. אַ חוץ זיי האָבן צו דער גרופּע געהערט די טאַלענטירטע סטודענטן אברהם לעווינזאָן, קלאַצקין און אייניקע וואָס האָבן שוין געהאַט געוויסע דער־פּאַרונג אין יידישן טעאטער, ווי — באַשיניו, פון פּרץ הירשביינס טרופּע, נח מישקאווסקי און חיים מאַסלאַנסקי.

די דאָזיקע גרופּע ענטוויאסטן האָט זיך מיט ברען געשטעלט רע־פּעטירן אייניקע איינאַקטערס, וועלכע זענען געוואָרן אויסגעקליבן צופּעליק, אָן אַ וועלכן ס'איז באַשטימטן פּלאַן. רעזשיסירט האָבן ניצבערג און צמה, וועלכע האָבן אויך גלייכצייטיק מיטגעשפּילט. פון די געשפּילטע איינאַקטערס געדענקט זיך מיר: „אברהם דער שוסטער“, „דער פּידלמייסטער פון קרעמאַנאַ“ און טשעכאַווס „שידוכים“. שוין דאָן האָט געצויגן אויף זיך די אויפּמערקזאַמקייט די יונגע חנה ראָווינאַ, וועלכע האָט זיך גלייכצייטיק אויסגעצייכנט אַלס סאָליסטן אינעם שניאור־כאַר.

צמה דאקעגן איז געווען אַלס אַקטיאָר דער שוואַכסטער פון אונדז אַלע. זעענדיק אָבער זיין איבערגעבנקייט צו דער זאַך און זיין אַרבעט־זאַמקייט, האָט מען אים אַלץ מוחל געווען. מיר האָבן זיך פּאַרגעשטעלט, אַז סוף כל סוף וועט ער זיך אַליין אָפּזאָגן פון שפּילן און זיך פּאַרנעמען אויסשליסלעך מיט דער אָנפירונג פון טעאטער.

ווען איך האָב אים אין יאָרן אַרום געזען שפּילן זיינע ראָלן אין דער „בימה“, איז פאַר מיר געווען אַ גרויסער סופּרזיז דער גוואַלדיקער פּאַרשריט, וואָס ער האָט געמאַכט. דאָס האָט מיר געדינט ווי נאָך אַ באַד ווייז, אַז מיט ליבע און ענטוויאַזם צום טעאטער ווי אויך דורך סיסטע־מאַטישער אַרבעט אונטער דער אָנפירונג פון געניטע פּעדאַגאָגן קאָן מען

פראגמענטן פון מיין לעבן

מער אויפטון ווי מיט גרויסן טאלענט און ארבעט און אן אידעאלזום. פוילקייט, די טראדיציאנעלע אייגנשאפט פון אונדזערע אקטיאָרן, איז דער מלאך המות פון טאלאנט. איין פערטל טאלאנט און דריי פערטל ארבעט קאָן דערפירן צו מייסטערשאפט.

צמח האָט וואָס שנעלער געוואָלט אַריבערגיין פון איינאַקטערס אויף גאַנצע פּיעסן. ער האָט אויך געפלאַנט א טורנע איבערן לאַנד און אויס־לאַנד. איך האָב מיך געמוזט אָפּזאָגן דערפון, כדי ווייטער אָנצוגיין מיט מיין לערע אין דער דראַמאַטישער שולע. מעגלעך, אַז ווען מיר וואָלטן זיך דאָן נישט געווען צעשיידט, וואָלט איך פאַרבליבן אַ העברעאישער אַקטיאָר. די ערשטע וועלט־מלחמה האָט אָבער פאַרטראָגן צמחן קיין רוסי־לאַנד און איך בין פאַרבליבן אין וואַרשע.

אין יאָר 1919 האָבן מיר זיך ווידער באַגעגנט, דאָס מאָל אין מאַסקווע. איך בין געקומען מיט אסתר רהל קאַמינסקאַס טרופע שוין אַלס פּראָפּעסיאָנעלער אַקטיאָר, וואָס איז געוויינט איבער נאַכט צו „מאַכן“ אַ ראָלע און „באַקן פּיעסעס“, ווי מען רופט דאָס אין טעאַטער לשון.

צמח דאַקעגן איז געווען אָנפירער פון דער דאָן יונגער „הבימה“, וואָס האָט זיך שוין באַוווּזן קונה שם צו זיין מיט איר „היהודי הנצחי“ און האָט געהאַט אַלס לערער אַזעלכע מייסטער ווי סטאַניסלאַווסקי און וואַכטאַנגאַוו.

איך פלעג באַזוכן זייערע לעקציעס און רעפּעטיציעס און דאָן ערשט האָב איך פאַרשטאַנען ווי אַזוי עס דאַרף אויסזען אַ דראַמאַטישע שולע. איך האָב מיך געשעמט פאַר צמחן מיט מיין שולע און מיט מיין טעאַטער... — „בלייבט מיט אונדז — האָט מיר צמח פאַרגעלייגט: ס'וועט אייך ביי אונדז גאָרנישט פּעלן און איר וועט ביי אונדז קאָנען וואַקסן. אין יידישן טעאַטער וועט איר פאַרלירן ניין“...

הגם איך האָב געגלויבט אין דער צוקונפט פון יידישן טעאַטער, האָט מיך פונדעסטוועגן שטאַרק געצויגן די ארבעט אין „הבימה“. פאַרבליבן אָבער אין מאַסקווע האָב איך דאָן נישט געקאָנט צוליב פאַמיליען־אַנגע־לעגנהייטן. צמח האָט אויך פאַרלאַנגט פון מיר אַ וואַרט, אַז איך וועל

זיגמונט טורקאוו

מיך נישט אומקערן צום יידישן טעאטער, ווי ס'האָט פאַסירט מיט אַ צווייטן הבימה־אַקטיאָר. אַזאַ וואָרט האָב איך אים נישט געקאָנט געבן. אַזוי זענען זיך אונדזערע וועגן צעגאנגען. פאר די דרייסיק יאָר וועלכע טיילן מיך אָפּ פון יענער צייט, האָב איך באַוווּזן, אַ הויז אין יידיש און העברעאיש, אויך צו שפּילן אין פּויליש, רוסיש, פאַרטוגעזיש און צום סוף לערן איך אויפּסניי העברעאיש...

**
*

די לעצטע צוויי זומערס פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה האָבן מיר פאַרבראַכט אין אונדזער אייגענער דאָטשע אויף דער אַטוואָקער ליניע. דער פּאָטער האָט אַריינגעלייגט אין דעם פּלאַץ זיין אָפּגעשפּאַרט ביסל געלט און כּסדר עס פאַרגרעסערט און געפּוצט. מיר פּלעגן דאָרט גערן פאַרברענגען די פּרייע צייט און העלפּן דעם גערטנער קולטיווירן די קלאָמבן און פאַרפּלאַנצן פּרוכט־ביימער. מיר האָבן זיך פאַרגעשטעלט דעם טאָג, ווען די דאָזיקע ביימער וועלן רייף ווערן און מיר וועלן אומגעשטערט רייסן פון זיי די פּרוכטן. ביז איצט פּלעגן מיר מאַכן „אַנפּאַלן“ אויף פּרעמדע גערטנער און דאָס אָפּטרייסלען די פּרוכטן פון די ביימער איז געווען אָפט פאַרבונדן מיט סכּנות מצד די וועכטער און זייערע הינט. אָבער אין אייגענעם גאָרטן וועלן מיר זיין די באַלעבאַטיים.

ליידער האָט דער מלחמה אויסברוך צוגענומען ביי אונדז דאָס דאָך־זיקע פאַרגעניגן. ווען מיר זענען אין אַ צייט אַרום אַרויסגעפּאַרן באַזוכן אונדזער דאָטשע האָבן מיר קוים דערקענט דאָס אָרט וווּ זי האָט זיך גע־פּונען. די אַרומיקע פּויערים האָבן צענומען דאָס הויז ביזן פּונדאמענט, צוזאמען מיטן פּלויט, מיט דער שיינער אלטאנע, אין וועלכער איך האָב אַזוי ליב געהאַט צו פאַרברענגען. פון אונדזערע פּרוכטן־ביימער איז נישט פאַרבליבן קיין שפור, אויך נישט פון די סאָסנעס, וואָס פּלעגן פאַר־שמעקן די לופּט. די פּויערים האָבן באַנוצט דאָס געהילץ אויף צו הייצן זייערע כאָטעס און דעם טאַטנס שווער פאַרהאַרעוועט געלט איז אַוועק מיטן רויך.

**
*

פראגמענטן פון מיין לעבן

דער צארישער טראָן האָט דערפילט די ערשטע דייטשע קלעפּ און געענטפערט מיט קלעפּ קעגן דער יידישער באַפעלקערונג. יידיש, אַלס ענלעכע שפראַך צו דייטש איז באַטראַכט געוואָרן פאַר פּיינלעך און ס'איז פאַרווערט געוואָרן די יידישע פרעסע און ס'טעאַטער. נישט לאַנג נאָך איז דייטש געווען אַ סגולה אויף צו שפּילן יידיש טעאַטער, איצט איז עס געוואָרן זיין קברן. דאָס ביסל יידישע אַקטיאָרן האָבן געזוכט זיך צו ראַטעווען אין פאַרשידענע „סאַלעס“ מיט קאַנצערטן און כלומרשט טעאַטער אויף הויליש... אַ טייל ווידער האָט זיך גענומען צו זייערע אַמאָליקע פּאַכן. אין קאַמינסקים טעאַטער פלעגן אַראָפּקומען פאַרשידענע רוסישע טרופּעס, — מערסטנטייל אָפּערעטעס און רעווייעס, — מיט פאַ-טריאָטישע מאַכערייקעס. אויך דאָס „ראַזמאַאיטאָשטי“ איז געווען גע-צווונגען צו שפּילן פּיעסן מיט מלחמה-טעמאַטיק. זיי זענען אָבער געשטאַ-נען אַן ערך העכער פון די רוסישע הוראַ-פאַטריאָטישע שמאַטעס. דאָס „זומער טעאַטער“ אין זאַקסישן גאַרטן האָט אויפגעפירט אַן אַנטי-דייטשן פאַרס א"נ „קאָמענדאַנט טורם“.

עס האַנדלט זיך וועגן אַ רוסישער שטאָט, וואָס ווערט פאַרנומען דורך די דייטשן בראַש פונעם אַכזריותדיקן קאָמענדאַנט טורם. די ציווילע באַפעלקערונג שטעלט אַ פּאַסיוון ווידערשטאַנד די אינוואַזאָרן און סוף כל סוף באַווייזן זיך די רוסן, וועלכע ווערן אויפגענומען ווי רעטער און באַפרייער. צווישן די אַנטיילנעמער געפינט זיך, פאַרשטייט זיך, אַ יידישער טיפּ, געשפּילט דורכן גרויסן קאָמיקער אַנטאָני פּערטנער. דאָס יידל מאַכט פאַרשידענע געשעפטן און פאַרדעכטיקע מאַכינאַציעס מיט די דייטשן, אויסרעדנדיק וואָס אין דער קאַרט אויף די רוסן, ווען ס'דער-הערט זיך צום סוף פון דער פּיעסע אַ שייסעריי צווישן די אָפּטרעטנדיקע דייטשן און אַריינמאַרשירנדיקע רוסן, באַהאַלט זיך דאָס יידל אונטערן טיש. ווען ס'באַווייזן זיך אויף דער בינע די רוסן, קריכט ער אַרויס פון זיין באַהעלטעניש און באַגעגנט זיי מיט אַ פּריידיקן אויסגעשריי: „דאָס זענען אונדזערע! אונדזערע!“

אין איין יאָר שפּעטער, באַלד נאָכן פאַרנעמען וואַרשע דורך די דייטשן, האָט די זעלבע טרופּע אויפגעפירט די אייגענע פּיעסע אונטערן נאָמען „קאָמענדאַנט אינוואַזאָר“.

זיגמונט טורקאוו

די זעלבע האנדלונג האָט זיך אָפגעשפּילט פאַרקערטערהייט, ד"ה די פאַרפּאָלגער זענען געווען די רוסן און די באַפרייער די דייטשן... אין דער פינאַל סצענע פון דער פּיעסע, ווען אויף דער בינע באַווייזן זיך די דייטשע זיגער, גייט דער אַקטיאָר פּערטנער ווידער אַפּער פון אונטערן טיש און שרייט אויס מיטן זעלבן יידישן אַקצענט ווי אין דער ערשטער ווערסיע: „דאָס זענען אונדזערע! אונדזערע!“

אַזוי פלעגן פאַבריצירט ווערן די פאַטריאָטישע מאַכאַרייקעס און אַזוי פלעגן געוויסע אַקטיאָרן האַנדלען מיט זייער נעוויסן...

וואַרשע איז געווען פּול מיט פּליטים פון די פאַרנומענע געביטן און פון די „גרענעץ פּאַסן“, וועלכע דער גרויספירשט ניקאָליי ניקאָליעוויטש האָט געפונען פאַר נויטיק צו מאַכן יידן־ריין. זייער פּיל ווידער פון די איינגעזעסענע וואַרשעווער תושבים האָבן זיך עוואַקואירט קיין רוסלאַנד. די לאַגע איז געוואָרן אַלץ אומרויאיקער און אומזיכערער.

די טענדענציעזע פּראָפּאַגאַנדע פון פּרעסע־שטאַב איז נישט געווען בכוח צו פאַרשרייען די אמתע לאַגע: דעם גיכן אַוואַנס פון ווילהעלם טיילות און די גוואַלדיקע קלעפּ וואָס זיי האָבן דערלאַנגט די רוסן. מען האָט זיך געשושקעט וועגן די ווונדער וואָס די „גראַבע בערטאַ“ האָט באַוויזן אין בעלגיע.

מיר זענען צום ערשטן מאל געווען ערות פון אַ לופט־שלאַכט וואָס איז פאַרגעקומען איבער וואַרשע.

אָט, דאַכט זיך, נאָר וואָס האָבן מיר באַגלייט צו זיין אייביקער רוי דעם לעצטן וואַרשעווער טראַמוויי געשפּאַנט אין פּערד, און שוין זענען מיר ערות פון אַ שלאַכט פון שטאָלענע פּלי־מאַשינען.

וואַרשע ווערט פּול מיט פאַרווונדעטע סאָלדאַטן. ס'פאַרפעלן שפּיר־טעלער, קאָנפּיסקירט מען שולעס, טעאַטערס, עפּנטלעכע געביידעס. די געוועזענע פּוילישע באַנק אויף באַנק־פּלאַץ ווערט פאַרוואַנדלט אין אַ שפּיטאַל. נאָכן דערשטיקן דעם לעצטן פּוילישן אויפשטאַנד האָבן די רוסן אַראָפּגענומען דעם פּוילישן אָדלער פון איבערן אַריינגאַנג און אים איינגעמויערט פאַר זיין שוועל. יערער פּאָלאַק וואָס פלעגט פאַרבייגיין דעם אַריינגאַנג האָט מיט אַ ווייטיק אין האַרץ געזען די רומישע שטיווול טרעמן אויף זיין אָדלער. איצט ווערט דאָס אָרט באַנעצט מיטן בלוט

פראגמענטן פון מיין לעבן

פון די רוסישע פארווונדערטע וואָס ווערן דאָ אין די טויזנטער אַרײַן און אַרויסגעטראָגן...

אין די גאָסן באַווײַזן זיך ווידער די קאָזאַקעלעך אויף די פּערדלעך. זיי זענען באַשטימט „אויפצוהאַלטן די מאַראַל“ ביי דער באַפּעלקערונג... זיי טוען דאָס אויפן זעלבן שטייגער ווי אין פּערטן און פינפטן יאָר... אין אַ געוויסן טאָג פאַרשפּרייט זיך בליץ שנעל אַ ידיעה, אַז מען האָט געבראַכט קיין וואַרשע דייטשע געפאַנגענע. מיר לויפן זיי אָנקוקן ווי אַ בייז ווונדער...

דריי צענדליק געפאַנגענע, מערסטנס עסטרייכער, זענען אַרומגעפירט געוואָרן אַהין און צוריק איבער די וואַרשעווער גאַסן ווי אַ בייז ווונדער. פאַראַוים זענען גענאַנגען 2 פּרייסישע אָפיצירן און אַ מיליטערישער דאָקטער. די אָפיצירן מיט מאָנאַקלען אין די אויגן און פאַריסענע קעפּ האָבן געמאַכט דעם איינדרוק פון זיגער, נישט פון געפאַנגענע...

דאָס זענען געווען די ערשטע דייטשן וואָס איך האָב געזען. וואַרשע האָט אויסגעקוקט זייער אָנקומען.

די פּאָליאַקן האָבן געהאַפּט דורך זיי צוריקצוגעווינען זייער זעלבן שטענדיקייט און יידן — אַ מענטשלעכע באַציאונג.

האָבן מיר דאָך דאָן באַטראַכט די דייטשן ווי קולטור־טרענער... ס'איז געווען סך הכל אין 1914 יאָר...

און וואָס ווייטער

איין יאָר דראַמאַטישע שולע האָט מיר קלאָר געמאַכט, אז איך פאַר-
 ליר אומזיסט צייט. נישט ווייניקער ווי איך האָב לכתחילה געוואָלט אָנ-
 קומען אין איר, האָב איך איצט געוואָלט פון איר פטור ווערן. פון אזא
 שולע וועל איך דעם יידישן טעאַטער גאָרנישט קאָנען געבן. איך מוז
 א געוויסע צייט שפילן אין פּוילישן טעאַטער און מיטברענגען פון דאָרט
 דערפאַרונג. דער ערשטער באַדינג אָבער אָנצוקומען אין א פּוילישן טעאַ-
 טער, אפילו אויף דער פּראָווינץ, איז אן אַטעסמאַט פון א דראַמאַטישער
 שולע. צוליב דעם אַליין, צוליבן פּאַפּירל מוז איך זי ענדיקן. אַרויסוואַרפּן,
 הייסט עס, אן איבעריק יאָר. האָב איך מיך געטרייסט, אז ווען איך וואָלט
 געווען מיט אייניקע יאָר עלטער, וואָלט איך איצט זיכער געווען אין מיר
 ליטער און איינגעשטעלט מיין לעבן פאַרן „צאַר-באַטיושקאַ“...

מיין ערשטער רעזשיסער אין די קרינסקי-פּאַרשטעלונגען, דער לע-
 רער דוואָרעצקי, איז שוין געפאַלן אויפן גאַליציאַנער פּראָנט... דער חבר
 נח מישקאַווסקי — אַריין אין געפאַנגנשאַפט מיט סאַמסאַנאָווס אַרמיי...
 איז מיר שוין ליבער צו פאַרלירן א יאָר אין דראַמאַטישער שולע.

פּאַמיאַן האָט שטאַרק געהאַלטן פון מיין... פינקטלעכן צאָלן דעם
 שכר-לימוד און באַשלאָסן מיך צו לאָזן אן איבעריק יאָר אויפן ערשטן
 קורס... געהייסן האָט עס, אז איך בין צו יונג פאַרן צווייטן: וועל איך
 נישט פאַרבלייבן איצט אויף אן איבעריק יאָר, וועל איך פאַרבלייבן ביים
 פאַרענדיקן די שולע. די ברירה איז ביי מיר...

דאַרף מען פּרוּווין מוזל אין דער דריטער שולע וואָס האָט עקזיסטירט
 אין וואַרשע: אין דער פּריוואַט-שולע פון הרניעוועצקאַ.
 ווער ווייסט אָבער ווי זי וועט זיך באַציען צו מיין עלטער...

פראגמענטן פון מיין לעבן

איך פלעג יעדע פאָר טעג באַזוכן דעם פּריזירער און האָבן צו אים מענות, ה'למאי מען זעט אפילו נישט קיין פּוכל ביי מיר אויף די באַקן... דער אָרעמער פּריזירער פלעגט זיך פאַרענטפערן, אז ער „קראַצט און קראַצט און ס'קומט גאַרנישט אַרויס... ס'מוז נאָך, אפנים, דויערן אַ שטיקל צייט“...

איך פלעג אָפט אַרײַנקוקן אין שפיגל און „שטודירן“ מיין פנים... — ווען דאָ אונטער די אויגן וואָלט געווען אַביסל איינגעפאַלן און פון ביידע זייטן נאָז בײַ די ווינקלען פון מויל — אַ פּאָר טיפּע קנייטשן; און די פּעך־שוואַרצע שעוועלורע וואָלט פון די זייטן געווען באַזילבערט, ווי איך פלעג עס מאַכן מיט אַביסל פשוטן מעל, — וואָס וואָלט מיר דאָן געפּעלט!...

ווען איך זען מיך איצט אַמאָל גרימירן און זיך מיטלען ווי צו „פאַרעטושירן“ אַן איבעריקן קנייטש און ווי צו „פאַרטונקלען“ די „באַזיל־בערטקייט“ אַרום די אויערן, דערמאָנט זיך מיר אָפט יעדע נאַאיור־אַ־מאַנטישע צייט, ווען איך האָב געוואָלט מיט כוח אַרויפצווינגען אויף זיך די עלטער...!

איך האָב מיך דאָן „געמאַכט“ ווי אזוי איך וואָלט געוואָלט אַ ט אויסזען, איך האָב מיר אָבער נישט פאַרגעשטעלט ווי אזוי די יאָרן וועלן מיך מאַכן אויף אַן אמת אויסזען... דער שפיגל, הפנים, האָט נישט דער־זאָגט...

איך האָב מיך אַלזאָ געגרייט אָנצוקומען אין הרינעוואַצקאס שולע. כדי צוצוגעבן מיין יינגלערישן פנים אַ „דערוואַקסענעם“ אויסזען, האָב איך דיסקרעט פאַרעטושירט דאָס אָרט פון וואָנצעס מיט אַ בלאָען בלייזש־טיפט... איצט האָט קיינער נישט געקאָנט צווייפלען, אז איך בין גלאַט ראַזירט...!

איך בין געוואָרן אָנגענומען אויפן צווייטן קורס אָן עקזאַמען. איך האָב מיך אָבער באַדאַרפט באַווייזן אין אַ סצענע, וואָס זאָל געבן אַ באַ־גריף פון מיינע פעאיקייטן. דאָס האָט באַדאַרפט פאַרקומען עפנטלעך פאַר אַלע שילער און פּראָפּעסאָרן. איך האָב אויסגעקליבן צו דעם צוועק שימאַ־נאָוסקיס מאָנאָלאָג: „אויף דער גאַס“.

זיגמונט טורקאוו

ס'איז האלבע נאכט. די שטאָט איז פאַרוונקען אין טיפּן שלאָף. פון אַ שענק ווערט אַרויסגעוואָרפן אַ האלב־שיכורער גאַסט, וואָס האָט נישט צו באַצאָלן דעם חשבון. ס'איז אַ לומפּן־פּראָלעמאַרער, וואָס פּרוּווט „פאַרסמען דעם וואָרעם“. איצט האָט מען אים די לעצטע באַרוישונג אויך צוגענומען. וואָס ווייטער? נישט קיין הויס, נישט קיין אַרבעט, פאַרשפּילט דעם היינט, דער מאָרגן האָפּנונגסלאָז... זעלבסטמאָרד? און אפשר פּרוּוון ס'מזל? אָט גייט פון דערווייטנס אן עלעגאַנט געקליידטער מאַן... אַביסל דרייסטקייט... נישט מער ווי איין אויגנבליק... איין פלינקער קלאַפּ און ער וועט אפילו קיין פּיפּס נישט טון... ס'איז פינצטער אַרום, בלויז דער שוואַכער אָפּשיין פון דער לאַמטערנע... קיינער וועט נישט וויסן... איין אויגנבליק דרייסטקייט און ער קאָן זיין געהאַלפּן... נאָר אָט רוקט זיך אונטער אַן אַלטער גאַסן־קערער... זאָל דאָס זיין אַ וואָרענונג קעגן פאַר־ברעכן? ווען נישט דער אַלטער וואָלט שוין אפשר זיין האַנט פאַרגאַסן בלוט... דער אַלטער דערפילט דאָס. ער וויל אים געבן טרייסט און דער־מוטיקונג. ס'אַנטוויקלט זיך אַ שפּאַנענדיקער, כמעט מעלאָדראַמישער דיאַ־לאַג. דער יונגער באַקומט חרטה, די מאָראַל זיגט און ס'ווערט געראַטע־וועט אַ מענטשלעכע נשמה...

דעם דאָזיקן דיאַלאַג האָב איך שטודירט אין „פּיל־האַרמאָניע“ מיט אַ צווייטן חבּר, איצט האָב איך ביידע ראָלן אָפּגעשפּילט אַליין. צום סוף האָט מען מיך, מעשה אַקטיאָר, אויפּגענומען מיט אַפּלאָדיסמענטן און די פּראָפּעסאָרן ווי אויך די שילער האָבן מיר גראַטולירט. דער דאָזיקער דערפאַלג האָט מיר תּיכּף געשאַפּן אַ פּריווילעגירטע לאַגע אין דער שולע און איך האָב מיך געקאָנט אַרויסדרייען פון געוויסע טעאָרעטישע לעקציעס, וועלכע די הרינעוועצקא פּלעגט אויף אַ לאַנגווייר־ליקן אופן אַרויסלייענען פון אַ ביכל. איך האָב מיך אויך באַפּרייט פון די טאַנץ־לעקציעס ביים באַלעט־מייסטער קולעשאַ און ביז היינט צו טאָג האָב איך נישט דעם מינדעסטן אינטערעס פאַר די פאַרשידענע מיני סאַלאַן־מענז. דאַקענן די לעקציעס פון ריטמיק און פּלאַסטיק האָבן מיך שטאַרק אינטערעסירט. איך האָב שוין דאָן פאַרשטאַנען די נויטווענדיקייט פון קולטיווירן די באַוועגונגען פון מענטשלעכן קערפּער, נישט ווייניקער פון דער שטימ־מאָדולאַציע.

פראגמענטן פון מיין לעבן

די הרינעוועצקא האָט פאַרן צווייטן קורס איינגעפירט לעקציעס פון גרים. זי פלעגט זיך דערביי אויך באַנוצן מיט אַן אַלטמאָדישן ביכל און אַרויסצולייענען פון דאָרט פאַרטיקע שאַבלאָנען, ווי בריוו פון אַ בריוושטעלער און אַלס מוסטער פלעגט זי אונדז ווייזן די נאַאווע צייַ-כענונגען מיט וועלכע דאָס ביכל איז געווען איַלֹוסטרירט...

ווען איך האָב מיך אויף דער ערשטער לעקציע פאַרגרימירט פאַר אַן אַלטן, האָט מיר הרינעוועצקא געגעבן איר הסכמה און גרויסמוטיק באַפרייט פון צו באַזוכן די ווייטערדיקע לעקציעס. די חברים, דאָסענן, האָבן געהאַט אויף מיר פאַראיבל, ווייל פון מיין גרימירן זיך, האָבן זיי געטענהט, קאָנען זיי זיך מער אויסלערנען ווי פון הרינעוועצקאס ביכל. די פראַקטישע לעקציעס פון דער אַזוי גערופענער „סצענישער קונסט“, וואָס זענען באַשטאַנען פון צוגרייטן פראַגמענטן און אַקטן זע-נען געפירט געוואָרן דורך באַרימטע אַקטיאָרן אויפן זעלבן שטייגער ווי אין דער „פילֹהאַרמאָניע“, ד"ה אַן אַ וועלכן ס'איז פּעדאַגאָגישן צוגאַנג, מיט דער הילף פון אַנוואַרפן דעם שילער פאַרטיקע שאַבלאָנען.

ס'געדענקט זיך מיר פאַלגנדיקער פאַל: אייניקע חברים האָבן רעפּע-טירט אַ סצענע פון פּשיבישעווסקים אַ פּיעסע. אין אַ געוויסער שטעלע זאָגט די פרוי צו איר געליבטן: „דו ביסט אַן אמתער קאַנקוויסטאַדאָר... די חברטע וואָס האָט רעפּעטירט די ראָל פּרעגט זיך ביים פּראַפּעסאָר וואָס ס'באַדייט דער אויסדרוק: „קאַנקוויסטאַדאָר“. דער פּראַפּעסאָר, איי-נער פון די גרעסטע פּשיבישעווסקיאַינטערפּרעטאַטאָרן, וועלכער האָט צו יענער צייט געשטורעמט וואַרשע מיט דער ראָלע פון דעם זעלבן „קאַנ-קוויסטאַדאָר“, האָט זיך נישט געשעמט צו ענטפּערן: „איך ווייס נישט גענוי, געוויס עפעס אַ באַלידיקונגס-וואָרט...“

אַזאַ באַציאונג האָבן אונדזערע פּראַפּעסאָרן געהאַט צו זייער אַרבעט און צו זייערע שילער. ליידער האָבן דאָס נישט אַלע פאַרשטאַנען און די גרעסטע טייל פון אונדז האָט זיך נאָך געגרויסט צו זיין שילער פון דער אָדער יענער באַרימטקייט.

די שולע האָט זיך גענומען פיבערדיק גרייטן צום אַרויסלאָזן עקזאַמען. איך האָב אין דעם געזען דעם סוף פון דער כלומרשטער

זיגמונט טורקאוו

טעאטער-אויסבילדונג און דעם אייגנטלעכן צוועק פון איר. — דעם אטעסטאט, וואָס עפנט אַ וועג צום טעאטער. פאַר דער הרינעוועצקאָ דאַקעגן האָט עס באַדייט אַ רעקלאַמע-מיטל אויף צוציען נייע קרבנות פאַר איר שולע. אויב ס'האָבן זיך אויפן אַרויסלאָז-עקזאָמען אויסגעצייכנט אייניקע פעאיקע שילער, איז עס געוואָרן צוגעשריבן אויפן חשבון פון איר שולע און במילא געהויבן איר אָנזען אין פּאָפּולערקייט.

פון אַלע פּראָגמענטן און אַקטן וואָס זענען רעפּעטירט געוואָרן במישך פון שול-יאָר זענען געוואָרן אויסגעקליבן די געלונגסטע און ס'איז באַ-שטימט געוואָרן דער פּראָגראַם פון אַרויסלאָז-עקזאָמען. די פעאיקערע שילער האָבן געהאַט די פּריווילעגיע אויפצוטערען דעם אָונט אין אייניקע פּראָגמענטן און אזוי אַרום צו דעמאָנסטרירן די „אַלזייטיקייט“ פון זייער באַנאָנג.

מיר איז אויסגעקומען זיך צו באַווייזן אין דריי דאָלן: אין אַ „ליב-האַבער“ אין זאַפּאָלקאָס פּיעסע: „פּריווילין מאַליטשעווסקאַ“, אַלס „האַמלעט“ אינעם גרויסן דיאַלאָג מיט דער מוטער און צום סוף אין דער דאָלע פון אַן אַלטן שוסטער אין קאָזשעניאַווסקיס קאָמעדיע: „פון גאַנצן האַרצן“, וואָס האָט אַנג געהערט צו די בעסערע קרעאַציעס פון גרויסן פּוילישן אַקטיאָר לודוויק סאַלסקי. ווען די הרינעוועצקא האָט מיך באַ-שטימט צו שפּילן די דאָזיקע דאָלע, האָט זי באַמערקט, אַז דאָס איז פאַר מיר אַ גרויסער כבוד און זי האָפט, אַז איך וועל זי נישט פאַרשעמען. ביי דער געלעגנהייט האָט זי מיך, כלומרשט פאַרבייגייענדיק, געפּרעגט ווי אזוי איך וויל מיין נאָמען זאָל זיין אָפּגעדרוקט אינעם פּראָגראַם, צי וואָלט איך נישט וועלן מיר געבן קיין פּסעוודאָנים... לכתחילה האָבן איך נישט פאַרשטאַנען אין וואָס עס גייט איר, פאַרוואָס עפעס אַ פּסעוודאָנים, מיט וואָס טויג נישט „סאַלאַמאָן טורקאָוו“? האָט זי מיר געגעבן אויף אַ דיסקרעטן אופן צו פאַרשטיין, אַז איר פּערזענלעך אַרט דאָס נישט, פאַרקערט, זי האָט תמיד זיך באַצויגן מיט דער גרעסטער סימפּאַטיע צו אירע יידישע שילער... נאָר טאַקע פאַר מיין טובה וועגן... צוליב דער איצטיקער שטימונג אין לאַנד... אויב אַלזאָ איך וויל אָנקומען אין אַ פּוילישן טעאטער, דאַרף אויך מיין נאָמען קלינגען פּויליש. סיי דער עולם, סיי די קריטיק וועלן זיך צו מיר אַנדערש באַציען... הגם זי האָט עס מיר

פראגמענטן פון מיין לעבן

בולט נישט ארויסגעזאגט, האָט זי מיר אָבער געגעבן אַנצוהערן, אז קיין שום פּויליש טעאָמער וועט נישט אַנגאַזשירן צו זיך קיין „סאַלאַמאָן“ און איך וועל אַלזאָ האָבן אומזיסט געפטרט די צוויי יאָר אין דער דראַ- מאַטישער שולע... האָב איך גענומען פאַרפּוילישן מיין צווייטן יידישן נאָ- מען: זלמן. נאָך לאַנגער מי איז מיר געלונגען אָפּצוראַטעווען בלוז דעם ערשטן אות און פון „זלמן“ איז געוואָרן „זיגמונט“. געטרייסט האָב איך מיך וואָס איינער פון די ערשטע יידישע אַקטיאָרן, מאָגולעסקאַ, האָט זיך אויך גערופן זיגמונט און דער נישט לאַנג פאַרשטאַרבענער פיינמאַן איז אויך געווען אַ זיגמונט. די אָפּעראַציע איז אַלזאָ נישט געווען קיין שטאַרק ווייטיקדיקע און אַדאַנק, הייסט עס, דער הרינגעוועצקאַ, איז מיין נאָמען בישראל ביז היינט צו טאָג זיגמונט.

דער פייערלעכער עקזאַמען איז פאַרגעקומען אינעם בנין פון דער וואַרשעווער „פּילֶהאַרמאַניע“, וווּ ס'האָט זיך אויך געפונען אַן אינטימער זאַל אונטערן נאָמען „קליינער טעאָמער“. אויף די ברעטער פונעם דאָזיקן טעאָמער פלעג איך באַווונדערן קאָזימיערוזש קאַמינסקי, אַרעווענטאָוויטשן, סעניצקאַ און אַנדערע קאָריפּיען פונעם פּוילישן טעאָמער. איצט דאַרף איך דאָרט באַלייגן מיין רייפּיקייט־עקזאַמען, וואָס דאַרף עפענען פאַר מיר די טירן פונעם אויסגעבענקטן טעאָמער. ס'איז אַלזאָ אַ דעצידירנדי- קער טאָג אין מיין לעבן. וועל איך דורכפאַלן, מוז איך אויפגעבן דעם גע- דאַנק פון צו ווערן אַן אַקטיאָר. ס'וועט אָבער זיין נישט בלוז מיין פּער- זענלעכער דורכפאַל, אָט געפינט זיך אין זאַל קרינסקי, דער פּאָטער, דער פעטער ישראַל־חיים, די גאַנצע משפּחה, אַלע חברים — וועט דאָס זיין זייער אַלעמענס דורכפאַל. אויב שוין נישט צוליב מיר, דאַרף איך זיי צוליב אַרויס מיט כבוד פון דעם פרווו. דער עיקר טאַקע צוליב קרינסקי און פעטער ישראַל־חיים, זיי האָבן דאָך אייגנטלעך דערוועקט אין מיר די ליבע צום טעאָמער.

נאָך דעם אַקט פון „פּריילין מאַליטשעווסקאַ“, איז קיינער צו מיר נישט אַרונטערגעקומען הינטער די קוליסן, דאָס איז געווען אַ שלעכטער סימן. איבעריקנס, איך האָב אויף די ראָל פונעם „ליבהאַבער“ נישט צופיל געשמעלט. פון מיינע ערשטע טריט ביים טעאָמער, נאָך אַלס אַמאַ- טאָר, האָב איך נישט געפילט קיין נייגונג צום דאָזיקן זשאַנר. איך האָב

זיגמונט טורקאוו

בכלל פיינט געהאט צו שפילן ראָלן מיט „מיון פנים“, דאָס הייסט אָן אַ גרים, וואָס זאָל כאַראַקטעריזירן אַ געוויסן טיפּ. ס'האָבן מיך נישט אינטערעסירט קיין ראָלן וואָס זענען געבויט אויסשליסלעך אויף דיאלאָג און אויסערלעכע שיינקייט. אין יענער צייט בין איך געווען פאַרכאַפט פון „פּסיכאָלאָגישע“ ראָלן, וואָס גיבן אַ מעגלעכקייט צו טראַכטן אין איבער־לעבן. ס'האָט מיך מער אינטערעסירט די פּויע ווי דאָס. וואָרט, דאָס נישט דערזאָגטע ווי די ניין מאָס רייד. ווען איך האָב אָנגעהויבן צו שפּילן מיט אסתר רחל קאמינסקי האָב איך אין דעם פרט געפונען אין איר אַ סך ענלעכעס. אויך זי האָט, להיפּוך צו אַנדערע אַקטיאָרן, נישט פאַר־טראָגן קיין איבעריקע רייד אויף דער בינע און די לאַנגע דרשות פלעגט זי אומברחמנותדיק שניידן און, ווי זי האָט עס גערופן — „דערפירן צום פּונקט“.

די ראָלע פון „ליבהאַבער“ איז אַלזאָ געווען ביי מיר אַ שטיף־קינד. אפילו אינעם פּראָפּעסיאָנעלן טעאַטער האָט זיי אויך נאָר געקאָנט שפּילן אַן אַקטיאָר מיט רייפער טעכניק, וואָס איז ספּעציאַליזירט אינעם דאָזיקן זשאַנר. פון אַלע אַקטיאָרן וואָס מיר איז אויסגעקומען צו זען אין ענלעכע ראָלן איז מיר פאַרבליבן אין זכרון דער גרויסער פּראַנציוזישער מייסטער וויקטאָר בושע.

אינעם צווייטן פּראַגמענט, אַלס „האַמלעט“, האָב איך שוין געהאַט די מעגלעכקייט אַרויסצוווייזן אַ שלל פון געפיל־ענדערונגען. איבערגיין פון אויפריכטיקן נשמה־אויפברויז צו אַפּעקטירטער עקזאַלטרונג און סײַ מולירטע מענטאַלע דעפּעקטיווקייט; פון לאַגישער אַרגומענטאַציע צו סטײַ־כישן פּראָטעסט; פון ליבע און פאַרערונג צום פאַרשטאַרבּענעם פּאַטער צו שנאה און פאַראַכטונג צום שטיפּפּאַטער. מיט איין וואָרט: „אויסשפּילן אויף אַלע סטרוגעס פון דער מענטשלעכער נשמה“...

די דריטע ראָלע — פון דעם אַלטן שוסטער האָט מיך פון דער ער־שטער לייַע־דעפּעמצייע פאַרכאַפט. איך האָב תיכּף דערפילט די נשמה־ראַנגלענישן פון דעם אַנטווישטן און אָנגעווייטיקטן זקן; איך האָב געגלויבט זיינע טענות און אַרגומענטן, ווייל זיי זענען געווען אויפריכטיק אמתדיק און במילא טיף מענטשלעך. אין דעם וואָס איך אַליין גלויב — קאָן איך

פראגענטן פון מיין לעבן

מאכן אנדערע גלויבן. אין דעם באשטייט דער כוח פון אמת. האָב איך טאָקע דערפילט אין אלטן שוסטער „מיין“ ראָלע.

צום באַדויערן האָבן זיך מיינע פּראָפעסאָרן פאַרנומען מיט מיינע מיטשפילער, ווייזנדיק זיי ווי אזוי צו גיין און צו רעדן. מיין ראָל האָבן זיי געהאַלטן פאַר „א געמאַכטער“, וואָס נויטיקט זיך נישט אין קיין אויסבעסערונג, איז זי טאָקע אַרויסגעקומען נישט פאַרענדיקט, כאַאַטיש, מיט נישט געצוימטע באַוועגונגען און מיט איבעריקער סענטימענטאַליש-קייט. איך האָב אָבער, ווי געזאָגט, געגלויבט אין אַלץ וואָס איך טו און דאָס האָט הפנים געהאַט די געהעריקע ווירקונג אויפן צושווער-זאל. דער אַקט האָט זיך געענדיקט מיט א שטורמישער אַוואַציע. אפילו דער קרי-טיקער פון די „2 גראַשן“, אַן אַנטיסעמיטיש גאַס-בלעטל פון יענער צייט, איז מיר אַרונטערגעקומען גראַטולירן פאַר דער ראָלע.

געענדיקט האָב איך די דראַמאַטישע שולע מיט אַן אויסצייכענונג אלס כאַראַקטער אַקטיאָר.

און אַט זע איך מיך שטיין פאַר דער „פּיליאהאַרמאַניע“ אַרומגערינגלט פון אַלע נאָענטע מענטשן. אין איין האַנט — דער אַטעסטאַט פון דער שולע, אין דער צווייטער — א זילבערנער פאַרטסיגאַר מיט גאַלדענע איר-ניציאַלן, א מתנה פון מאַנגוס קרינסקי... איך בין נאָך עמאַציאָנירט פּור נעם נאָר וואָס איבערגעלעבטן, בין נאָך צו זיך נישט געקומען פון די אַוואַציעס און גליקווונטשן און שוין פאַרגעבט זיך דער געדאַנק: — און וואָס ווייטער?...

אַט בין איך שוין א געענדיקטער אַקטיאָר... קיין יידיש טעאַטער איז נישטאָ, אינעם פּוילישן הערשט דער גייסט פון די „2 גראַשן“... די דייטשן דערנענטערן זיך צו וואַרשע... — און וואָס ווייטער?...

פאַראַן אַ טרוק ביים פּילמען, וואָס רופט זיך „איבערבּלענדונג“. איין בילד פאַרוואַנדלט זיך אומבאַמערקבאַר אין אַ צווייטן און גלייכצייטיק ווערט אונטערגעשטראַכן די שייכות פונעם פאַריקן צום איצטיקן, אָדער די אַנאַלאָגיע פון צוויי באַזונדערע געשעענישן.

אַט אַזאַ לעבעדיקע „איבערבּלענדונג“ איז טאָקע פאַרגעקומען אין מיין לעבן אין שייכות מיט יענעם מאַמענט פאַרן בנין פון „פּיליאהאַרמאַ-ניע“.

זיגמונט טורקאוו

ס'האט אָבער פאַרנומען מער צייט, ווי דער דערמאָנטער קינעמאַטאָגראַפישער טרוק, ווייל סך הכל אַ פינף און צוואַנציק יאָר...

וואַרשע האָט קאָפיטולירט, די נאַציס זענען נאָך נישט אַריין אין שטאָט. זיי וואַרטן בײַן מען וועט אָפּרײניקן פאַר זיי די גאַסן. די הייזער סמאַלען זיך נאָך. דער הימל איז רױט פון די אַרומיקע שריפּות. מענטשן לױפן פון אײן גאַס צו דער אנדערער מיטן אָפּגעראַטעוועטן ביסל אַרעמד קײט. דער צופאַל האָט געוואָלט, אַז מיר זאָלן פאַרברענגען די באַמבאַרדירונג אין דעם קעלער פון קאַפּע „עספּלאַנאַדאַ“. קעגנאַיבער אונדז אויף דער זעלבער גאַס האָבן געטליעט די אײנגעפאַלענע מױערן פון אונדז דער אַלטער „פּיִלְהאַרמאַניע“...

איך גיי אַרויס פאַרטאָג זיך „אַרומקוקן“ אין גאַס. דער אַספּאַלט ברענט אונטער די פּוס, אין דער לופט פּילט זיך געבראַטן פּלױש. הונגע-ריקע שניידן געשוואָלענע שטיקער פון געפאַלענע פּערד, מענטשן, דער-שראַקענע, פאַרחושטע לױפן אַרום ווי די שאַטנס. טונקעלע שאַטנס אויף אַ רױטן פּאַן...

און אַט איז די „איבערבלענדונג!“ אויפן זעלבן אָרט וווּ איך בין געשטאַנען מיטן אַטעסטאַט און פּאַרטסינאַר אין האַנט לײַגט עפּעס אַ גרינער קעגנשטאַנד אויף דער ערד. פונדערווייטנס שטייט אַ גרופּע שאַטנס און וואַנט זיך נישט צו דערנעמערן צו דעם אָרט. מען שמועסט, אַז ס'איז אַ נישט עקספּלאָדירטער גראַנאַט... מען גייט נישט צו, אָבער מען גייט אויך נישט אַוועק, הנם אַ גראַנאַט קאָן אויפּרײסן... די מלחמה אָבער איז פאַרשפּילט, איז אַ גלײַכניגליטיקייט צו אַלעם, אפילו צום גראַנאַט. און אַט פּלוצלינג — הויבט זיך דער „גראַנאַט“ אָן צו באַוועגן. ס'טײלן זיך אויס צוויי גרינע פּליגלען און פאַר אונדזערע אויגן באַווייזט זיך אַ פּאַפּוגײ... די שאַטנס ווערן אויפגעלעבט. ווי דורך אַ באַוועגונג פון אַ צױבער שטעקעלע פאַרוואַנדלען זיי זיך אין לעבעדיקע מענטשן... דאָס האָט זיי אויפגעוועקט דער עקזאַטישער פּױגל... פון וואַנען נעמט ער זיך אַהער? דאָס האָט געוויס זיין גיטהאַרציקע באַלעבאַסטע געפּנט פאַר אים די שטייג אינעם ברענענדיקן הויז און נאָכגעשריגן אים: ראַד טעווע זיך ווי די קאַנסט!...

פראגמענטן פון מיין לעבן

און אָט באַמערק איך אין דער גרופּע אַ באַקאַנטן מוזיקער, אַ פּראַנץ צווישן מולאַט... ער האָט אַ יידיש ווייב און יידישע קינדער... צי איז ער נישט מקנא דעם פּאַפּוגיי וואָס ער איז שוין באַפּרייט פּונעם שטייג און ער, דער מולאַט, איז אַריין צו די דייטשן אין פּאַסטקע... איך האָב מיך דאַן דערמאַנט דעם מאַמענט נאָכן עקזאַמען, די פּריי-לעכע פּנימער פּון מיינע באַגלייטער און מיין באַזאָרגונג: און וואָס וויי-טער?...

איצט האָבן אַלע פּנימער אויסגעדריקט די זעלבע אומרויאיקייט:

— און וואָס ווייטער?

אין זיבן חדשים אַרום האָט זיך מיר איינגעגעבן זיך אַרויסצוראַ-טעווען צוזאַמען מיט מיין פּרוי פּון דעם נאַצי-אַקופּירטן וואַרשע. דאָס איז געווען אין אַפּריל 1940.

מיר אַנטלויפן קיין איטאַליע. פּאַרזי איז געפּאַלן. כמעט גאַנץ איי-ראַפּע געפּינט זיך אין דייטשע הענט. איך באַקום אַ ידיעה וועגן טאַטנס טויט. מוסאָליני דערקלערט מלחמה די אַליאירטע. מיט אַ פּאַר שעה פּריער האָב איך באַקומען פּון מיין ברודער מאַרק די אַרגענטינער וויזע. די האָ-פענונג אַפּצופּאַרן פּון איטאַליע איז פּאַרלוירן. מען סטראַשעט אונדז אַפּצושיקן צו דער דייטשער גרענעץ. דאָס באַדייט אַ זיכערן טויט. אין בעסטן פּאַל שטייט אונדז פּאַר קאַנצענטראַציע-לאַגער. מוסאָליני דער-קלערט אַ קאַמף פּון רוים קעגן ירושלים...

— און וואָס ווייטער?...

**

און ס'איז פּאַרביי נישט מער ווי צען יאָר. ס'איז פעברואַר 1950. איך שרייב דאָס דאָזיקע קאַפיטל אויף דער יידישער שיף „נגב“, וועלכע פירט אונדז איבערן „מאַרע נאַסטרום“ צו די ברעגן פּון מדינת ישׂראל. דער „מגן-דוד“, וועלכן איך האָב מיט צען יאָר צוריק געטראָגן אלס יידישן „קען-צייכן“ אין וואַרשע, פּלאַטערט איצט שטאַלץ אויפן מאַסט פּון אונדזער שיף.

פעברואַר 1950.

דאס פרייזשע יידנמוז

ביכערסעריע פון דעם צענטראל־פארבאנד פון פוילישע יידן
אין ארנענטינע
רעדאקטאָר: מאַרק טורקאָוו

פאַרלאַנג־לייטער: אברהם מיטלבערג

ביז איצט דערשינען:

- (1) מאַרק טורקאָוו: מלכה אָושיאני דערציילט... (אויספארקויפט)
- (2) ה. ד. נאָמבערג: י. ל. פּרץ (אויספארקויפט)
- (3) וו. גראָסמאַן־וויערניק: טרעבלינקע (אויספארקויפט)
- (4) פּרץ גראַנאַטשטיין: מיין חרוב שטעטל סאַקאָלאָוו (אויספארקויפט)
- (5) ישראל טאַבאַקסבלאַט: חורבן לאָדזש (אויספארקויפט)
- (6) זרובל: באַרג חורבן (קאַפיטלען פּוילן) (אויספארקויפט)
- (7) אלחנן צייטלין: אין א ליטעראַרישער שטוב (אויספארקויפט)
- (8) ד"ר ח. שאַשקעט: פּוילן — 1946 (אויספארקויפט)
- (9) ז. סעגאַלאָוויטש: מלאָמאַצקע 13 (אויספארקויפט)
- (10) ח. נודעלמאַן: געלעכטער דורך טרערן (אויספארקויפט)
- (11) ד"ר מאיר באַלאַבאַן: די יידן־שטאָט לובלין (אויספארקויפט)
- (12) ישראל אפרת: הימלאָזע יידן (אויספארקויפט)
- (13) ד"ר יעקב שאַצקי: אין שאָטן פון עבר (אויספארקויפט)
- (14) דוד פּלינקער: א הויז אויף גזשיבאָוו (אויספארקויפט)
- (15) ד"ר הלל זיידמאַן: מאַנבוך פון וואַרשעווער געטאָ (אויספארקויפט)
- (16) קינדער־מאַרטיראַגליע (זאַמלונג פון דאָקומענטן) (אויספארקויפט)
- (17) חיים גראַדע: פּליטים (לידער) (אויספארקויפט)
- (18) קאַטשערגינסקי: פאַרטיזאַנער גייען!... (אויספארקויפט)
- (19) פּרידע זרובל: נע ונד (פאַרצייכנונגען פון א פּליטה) (אויספארקויפט)
- (20) מרדכי שטריגלער: מאידאַנעק (אויספארקויפט)
- (21) יעקב לעשטשוינסקי: אויפן ראַנד פון אָפּגרונט (אויספארקויפט)
- (22) ז. סעגאַלאָוויטש: געברענטע טריט (אויספארקויפט)
- (23) אברהם טייטלבוים: וואַרשעווער הייף (אויספארקויפט)
- (24) טאַניאַ פּוקס: א וואַנדערונג איבער אַקופּירטע געביטן (אויספארקויפט)
- (25) ש. ל. שניידערמאַן: צווישן שרעק און האָפּענונג (אויספארקויפט)
- (26) לעאָ פּינקלשטיין: מגילת פּוילן (אויספארקויפט)
- (27) יאַנאַס טורקאָוו: אַזוי איז עס געווען... (חורבן וואַרשע) (אויספארקויפט)
- (28) ש. איזבאַן: „אומלענאַלע" יידן שפּאַלטן ימען (אויספארקויפט)
- (29) יעקב פּאַט: הענעך (אויספארקויפט)
- (30) ד"ר י. קערמיש: דער אויפשטאַנד אין וואַרשעווער געטאָ (אויספארקויפט)

- (31) שמחה פּאָליגקיעוויטש: אַ טאַג אין טרעבלינקע
- (32) מרדכי שטריגלער: אין פאבריקן פון טויט
- (33) אברהם נחתומי: אין שאַטן פון דורות
- (34) יחיאל לערער: מײן היים (פּאָעמע)
- (35) יוסף וואָלף: לײענענדיק פּרצן...
- (36) צפורה קאַנענעלטאַר נאכומאַוו: יצחק קאַצענעלסאַן
- (37) י. הירשהויט: פינצטערע נעכט אין פּאַוויאַק
- (38) נחום סאַקאַלאָוו: פּערזענלעכקײטן
- (39) רחל ה. קאַרן: היים און היימלאָזיקײט (לידער)
- (40) א. אלמי: מאַמענטן פון אַ לעבן
- (41) מנשה אונגער: פּשיסכע און קאַצק
- (42) מ. בורשטיין: איבער די חורבות פון פּלוינע
- (43) מ. קיפּניס: הונדערט פּאַלקס-לידער
- (44) ז. סעגאַלִיִוויטש: מײנע זיבן יאָר אין תּל-אביב
- (45) דײַר ח. שאַשקעס: אַ וועלט וואָס איז פּאַרבי...
- (46) שלמה וואגא: חורבן טשענסטאָכאָוו
- (47) אברהם זאַק: יאָרן אין וואַנדער (לידער)
- (48) ש. איזבאַן: פּאַמיליע קאַרפּ (ראַמאַן) ערשטער באַנד
- (49) ש. איזבאַן: פּאַמיליע קאַרפּ (ראַמאַן) צווייטער באַנד
- (50) דײַר א. מוקדוני: מײנע באַנעגענישן (זכּרונות)
- (51) ר. שושנה קאהאַן: אין פּײער און פּלאַמען (טאַג-בוך)
- (52) י. י. טרונק: די יידישע פּראָזע אין פּוילן
- (53) יאַנאַס טורקאָוו: אין קאַמפּ פּאַרן לעבן
- (54) יצחק פּערלאָוו: די מענטשן פון „עקזאָדוס 1947“ (ראַמאַן)
- (55) פּנחס ביזבערג: שבת-יומטובדיקע יידן
- (56) שלום אַש: פּעטערבורג (ראַמאַן)
- (57) שלום אַש: וואַרשע (ראַמאַן)
- (58) שלום אַש: מאַסקווע (ראַמאַן)
- (59) דײַר פּיליפּ פּרידמאַן: אַשוויענטיש
- (60) ב. ראָזען: טלאַמאַצקע 13
- (61) דוד פּלינקער: אין שטורעם (ראַמאַן) ערשטער באַנד
- (62) דוד פּלינקער: אין שטורעם (ראַמאַן) צווייטער באַנד
- (63) יאַנוש קאַרטשאַק: משהלעך, יאַסעלעך, ישראליקלעך
- (64) מרדכי שטריגלער: ווערק „צע“, באַנד איינס
- (65) מרדכי שטריגלער: ווערק „צע“, באַנד צוויי
- (66) חיים גראדע: שײן פון פּאַרקאַשענע שטערן
- (67) רבקה קוואַטקאָוסקאַ: פון לאַגער אין לאַגער
- (68) יואל מאַסטבוים: מײנע שטורמישע יאָרן (זכּרונות)
- (69) אליהו טראַצקי: גלות דײַטשלאַנד
- (70) דײַר יעקב שאַצקי: קולטור-געשיכטע פון דער השכלה

(אויספארקויפט)

(אויספארקויפט)

- (71) נחמן מייזל: געווען אמאל א לעבן...
 (72) י. י. טרונק: סימכע פלאכטע פון נארקאָווע
 (73) יהודה עלבערג: אונטער קופערנע הימלען
 (74) ד"ר א. מוקדוני: אין אויסלאַנד
 (75) זיגמונט טורקאָוו: פראַגמענטן פון מיין לעבן

עס דרוקט זיך און דערשיינט בקרוב:

דניאל טשארני: ווילנע
 בעלכאטאָוו (זאמלבוך)

עס גרייט זיך צום דרוק:

- יהושע פערלע: יידן פון א גאנץ יאָר
 ב. מיכאַלעוויטש: זכרונות פון א יידישן סאַציאַליסט
 ז. י. אנכי: ר' אבא און אנדערע דערציילונגען
 יעקב לעשטשינסקי: ערב דעם חורבן
 ד"ר יוסף טענענבוים: גאליציע — מיין אלטע היים
 ש. בריאנסקי: זשעלעכאָווער געשטאלטן
 מרדכי שטריגלער: גורלות
 רחל אויערבאד: פון רינגעלבלומס אַרכיוו
 יוסף רייך: זכרונות פון אַ פאַרטיזאַן
 ד"ר יעקב וויגאַדסקי: זכרונות פון אַקופאַציע־יאָרן
 ד"ר גרשוו לעווין: דאָס בוך פון מיין לעבן
 ז. סעגאַלאָוויטש: פּופציק כּריוו
 ש. בערלינסקי: ירושה
 קאדיע מאָלאָדאָווסקי: אמאל איז געווען
 הערשעלע: שבת אויפן טראַקט
 אברהם לעוו: אַ ליד נאָך אייך
 גרשם באַדער: קראַקע
 משה זאַנשיין: „יידיש וואַרשע“

פרעסע-שטימען וועגן דער ביכער-סעריע

דאָס פּוילישע יידנטום

ד"ר א. ברוקדוני שרייבט וועגן א. אלמים בוך „מאָמענטן פון א לעבן“ („דער מאָרגן-זשורנאַל“, ניו-יאָרק, 28טער אויגוסט 1949):

איר האָט דאָ אין דער אָרעמ־ שאפט אַ שטיקל אונטערזעלסט; אָרעמשאפט, דחקות און נויט זענען די פינצטערע מאמעס פון דער אונ־טערוועלט, זיי ברענגען זי אויף דער וועלט, זיי האָדעווען אויס די אונ־טערוועלט.

אַלמי, דער יידישער דיכטער, האָט זעלטן געזען די זון אין זיין פריס־טער יונגט, די זון האָט נישט אריינ־געקוקט אין דער ענגער, פינצטערער און מיט א וואנט פארשטעלטער ווינונג פון זיינע עלטערן.

אַבער פון ערגעזווי האָט ער אריינגעזאפט אין זיך דאָס ליכט פון דער זון.

און אין שכנות מיט דער אונטער־וועלט האָט זיך פון ערגעזווי אריינ־געגנבעט אין אים גלויבן, עכטער גלויבן.

און אין דחקות און אין נויט האָט אַ שמייכל, אַ גוטמוטיקער שמייכל, זיך באזעצט אין אים.

און אזוי איז אויפגעוואקסן אַ שעפּס, וואָס האָט זיך אַ נאָמען גע־געבן אַלמי...

ער האָט באגעגנט אין ווין אַ שטארבנדיק ווינער מיידל, ער האָט זיך פארליבט אין איר, אָבער זי

א. אלמים „מאָמענטן פון אַ לעבן“ (אַרויסגעגעבן דורכן צענטראַל־פאַר־באַנד פון פּוילישע יידן אין אַרגענ־טינע), איז אַ טיפּיש אַלמייאיש בוך; ער איז האַלב־ערנסט און האַלב־שטיר־פּעריש, האַלב־כּוּב־ראַשיק און האַלב־שקייש.

א. אלמי, וועלכער איז איצט אַ פעליעטאַניסט אין מאָרגן־זשורנאַל, איז געווען אַ ליטעראַריש קינד, ער האָט אָנגעהויבן שרייבן גאָר פּרי, ער איז צו 14 יאָר געווען שוין אַ שרייבער.

און דעם פּילאָזאָפּירנדיקן און פּע־ליעטאַניזירנדיקן אלמי איז באשערט געווען צו לעבן עפעס אין אַ גאָרטי־שער סביבה אין דער יונגט. און ער האָט געזען די ביידע זיי־טן פון דער מטבע, וואָס הייסט לעבן.

די ווארשעווער קאפיטלען פון זיין בוך זענען דורכאויס ווארשעוועריש. איר האָט דאָס לעבן פון אַ גע־דיכט באזעצטער געגנט אין ווארשע, דאָ האָט איר די יידישע אָרעמשאפט, און צווישן דער דאָזיקער אָרעמ־שאפט וואקסט אויס אַ יידישער דיכטער, אַ פּילאָזאָפּירנדיקער שריי־בער און אַ פעליעטאַניסט.

איז ניד געשטאָרבן, דאָס מיידל האָט געהייסן אלמא, און אזוי איז זיין שרייבערישער נאָמען געוואָרן אלמי. אַ שיינער אָנרענק נאָך אַ קור צער, טראַגישער ליבע.

און אָט וואַקסט אויף דאָס יינגל און ער הויבט אָן שרייבן.

זיין ליטעראַרישער פּאַטראָן אין דער שרייבערישער וועלט איז נח פּרילוצקי, אַן אַדוואָקאַט, אַ פּאָלק לאַריסט, אַ פּאָליטיקער, אַ טעאַטער־קריטיקער, אַ דעפּוטאַט אין פּוילישן סיים, הכלל — אַ מין כל־בו.

פּון אָנהויב ווערט אלמי אַ מין נושאַ־כלים ביי נח פּרילוצקין.

ער זאַמלט פאַר אים פּאָלקס־לידער דווקא אין דער יידישער אונטער־וועלט, און זאַמלענדיק לידער אין אזא וועלט מוז מען שוין זיך אָנ־שמויסן אויף געפאַרן.

און אין איין עפיואָד אין זיין בוך גיט ער אייך אַ גענוי בילד פון די געפאַרן, וואָס אַ זאַמלער פון יידישן פּאָלקלאָר מוז דורכמאַכן.

אָבער עס איז אלץ כּדאי.

און דאָס יינגל ווערט צוגעטוליעט צו נח פּרילוצקין, און ווען די פּרי־לוצקים האָבן אַ צייטונג, איז ער אַ מיטאַרבעטער, און נאָך אין די סאַ־מע יונגע יאָרן ווערט ער אפילו דער סעקרעטאַר פון דער רעדאַקציע.

אָבער דער יונגינקער שרייבער ווערט שוין אַ דערוואַקסענער, ער ווערט אלט 21 יאָר, און דער צאַר, דער בייזער אַנטיסעמיטישער צאַר, וויל אים פאַר אַ זעלנער.

פאַרט ער אַוועק קיין אַמעריקע.

דאָס 21 יעריקע יינגל אָדער בחורל, טראַגט אַוועק מיט זיך קיין

אַמעריקע בילדער פון יידישע שריי־בער.

און די בילדער האָט איר אין בוך. איר האָט דאָ אַ פּאָרטרעט פון

י. ל. פּרץ, פון דינעזאָן, פון מרדכי ספּעקטאָר, פון הלל צייטלין, פון ב.

יאַושוואָן, פון דעם חסידישן בחורל, וואָס הייבט אָן פון העלער הויט

שרייבן און ווערט איינער פון די פּאָפּולערסטע פעליעמאַניסטן אין

פּוילן, פון א. מ. ווייסנבערג, א"א. איר האָט דאָ כמעט די נאַנצע

וואַרשעווער שרייבערישע וועלט. און ער פאַרגעסט נישט די שטיי־

לע, די זייטיקע, וואָס וואַרפן זיך קיינעם נישט אין די אויגן, אָבער

טוען זייער אַרבעט מיט טיפן ערנסט און מיט עניוּות.

ער פאַרגעסט נישט דוד דרוק, דער איינזאַמער, שטילער אייביקער

בחור. ער געפינט אין יעדן עפעס שיי־

נעם, עפעס רירנדיק מענטשלעכעס און פאַרשטייט זיך, טאַלאַנט.

עס איז דאָ גוטמוטיקייט אין זיין מאַלן פּאָרטרעטן פון שרייבער; ער

איז נישט קיין מלמד־זכותניק, ניין, פשוט — ער טאַפט אָן ביי יעדן

שרייבער דאָס שרייבערישע פינטע־לע.

מיר האָט הנאה געטון לייענענדיק זיין פּאָרטרעט פון מרדכי ספּעקטאָר,

גראַד האָב איך מיט עטלעכע טעג, איידער איך האָב געלייענט זיין

פּאָרטרעט פון מרדכי ספּעקטאָר, גע־שריבן וועגן מרדכי ספּעקטאָרן און

מיין אַפּשאַצונג פון דעם דאָזיקן גע־זונטן פּאָלקס־מענטש און שרייבער

פּאַלט צוזאַמען מיט זיינער, מיט אלמים.

אָבער עס איז דאָך אַ שאָד, אַ
 אַלמִי האָט אונדז געקענט און באַ-
 דארפט געבן אַ פולערן בוך, עס איז
 אַן עת־כּנוּם, אַ צייט ווען מ'דאַרף
 אַלץ זאַמלען, מיר שטייען פאַר אַ
 נייער עפּאָכע, די אַלטע עפּאָכע איז
 בוכשטעבלעך טויט, מוז די אַלטע
 עפּאָכע פאַראייביקט ווערן.
 דאָס פּאָדערט די יידישע געשיכ־
 טע און דאָס פּאָדערט די אוועקגיין-
 ענדיקע עפּאָכע.
 זי פאַרדינט אַ ריכטיקן קדיש...
 און אַלמִי פאַרמאָגט אַלע נויטיקע
 מכשירים פאַר דעם.
 און אפשר — לאַ עליך המלאכה
 לגמור.

און אַט איז אַלמִי אין אמעריקע.
 אָבער אין אמעריקע מוז מען
 אפנים זיך איילן, מען מוז אַלץ מאַ-
 כן בקיצור, צייט איז אין אמערי-
 קע אַן ארטיקל, וואָס ווערט געווייגן
 אויף דער וואַג פון גאָלד.
 אמעריקע איז צו קורץ אין בוך.
 אָבער אַלמִי שרייבט בלויז „מאָ-
 מענטן פון אַ לעבן“, דאָס הייסט
 ער פּרעטענדירט נישט אויף אויס-
 פירלעכקייט.
 אָבער אין דעם אמעריקאַנער קי-
 צור האָבן מיר דעם טראַגזום פון
 מאָרים ראָזענפעלד, אַ לעבעדיקן און
 פאַרביקן פּאָרטרעט פון פּראָפּעסאָר
 געצל זעליקאוויטש און פון אנדערע.

וועגן אַלע ענינים, וואָס האָבן אַ שייכות צו דער ביכער־סעריע, זיך ווענדן:

UNION ISRAELITA POLACA

Pueyrredón 667

Buenos Aires (Rep. Argentina)

Este libro se terminó de imprimir el
día veinticuatro de Abril de 1951 en
los Talleres Gráficos Zlotoporo Hnos.
G a s c ó n 1 2 3 1 — Buenos Aires

